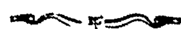
ભૂ મિ કા

૧ તત્ત્વ: અર્થ: અધિગમ:

[૧] વિશ્વ. જગત્:

૧ બહાર નજર ફેંકતા જ અનંત અનંત નાના-મોટા પદાર્થો આપણી સૌની નજરે ચડે છે. ગઇકાલના કેટલાયે આજે જોવામાં આવતા નથી. ત્યારે કેટલાક આજે જ નવા-સવા જોવામાં આવતા હોય છે. છતાં તેઓના એ દેખાવમાં-સ્વરૂપમાં કાંઇ ને કાંઇ ફરક જરૂર દેખાતો હોય છે.

૨ કેટલાક કોઇના બનાવેલા હોય છે, ત્યારે કેટલાક વાદળાં વગેરે પોતાની મેળે જ એટલે કે આજુબાજુના પવન-જળ-પ્રકાશ વગેરેના સંયોગોને લીધે જુદા જુદા આકારો ધારણ કરતા હોય છે. એ સ્પષ્ટ રીતે જોઇ શકાય છે

૩ સચેતન સ્વયં હિલચાલ કરનાર માણસોઃ પશુઃ પક્ષીઃ કીડીં મચ્છરં વગેરે.

૪ ચેતન રહિત શરીરં–ગાય–માણસ વગેરેના શબો.

[૪] આત્મા

૧ અ સચેતન શરીરમાંથી ચેતન પદાર્થ જાય છે, ને શરીર પડ્યા રહે છે.

આ તથા, નવા નવા સચેતન પદાર્થો રોજે રોજ જન્મ લઇ જગત્‌ના પ્રવાહમાં દાખલ થતા જોવામાં આવે છે. એટલે કે–નવા નવા સચેતન શરીરો હાજર થાય છે. ને તે શરીરો મોટાયે થાય છે.

૨ આ બે ઘટનાઓ પણ થતી આપણે સૌ જોઇ શકીયે છીએ. અજ્ઞાનપણાથી ભલે કોઇને તે ન સમજાય પરંતુ "એમ બન્યા જ કરે છે." એમા સંદેહ રાખી શકાય તેવું કોઇપણ કારણ નથી. "એમ કેમ બને છે?" તે ભલે ઘણાને ન સમજાતુ હોય. પરંતુ આ જાતના બનાવો બને છે, એ તો નિર્વિવાદ જ છે.

૩ આ સચેતન પદાર્થોઃ **પ્રાણીઓ–જીવો** કહેવાય છે. અને દરેક વ્યક્તિ **પ્રાણીઃ કે જીવઃ** કહેવાય છે. પ્રાણીઓનું જગત્‌માં અસ્તિત્વ ક્યારથી શરૂ થયું? અને કયારે એ પ્રવાહ બંધ પડશે? તેનો બીજા કોઇની પાસે આજે તો ચોક્કસ જવાબ જ નથી. "અનાદિકાળથી એ પ્રવાહ ચાલ્યો આવે છે, અને અનંતકાળ સુધી સદાને માટે તે પ્રવાહ ચાલતો જ રહેશે." આ તેનો સાચો જવાબ ય ચાલ્યો આવે છે.

૪ કેમ કે–"તેની શરૂઆત અમુક વખતથી થઇ છે." એમ કહેવા જતાં "તેની પહેલાં એ પદાર્થો કેવા સ્વરૂપમા હતા?" "કોઇ ને કોઇ સ્વરૂપમાં હતા." તો 'એ સ્વરૂપે પણ વિદ્યમાન તો હતા.'

'અમુક વખતે અંત આવી જશે' એમ કહેવા જતાં–'પછી શું થશે?' 'આ બધા પદાર્થો ક્યાં જશે?' 'કેવું સ્વરૂપ પામશે?' 'જે સ્વરૂપ પામશે, તે સ્વરૂપે તેઓ વિદ્યમાન રહેવાના જ કે?' અર્થાત્ તેનો 'પ્રવાહ અટકવાનો તો નહીં જ ને?' માટે 'અનંત ભુતકાળ અને અનંત ભવિષ્યકાળની જેમ પ્રાણીઓના ઉત્પત્તિઃ નાશઃ અને જીવંત સ્થિતિ હોવાનો પ્રવાહ કદી અમુક જ વખતે શરૂ થયો નથી અને કદી વિરામ પામવાનો નથી.' આ સિવાય બીજો કોઇ તેનો સાચો જવાબ નથી.

૫ સચેતન શરીર અચેતન–શબરૂપે–મૃતક તરીકે જ્યારે બની જાય છે, ત્યારે–શરીર વિદ્યમાન હોવા છતાં તે હીલચાલ કરતું નથી. તેથી નક્કી થાય છે, કે–"તેમાંથી કાંઇક ચાલ્યું ગયું." 'કાઇક ચાલ્યું ગયું છે, એટલે કે ચેતના જ ચાલી ગઇ છે.' શિવાય તો બધું એમ ને એમ છે.

૬ "ચેતના ગઇ છે." ચેતના–લાગણીઓ અનેક પ્રકારની હોય છે. તે સર્વ ચાલી ગઇ છે. તે સર્વનો સમૂહ ચાલ્યો ગયો છે. તે સર્વના સમૂહાત્મક એક પદાર્થની સંજ્ઞા–આત્મા રાખીયે, રાખેલી છે, તે ચાલ્યો ગયો છે.

૭ આત્મા પદાર્થની કદી જગત્‌માં નવી આવક થઇ નથી, તેમાથી કદી એક પણ આત્મા નથી ઘટતો. જેમ જગત્‌માં જેટલા પરમાણુઓ–અણુઓ છે, તેટલા જ સદાને માટે કાયમ હોય છે. તેમાં એક પણ નવા અણુની કદી વૃદ્ધિ ન થાય, ન તો કદી એક પણ અણુનો ઘટાડો થાય. જેટલી સંખ્યા છે, તેટલી કાયમ જ હોય છે કેમ કે–વધે તો આવે કયાંથી? અને ઘટે તો જાય કયાં? આ પ્રશ્નના ઉત્તર અનુત્તર રહી જાય છે, માટે 'ઘટવધ ન જ થાય' એ જ નિર્ણય બરાબર છે.

૮ તે પ્રમાણે-આત્માઓમા પણ ઘટવધ થતી જ નથી. દરેક આત્મા-ભલે નવા નવા શરીર ધારણ કરીને નવા નવા સ્વરૂપો ધારણ કરતા દેખાય, અને તેથી વિવિધ પ્રકારની પ્રાણીસૃષ્ટિ આપણને પ્રત્યક્ષ પણ થાય.

[૫] માનવો

[૬] આત્મા: અને તેની હીલચાલો:

૧ 'અમુક સચેતન પદાર્થ છે પ્રાણી'; એમ આપણે તેની સચેતન તરીકેની હિલચાલો ઉપરથી ઓળખી શકીએ છીએ. સચેતન-શરીર ચેત્તન વિના-આત્મા વિના બધાઇ જ ન શકે. આત્માએ પોતાની ઘણી ચેતનાઓનો શરીર બાધવામાં ઉપયોગ કર્યો હોય છે. તે ઉપરથી "તે શરીર પદાર્થ સચેતન છે. એટલે કે તેમા આત્મા છે." એમ જાણી શકાય છે. જો તે આત્મા પોતાની શક્તિઓનો ઉપયોગ ન કરે, તો આપણાથી શરીરમા આત્માની જુદી જુદી થતી હીલચાલો ઉપરથી જુદા આત્માને તે રીતે જાણી શકાય જ નહિં.

૨ તેમજ, બીજાને જાણનાર આપણે પણ, આપણામા રહેલી ચેતનાનો-લાગણીઓનો ઉપયોગ ન કરીએ, તો આપણે પણ 'શુ છીએ' તે બીજા પણ કોઇ ન જ જાણી શકે. ન જ જાણી શકાય.

૩ એટલે કે ચેતન ઓળખવાની નિશાનીઃ પોતાની ચેતનાનો તેણે (આત્માએ) કરેલો ઉપયોગ જ છે. અને જાણનાર પણ પોતાની ચેતનાનો ઉપયોગ બીજાને જાણવા માટે કરે છે. તેથી તે દ્વારા જ જાણી શકે છે. અર્થાત્ પોતાની ચેતનાનો જાણવા માટે ઉપયોગ કરનાર-જાણનાર પણ સચેતન છે, અને જણાનારા સચેતનો પણ પોતાની ચેતનાનો ઉપયોગ કરતા હોય છે ત્યારે જ જણાતા હોય છે, જાણી શકાતા હોય છે. એટલે કે આપણે જાણનારા-તેને જાણી શકીએ છીએ. માટે ચેતનાનો ઉપયોગ એ ચેતનને-આત્માની ઓળખવાની મુખ્ય નિશાની છે.

૪ ચેતના-લાગણીઓ ઘણી જાતની હોય છે. તેમાં જ્ઞાન મુખ્ય છે. માટે જ્ઞાનનો ઉપયોગ એ ચેતનને ઓળખવાનું મુખ્ય સાધન છે. જ્ઞાન ભલે સામાન્ય કે વિશેષ એમ બે પ્રકારમા વહેંચાયેલું હોય. તે બન્નેય પ્રકારનું આત્માને ઓળખવાનું સાધન છે. "ચેતનાનો ઉપયોગ કરતા આત્માને ચેતનાનો ઉપયોગ કરતો ઓળખી શકે છે." આમ સામાન્ય સમજની ભાષામાં કહી શકાય.

[૭] આત્મામાં થતા વિકાસ:

૧ દરેક પ્રાણીઓના-ખાસ કરીને માનવોના યોગ્ય કે અયોગ્ય કર્તવ્યનો પણ વિચાર કરી જોતા આપણને ઘણો સચોટ બોધ મળી જાય તેમ છે.

૨ કારણ કે-ઇન્દ્રિયાદિકના વિકાસની સાથે પ્રાણીઓના શરીરમા રહેલા આત્માઓમાં થતાં આધ્યાત્મિક વિકાસ કે હ્રાસ પણ થતા હોવાનુ દેખાઇ આવે છે.

૩ જેમ-ઘાતકી પ્રાણીઓઃ કે માણસો જોવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે-નિર્દંભ કે સ્વાર્થવૃત્તિ વિનાના પણ બીજા કોઇની તરફથી પ્રાપ્ત થતા કષ્ટો સહન કરનારા લોકો પણ મળી આવે છે. કષ્ટ આપનારા કે અપકાર કરનારા તરફ પણ ક્રોધ ન કરતાં-દ્વેષ ન રાખતાં-ઉલટો તેઓના ઉપર ઉપકાર કરનારાયે મળી આવે છે. એટલું જ નહિં. પરંતુ બીજાઓ ઉપર ઉપકાર કરવા માટે ઇરાદાપૂર્વક પોતાની જાત ઉપર કષ્ટો વેઠનારાયે મળી આવે છે. જો કે તેવા માનવોઃ કે પ્રાણીઓ બહુ જ વિરલા હોય છે.

૪ માદા પ્રાણી-માતારૂપે, બાળક-બચ્ચા-નામના બીજા પ્રાણી ખાતર કષ્ટો વેઠતી હોય છે. તેના હિતને માટે-તેના રક્ષણ-માટે અનેક ભોગો આપીને પ્રયત્નો કરતી હોય છે. અરે! ઘણી વખત તો તેને માટે પ્રાણ પણ આપી દેતી હોય છે. આ તો લગભગ ઘણાની જાણમાં છે, ને સામાન્ય બાબત છે પરંતુ તેથી પણ આગળ વધીને કેટલાક માનવો નિઃસ્વાર્થપણે કષ્ટો વેઠીને પણ પરોપકાર કરતા જોવામા આવે છે. અને નિઃસ્વાર્થપણે પ્રાણાર્પણ કરી દેતા હોય છે

૫ આ સઘળી વિચિત્ર પરિસ્થિતિઓ આત્મામાં થતાં આધ્યાત્મિક વિકાસનો પરિચય આપે જ છે. જેનો કોઈથીયે ઇન્કાર કરી શકાય તેમ નથી.

૬ અજ્ઞાન બાળક હોય, તે ઉમ્મરમાં આવતા મહાજ્ઞાની બનતો જોવાય છે. ત્યારે કેટલાક માણસો જીંદગી પર્યંત મહામૂર્ખ અને જડ જ રહે છે. અમે આવી એક બાઈને જોયેલી છે, કે–જેની જડતા અજબ છે. કેટલાક સારા સમજદાર પણ પાછળથી ગાંડા અને જડ બની જાય છે, સજ્જન ગણાતાયે દુર્જન બની જાય છે, દુર્જન જણાતાં સજ્જન બની જાય છે.

૭ એમ જ્ઞાન–શકિતનો પણ જેમ ઓચ્છે વધતે અંશે વિકાસ ને અણવિકાસ જોવામાં આવે છે તે પ્રમાણે બીજી ઘણી લાગણીઓમાં પણ વિકાસ–અણવિકાસ જોવામાં આવે છે. સ્વાર્થવૃત્તિ અને પરોપકારવૃત્તિમાં પણ વધઘટ થાય છે. એક વખતનો અઠંગ સ્વાર્થી કે ભયંકર ગુંડો મહાપરોપકારી અને સંત બની જાય છે. એમ પ્રયત્નો વિના–કુદરતી રીતે થતું ઘણી વખત જણાઈ આવે છે. કદાચ કોઈને નાનું કે મોટું ભલે નિમિત્ત મળી ગયું પણ હોય.

૮ પરંતુ, જો આત્મા નામના પદાર્થમાં મૂળથી જ ગુણો કે દોષો ન હોય અને તેઓના વિકાસ કે હ્રાસને સ્થાન જ ન હોય, તો એ જાતના દાખલા મળી શકે જ નહિં, કદી પણ એવા દાખલા મળે જ નહિં.

૨ એ પ્રમાણે કારણ તરીકે જનતી જતી વિકાસની પહેલીવહેલી ભૂમિકાઓનું નામ **"ધર્મ"** રાખવામાં આવેલું છે. પ્રથમની વિકાસભૂમિકામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી બીજી ઉપરની વિકાસભૂમિકા પછીના વિકાસનું કારણ બને છે. તેથી પહેલીવહેલી દરેક ભૂમિકાનું નામ **ધર્મ:** અને પછીપછીનીનું નામ વિકાસ એટલે **મોક્ષ:**

૩ આમ ધર્મો: અને મોક્ષો:ની પરંપરા ચાલતી હોય છે. એમ નાના નાના ધર્મોમાંથી નાના નાના મોક્ષો થતા જાય છે. અને છેલ્લે અંતિમ સંપૂર્ણ ધર્મથી અંતિમ મોક્ષ થાય છે.

૪ **ધર્મ:** શબ્દનો આ વાસ્તવિક અર્થ છે.

૫ એટલા માટે નય-ભેદે જુદી જુદી અવસ્થાઓને ધ્યાનમાં લઈને સ્યાદ્વાદી-શાસ્ત્રોમાં ધર્મના ઘણા ઘણા અર્થો કરવામાં આવેલા છે. અને અપેક્ષાવિશેષોને આધારે તે સઘળા સુસંગત છે. [પ્રતિમાશતક ટીકા]

૬ **ઉપચારથી** તે ધર્મમાં સહાયક સંસ્થાઓ: આચારો: સંચાલકો: શાસ્ત્રો: અનુષ્ઠાનો: અનુષ્ઠાનોની ક્રિયાઓ: તેના અનેક વિધિઓ: તેમાં ઉપયોગમાં આવતા સાધનો· ઉપકરણો. મિલ્કતો: સ્થાવર જંગમ તીર્થો: વગેરે સર્વકાંઈ તદુપયોગી હોય-તેમા સહાયક હોય, તે સર્વ **ધર્મ** શબ્દથી વાચ્ય થાય છે.

[૧૦] અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર

જ્યારે આત્માનો વિકાસ થાય છે, એમ નક્કી છે, તો તે વિકાસ અને અણુવિકાસ કેવી રીતે અને કેવા કેવા સ્વરૂપે થાય છે? વગેરે જાણનાર શાસ્ત્રનું નામ **આત્મવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર** છે, અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર છે. એટલે કે આત્માના વિકાસનું શાસ્ત્ર-આત્માના વિકાસને ઉદ્દેશીને-અનુલક્ષીને રચાયેલું શાસ્ત્ર તે **"અધ્યાત્મશાસ્ત્ર"** કહેવાય છે. અથવા તેનું જ બીજું નામ **ધર્મશાસ્ત્ર** પણ છે. જેમા સર્વ પ્રાણીઓના વિકાસની જુદી જુદી ઠેઠ સુધીની ભૂમિકાઓનો પદ્ધતિસર વિચારસંગ્રહ કરવામાં આવેલો હોય છે. તથા તે ભૂમિકાઓ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો અને ક્રમ બતાવેલા હોય છે.

૨ આત્મા સાથે કર્મ: તેની સાથે મન· જ્ઞાનતંતુઓ: મગજ: ઇન્દ્રિયો: શરીર: વાચા· આરોગ્ય: ભાષા: શબ્દ· વિચારો: ઘર: કુટુંબ: ધંધા: વિષયોપભોગ· જ્ઞાતિ: સમાજ. પ્રજા: રાજા· શિલ્પ: જ્યોતિષ કળા. સંગીત· ભૂમિ મિલ્કતો: કૃષિ: વાણિજ્ય અર્થતંત્ર: નાણા પ્રકરણ વગેરે વગેરે ઘણા ઘણા પ્રકારના પદાર્થોના સંબંધ હોય છે. તેથી તે સર્વના જ્ઞાનો કરાવનારાં બીજા પણ સંખ્યાબધ શાસ્ત્રો હોઈ શકે છે. અને છે. અને તે સર્વ પરપરાએ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સાથે જોડાયેલા હોય છે.

૩ તે સર્વમા અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સર્વોપરિ: સૌથી વધારે ઉપયોગી: સૌથી વધારે મહત્ત્વનુ: અને સૌથી વધારે હિતકર છે. માટે જીવનના તમામ પ્રકારોમાં તે મુખ્ય અને કેન્દ્રસ્થ શાસ્ત્ર છે.

૪ આ વિકાસક્રમ પણ વિશ્વમાં અનાદિ-અનંત-કાલીન છે તેથી તેને લગતું અધ્યાત્મશાસ્ત્ર પણ અનાદિ અનંત-કાલીન છે. છતાં તે તે વખતે તેના જુદા જુદા પ્રણેતાઓ-ઉપદેશકો વગેરે હોવાથી, તે જુદા જુદા અને નવા નવા પણ ગણાતા હોય છે ખરી રીતે તો એક અપેક્ષાએ તે એક સનાતન શાસ્ત્ર છે.

[૧૧] મોક્ષ: અને ધર્મ:

૧ મોક્ષ અનાદિ-અનંતકાલીન શાશ્વત પદાર્થ છે. તેના કારણભૂત ધર્મ પણ અનાદિ-અનંત-કાલીન શાશ્વત પદાર્થ છે.

૨. તે બન્નેય ક્યાંયથી નવા આવતા નથી તે બન્નેય કદી નષ્ટ થતા નથી. તે બન્નેયનો કદી

અભાવ હોતો નથી. તે બન્નેયને કોઇ ઉત્પન્ન કરતા નથી. માટે અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર પણ અનાદિ-અનંત કાલીન છે. તેનો પણ કદી અભાવ હોતો નથી.

[૧૨] જિનોપદિષ્ટ ધર્મ:

૧ સંપૂર્ણ-વિકસિત સંપૂર્ણ વિજયી: આત્માઓ **જિન** કહેવાય છે. કર્માદિક અંદરના અને બહારના બંધનો ઉપર વિજય મેળવનાર તે **જિન:** અર્થાત્ રાગ દ્વેષ મોહ વિષય. કષાય: વગેરે ઉપર સંપૂર્ણ વિજય મેળવનાર હોય, તે અધ્યાત્મશાસ્ત્રની પરિભાષાને આધારે સાચા વિજયી કહેવાય છે તેનો બીજો શબ્દ **જિન** પણ છે.

૫ તેવા આત્માઓને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરતાં પહેલાં તત્ત્વોના અર્થોનો બોધ મેળવવો પડે છે. તેવો બોધ ટુંકામા મેળવવાનું સાધન આ **તત્ત્વાર્થાધિગમ** શાસ્ત્ર છે.

૬ **અધિગમ** એટલે બોધ બાહ્ય નિમિત્ત ઉપદેશઃ વાચનઃ મનન વગેરે તેના અર્થ થાય છે. અધિગમોરૂપે પરિણમીને મોક્ષની સાધનામા ઉપયોગી થાય, તેવો તત્ત્વાર્થબોધ કરાવે તે **અધિગમ** કહેવાય છે.

૭ ભલે તમામ તત્ત્વોનું અને તેના અર્થોનું જ્ઞાન થાય, પરંતુ તે જ્ઞાન **અધિગમરૂપ** ન બને ત્યાં સુધી મોક્ષ તરફ પ્રયાણ થઈ શકતું નથી, એથી આ સૂત્રના નામમા **અધિગમ** શબ્દ જોડવામા ખાસ સંકેત છે.

૮ એટલે આ ગ્રન્થ તત્ત્વો અને અર્થોનો બોધ કરાવે છે. તે થવા ઉપરાત, અધિગમ પણ કરાવે છે. तन्निसर्गादधिगमाद्वा " ૧-૩. આ સૂત્રમાં મોક્ષમા પ્રધાન બીજભૂત સમ્યગ્દર્શનની ઉત્પત્તિનુ કારણ **અધિગમ** બતાવેલ છે.

૯ તે **અધિગમ** કરવાનું સામર્થ્ય આ ગ્રંથ ધરાવે છે. તે ભાવ બતાવવા માટે પણ આ ગ્રન્થના નામની સાથે **અધિગમ** શબ્દ ખાસ જોડવામા આવેલો છે.

૧૦ **તત્ત્વજ્ઞાનના** ગણાતા બીજા ઘણા ગ્રંથોના નામોમા આ જાતની વિશિષ્ટ ખુબી હોતી નથી. **તત્ત્વજ્ઞાન: તત્ત્વબોધ:** વગેરે નામો હોય છે. પરંતુ " જ્ઞાનઃ કે બોધથી અધિગમ થાય જ એમ ચોક્કસ કહી ન શકાય." અને **અધિગમ** વિના તેવા ગ્રંથોની રચનાનું પ્રયોજન સિદ્ધ ન થાય.

૧૧ પરંતુ " આ ગ્રંથ એ પ્રયોજનની સફળતા માટે રચવામા આવેલો છે " તેથી તથાપ્રકારના જીવો માટે જેમ બને તેમ આબાદ રીતે પ્રયોજન કરી આપનાર છે. તે સૂચન કરવા માટે ગ્રંથના નામમાં **અધિગમ** શબ્દ ખાસ કરીને જોડવામાં આવેલો છે.

૧૨ મહાઅધ્યાત્મશાસ્ત્ર અને સકળ વિશ્વજ્ઞાન દ્વાદશાગીના સંક્ષિપ્ત પ્રતિબિમ્બરૂપ હોવાથી આ ગ્રંથ પણ અધ્યાત્મ અને વિશ્વજ્ઞાનમય શાસ્ત્રનો ગ્રંથ છે. આ રીતે નામમાં ગોઠવાયેલા **તત્ત્વઃ અર્થ:** અને **અધિગમ** ત્રણે શબ્દો સંપૂર્ણ રીતે સાર્થક છે.

[૧૪] અન્ય ધર્મો અને તેનાં ધર્મશાસ્ત્રો:

૧ આ ઉપરથી એ પણ સમજવાનું છે, કે—આ જગતમાં બીજા પણ જે જે એક યા બીજા શબ્દમા મોક્ષ માનનારા અને એક યા બીજા શબ્દમા આત્મા પદાર્થનો અને તેના વિકાસનો સ્વીકાર કરનારા ધર્મો—એટલે ધાર્મિક પરંપરાની સંસ્થાઓ છે, તેને માન્ય ધર્મશાસ્ત્રો પણ થોડેઘણે અંશે સ્પષ્ટરૂપે કે અસ્પષ્ટરૂપે—પણ તે તે ભૂમિકા ઉપર રહેલા આત્માઓના વિકાસમા થોડેઘણે અંશે સહાયક થઇ મોક્ષના માર્ગ સુધી લાવવામા સહાયક થતા હોય છે. અને પછી તે આત્મા પોતાની શક્તિથી બીજા સાધનોની મદદથી મોક્ષ સુધી પહોંચી જાય છે. માટે તેઓના ધર્મશાસ્ત્રોનો પણ સમાવેશ સામાન્યરીતે અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં થતો હોય છે.

૨ તેથી—તે ધર્મશાસ્ત્રો ભલે મુખ્ય અધ્યાત્મ વિજ્ઞાનમય શાસ્ત્રો ન જણાય—એટલે કે ઓછે-વધતે અંશે જણાય, કે મિશ્રરૂપે જણાય, છતાં—તેનો પણ મુખ્ય ઉદ્દેશ તો આત્માઓને આત્મવિકાસ તરફ દોરવવાનો હોય છે અને એ રીતે દરેક ધર્મોમા આ એક જાતની સમાનતા પણ હોય છે. છતાં ઘણી બાબતોમાં જુદાપણું પણ હોય છે.

[૧૫] હાલના કેવળ ભૌતિક વિજ્ઞાને માનવોને કરેલી ભયંકર હાનિ:

૧ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે-આત્મા: અને તેના વિકાસ: વિકાસના ઉપાયો: અને છેવટના પરિણામો: સુધીની જે ઉત્તમ વિચારણાઓ થયેલી છે, તેના અનુસંધાનમા-(૧) વિશેષ શોધો: અને વિચારણાઓ: ન કરતા, હાલના વિજ્ઞાને (૨) તે સર્વને બાજુમાં જ રાખીને-ધકેલીને-સ્વતંત્ર રીતે વિશ્વનો વિચાર કરવાની શરુઆત કરી છે. (૩) સ્વતંત્ર રીતે જ મૌલિક અને વિભાગીય આ તમામ નવા શાસ્ત્રો રચવા માંડ્યા છે. (૪) ત્યાં સુધી તો કદાચ ઠીક પણ (૫) તે અપૂર્ણ અને અધકચરી શોધોના આધાર ઉપર (૬) માનવી જીવન વ્યવસ્થાયે સર્જી છે, (૭) ને સર્જાવાય છે. અને (૮) તેનો મોટા પાયા ઉપર મોટા ખર્ચે પ્રચાર કરાય છે. (૯) કરાવાય છે. એટલેથી ન અટકતાં-(૧૦) આત્મવાદ ઉપરના-કાંઇક કાળથી રૂઢ થયેલા-પરંપરાગત ચાલ્યા આવતા-જીવનધોરણોને માનવોના જીવનમાથી (૧૧) કાઢી નંખાવવા-(૧૨) અબજો રૂપિયાનો ખર્ચ કરવામાં આવે છે. અને (૧૩) તે કારણે કરોડો માનવીઓને તે કામે ગોઠવામાં આવેલા છે. તથા (૧૪) બીજા અનેક પ્રપંચોમય સાચા-ખોટા: આકર્ષક: અને ભયભીત કરનારા: કે લલચાવનારા: પ્રયાસોયે કરવામાં આવે છે. (૧૫) તે જ નવા જીવનધોરણોને (૧૬) વ્યવહારુ (૧૭) ઉપયોગી અને (૧૮) પ્રાગતિક કહેવામા આવે છે. (૧૯) તેને શિક્ષણ: કાયદા: રાજ્યતંત્રો: શોધો વગેરેનું પીઠબળ આપવામા આવે છે. (૨૦) લોકશાસન ગણતંત્ર: (૨૧) ધારાસભાઓ: (૨૨)

પાયા ઉપરના વિદેશીય બુદ્ધિ: ધન· સંચાલકો: નિષ્ણાતો:ને આધારે બહારનાઓની સલાહ અને યોજનાઓ.થી પરિણામે તેઓના જ મુખ્ય હિત માટે જ સ્થાપિત કરી દેવા. (૭૩) ભારતના આર્યો પોતાનું બીજું પ્રસિદ્ધ નામ "હિંદુ" શબ્દ પણ ન વાપરી શકે, તેવા ઉપદેશના પ્રાથમિક પ્રચાર જેથી એક વિશિષ્ટ પ્રજા પોતાનું વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વ ભવિષ્યમા ટકાવી ન શકે. (૭૪) પ્રજાકીય ઇતિહાસની વ્યવસ્થાની મૂળભૂમિકારૂપ વહીવંચાની જાતિઓ: અને તેના ચોપડા· રહેવા ન પામે. તેની તે જાતિઓના કાર્યને નિષ્ફળ બનાવી દેવામાં આવેલ છે. (૭૫) એકંદર આત્મવાદ ઉપરની જીવન-સંસ્કૃતિ. (૭૬) સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકેનું અસ્તિત્વ વગેરે ઉપર અસાધારણ માઠી અસર ઉત્પન્ન કરનારા અને (૭૭) બહારની પ્રજાને ભવિષ્યમા આ દેશના વતની તરીકે સ્થાયિ વસવાટ મળે, તેને માટે સેકડો પ્રાગતિક દૃષ્ટિથી રચનાત્મક અને સાંસ્કૃતિક દૃષ્ટિથી ખંડનાત્મક: બાબતો શરુ કરવામાં આવેલી છે. (૭૮) અણુવિકસિત દેશ કહીને સંતતિ નિયમન મારફત ભવિષ્યમાં એક સંસ્કારી પ્રજાને ક્રમે ક્રમે ઉચ્છિન્ન કરવાની કરાયેલી ગોઠવણુ ધીમે ધીમે આગળ વધતી જાય છે. (૭૯) અને વિકસિત દેશોને મોટી સંખ્યામા પ્રજા ઉત્પન્ન કરવાના હક્ક હોવાના માની લઇને તેના સંતાનોને, બીજા દેશોના વિકાસમા આર્થિક વગેરે મદદ કરવાને બ્હાને વિકસિત કરી ત્યાં ત્યાં (૮૦) બીજા નિમિત્તોથી મોકલી. વસાવી: (૮૧) સ્થાયી નાગરિક તરીકે-કાયમ વસવા માટેના (૮૨) સ્થાનિક કાયદાઓ કરાવી લેવરાવવામા આવ્યા છે. (૮૩) એકપત્નીપણાનો કાયદો વગેરેથી પરંપરાગત જીવનમા સંયમ. વગેરે ઉપર કાપ ઉત્પન્ન કરીને, વસતિ વધવાનો માર્ગ ખુલ્લો કરી આપીને (૮૪) તેના ઉપર પછી કાયદાથી અંકુશ મૂકવાની અને (૮૫) સ્ત્રી-પુરુષના જનન અવયવોને કપાવી નાખવાની ગોઠવણને વેગ આપવામાં આવે છે. (૮૬) જન્મ થાય તેના ઉપર કર કે ફી કે દંડ નાંખવાની ગોઠવણુના પ્રયાસો (૮૭) પરિણામે સ્વતંત્ર અને વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્વવાળી એક પ્રાચીન પ્રજાને વિનાશ તરફ ધકેલવાની ગોઠવણને વેગ અપાઇ રહ્યો છે. જો આ જાતના મહા-પરિણામ તરફ પ્રજાને ન ધકેલવી હોય, તો પ્રજાહિતના કોઇપણ જરૂરી કાયદો થાય, તેમા વાધો લેવાને કારણુ હોતું નથી. (૮૮) પ્રજાનો મોટો ભાગ-સાધુ-સંત ત્યાગી બનતો હતો. તેની આજીવિકા યદ્યપિ "બીજા ઉત્પાદકો ઉપર નિર્ભર છે." એમ કહી, તેની સંખ્યા પર કાપ મૂકવામા આવે છે. પરંતુ તે વર્ગમાના લાખો ત્યાગી સ્ત્રી-પુરુષોના સંતાનો ૫૦ વર્ષમાં કરોડોની સંખ્યામા આવી જાય અને તેનો બોજો બીજાના ધંધાઓ ઉપરના કામમા-ભાગ પડાવવામા કે પ્રજા ઉપર બીજી રીતે આવે તેને ધ્યાનમા લીધા વિના તે વર્ગને ઘટાડવાના પ્રયાસો થાય, અથવા તેમા લોકો દાખલ ન થાય, તેવા પ્રયાસો થાય પરિણામે-વસતિના વિશેષ વધારાને એક તરફથી મદદ આપો, અને પછી બીજી તરફથી વસતિ વધારા ઉપર નિયમનો યોગ્યાયોગ્ય રસ્તે મૂકવામા આવે (૮૯) સ્ત્રીજાતિના જન્મના સ્વાભાવિક વધારાને લીધે એક પુરુષને અનેક સ્ત્રીઓ હોવાથી પણ વસતિના વધારા ઉપર અંકુશ રહી શકતો હતો. કારણુ કે-સંયમનુ તત્ત્વ મુખ્ય હતુ. દશ સ્ત્રીઓ જુદા જુદા પુરુષ પતિઓ મારફત-૫ ને હિસાબે અંદાજ ૫૦ સંતાનોને જન્મ આપી શકે ત્યારે એક પુરુષ પાસેની ૧૦ સ્ત્રીઓ ૧૦ થી ૧૫ સંતાનોને કે થોડાઘણા વધારેને કદાચ જન્મ આપી શકે. ૫૦ ને જન્મ ન આપી શકે એમ સંયમદ્વારા પણુ સંતતિ નિયમન ભારતમા જળવાતુ હતું. વિધવા વૈધવ્ય પાળતી હતી, જેથી સંતતિ નિયમન રહેતું હતું. તે દરેકને છૂટ આપીને સંતતિ વધે, તેવો માર્ગ ખુલ્લો કરીને હવે તેના ઉપર અંકુશો· ખાનપાનની તંગીનું નિમિત્ત આગળ કરીને, ઓપરેશનની સગવડ કરી આપીને વિકૃત સંજોગો ઉભા કરવામાં આવે છે. જેમ બને તેમ સ્ત્રી-જાતિને છૂટ આપીને, સંતતિ વધવાના માર્ગો ખુલ્લા કરવામાં આવે છે. ને સંયમને તોડવામાં આવે છે. (૯૦) ને પછી તોડાતું આરોગ્ય અને જીવનમાં આર્થિક મુશ્કેલીઓ વધારીને પરિણામે પછી પ્રજા જ ધીમે ધીમે ઘટી જાય, તેવો પ્રબંધ શરૂ કરવામાં આવ્યો છે આવી આવી નાની-મોટી અન્નેય તરફની. (સાંસ્કૃતિક તત્ત્વોને અદમ્ય કરવા: અને પ્રાગતિકને વિકસાવવા) હજારો બાબતો છે. પ્રથમ પ્રવેશેલી નવી બાબતો આજે પરાકાષ્ઠાએ પહોંચની જાય છે કેટલીક મધ્યમ હદે પહોચી છે. કેટલીક શરૂ થઇ છે

ઓના સાંસ્કૃતિક સ્વાશ્રયી જીવન તૂટશે અને પરાશ્રિત તથા બ્હારના ધનથી પ્રાગતિક પરાશ્રિત જીવન ખૂબ વિકસિત થશે. મોસાળ વિવાહઃ અને મા પીરસનાર જેવો ઘાટ થયો છે.

આમ હરેક રીતે આત્મવાદના પાયા ઉપરનું જીવનધોરણ તોડાઈ રહ્યું છે, જે આપણી પ્રજાના અણવિકાસ અવનતિઃ પાછળપણા વગેરેના કારણરૂપ છે. અને એ જ વિદેશીઓના વિકાસ. ઉન્નતિઃ આગળ વધવાપણાઃના કારણરૂપ છે. એવા નાના મોટા હજારો પ્રયાસો ચાલુ થયા છે. તે સર્વને યોજનાનું રૂપાળું નામ અપાયું છે. અને મોટી મોટી યોજનાઓમા બીજી રીતે નાની મોટી હજારો યોજનાઓનો સમાવેશ થતો હોય છે આનું નામ ક્રાંતિ. મહા પરિવર્તનઃ નવસર્જનઃ છે. આથી વિશેષ અહીં લખવાને સ્થાન નથી.

[૧૬] સ્વાર્થઃ અન્યાયઃ અને અપ્રામાણિકતાઃ વગેરે

૧ અહીં ખાસ વિચારવાનું તો એ છે, કે—આ રીતે એક જ પ્રજાની ખાસ ઉન્નતિઃ અને બીજી મુખ્ય ત્રણ મોટી પ્રજાઓની અવનતિઃ માટે આધુનિક વિજ્ઞાનને ઉત્તેજિત કરવામાં આવે છે અને તે રીતે તેનો ઉપયોગ કરવા. ને કરાવવાઃમા આવે છે. તેમા ન્યાયઃ કે પ્રામાણિકતાઃ કઈ રીતે સંભવી શકે ? તેને સત્ય પણ કેમ કહી શકાય ? સારો કે ખોટો કોઇ પણ બનાવ બને, બની જાય, તેને સત્ય કહી શકાય ?

૨ "આત્મા" નથી જ. અને "તેના હ્રાસ કે વિકાસ કે મોક્ષ નથી જ." એમ નક્કી થઇ ગયા પછી, કેવળ ભૌતિકવાદના આધાર ઉપર જીવનધોરણ ઉપસ્થિત કરવામા પ્રામાણિકતા હતી. પરંતુ, તે નક્કી થયા વિના જ, કેવળ ભૌતિક વિજ્ઞાનના આધાર ઉપર રચાયેલા જીવનધોરણો શરૂ કરી પ્રચારવામાં આવે છે. ને બળ. ધનઃ તથા યુક્તિ–પ્રયુક્તિથી માનવોના જીવનમા ઉતારવામાં આવે છે. માટે તે "ઇરાદાપૂર્વકના સ્વાર્થ પ્રયુક્ત છે." એમ પૂરવાર થાય છે.

૩ કારણ કે-વૈજ્ઞાનિકો પણ "કેવળ ભૌતિક જ જગત્ છે." એમ છાતી ઠોકીને પૂરવાર કરી શકતા નથી. કરી શકવાના નથી, પ્રો૰ આઇન્સ્ટાઇન જેવા સમર્થ વૈજ્ઞાનિકને પણ એ ભાવાર્થનું કહેવું પડ્યું છે, કે "ભૌતિક વિજ્ઞાન કદી સાચી કીડી બનાવી શકે નહીં" તેથી રાજ્યદ્વારી લોકો મારફત જ ભૌતિકવાદનો પ્રચાર પણ કામચલાઉ રીતે માત્ર બીજી પ્રજાઓના શાંત જીવનની આધાર શિલારૂપ જ આત્મવાદઃ અને તેના જીવનધોરણો તેની સંસ્થાઓ અને બીજા સાધનોઃને તોડવા માટે કરાવવામા આવે છે. માટે એ વધારે ભયંકર બનાવ આજે જગત્મા ચાલી રહ્યો છે. તે મુખ્ય વાધાભરેલી બાબત છે. તેમાં જ્યા સુધી ધરમૂળથી પરિવર્તન ન થાય, ત્યાં સુધી સાચી શાંતિની આશા આકાશ–કુસુમ સમાન છે.

[૧૭] હાલના વૈજ્ઞાનિકો અને આત્મા:
અ મગજ અને આત્માનો સંબંધઃ એક જર્મન વિજ્ઞાનીની માન્યતાઃ

આધુનિક તબીબી વિજ્ઞાનમાં હવે મનુષ્યના આત્માં તરફ તબીબી વિજ્ઞાનીઓ ધ્યાન આપવા લાગ્યા છે, કારણ કે તબીબો હવે માને છે, કે "રોગો માનસશાસ્ત્રીય રીતે મટાડી શકાય છે. અને માનસિક કારણોને લીધે રોગો ઉત્પન્ન થાય છે." આ કારણો વિષે વિજ્ઞાનીઓ મગજ અને આત્મા વિષે વધુ ઉંડા વિચાર કરવા લાગ્યા છે.

મગજ અને આત્મા વિષે અનેક સિદ્ધાંતો પ્રવર્તે છે. પરંતુ જ્યારે પ્રયોગો કરી સાબીતી મેળવવા પ્રયાસો થાય છે, ત્યારે જણાય છે, કે—"આવા ઘણાખરા સિદ્ધાંતો પોકળ છે."

મનુષ્યના શરીરમાં મગજ એક ભારે અગત્યનું અવયવ છે. આ મગજ કેવી રીતે કામ કરે છે? તે વિષે આપણું જ્ઞાન અલ્પ છે. મગજના અમુક ભાગોમાં થતી ક્રિયાઓને લીધે શરીરના અવયવોનું હલન–ચલન થાય છે. માણસ બોલે છે અથવા આવેશ અનુભવે છે. એ સિદ્ધાંતનું સમર્થન કરવા મગજના નકશાઓ દોરવામાં આવ્યા છે. અને કયા ભાગમાં થતી અસરને લીધે શરીર પર શી અસર થાય છે? તે જણાવવામાં આવ્યું છે. પરંતુ એક જર્મન વિજ્ઞાનીના જણાવ્યા પ્રમાણે "આ બરાબર નથી. મગજના આ વિવિધ ભાગો વિજળીની સ્વીચો જેવા છે. પરતુ એમની પાછળનું બળ બીજે ક્યાંકથી આવે છે."

મગજની કામગીરી સમજાવવા તેના આતર મગજ અને બાહ્ય મગજ એવા બે ભાગો પાડવામાં આવ્યા છે. અને તેને લીધે માણસમા બે પ્રકારની વિચારવૃત્તિ ચાલુ રહે છે. બાહ્ય મન વાસ્તવિક બાબતોનો વિચાર કરે છે, જ્યારે આંતરમન સંસ્કારોને સંઘરી રાખે છે. આ આંતરમનમાં સંઘરાયેલી વૃત્તિઓ જ માનવીનું ઘડતર કરે છે, અને એમાંથી મનુષ્યનું સાચું વ્યક્તિત્વ ઘડાય છે.

પરંતુ મગજના આવા ભાગો કે જુદી જુદી શરીરની ક્રિયાઓ માટેનાં કેન્દ્રોનો સિદ્ધાંત માત્ર કલ્પના જ છે.

અહીં સુધી તેઓની બુદ્ધિ પહોંચેલી છે. અર્થાત્ તેઓ પણ માત્ર "બુદ્ધિ સુધી જ પ્રાણીઓના વ્યક્તિત્વનું મૂળ છે." એટલેથી અટકી જઈ, ત્યાં જ સ્થિર થઇ શકતા નથી. પાછી અનેક શંકાઓ તેઓને ઉદ્ભવે છે. આત્મા શબ્દનો ઉપયોગ કરીને "તે એક સ્વતંત્ર પદાર્થ છે." એમ સ્પષ્ટ હજી બોલતા નથી. અને તેથી આગળ વધીને "દરેક આત્માઓ અને વિશ્વના બીજા પદાર્થોની વચ્ચે પણ પરસ્પર કોઇ સંબંધો છે, તથા ઉત્પાદ· સ્થિતિ: અને વ્યયાત્મક એક'મહાસત્તા' વિશ્વવ્યાપક સંચાલનના કારણભૂત છે." ત્યા સુધી પહોંચેલા નથી. ઝાંખું ઝાંખું "કાંઇક" તેઓની વિચારણામા ભાસે તો છે જ. પરંતુ કાઇ સ્પષ્ટ કહી શકતા નથી. તેઓએ વિચારણાઓ ઘણી ઘણી કરી છે, ને કરે છે, તેના અનેક રીતે વિશ્લેષણો કરે છે. પરંતુ હજી બધું અદ્ધર બાજીએ–કામચલાઉ વિચારણારૂપે–અચોક્કસ સ્થિતિમાં ચલાવે છે, ચલાવ્યે રાખે છે.

"આજના વૈજ્ઞાનિકો હજુ **આત્મા–પદાર્થ** વિષેના જ્ઞાનમાં ખાસ કરીને આગળ વધી શકયા નથી. પરંતુ ભૌતિક પદાર્થોમાં ઘણું ઘણું શોધી શકયા છે." એમ આજના ઘણા સામાન્ય સમજના માનવો બોલી રહ્યા છે. પરંતુ કુદરત એટલી બધી અગાધ છે, કે–'હજુ પાશેરમા પહેલી પૂણી પણ કંતાઇ નથી.' એમ ખુદ વૈજ્ઞાનિકો જ માને છે, ને લખે છે. વૈજ્ઞાનિકો આજે લગભગ સો જેટલા (કાંઇક ઓચ્છા) જગતના મૂળભૂત પદાર્થો માને છે. પરંતુ તે તો સર્વ પુદ્ગલ–પરમાણુઓના જુદા જુદા સ્વરૂપના સંખ્યાતીત પરિણામોમા જ સમાવેશ પામી જતા હોય છે. એટલે આધુનિક વિજ્ઞાનના સર્વ તત્ત્વોનો માત્ર પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં જ સમાવેશ થઈ જાય છે. કારણ–ભૌતિક પદાર્થો પુદ્ગલ દ્રવ્યમાં સમાય એ સ્વાભાવિક છે.

[૧૮] પ્રાચીન આત્મજ્ઞાનીઓ: અને શાસ્ત્રો:

ત્યારે ભારતના સર્વજ્ઞ મહાજ્ઞાની પુરુષોએ "આત્મા" ઇન્દ્રિયોથી અગ્રાહ્ય: પરંતુ સ્વાત્માના સ્વસંવેદનથી ગ્રાહ્ય· પદાર્થ છે. તથા અન્ય આત્માઓ જે સંવેદનો: કરતા હોય છે, અને તત્પ્રયુક્ત ચેષ્ટાઓ કરતા હોય છે, તે ઉપરથી તે બીજા આત્માઓ પોતાના જ્ઞાનાદિકનો ઉપયોગ કરે છે, જ્ઞાનાદિકને આધારે પ્રવૃત્તિ–નિવૃત્તિ કરે છે. તેના જ્ઞાનરૂપ હેતુની મદદથી એટલે કે જ્ઞાનના સ્વઉપયોગની સહાયથી અનુમાન કરીને અન્ય આત્માનું પણ અસ્તિત્વ હોવાનું સમજી શકાય છે." એમ કહ્યું છે. તથા–"પ્રત્યેક પ્રાણીના જ્ઞાન: શ્રદ્ધા: સારા–ખોટા વર્તન: ઇન્દ્રિયોના જુદા જુદા વપરાશ: મનની જુદી જુદી સ્થિતિ: બુદ્ધિમાં થતી જુદી જુદી અસરો. વગેરે ઉપરથી પ્રત્યેક આત્મા પણ પોતપોતાના જુદા જુદા ગુણો ધરાવે છે" એમ બતાવ્યું છે. તે સર્વમાં બાહ્ય વધ–ઘટ કરનાર કર્મનું "**સાંચા કામ**" કેવી રીતે કામ કરી રહ્યુ છે? તે પણ વિસ્તારથી બતાવેલું છે.

"તેને આધારે આખી જીવનવ્યવસ્થા ચાલે છે અને તેના સારા યા નરસાપણાના વિકાસ તથા હ્રાસના પૃથક્કરણો સમજી શકાય, તેવો વિકાસ–હ્રાસ કરી શકાય છે." વગેરે સદ્ભૂત વસ્તુસ્થિતિઓ બહુ જ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવી છે."

રત્નત્રયી–સમ્યગ્દર્શન· જ્ઞાન· ચારિત્રમય–વ્યવસ્થા:, હેયોપાદેય વ્યવસ્થા: તથા ઇહલોક: પરલોક· પરમાત્મતત્ત્વ:" વગેરે સમજાવ્યા છે. એ જ વિચારણાઓને વધારે ઉંડી લઇ જઇ 'જડ–ચેતન પદાર્થો તેઓનો પરસ્પર સંબંધ· તે સર્વમાં ઘણી ઘણી વિષમતાઓ છતાં ઘણી ઘણી સમાનતાઓ: દ્રવ્યત્વ· ગુણત્વ: પર્યાયત્વ: નિત્યત્વ: અનિત્યત્વ: એકત્વ· અનેકત્વ. પરિણામિત્વ અપરિણામિત્વ· સ્વ–સ્વામિત્વ· પર–સ્વામિત્વ: મૂર્તત્વ· અમૂર્તત્વ· વ્યાપકત્વ· અવ્યાપકત્વ: ભિન્નત્વ: અભિન્નત્વ· અસ્તિત્વ: નાસ્તિત્વ. *ચેતનત્વ· અચેતનત્વ: પૃથક્ત્વ: અપૃથક્ત્વ. અન્યત્વ: અનન્યત્વ: વગેરે" સમજાવેલ છે. તેથી આગળ

* "इन्द्रियाणि पराण्याहु०" પૃ૦ ૭૮૫.

વધીને ઉત્પાદ-વ્યય-સ્થિતિત્વ; અને તેથી પણ આગળ વધીને સર્વસામાન્ય **મહાસત્તા** સુધીની વિશ્વ-સ્થિતિ સમજાવી છે. આ બધું જ્ઞાન માનવજાતને મળી શકે તેવી સગવડો ચાલી આવે છે. છતાં આજના વૈજ્ઞાનિકો ફાંફાં મારે છે. અને ધનઃ શક્તિઃ તથા સમયનો શોધખોળોને નામે મહા દુર્વ્યય કરે છે, ને માનવજાતને હેરાન કરે છે, હિંસામાં વધારો કરે છે.

[૧૯] આત્મા હોવાની અમૂક પ્રતીતિઓઃ

૧ ગમે તેવું નાસ્તિકમાં નાસ્તિક માનસ ધરાવતી વ્યક્તિને **યોગાનુભવ**–આત્માના આધ્યાત્મિક વિકાસનો અનુભવ–આત્મા પદાર્થનું અસ્તિત્વ કબુલ કરાવ્યા વિના રહે તેમ નથી જ. "શરીરમાં આત્મા નામના સ્વતંત્ર પદાર્થના અસ્તિત્વ વિના આધ્યાત્મિક હ્રાસ-વિકાસઃ પ્રેમ. સ્નેહઃ પરોપકારઃ રાગઃ દ્વેષ રાગ-દ્વેષાભાવ. સંતોષ સહન કરવાની વૃત્તિઃ ત્યાગ. તપઃ ચિંતનઃ મનનઃ દુન્યવી સ્વાર્થોથી નિરપેક્ષતા વગેરેઃ કોઇપણ રીતે સંભવિત નથી જ." આ નિશ્ચિત સત્ય છે. આત્માને ન માનનારા બાળ સમજથી જ વિશિષ્ટ અનુભવ કર્યા વિના જ આત્માના અસ્તિત્વનો ઇન્કાર કરતા હોય છે. બહાદુરીથી જ "તે ન હોવાના" ગુલબાંગો ઉડાડતા હોય છે. ઘણા અજ્ઞાન જીવો તેઓની જાળમાં ફસાઇ પણ જાય છે. કારણ કે આત્માઓ પણ કર્મોની યાન્ત્રિક જેવી જાળમાં ગુંથાયેલા હોવાથી જ્ઞાન અને અજ્ઞાન અવસ્થાઓમાં પસાર થતાં હોય છે. તેથી અજ્ઞાન અવસ્થાની છાયા ખોટી વાતોને પણ સાચી મનાવી દેવા તરફ તેઓને લલચાવી જાય છે. ને ફસાવી દે છે.

Heraclitus जैसे दार्शनिकने अधर्म तत्त्व माननेसे इनकार किया। principle of rest इनको मान्य नहीं था। परतु इसके बाद Perfect equitibrium मे अधर्मतत्त्व नामान्तरसे भी मान्य हुआ " " परंतु इसके बाद रसेल जैसे आधुनिक दार्शनिकने space की तात्त्विकता मान्य की। आकाश एक सत् की भाँति सत्य पदार्थ है। इस बात को अधिकतर rinst ein भी मानते है।"

—हरिसत्य भट्टाचार्य का "जैनकथा" निबधका श्री ऋषभदास डागाकृत "जैन विज्ञान" हिन्दी अनुवाद.

કાળની બાબતમાં તત્ત્વાર્થકાર સ્વતંત્ર દ્રવ્ય તરીકે માનવામાં સમ્મત નથી. કેમકે પાંચમા અધ્યાયના બીજા સૂત્રમાં દ્રવ્યો ગણાવતી વખતે કાળને દ્રવ્ય તરીકે ગણાવ્યો જ નથી. છતાં ભાષ્યમાં ૭ દ્રવ્ય શબ્દનો પ્રયોગ કરીને કાળદ્રવ્ય માનેલ છે. ને ઉપરથી તે પર્યાય છતાં તેને ઉપચારથી દ્રવ્ય માની લીધુ છે. કેમકે આગમોમાં બન્નેય માન્યતા છે અને તે જણાવવા કાળના ઉપકારો બતાવ્યા છે. તથા कालश्चेत्येके સૂત્ર કહીને મતાન્તરથી પણ તેની દ્રવ્યતા ઉપચારથી સ્વીકારી છે. "गुणपर्यायवद् द्रव्यम्" એ સૂત્રમાં સૂચિત લક્ષણ કાળમાં ઘટતું નથી. એ સ્પષ્ટ જ છે. તેથી જુદું સૂત્ર રચવું જ પડયું છે. દિગંબર સંપ્રદાય માન્ય સૂત્રોમાં પણ कालश्च એવું સૂત્ર રચીને દ્રવ્યપણુ સૂચવ્યું છે. જો ઉપરના સૂત્રથી લક્ષણ ઘટતુ હોત તો જુદું સૂત્ર રચવાની જરૂર હતી જ નહી. તથા દ્રવ્યની ગણના કરાવતા ૫-૨ સૂત્રમા પણ काल શબ્દ નથી. આગમોમાં કાળને જીવ-અજીવરૂપ કહેલ છે. તેથી તે બન્નેયના પર્યાય છે. એ વાસ્તવિક સ્થિતિ છે. તો પણ બીજા દર્શનકારો કાળને એક જુદા પદાર્થ તરીકે માને છે, તેમજ વ્યવહારમા જુદા પદાર્થ તરીકે હોય તેવી રીતે તેનો ઉપયોગ કરાય છે, માટે કાળને અપેક્ષાએ દ્રવ્ય તરીકે ગણાવેલ છે.

फ्रान्सके एक सुप्रसिद्ध दार्शनिक Bergson ने तो यहा तक कह दिया है कि काल वास्तव में Dynamic reality है.

ઉપરોક્ત "જૈન કથા" નો "जैन विज्ञान" હિંદી અનુવાદ.

૫ જીવસૃષ્ટિ આ પૃથ્વી સિવાય બીજે પણ હોવાનું હાલના વૈજ્ઞાનિકો માનતા થયા છે.

"વિજ્ઞાનીઓ કહે છે, કે-વિશ્વના જીવનને પોષી શકે એવા ઓચ્છામાં ઓછા દશ કરોડ ગ્રહો છે. અને તેમાંથી ઘણામાં માણસ જેવા જ કે એનાથી ચડિયાતા જીવંત અને વિચાર કરતા જીવો વસતા હોય એવો સંભવ છે."

પૃષ્ઠ ૮. "મુંબઇ સમાચાર" સાપ્તાહિક ૩-૪-૬૦

આ રીતે દેવસૃષ્ટિ માનવા સુધી વૈજ્ઞાનિકો પહોંચતા જણાય છે.

૬ આધુનિક વૈજ્ઞાનિકો કહે છે, કે-"વિશ્વ ત્રણ નિહારિકાઓથી વ્યાપ્ત છે. દરેકે દરેકમાં ગ્રહો તારાઓ વગેરે દેખાતા આ સૂર્ય કરતાંયે ઘણાં મોટા હોય છે વગેરે." જૈનદર્શન પણ ઉર્ધ્વલોક. અધોલોક અને તિર્યગ્લોકઃ એ ત્રણ ભાગમા વિશ્વને વહેચે છે.

૭ અલોકમાં લોક-વિશ્વ એક બિન્દુ સમાન છે. અલોકમાં માત્ર આકાશ જ છે. કેમકે-અભાવરૂપ પદાર્થ તો સંભવી શકે જ નહીં. લોક-વિશ્વની-બહાર જે કાંઈ છે, તે ભાવાત્મક પદાર્થ છે. અને તે માત્ર આકાશ જ છે.

નથી. બહુ જ મજબુત મનોબળથી એ કામ બની શકે છે. આર્ફિક મતના મંદિરમાં તે વખતે પણ હિંસા બંધ હતી. તેમના શિષ્ય પ્લેટોના નિબધમાં સપ્તભંગી એટલે કે સ્યાદ્વાદના સિદ્ધાંતો મળે છે. અને પેથેગોરસના લખાણમાં પ્રતિક્રમણ જેવા અનુષ્ઠાનની સ્થિતિ મળી શકે છે.

૮ લોકમાં અનંત પરમાણુઓ: અનંત આત્માઓ: અને તે બન્નેયના સંયોગથી ઉત્પન્ન થયેલા અનંત શરીરાત્મક પદાર્થો એ શરીરનાં સંયોગોથી કે વિભાગોથી કે વિભાગોના સંયોગોથી ઉત્પન્ન થયેલા અનંત પદાર્થો છે. એમ અનંત પદાર્થાત્મક દૃષ્ટિગોચર થતું વિશ્વ છે. તેની સાથે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય: અને આકાશાસ્તિકાય. એમ કુલ પાચ પદાર્થો છે. તે સિવાય બીજું કાંઈ નથી.

૯ વિશ્વ કેવડું છે? તે વિષે બીજા કોઇ હજુ કહી શકેલ નથી. "દેખાતી સૃષ્ટિ કરતાં વિશ્વ વધુ વિશાળ છે," એમ તો પ્રાચીન અર્વાચીન: દરેક તત્ત્વવિચારકોને કહેવું જ પડે છે. તેથી સર્વજ્ઞ તીર્થંકરો કથિત ચોક્કસ સ્વરૂપ-યુક્ત વિશ્વને માનવું: એ જ વધારે પ્રામાણિક ઠરે છે. કેમ કે તેઓ વિશ્વની વ્યવસ્થા ચોક્કસ શબ્દોમા ગણિતપૂર્વક કહે છે. "ચૌદ રજ્જુલોક પ્રમાણ વિશ્વ છે. અને કયા આ પદાર્થો કયા કયા છે? તે બરાબર ગણિતના હિસાબપૂર્વક કહે છે. ત્યારે બીજા અચોક્કસ સ્થિતિમાં જ વાતો કરે છે. તીર્થંકરોની ઘણી વાતો ભલે આપણને ન સમજાતી હોય તે બનવાજોગ છે. પરંતુ તેમણે જે અને જે રીતે ચોક્કસાઇપૂર્વક વિગતથી કહ્યું છે તે અને તે પ્રમાણે કોઇએ કહ્યું નથી અને કોઈ કહેતા પણ નથી.

૧૧ આ રીતે વિશ્વ જીવસૃષ્ટિ. અને આધ્યાત્મિક વિકાસરૂપ વ્યવસ્થિત જીવન-ધોરણઃ અને તદ્-નુકૂળ વ્યવહારો વગેરેથી જૈન-દર્શન ત્રૈકાલિક વ્યવસ્થિત અને સંપૂર્ણ વિશ્વનું દર્શન કરાવે છે. આ તેની વિશેષતાઓ છે.

૧૨. જૈનધર્મે સભ્ય જીવનધોરણો જગતમાં સ્થિર કર્યાં છે.

ચાર પુરુષાર્થની જીવન-સંસ્કૃતિમાં સભ્ય માનવોના સર્વ પ્રકારના જીવન વ્યવહારો વ્યવસ્થિત કરવામાં આવેલા છે. જેમાં સામાજિક, આર્થિક, ધંધાદારી, રાજકીય, પ્રજાકીય, વ્યક્તિગત, કૌટુંબિક, સ્ત્રી-પુરુષને લાયકના જીવનધોરણો વગેરે સર્વ સદ્વ્યવહારોઃનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એ દરેક સદાચારઃ નીતિઃ ન્યાયઃ અને ધાર્મિક-તત્ત્વોથી ગુંથાયેલા હોય છે, તે સર્વે ઓછે-વધતે અંશે આધ્યાત્મિક વિકાસમાં મદદગાર થાય, તેવી રીતે વ્યવહારુ સ્વરૂપમાંયે ગોઠવાયેલા હોય છે. તેની સાથે સંબંધ ધરાવતા વિજ્ઞાનોના શાસ્ત્રો અને વિજ્ઞાનો પણ ગોઠવાયેલા હોય છે. જેના સંક્ષિપ્ત અને વિસ્તૃત સૂચનો દ્વાદશાંગી-આગમોમાં હોય છે.

આટલું વ્યાપક જૈન-શાસન છે.

[૨૦] પ્રાચીન શાસ્ત્રોનાં મંતવ્યો સાથે મળતાં બીજા પણ કેટલાંક પ્રમાણો

મોક્ષમાં જનારા મનુષ્યના શરીરની અવગાહના (ઉંચાઇ) પાંચશે ધનુષ્ય ઉપરાંતની બે-થી-નવ ધનુષ્યની ઉંચાઇના મનુષ્યો મોક્ષે જવાની વાત શ્રી મરુદેવા માતાનો દાખલો આપીને બતાવી છે, [પૃ૪ ૭૫૪] એ તો ઘણા જ પ્રાચીન કાળની વાત છે.

૧

" મનુષ્યની આવડી મોટી અવગાહના (ઉંચાઈ) સંભવે કે ? " એમ સામાન્ય રીતે શંકા આજે કરવામાં આવે છે. પરંતુ, **જગન્નાથપુરી** પાસેથી ૭૫ ફૂટનું મનુષ્યનું હાડપિંજર મળ્યાની હકીકત " અમૃત બજાર પત્રિકા " મા પ્રસિદ્ધ થઇ હતી. (તેનું અવતરણ ક્યાંક ગૂમ થઇ ગયેલ હોવાથી અહીં આપી શકાતું નથી.)

૨

તેવું જ " અમૃત બજાર પત્રિકા " નવેંબર ૧૯૫૯ નું એક અવતરણ નીચે પ્રમાણે છે.—

" 100 Feet Long Dinosaurs, Bones Found in Gobi Desert "

Hangkong, November 24

Bones of the Giant dinosaur and the Sauropod the largest land animals known th have lived on the earth have been faund in the Gobi Desert by a Sino-Soviet scintific expedition, the new China news agency reported from Peking.

The largest sauropod was about 100 fit long and weighted abort 50 tons The dinosaurs were estimated to have lived about ten million years ago.

(Reuter)

[૨૨] બચવાનો ઉપાય ?

છતાં ગમે ત્યારે પણ બચવાનો ઉપાય તો એક જ છે, કે " જેમ બને તેમ મહાપુરુષોના બતાવેલા જીવનમાર્ગમાં ટકી રહેવું: જેમ બને તેમ પ્રાગતિક જીવનથી દૂર રહી સાંસ્કૃતિક જીવન જીવવું: ને એમ વર્તવું: એમ બુલંદ અવાજે બોલવું. સમજવું: ને સમજાવવું " એજ આત્મવાદી સર્વ-ધર્મ-નિષ્ઠ-પુરુષોનું: તેની મૂળભૂત સંસ્થાઓનુ: અને તેમા સહાયક સર્વ બળોનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

સાંસ્કૃતિક અને પ્રાગતિક આ બે આદર્શ ભેદોને **જુનવાણી જીવન:** અને **નવજીવન:** એવા બે જુદા જુદા નામો આપવામા આવ્યા છે. જે સનાતન: અને હિતકર છે, તેને **જુનવાણી:** નામ તેની નિંદા સૂચવવા માટે અપાયેલું છે, અને જે કામચલાઉ અને હાનિકારક છે, તેની શ્રેષ્ઠતા સૂચવવા માટે પ્રચારમા પ્રેરણા આપનાર તરીકે **નવજીવન:** નામ; આપવામાં આવેલું છે. વાસ્તવિક રીતે કોઈ મૂળ પાયો જ નથી. માત્ર 'પાશ્ચાત્યોની ઈચ્છા: એ જ તેનો મૂળ પાયો. ત્યારે સાંસ્કૃતિક જીવન તો વિશ્વવ્યવસ્થા અને તત્ત્વજ્ઞાન સાથે સંગત અને પાયાદાર વ્યવસ્થિત જીવનધોરણ છે.

" ધર્મપુરુષાર્થનું પ્રામાણિકપણે અવલંબન જેમ બને તેમ ટકાવી રાખવું " એ જ વિશ્વનું શરણ છે. મહાન વિશ્વવત્સલ આત્માઓએ ધર્મવ્યવસ્થાને જગત્મા મહાઉપકારબુદ્ધિથી સ્થિર કરી છે. તેને ટકાવવામાં જ સમગ્ર માનવજાતિનું ને પ્રાણીમાત્રનું હિત છે. તે સિવાય દરેક વસ્તુ હાનિકારક છે. આત્મવાદીઓને ઘેરતા રહેવાનો ઉપાય સામેથી પણ એક જ છે, કે-" પ્રગતિશિલ બનો, પ્રાગતિક જમાનાને અનુસરો " એમ દરેક બાબતમા કહેવું. બસ, બેમાંથી કયું પરિણામ હિતકાર છે ? અને કોણ કેમ દ કરે ? તેનો સ્વતંત્રપણે વિચાર કરીને હિતકારીને અનુસરવાની સૌની ફરજ છે.

પદ્ધતિથી સર્વનો તેમાં એક યા બીજારૂપે વ્યવસ્થિત રીતે **સંગ્રહ થઈ જાય છે.** " આને લેશમાત્ર પણ અતિશયોક્તિ કે પક્ષપાતથી કરાયેલા પ્રતિપાદન તરીકે ન સમજતાં, યથાર્થ સત્ય તરીકે સમજવા વાચકોને આગ્રહ છે.

૫ પહેલાં તો- ' ધર્મ એટલે શું ? તેના કયા કયા અગો છે ? તેની માનવના જીવનમા શી આવશ્યકતા છે." આ પ્રશ્નોમાં ઉતરતા જ " **ધર્મ:** એટલે યોગ્ય જીવન. તેના મુખ્ય **અંગો:** વિશ્વ-જ્ઞાન· તત્ત્વજ્ઞાન· અને વિકાસાનુકૂળ આચારો: વગેરે " ધર્મને યોગ્ય એ સર્વ સામગ્રીથી જૈનધર્મ પરિપૂર્ણ છે. વ્યવસ્થિત છે કોઇપણ તુલના કરનારને-સમન્વય કરનારને-આ સત્ય બરાબર હૃદયમા ઠસે તેટલું શુદ્ધ: અને વ્યવસ્થિત: છે.

૬ જૈન વિશ્વજ્ઞાનની: વિશ્વદર્શનની. અને તત્ત્વજ્ઞાનની: મૌલિક વ્યવસ્થા અનેક અપેક્ષાઓએ અનેક પ્રકારની છે. જેમાંના કોઈ ને કોઈ પ્રકારમાં અન્ય કોઇપણ દર્શનકારોની કોઈપણ તત્ત્વ-વ્યવસ્થા સમાવેશ પામી જાય છે.

૭ એ જ પ્રકારે તેના પાંચ આચારની-માર્ગાનુસારી-સમ્યગ્દૃષ્ટિ-દેશવિરતિ-સર્વવિરતિની ભૂમિકાઓમા સર્વ ધર્મોમાની અને બીજી પણ મોક્ષાનુકૂળ સર્વ ક્રિયાઓનો એક યા બીજી રીતે સમાવેશ થઇ જાય છે. મુખ્યપણે જો કે દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિના પાંચ આચાર પ્રસિદ્ધ છે. તો પણ માર્ગાનુસારીના પૂર્વસેવારૂપે અને સમ્યગ્દર્શનીના દર્શનશુદ્ધિરૂપે ઘણી ક્રિયાઓનો-આચરણાઓનો તેમા પાત્ર જીવનની આત્મવિકાસની ભૂમિકા પ્રમાણે સમાવેશ થઇ શકે છે.

વિષયધર્મ: સ્વરૂપધર્મ: અને અનુબંધધર્મ એમ ત્રણ પ્રકારે ધર્મ છે. મોક્ષના ઉદ્દેશથી કોઇપણ ક્રિયા તે વિષયધર્મ કહેવાય છે. માર્ગાનુસારી જીવોના અહિંસાદિક પાંચ યમો સ્વરૂપધર્મ કહેવાય છે. અને સમ્યગ્દૃષ્ટિના આચરણો પરંપરાયે મોક્ષ તરફ વધારે ને વધારે નજીક લઈ જનારા હોવાથી તે અનુબંધધર્મ કહેવાય છે. ધર્મની ઉત્તરોત્તર વેગબંધ પરંપરા વધારે, તે આચરણા અનુબંધધર્મ કહેવાય છે. એટલે જુદા જુદા ધર્મોના ત્યાગીઓમાં બાહ્ય સમાનતાઓ કદાચ હોય, તો પણ જૈનદર્શનના છકાયની હિંસાના ત્યાગીઓમા અનુબંધધર્મની પરંપરા વધતી જતી હોવાની આંતરિક વિશિષ્ટતાઓ હોય છે. આ ખાસ વિશેષતા છે.

૮ કેટલાકનું એમ માનવુ છે, કે " ત્રેવીશમા તીર્થંકર **શ્રી પાર્શ્વનાથ** અને ચોવીશમા તીર્થંકર **શ્રી મહાવીરવર્ધમાનસ્વામીના** નામો બૌદ્ધ સાહિત્યમાં એક યા બીજારૂપે મળી આવે છે. તેમ-જો જૈનશાસન બહુ જ પ્રાચીન હોય, તો પ્રાચીન વૈદિક સાહિત્યમાં તેના ઉલ્લેખો મળી આવવા જોઇએ ને ? તે તો મળતા નથી તો પછી, તેને વેદો કરતાંયે પ્રાચીન કહેવામાં પ્રામાણિકતા શી રીતે માની શકાય ? "

૯ આ પ્રશ્ન· જૈનધર્મની ઐતિહાસિક વિચારણામા ઘણો જ મહત્ત્વનો છે. ખરી વાત એ છે, કે-આજે ઐતિહાસિક વિચારણાઓ મોટે ભાગે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોની શોધો અને લેખો ઉપરથી ચાલે છે મોટે ભાગે આજે એ જ આધારશિલા બની ગયેલ છે. તેઓએ ઘણી ઘણી મહેનતો કરી છે. પરંતુ, ગમે તેમ તો પણ, તેઓ બહારથી જ આવેલા હતા, તેઓને એકાએક બધી સામગ્રી મળી જ ગઇ હોય એમ માની શકાય તેમ નથી અને મળેલી સામગ્રીમાથી પણ તેઓ બરાબર અભ્યાસ કરી શકયા હોય, એમ માનવાને પણ કારણ નથી તથા જૈનધર્મ જેવા મહાન્ ધર્મને, નાની સંખ્યાના અનુયાયિઓનો ધર્મ માનીને, એ ત્રણ કારણે તેઓની તેના તરફ હૃદયના ઉંડાણમાં ઉપેક્ષા પણ રહી છે. ઉપરાંત, પ્રથમ તો તેઓએ જૈનધર્મ અને બૌદ્ધધર્મને એક જ માનેલા હતા પાછળ વૈદિક ગ્રન્થકારોએ પણ

ત્યાં '**જૈન**' શબ્દ આવે ત્યાં '**બૌદ્ધ-વિશેષ**' એવા અર્થ કરેલા છે. તેથી પણ, યુરોપીયન સ્કોલરો પ્રથમ તો આડા દોરવાઇ ગયા હતા. પછી જૈનધર્મને બૌદ્ધધર્મની શાખા માનવા લાગ્યા. ત્યારપછી "જૈનધર્મ એક સ્વતંત્ર તત્ત્વજ્ઞાન ધરાવતો ધર્મ છે." એમ જાહેર કરવા લાગ્યા. હજી પણ જૈન-ધર્મની બાબતમાં ઘણે અંશે ઘણી ઘણી ભ્રમણાઓમાં તેઓ પડેલાં છે. તથા ઘણી ઘણી ભ્રમણાઓ તેઓએ પણ ફેલાવી છે. તેનું પરિમાર્જન થયું નથી. જેથી '**હિંદુ-ધર્મ**' અને '**જૈન-સમાજ**' એ બે શબ્દો પકડી રાખી બન્નેય ધર્મોને અને આખી હિન્દુ-પ્રજાને અસાધારણ ધક્કો પહોંચાડી રહેલ છે. ઉપરાંત,

(૧) "જૈનધર્મના અનુયાયીઓ નાની સંખ્યામાં છે-લઘુમતીમાં છે, માટે લઘુમતીના ધર્મને ડેમોક્રસીના પ્રવાહમાં જીવવાનો અધિકાર નથી." એમ એક યા બીજી રીતે જાહેર કરાય છે.

(૨) "જૈનધર્મ સર્વ ધર્મનું મૂળ છે. તેનો સંઘ અને તેની મુખ્યતાવાળી ભારતની હિન્દુ-પ્રજાની મહાજન સંસ્થા આ જગતમાં એક કલ્યાણકર જોરદાર સંસ્થા તરીકે ચાલી આવે છે. તેથી તેને નિર્બળ બનાવ્યા વિના પાશ્ચાત્ય પ્રજાના સ્વાર્થો આ દેશમાં સફળ થાય તેમ નથી." એમ તેઓ જાણે છે. એટલે જેમ બને તેમ તે વર્ગની શક્તિને તોડવાના પ્રયાસો ગૂઢ રીતે મુખ્યપણે થાય છે. તેની લાગવગ: આર્થિક શક્તિ· કાર્યકુશળતા· પ્રજા ઉપરનો પ્રભાવ: આમ પ્રજામાં આગળ પડતો ભાગ· તેનું મહાજનમાં મુખ્ય નેતૃત્વ વગેરે તોડવાની પ્રક્રિયા તેઓએ ચાલુ કરેલી છે.

(૩) એટલા જ માટે-બીજા તેનાથી નીચેના બળોને: તેનાથી જુદા પાડીને· તેની સામેના પક્ષ તરીકે ગોઠવવામાં આવે છે અને બહુમતને નામે શિક્ષિતોને નામે તે બળોને આગળ આવવા દઈ તે વર્ગ સર્વ પ્રજાઓના હિતચિંતક અને વ્યાવહારિક રીતે આગળ પડતી શક્તિ ધરાવનાર આ વર્ગને નિર્બળ બનાવવામાં આવે છે. જેમાં જગતનું અહિત સમાયેલું છે.

સ્વાભાવિક છે. ભારતમાં બ્રાહ્મણ વિદ્વાનોની મોટી સંખ્યા છે. તેથી નિશાળોના પાઠ્યપુસ્તકો વગેરેમાં પણ સરકારી અમલદારોમાં મોટી સંખ્યાને લીધે વૈદિક સાહિત્યને લગતી બાબતો અને તેના દૃષ્ટિબિંદુઓની બાબતો: મુખ્યપણે આવે અને જૈનધર્મને નજીવું સ્થાન અપાય એ સ્વાભાવિક છે.

૧૧ છતાં–જો કોઇ વૈદિક સાહિત્યનો બીજા તેની બહારના અનેક સ્વતંત્ર પ્રમાણોનો: વિચાર કરવામાં આવે, તથા જૈનધર્મની અંદરના પ્રમાણોનો સૂક્ષ્મ અભ્યાસ કરાવામાં આવે, તો એટલી બધી સામગ્રી વિદ્વાનોની સામે રજુ થાય તેમ છે; કે-જૈનધર્મને જગતનો વ્યાપક પ્રાચીનતમ ધર્મ: મૂળ ધર્મ. શ્રેષ્ઠ ધર્મ. ને વ્યાપક વિશ્વ ધર્મ: તરીકે સ્વીકાર્યા વિના કોઈનોય છુટકો થાય તેમ નથી. અર્થાત્ વૈદિક સાહિત્યમાથી પણ જૈનધર્મને માટે પુષ્કળ પ્રમાણો મળી આવે છે. જે કાઇ મળી આવ્યા છે, તેના કરતા હજી ન મળી આવેલા પણ ઘણાં ઘણા પ્રમાણો છે. જૈનધર્મની પ્રાચીનતમતા વિષેની આ વાત અમે જ કહીએ છીએ એમ નથી. પરંતુ ભારતીય–ભારતીયેતર–જૈનેતર વિદ્વાનો પણ કહે છે, તેમાના થોડાકના જ વાકયો અહીં અતિ સંક્ષેપમા ટાંકીયે છીએ.

(૧) "સ્યાદ્વાદ પૂરી રીતે ઉપયોગી તથા સાર્થક છે"

સ્વ. પ્રો. આનંદશંકર ધ્રુવ

ø ø ø

(૨) "મોહન–જો–ડેરો: પ્રાચીન શિલાલેખો: ગુફાઓ અને બીજા અનેક અવશેષો ના સંશોધનથી જૈનધર્મની પ્રાચીનતા જ સિદ્ધ થાય છે. સૃષ્ટિના પ્રારંભકાળથી જ જૈનધર્મ પ્રચલિત થયો છે. મારી માન્યતા છે કે–જૈન ધર્મ [વૈદિક ?] દર્શનથી પણ વધારે પ્રાચીન છે."

સ્વામી રામમિશ્રજી શાસ્ત્રી
પ્રો. સંસ્કૃત મહાવિદ્યાલય-બનારસ

ø ø ø

(૩) જૈનધર્મની ઉત્પત્તિ અને તેનો ઇતિહાસ સ્મૃતિશાસ્ત્રો અને ટીકાઓથી પણ વધારે છે. જૈનધર્મ હિંદુધર્મથી [વૈદિક ધર્મથી ?] સર્વથા અલગ અને સ્વતંત્ર છે."

શ્રી કુમારસ્વામી શાસ્ત્રી
પ્રધાન ન્યાયાધીશ–મદ્રાસ

ø ø ø

(૪) "જૈનધર્મ સર્વ આદિ ધર્મોમા પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન પ્રાપ્ત કરવા માંડયો છે."

પ્રો. સી. વી. રાજવાડે
એમ. એ. બી. એસ. સી.

ø ø ø

(૫) "ઉચ્ચ આચાર અને ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા જૈનધર્મમાં છે. જૈનધર્મનો પ્રારંભ જાણવો અસંભવ છે."

મેજર ફેરલાંગ

ø ø ø

(૬) આધુનિક ઐતિહાસિક શોધોથી એ પ્રગટ થયું છે, કે–ખરી રીતે બ્રાહ્મણ ધર્મ સદ્ભાવ: અથવા એના હિંદુધર્મરૂપમા પરિવર્તન પામ્યો તેનાથી ઘણા પૂર્વે જૈનધર્મ આ દેશમાં વિદ્યમાન હતો."

ન્યાયમૂર્તિ શ્રી રાંગણેકર

(૭) "જૈનધર્મ બહુ જ ઉંચી પંક્તિનો છે. એના મુખ્યતત્ત્વો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રના આધાર ઉપર રચાયેલા છે.

ડા. એલ. પી. ટેસીટોરી. ઇટાલિચન વિદ્વાન

ø ø ø

(૮) "પ્રાચીન ધર્મ: પરમધર્મ: સત્યધર્મ: રહ્યો હોય તો જૈનધર્મ હતો, જેના પ્રકાશનો નાશ કરવા માટે વૈદિક ધર્મ, છ શાસ્ત્રો અને ગ્રંથકારો ઉભા થયા હતા. વૈદિક વાતો કયાંક કયાંક એ લેવામા આવી છે, કે જે જૈન શાસ્ત્રોમાથી નમુના એકઠા કરીને લીધી છે. એમાં સદેહ નથી."

યોગી જીવાનંદ પરમહંસ

(૧૪) " જૈનધર્મનો અભ્યાસ કરવાની મારી હાર્દિક ઇચ્છા છે. કેમ કે–હું ખ્યાલ કરી શકું છું કે–વ્યાવહારિક યોગાભ્યાસને માટે એ સાહિત્યમાં સૌથી પ્રાચીન છે.

એમાં હિંદુ–ધર્મ [વૈદિક ધર્મ. ?] થી પહેલાની આત્મિક સ્વતંત્રતા વિદ્યમાન છે."

રાયબહાદુર પૂર્ણેન્દુ નારાયણસિંહ, એમ. એ.

ø ø ø

(૧૫) સ્યાદ્વાદ એ જૈનધર્મનો અભેદ્ય કિલ્લો છે. વેદાંત [વૈદિક ?] આદિ બીજા દર્શન–શાસ્ત્રોની પહેલાં જૈનધર્મ વિદ્યમાન હતો. એ બાબતમા મને રતિભાર પણ સંદેહ નથી."

પંડિત રામમિશ્રજી આચાર્ય.

ø ø ø

(૧૬) " જૈનધર્મનો પહેલો પ્રચાર શ્રી ઋષભદેવે કર્યો "

શ્રી વરદકાંતજી એમ. એ.

ø ø ø

(૧૭) " જૈનસંસ્કૃતિ એ માનવીય સંસ્કૃતિ છે. જૈનદર્શન દૈવી દર્શન છે."

" ભારતીય દર્શનોમાં જૈનદર્શનને અતિગૌરવમય સ્થાન પ્રાપ્ત છે."

" જૈનધર્મ આ સંસારનો પ્રાચીનથી પ્રાચીન ધર્મ છે."

" ભારતવર્ષની જે સંસ્કૃતિ પુરાતત્ત્વના શાસ્ત્રીઓને આશ્ચર્યથી ચકિત કરે છે, તે સંસ્કૃતિનો સંપૂર્ણ અને સાચો ઇતિહાસ જાણવો હોય તો તે જૈન સંપ્રદાય [જૈનશાસન] ના અભ્યાસ વિના બની શકશે નહિં."

પ્રોફેસર–હરિસત્ય ભટ્ટાચાર્ય,
એમ. એ. એલ. એલ. બી. પી. એચ. ડી.

ø ø ø

(૧૮) જૈન ધર્મની સ્થાપના–શરૂઆત–જન્મ ક્યારે થયો તેનો પત્તો લગાડવો અસંભવિત છે. હિન્દુસ્થાનના ધર્મોમાં જૈનધર્મ સર્વથી પ્રાચીન છે."

જે. જે. આર. ફરલાંગ.

ø ø ø

(૧૯) " આ વાતથી જૈનધર્મની પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે."

સ્વ. લોકમાન્ય ટિળક.

ø ø ø

(૨૦) " અહિંસાધર્મના સૌથી મોટા પ્રચારક મહાવીરસ્વામી હતા."

સ્વ. શ્રી મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

ø ø ø

(૨૧) વૈદિક સાહિત્યમાં–ઋષભ–નેમિ: વગેરે નામ સુપરિચિત છે "

ડૉ. વિમલચંદ્ર હીસ્ટોરીકલ ગ્લાનર્ગજ.

(૨૨) "ઇસ્વી સનની પહેલાં ઋષભદેવના અસંખ્ય ઉપાસકો હતા. એ વાતને સાબીત કરનારા અનેક પ્રમાણો મળી શકે છે. ખાસ **યજુર્વેદમાં** પણ તીર્થંકરોની માન્યતા દેવામાં આવેલી છે, **ભાગવત** પુરાણમાં તેની પુષ્ટિ મળે છે. અગણિત અથવા યુગાનુયુગથી જૈનધર્મ ચાલ્યો આવે છે."

ડા. રાધાકૃષ્ણન ઉપ-રાષ્ટ્રપ્રમુખ ભારતસંઘ.

❦ ❦ ❦

(૨૩) "વેદાંત (વૈદિક) દર્શનથી પહેલાં જ જૈનધર્મ પ્રચારમાં હતો. એ બાબતોમાં મારા મનમાં જરા પણ શંકા નથી. સૃષ્ટિના આરંભથી જૈનધર્મ પ્રચારમાં છે. જૈનધર્મઃ અને સૃષ્ટિઃ એની શરૂઆત એક સાથે જ થઇ.

ડા. સતીશચંદ્ર પ્રીન્સીપાલ, સંસ્કૃત કોલેજ, કલકત્તા.

(१) अर्हन्ता ये सुदानवो नरो......अ. ४ अ. ३ वर्ग ७ (ऋग्वेद)।

(२) अर्हन् विभर्षि सायकानि धन्वार्हन्निष्कं यजतं, विश्वरूपं अर्हन्निदं दयसे विश्वं भवभुवं"—इत्यादि स. अ. २-अ. ७. ५-२७ ऋग्वेद.

(३) "इम स्तोम अर्हते जातवेदसे"—इत्यादि

१० स्. प. ८६. १-६-३०

(४) ॐ नमो अर्हतो ऋषभो ॐ ऋषभः पवित्रं पुरुहूतमध्वरं यज्ञेषु नग्नं परमं माह संस्तुतं वरं शत्रुं जयत पशुरिन्द्रमाहुरिति स्वाहा ॥

ॐ त्रातारमिन्द्र वृषभं वदन्ति अमृतारमिन्द्रं हवे सुगतं सुपार्श्वमिन्द्रमाहुरिति स्वाहा ॥

ॐ नग्न सुवीरं दिग्वाससं ब्रह्मगर्भं सनातनं उपैमि वीरं पुरुषं महान्तमादित्यवर्णंतमसः पुरस्तात् स्वाहा ॥

वाजस्यनु प्रसव आवभूवेमा च विश्वभुवनानि सर्वत.। स नेमिराजा परियाति विद्वान् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मै स्वाहा ॥

यजुर्वेद अ. १९ मन्त्र २५

(५) आतिथ्यरूपं मासरं महावीरस्य नग्नहु ॥ रुपामुपास दामेत तिथौ रात्रौः सुरा सुताः ॥

यजुर्वेद अ. १९ मंत्र १४

(६) स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः बृहस्पतिर्दधातु ॥

यजुर्वेद अ. २५ मन्त्र १९

(७) ॐ त्रैलोक्यप्रतिष्टितान् चतुर्विंशतितीर्थंकरान्। ऋषभाद्यावर्धमानान्तान् सिद्धान् शरणं प्रपद्ये ॥

ॐ पवित्रनग्नमुपविप्रसामहे एषा नग्ना (नग्नये) जातियेषां वीरा। येषा नग्नसुनग्नं ब्रह्मसुब्रह्मचारिणं उदितेन मानसा अनुदितेन मनसा देवस्य महर्षयो महर्षिभिर्जुहोति याजकस्य च सा एषा रक्षा भवतु शान्तिर्भवतु तुष्टिर्भवतु शक्तिर्भवतु स्वस्तिर्भवतु श्रद्धा भवतु निर्व्याजं भवतु (यज्ञेषु मूलमन्त्र एष इति विधिकन्दल्याम्)

(८) ऋषभं पवित्रं पुरूहूतमध्वरं यज्ञेषु यज्ञपरमं पवित्रं श्रुतधरं यज्ञं प्रतिप्रधानं ऋतुयजनपशुमिन्द्रमाहवेति स्वाहा ॥

त्रातारमिन्द्रं ऋषभं वदन्ति अतिचारमिन्द्रं तमरिष्टनेमिं भवे भवे सुभवं सुपार्श्वमिन्द्र हवेतु शक्रं अजितं जिनेन्द्र तद् वर्द्धमान पुरूहुतमिन्द्रं स्वाहा।

—बृहदारण्यके

(९) ऋषभ एव भगवान् ब्रह्मा भगवता ब्रह्मणा स्वयमेवाचीर्णानि ब्रह्माणि तपसा च प्राप्तः परं पदम् ॥

—आरण्यके

આ વાક્ય જિનોમાલાકેએ વેદો કરતા જૈનધર્મની પ્રાચીનતાના પુરાવા તરીકે ખાસ ટાંકેલું છે. આ મંત્રોના અર્થ કરવાની પ્રામાણિક હકીકત સમજી શકાય

બીજા પુરાણો વગેરેના અવતરણો લંબાણના ભયથી અહીં આપ્યા નથી. અવતરણોમાં તીર્થંકરને સર્વજ્ઞ કહેવામા આવ્યા છે. **નાભિરાજા** અને **મરુદેવીના** પુત્ર તરીકે શ્રી **ઋષભદેવ** ભગવાનનું વર્ણન છે **ભરતચક્રવર્તિની** હકીકત આવે છે. **રૈવતાચલ** અને **નેમિનાથપ્રભુના** નામો આવે છે. **વિમલાચલ શત્રુંજય** તીર્થનું નામ પણ આવે છે **મનુસ્મૃતિમાં** સાત કુલકરના નામો આપેલા છે. વગેરે.

આ પ્રમાણે **વૈદિક સાહિત્યમાં** જૈનધર્મના ઘણા ઉલ્લેખો સ્પષ્ટ રીતે આવે છે.

[૨] આંતરિક બીજા પ્રમાણો.

વેદનો અને **આગમનો** શબ્દાર્થ લગભગ સરખો છે. **વેદ** એટલે જ્ઞાન આપનાર અને આગમ એટલે પણ જ્ઞાન આપનાર એવો પણ અર્થ થાય છે **ભગવાન મહાવીર પ્રભુને વેયવિઊ-વેદવિદ્** તરીકે ઓળખાવ્યાના પ્રમાણો શ્રી આગમોમા મળે છે.

જતાં, તે બન્નેય ધર્મની રચના: અને ઉદ્દેશ મા ઘણું જુદાપણું છે. **શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી** પોતાના બીજીની ગ્રંથમાં વેદમા ધર્માધર્મ જણાવે છે ત્યારે આગમોને પરમાર્થ શાસ્ત્રો તરીકે કબુલ રાખે છે

આવે છે. **દ્રાવિડ ને વારિખીલ્યજી** એ વાક્યમાં–દ્રાવિડનો ઉલ્લેખ છે. **ભરત** ઉપરથી **ભારત** નામ પડયું. એ તો પ્રસિદ્ધ જ છે.

આ ઉપરથી પણ જૈનધર્મ ભારતનો અને જગતનો સૌથી પ્રાચીનતમ ધર્મ હતો, એમ કહી શકાય તેમ છે. વિદેશીય શોધોની **દરમ્યાનગીરી વિના** તેને લગભગ દૂર રાખીને, સ્વતંત્ર રીતે ભારતીય પ્રામાણિક શોધ–પદ્ધતિ શરૂ થવી જોઈએ અને તેના અનુસંધાનમા ભલે તેઓની પાસેના પણ ઉપયોગી પૂરાવાઓનો પ્રમાણ તરીકે ઉપયોગ કરાય તો તે વાધા ભરેલુ નથી, પરંતુ તેઓએ ઇતિહાસને ય ગુંચવી જ નાખ્યો છે. કેમકે–પોતાના હેતુઓની દૃષ્ટિથી દુનિયાભરના ઇતિહાસમાં ઘણી ઘણી અવ્યવસ્થાઃ અને ઉન્માર્ગ દાખલ કરી દીધા છે. જેથી સત્ય તારવવુ વધારે મુશ્કેલ બન્યું છે.

[૩] જૈનધર્મ–નામઃ અને કારણઃ

વાસ્તવિક રીતે–કોઈપણ નામ વગરનો મોક્ષાનુકૂળ આધ્યાત્મિક વિકાસ–માર્ગરૂપ **શાશ્વતધર્મ** તો અનાદિ અનંતકાલીન છે. તેની રચના કોઇએ કરી નથી. માત્ર તે શાશ્વત ધર્મ જ તે તે વખતે જિનોપદિષ્ટ થાય છે કેમકે–એમ ને એમ તે જનતાની જાણમાં આવી શકતો નથી. તેમજ તેને માટેની જિનસ્થાપિત અનુશાસનયુક્ત સંસ્થાદ્વારા તેનું પાલન જ્યારે જ્યારે સુલભ થવાનુ શરૂ થાય છે, આરાધના પ્રથમથી સુલભ થવા માડે છે,–ત્યારથી "જૈનશાસન સ્થપાયુંઃ ને ધર્મ શરૂ થયો." એમ કહેવાય છે. તેથી શાસનસંસ્થા. શ્રી સંઘશાસ્ત્ર અને ધાર્મિક સંપત્તિઓ પણ બળવાન્ સહાયક હોવાથી ધર્મ કહેવાય છે.

એ શાશ્વત ધર્મ જિનોપદિષ્ટ હોવાથી જ **જૈન–ધર્મ** કહેવાય છે. જૈનધર્મ નામ પડવાનું બીજું કોઈપણ કારણ નથી. કોઇ વ્યક્તિના નામ સાથે તેને સંબંધ નથી. એ દૃષ્ટિએ તેની શાસનસંસ્થાની પ્રાચીનતા મૌલિકતા વગેરે કહેવામા આવે છે.

ત્રિલોકપૂજ્ય. યથાર્થવક્તા અને વિષય–કષાયો, રાગ-દ્વેષ વગેરે ઉપર સર્વથા વિજય મેળવનાર–વિજયી–જિન પોતાના સર્વજ્ઞપણાથી જાણીને, વિશ્વના કલ્યાણ માટે તેનો ઉપદેશ આપે છે. માટે તે જિનોપદિષ્ટ હોવાથી જિન–ધર્મ કે જૈન–ધર્મ નામ પામેલ છે. બીજું કોઇ કારણ નથી.

એટલા જ માટે–જૈનધર્મની આરાધના દ્વારા મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળાઓ માટે દેવઃ ગુરુઃ અને ધર્મ.ની આરાધના કરવી એ ટુંકામા ટુંકો–બાળક પણ સમજી શકે તેવો ઉપાય છે. તેમાં—

૧. **દેવ તરીકે**—તદ્દન રાગ-દ્વેષ–મોહ વગરના; સર્વજ્ઞ ત્રિલોકપૂજ્યઃ વિશ્વવત્સલઃ અને યથાર્થ ઉપદેશ આપનારા તીર્થંકર ભગવાન જ ઉપાસ્ય દેવ તરીકે–માનવાઃ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉદ્દેશથી પોતાના આત્માને વીતરાગ કરવા માટે જ તેની સાલંબન ઉપાસના કરવાની હોય છે.

૨ ત્યાગી તપસ્વી સંયમી શુદ્ધ પ્રરૂપક છએ ય જીવનિકાયોના રક્ષક ઉપર જણાવ્યા તે દેવના વફાદાર ભક્ત ઘરબાર–કુટુંબકબીલા–લાડી–વાડી–ધન–સંપત્તિ–નોકરચાકર વગેરે વગરનાઃ જેમ અને તેમ દોષરહિત ભિક્ષા ઉપર જીવન ચલાવનારા વાહન–જોડા વગેરેનો ઉપયોગ ન કરનારાઃ અમઘમાસાદી પાંચ મહાવ્રતધારી રાત્રિભોજન કરી ન કરનારઃ મુનિવેશધારી હોય, તેને **ગુરુ તરીકે** માનવા.

૩, પાપનો જેમાં ત્યાગ કરવાનો હોય, અને સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન અને ચારિત્રની જેમાં આરાધના કરવાની હોય, એવો ધર્મ અને ધર્મસંસ્થા પસંદ કરી, તે આશ્રયે તેનું આચરણ કરવું. તે ધર્મની આરાધના છે. આ ત્રણેય તત્વોની આરાધના મોક્ષનો ઉપાય છે. એમ ટુંકામાં સમજાવી શકાય **પાપો** એટલે પાપસ્થાનકો તે અઢાર છે. (૧) હિંસા (૨) જૂઠ (૩) ચોરી (૪) મૈથુન (૫) પરિગ્રહ (૬) ક્રોધ (૭) માન (૮) માયા (૯) લોભ (૧૦) રાગ (૧૧) દ્વેષ (૧૨) કલહ (૧૩) અભ્યાખ્યાન (જુઠું આળ

દેવું) (૧૪) પૈશુન્ય (ચાડી ખાવી) (૧૫) રતિ-અરતિ (ખુશી-નાખુશી) (૧૬) પરપરિવાદ (પારકી નિંદા) (૧૭) માયા મૃષાવાદ (કપટ સાથે જુઠાણું) (૧૮) મિથ્યાત્વશલ્ય (મહા ગાઢ અજ્ઞાન સંસાર પર ખુબ મમતા નાસ્તિકતાઃ વ્યામોહઃ પાપપ્રિયતા વગેરે.)

આ અઢાર પાપસ્થાનક જેમ જેમ છુટતા જાય તેમ તેમ રત્નત્રયીની આરાધના વધતી જાય, અને તે વધુ ને વધુ પ્રકાશમાં આવતા જાય.

૧૫. વ્યવહારમાં-**જૈનધર્મ:** એ નામ જૈનશાસનનું છે. અને એથી તેના ઉદ્દેશના સંબંધી જિનોપદિષ્ટ શાશ્વત્ ધર્મનું નામ પણ **જૈનધર્મ** ઘટી શકે છે. અપેક્ષા વિશેષે બન્નેય નામ ગૌણ મુખ્યતાએ વપરાય છે. બીજા ધર્મોના નામો પણ તે તે શાસન-વ્યવસ્થાની અપેક્ષાએ હોય છે. **અન્ય તીર્થિક** શબ્દનો અર્થ પણ **અન્ય ધર્મશાસનો** એવો થાય છે. તેથી તેણે પસંદ કરેલી તત્ત્વ વ્યવસ્થા, આધ્યાત્મિકવિકાસઃ અને આચાર વ્યવસ્થાઃ પણ તે તે ધર્મને નામે ઓળખાવાય છે.

૧૬. અઢાર પાપસ્થાનકમાંની હિંસા અને તેની વિરોધિ અહિંસાનો વિસ્તૃત વિચાર આગળ કરીશું.

જોડીને તે તરફ માનસ વાળવામાં આવે છે, કારણ કે—" ધાર્મિક સૂત્ર-પાઠો માત્રથી ધાર્મિક જ્ઞાન સંતોષકારક ન મળે." એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ આજુ-બાજુની પૂર્તિ શાસન અને સંઘની પ્રવૃત્તિઓ કરતી હોય છે, જેથી તે પૂરેપૂરૂં સૌંદર્ય ધારણ કરતું હોય છે. તેનું અસ્તિત્વ હવે પછીના વખતમાં વિદ્યમાન રહેવાનું કબુલ રાખીને ધાર્મિક પાઠશાળાઓમા રહેતી ખામીઓની પૂર્તિ કરવાના બીજા પ્રયાસો થાય છે. તેના સ્વતંત્ર ફંડો જુદા સ્વતંત્ર મેળાવડાઃ આધુનિક રીતે સ્વતંત્ર સંચાલનઃ ગુરુઓ કરતા શિક્ષકોની મહત્તા વધારવાના પ્રયાસો. વગેરે ધર્મના પ્રભાવની ઘાતકતાના મૂળમાં જણાવ્યા પ્રમાણેની ગૂઢ પ્રક્રિયાઓ શરૂ કરાયેલી છે

[૩] મહા જીવનસંસ્કૃતિના બે ચીરા

ધાર્મિકઃ અને વ્યાવહારિક શિક્ષણને જુદા પાડીને, ધર્મના પાયાવાળી ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિના જ આજે બુદ્ધિકૃત બે ભાગ-બે ચીરા કરવામાં આવ્યા છે.

શરૂઆતમા વ્યાવહારિકરૂપ પડેલા એક ચીરાને મોટા પાયા ઉપર ખીલવવામા આવેલો છે, પરંતુ "વ્યાવહારિક ચીરાનું શિક્ષણ કે જે આજે વધતું જાય છે તે ભારતીય આદર્શો અને તત્ત્વો ઉપર વિકાસ પામે છે" એમ સમજી લેવાની કોઇ ભૂલ ન કરે. એ ખાસ ધ્યાનમા રાખવું. પરંતુ તે પણ આધુનિક ભૌતિક આદર્શોને સર્વથા અનુરૂપ રીતે આર્ય માનવોને બીજી રીતે ઘડવાની-આર્યત્વ ભાંગી નાંખવાની-વ્યાવહારિક જીવનમાં સમગ્ર પ્રજાની બીજી પ્રજાની ગુલામી સર્જવાની દૂરંદેશીભરી ચાલ મુજબ જ અપાય છે અને ધાર્મિક જાહેર જીવનને બદલે જાહેર જીવન પણ તે જ જાતનું ગોઠવાતું જાય છે. એટલે વર્તમાનકાળે અપાતા વ્યાવહારિક જ્ઞાનમાં આશા રાખવી, તે રેતીમાંથી તેલ કાઢવાની આશા સરખી જ ગણાય.

ધાર્મિક ચીરાના શિક્ષણમાં—

ધર્મ અને વ્યવહારમય અહિંસક સંસ્કૃતિથી ધર્મને છૂટો પાડી દઇને તે દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે પોત-પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસમા ધાર્મિક શિક્ષણને વેગ અપાય છે પરંતુ તે ચીરો સંસ્કૃતિથી છૂટો પડી જવાથી તેમજ આધુનિક વ્યવહારથી વિપરીત હોવાથી તેની અત્યારે વધતી જતી નિસ્તેજતા પ્રતિ અવારનવાર આંગળી ચીંધવામાં આવે છે, જેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ તો એ ચીરાને પણ પ્રતિષ્ઠિત બનાવવા માટે ભૌતિક આદર્શોમાં ફેરવીને છેવટે ધાર્મિક શિક્ષણ ઘટાડી દઇ, ધર્મથી ફલિત ન થતુ જુદા જ પ્રકારનું નૈતિક શિક્ષણ આપવાનો છે. જેની શરૂઆત પણ થઇ ગઇ છે. કેમ કે ભારતના નવા ગણાતા બંધારણમાં ક્યારે ધર્મ અને મોક્ષનો માનવજીવનના આદર્શ તરીકે સ્વીકાર થયો નથી, એટલે ભૌતિક જીવનમા પણ વ્યવસ્થાની દૃષ્ટિથી માત્ર નૈતિક શિક્ષણ આપવાનો જ આદર્શ બાકી રહે છે. ધાર્મિકને આજે થોડો ટેકો છે, પણ તે ભારતની પ્રજાને માત્ર ભ્રમણામાં નાંખવા પૂરતો જ છે. એટલા જ માટે ધાર્મિક શિક્ષણ આપવાની છુટ રાખીને પ્રજાના ખર્ચે નિશાળોઃ કન્યાશાળાઓ બોર્ડીંગોઃ હાઇસ્કૂલો. વગેરે વ્યાવહારિક સંસ્થાઓ પહેલા કઢાવી ને તે કાઢવા પણ દીધી. ભોળા શ્રીમંતોએ ધાર્મિક શિક્ષણની લાલચે કાઢી પણ ખરી. પછી ગ્રાંટ લેતી શાળામાં ધાર્મિક શિક્ષણ બંધ કરવાનો હુકમ કરી બંધ કરાવ્યું છે હવે સર્વ ધર્મોનું ધાર્મિક શિક્ષણ સરકારી શાળાઓમાં આપવા સરકારે કમીટી નીમી છે. પરંતુ તેનો ઉદ્દેશ તો ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પરિવર્તન કરી અથવા ઘટાડી નાંખવાનો જ છે. શરૂઆતમાં એટલા જ માટે હાલની કેળવણીને વેગ આપવા પાઠશાળાઓ. સંસ્કૃત પાઠશાળાઓ મદ્રેસાઓઃ વગેરે કઢાવેલા હોવાનો ઇતિહાસ મળે છે. કેમકે તે પગથિયાનો આશ્રય લીધા વિના ભારતની પ્રજા એકદમ હાલનું શિક્ષણ લેવા તૈયાર થાય તેમ નહોતી

આપણી પણ પાઠશાળાઓ પહેલા તો મુંબઇમાં, પછી અમદાવાદમા અને પછી મેસાણા વગેરેમાં શરૂ થયેલ છે. કેમકે તે વખતની ધર્મચૂસ્ત પ્રજાના માનસમાં પરિવર્તન લાવવાનો એ જ પ્રાથમિક ઉપાય હતો. અને તે વખતનાં ધાર્મિકોમાંના પણ જે કોઈ કાંઇક સુધારક વિચારના હતા, તેઓ એ કામમાં આગળ પડતા થતા હતા. તેને બહારથી આડકતરો સરકારી ટેકો પણ હતો. જો કે તે વખતના પરંપરાગત ધર્મતંત્રના સંચાલકોનો અને આગેવાનોનો રોષઃ વિરોધઃ પૂરતો હોવાના પ્રમાણો મળે છે. "કેવું કેવું પરિણામ આવશે?" તેની સ્પષ્ટ કલ્પના તે વિરોધ કરનારાઓને જો કે નહોતી જ, પરંતુ "કાંઇક વિપરીત અને અનિષ્ટતા તરફ જવાય છે." એવા મોઘમ ખ્યાલથી તેઓનો સખ્ત અને પ્રામાણિક વિરોધ હતો જ.

તેના મૂળ ઉદાત્ત સ્થાને ન રહેતા એક સારા અને સદ્ગુણી માનવો તરીકેની યાદીરૂપે રહેશે. ભગવાનઃ પરમાત્માઃ તરણ-તારણ રૂપે ભાવિપ્રજાના ખ્યાલમાંથી ઉતરી જશે અને બીજા જ લોકોના નામો તે ધર્મપ્રવર્ત્તકોને સ્થાને લોકોના મોઢામાં મૂકાઇ ગયા હશે.

૩. ધાર્મિકશિક્ષણ શબ્દને બદલે ઠામ ઠામ આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ શબ્દો નિવેદનમા મૂકવામાં અદ્ભુત ખુબી છે. આધ્યાત્મિક જ્ઞાનમાત્રથી કે દરેક ધર્મોને માન્ય આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનોના સંગ્રહના જ્ઞાનમાત્રથી ધાર્મિક કે ધર્માત્મા થઇ શકાતું નથી. આધ્યાત્મિક જ્ઞાનને જુદા જુદા આચારો મારફત જીવનમાં ઉતારવા માટે જુદા જુદા નામે પરંપરાગત ચાલી આવતી ધર્મસંસ્થાઓરૂપે વ્યવહારુ સાધનોરૂપ ધર્મોની ને સંપ્રદાયોની આવશ્યકતા પડે છે. તો જ જુદા જુદા સંપ્રદાયોમાં રહેલા લોકોને ધર્મનું સેવન સુલભ સ્થાયિ અને રસમય બની શકે છે. એટલા માટે ધાર્મિક ઉત્સવો. પર્વોઃ ધર્મસ્થાનો વ્રતોઃ નિયમોઃ વગેરેની ગોઠવણ હોય છે, પરંતુ આધ્યાત્મિક વિકાસનું જ્ઞાન આપવાની વાતને આગળ કરવામા પરંપરાગત ધર્મોને લુપ્ત કરવાની ગંભીર ગોઠવણને ગૃઢ રીતે છુપાવવામા આવતી હોય છે. આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનનું કોરું જ્ઞાન આપવાનો આદર્શ એ જ પરંપરાગત ધર્મોને લુપ્ત કરવાનું હથિયાર. આ વસ્તુ સૂક્ષ્મદષ્ટિ વિના સમજાશે નહીં.

૪. એક તરફ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન આપવાની વાત આગળ કરવામાં તો આવી છે. ત્યારે બીજી તરફથી "ધર્મની ક્રિયા વિના તો ચાલે નહીં," ત્યારે ધર્મની ક્રિયાઓ પણ શિખવવાનો ક્રમ તેમા સૂચિત કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં પ્રાર્થના, જાપ તથા ધ્યાનને સ્થાન આપવામાં આવેલુ છે. એ ત્રણેયને સ્કુલોમા શિખવવામાં આવે એટલે પોત-પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં જઇ, પોત-પોતાના ધર્મની ક્રિયા કરવાનું ભાવિ પેઢીને રહે જ નહી. એ રીતે તે તે ધર્મની ક્રિયાઓ લુપ્ત થતી જાય, ધર્મસ્થાનો શૂન્ય બનતા જાય, પછી પરંપરાગત ધર્મો શી રીતે જગતમાં પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકે? કેમકે આચરણા-ક્રિયા જ ધર્મોને ટકવાના જીવનપ્રાણ છે. તે જ રૂંધાઇ જાય.

પ્રાર્થનાક્રિયા એ મુખ્યપણે ખ્રીસ્તીધર્મની છે. તેને આજે વ્યાપક કરાતી જવાય છે, અને તે સ્કુલો મારફત વ્યાપક થવાથી તેને વિશાળ સ્થાન મળી ગયા પછી પ્રતિક્રમણ-સંધ્યા કોણ કરે? નિમાજ કોણ પઢે? દેવદર્શન-પૂજા-ગુરુવંદન-ભક્તિ વગેરેને કયાં સ્થાન રહે? આ બધું આપણે વિચારવાનુ છે.

૫. ગુરુઓને સ્થાને શિક્ષકો મૂકવાના છે. અને ત્યાગી તપસ્વી ગુરુઓના જેવું જ તેઓને માન આપવાનું અને તેઓનુ મહત્ત્વ વધારવાની ભલામણ તો એ સમિતિના નિવેદનમા સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જ છે.

૬. કહો દેવ-ગુરુ-ધર્મની આરાધના, શાસન, સંઘ, સાતક્ષેત્રાદિકને ભવિષ્યમાં કયાં સ્થાન રહે તેમ છે? સર્વ કાંઇ કુલ ફુલા સરકાર, શિક્ષણસંસ્થા, શિક્ષકો અને ધાર્મિક તરીકે નક્કી કરેલા આધ્યાત્મિક જ્ઞાન આપનારા પુસ્તકો સિવાય કઇ વસ્તુને સ્થાન છે?

૭ અને "નિશાળોમાં ધાર્મિક શિક્ષણ આપણા બાળકોને મળે છે" એમ સમજીને મા-બાપો અને ધર્મગુરુઓ સંતોષ પકડી બેસી જાય ધીમે ધીમે સરકારી કાયદાઓના અંકુશો મારફત ધાર્મિક સંસ્થાઓ વગેરેના કબજા લેવાઈ તેનો ઘટતો બીજો ઉપયોગ કરવાની ગોઠવણો ચાલતી હોય. ધર્મનું શિક્ષણ આપવાની સચોટ યોજનાઓરૂપ પર્વો ઓચ્છવો મહોચ્છવો તીર્થયાત્રાઃ વિશિષ્ટ અનુષ્ઠાનોઃ પ્રતિષ્ઠાઓ. વરઘોડા; વગેરે લુપ્ત થતા જાય, તેમાં થતો ખર્ચ રાષ્ટ્રીય દુર્વ્યય ગણાતો જાય પાઠશાળાઓ અને તેના શિક્ષકો સ્કુલના અનુસંધાન સાથે જોડાતા જાય, આ ભય અમે મુંબઇ જૈન ધાર્મિક શિક્ષણ સંઘ સ્થાપની વખતે સૂચવ્યો હતો પરંતુ જે વાણીયાઓ એક વખત અગમબુદ્ધિ ગણાતા હતા, તે હવે પશ્ચિમબુદ્ધિ અથવા તરતબુદ્ધિ થતા જાય છે. કોનો દોષ કાઢવો?

આ રીતે નૈતિક અને ધાર્મિક શિક્ષણની સરકારી નીતિનું અચૂક પરિણામ છે, આ સ્થિતિમાં શ્રી **દુપ્પસહસૂરિ** મહારાજ સુધી જૈનશાસન ચાલુ શી રીતે રાખી શકીશું? એ પ્રશ્ન છે. પરંતુ કાંઇક તો રહેતું જશે. તેથી તેમાં શંકા નથી.

આ નીતિ કાંઇ ભારત સરકારે ઘડી છે, એમ માનવાને કારણ નથી. આ નીતિના સૂચન યુનેસ્કો કે એવી બહારની કોઇપણ સંસ્થા વ્યક્તિ કે તત્ત્વો તરફથી સીધી રીતે કે સરકારી દફતર મારફત પ્રાપ્ત થયેલ હોવામા કશી શંકા રાખવાને કારણ નથી. કેમકે ૧૯૪૨ માં ૯ મિત્ર રાજ્યોના શિક્ષણખાતાના પ્રધાનોએ મળીને ઈંગ્લાડમાં આ વિષે ચર્ચા-વિચારણાઓ કર્યાની હકીકત મળે છે. જેમાં ભારતના નવા બંધારણની મૌલિક નીતિ ઘડવામાં અગ્રેસર ભાગ લેના **લોર્ડ સ્ટેફર્ડ સ્ક્રીપ્સનો** પૂરેપૂરો સહયોગ હતો. એમ એક અહેવાલ ઉપરથી સ્પષ્ટ રીતે કહી શકાય તેમ છે. અને ભારતની કેન્દ્ર સરકારે નીમેલી સમિતિના હેવાલ ઉપરથી આ પ્રશ્ન શિક્ષણ ખાતા સાથે જોડવાનો હોવાનું સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે. અને ધાર્મિક શિક્ષણ આપનારી દરેક ધર્મની છેલ્લા ૧૦૦ વર્ષમા સ્થપાયેલી દરેક નાની-મોટી સંસ્થાઓને સરકારી શિક્ષણ ખાતા સાથે ભવિષ્યમાં જોડી દઇ તેના અંગ તરીકે તે ખાતા તરફથી તેના ઉપર નિયમન રહેશે. આ વાત આજથી ૨૦ વર્ષ પહેલાં અમુક સંસ્થાના સંચાલકોને જણાવી હતી, જે આજે પ્રત્યક્ષરૂપે સામે આવી છે.

સંસ્થા અંગ આધ્યાત્મિકતાના વિકાસ માટેનું પાત્ર છે. તેના વિના આધ્યાત્મિકતા ખીલે કે ન ખીલે, પરંતુ ધર્મોને વિદાય આપવાનો એ ઉપાય છે.

વળી શ્રી ગાંધીજીએ બનાવેલા ધર્મની હિમાયત કરી છે, તેમજ 'ધર્મ' શબ્દને વ્યાપક અર્થમાં ઘટાવવાની ભલામણ કરી છે પરંતુ ગાંધીજીએ કોઈ ધર્મપંથ શરુ કર્યો નથી. પરંતુ તે હોય કે ન હોય, પણ તે શિવાય બીજો ધર્મ નથી એમ સૂચિત થાય છે. ધર્મના તો બહોળા અને મર્યાદિત દરેક અર્થો ઘટતા સંગોગોમાં સૌને માન્ય હોય છે.

તેમના વક્તવ્ય ઉપરથી ધ્વનિ એ સમજાય છે કે-પરંપરાગત દરેક ધર્મો ઉપર ભય ઉત્પન્ન થયાનું સમજાય છે. જો કે સીધાં આક્રમણનો ભય રાખવાને કારણ નથી. પરંતુ ધર્મસહિતતાને અનુત્તેજન અને ધર્મરહિતપણાને ઉત્તેજન એ જાતની રાજ્યનીતિ તો રહેવાની જ. રાજ્યે તો પોતે જ આધુનિક આદર્શોની સામાજિક અને આર્થિક ઉન્નતિ કરવાની ભાવના બતાવી છે. રહી વાત ધાર્મિકની. તેને વિષે પહેલેથી જ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નિર્દેશ કરવામા આવેલ છે.

[૬] સાચો રસ્તોઃ

સાંસ્કૃતિક વ્યાવહારિક જીવન સાથે ધાર્મિક જીવન અવિચ્છિન્નપણે ગૂંથાયેલું રહે, એ જ મોક્ષના આદર્શવાળા જીવનનો સાચો રસ્તો છે.

સાંસ્કૃતિક વ્યાવહારિક જીવન સાથે ધાર્મિક જીવન ગૂંથાએલું રહેતું હતું, તેમાં પરસ્પરની પૂરની શોભા હતી. ઉભય જીવન બનતાં હતા. વ્યાવહારિક જીવન ધર્મનિયંત્રિત હોવાથી શોભી ઉઠતું હતું, જ્યારે ધાર્મિક-જીવન વ્યાવહારિક જીવનમાં આગળ પડતાં લોકો પણ જીવતા હોવાથી તે પણ શોભી ઉઠતું હતું. અને એ રીતે ચાર પુરુષાર્થમય અહિંસક જીવન સંસ્કૃત પણ શોભી ઉઠે, ને પ્રજા પણ શોભી ઉઠે, એ સ્વાભાવિક છે.

ધાર્મિક શિક્ષણ અને વ્યાવહારિક શિક્ષણ એમ બે ચીરા થયા પછી ધાર્મિક ચીરાનું શિક્ષણ ગમે તેટલુ વધવા છતા, ધર્મનું બળ અને પ્રભાવ ઘટતાં જ જાય છે. તેનું મૂળ કારણ ઉક્ત વિઘાતક નીતિનો અમલ છે. આ રહસ્ય પરંપરાગત મહાધર્મ પરંપરાઓના ધુરંધર રક્ષકોએ ખૂબ ધ્યાનથી સમજી, વિચારી, ધર્મની રક્ષાના સક્રિય સદુપાયો વહેલામાં વહેલી તકે કામમાં લેવાની જરૂર છે.

ધર્મપ્રધાન જીવન સંસ્કૃતિના પક્ષપાતી સર્વ ધર્મોના આગેવાનોએ ને ધર્મના પેટા સંપ્રદાયોના આગેવાનોએ પોતાના અને બીજાના એમ દરેક ધર્મના પ્રવાહને રક્ષણ આપવાની ઘડી આવી ગઈ છે. પોતાના ગામ ઉપર ધાડ આવે ત્યારે દરેક ઘરવાળા એકસંપે તે ધાડનો ઉપાય કરે છે. તે રીતે ભૌતિકવાદી જીવનધોરણોની આજે સર્વ ધર્મો ઉપર જે ધાડ આવી છે, તેનો પરંપરાગત મહાધર્મપરંપરાઓના ધુરંધરોએ-રક્ષકોએ એકસંપે ઉપાય કરવો જોઈએ. અને તેનો સાચો ઉપાય એ છે, કે-દરેક ધર્મના અનુયાયિ પોત-પોતાના ધર્મનું યથાશક્ય ધર્મશાસ્ત્રોની આજ્ઞા મુજબનું ધર્મનું પાલન આગ્રહ અને દ્રઢતાપૂર્વક કરે બસ એમા ધર્મનો સર્વ પ્રકારનો વિજય છુપાયેલો છે, તેમ કરવાથી આજના કાયદાની ડખલનો ગજ બહુ વાગી શકશે નહીં. આ શિવાય અંદરના અને બહારના એમ બન્નેય વિઘ્નો ઉપર વિજય મેળવી શકાશે નહીં ધાર્મિક આચારો ઉપર પ્રહાર. એ આજનો આદર્શ છે. તેથી બચવું એ ધર્મ-રક્ષણ છે.

[૭] શોચનીય મનોદશા

જૈનધર્મ. વિશ્વના સમગ્ર પ્રાણીઓના કલ્યાણ માટેની વસ્તુ છે, માટે તેના વાત્સલ્યનો પ્રવાહ નાનામાં નાના સૂક્ષ્મ જંતુ સુધી પહોંચવો જોઈએ, એટલા માટે મિથ્યાદષ્ટિ પણ જો માર્ગાનુસારી જીવ હોય તો

તેનામા સમ્યગ્-દર્શનનો આરોપ કરીને પણ વીતરાગધર્મની દીક્ષા આપવા સુધીની ભલામણ જૈન-શાસ્ત્રોમા છે.

૨. તેની જ સાથે ધર્મ જેવી ઉત્તમ ચીજનો દુરુપયોગ થાય, તો મહા અનર્થ થાય. માટે આગમો અને ધર્મનાં રહસ્યો જેમ બને તેમ ગુપ્ત રાખવા, પાત્રની પરીક્ષા વિના આપવા નહીં. આપવામા આવે તો તેનાં પ્રાયશ્ચિત્તો બતાવેલા છે, કારણ કે ઉત્તમ વસ્તુનો દુરુપયોગ એ તેનું અપમાન છે અને તેથી સ્વ-પર ઘણા જીવોને નુકશાન થાય તેમ હોય છે, ન આપવામા સંકુચિત દૃષ્ટિ માનવી યોગ્ય નથી, ઉત્તમ વસ્તુઓનું અનેક ભોગો આપીને પણ એવી સારી રીતે રક્ષણ કરવું જોઇએ, કે-જેથી કરીને સુપાત્રોને તે મળી શકે, સારી રીતે મળી શકે, અને તેઓ દ્વારા પણ વિશ્વના પ્રાણીઓનું હિત થતું રહે માટે તેમ કરવામા ઉદારતા છે, સંકુચિતતા નથી.

ભારતના ધર્મના રસને ઉત્તેજન આપ્યા બાદ તેમાંથી જન્મતાં આક્રમણના પ્રસંગો જ્યારે આવે, ત્યારે પછી તેનાથી ગભરાવાની કે આક્રંદ કરવાની સ્થિતિમાં ન મૂકાવું જોઇએ.

૭ ખરી વાત એ છે, કે-ખ્રીસ્તી યુરોપીય પ્રજાઓનાં સંતાનો એક તરફથી નમ્રતાપૂર્વક ઊંડો અભ્યાસ કરતા હોય છે. અને બીજી તરફથી તેના ઉપર પોતાની સરસાઈ જમાવવાના પ્રયત્ન ચાલુ હોય છે. આ પ્રમાણેનો તેઓનો કાર્યક્રમ ઘણો જ જુનો છે.

૮ પરંતુ બ્રીટીશો ભારતમાંથી બહાર જવા છતાં તેમણે જે ભૂમિકા રચી છે તેને આગળ વધારવાનું કામ અમેરિકાને સોંપાયું છે અને અમેરિકાએ તે હાથ કર્યું છે, ભલે સ્વરાજ્યની સરકાર ચલાવનારા આ દેશના ભાઈઓ છે, પરંતુ મુદ્દાની બાબતોમાં અમેરિકાની ઈચ્છા પ્રમાણે થતું હોય છે. ને સરકાર તેમના ભાવિ આદર્શોની સફળતા થાય તેવી તેઓના આદર્શ પ્રમાણેની અહીં ગોઠવાય છે.

એટલા માટે તે દેશ પોતાના મોટા લોકશાસનવાળા ભાઇબંધને વધારે મદદ આપે છે, અને તેના વિકાસમાં વધારે રસ લે છે. આ વાત આપણે આટલે વખતે પણ ન સમજી શકીયે, તો આપણી બુદ્ધિ કુંઠિત થઇ ગઇ છે, એમ જ માનવાનું રહ્યું.

૯ આથી એ દેશના ભાવિ આગેવાનોએ આ દેશમા પ્રજાજીવનના અંશેઅંશમાં કાબુ જમાવવો હોય તો આ દેશના ધર્મોનો ઉંડામાં ઉંડો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. કારણ કે હાલમાં ખેતી અને ધર્મમાં પરિવર્તન કરાવવાનો આંતરરાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમ છે.

૧૦ જો કે હાલમા તો જૈન સિવાયના બીજા ધર્મોનો અભ્યાસ કરવામાં તેઓ પડયા છે. કેમકે જૈનધર્મ માનવજીવનની સર્વ બાબતોમાં દૂર-દૂરનું કેન્દ્ર છે. તેમાં એકાએક હાથ નાખવો આજે શક્ય નથી. તેમ જ જોખમ પણ છે. એમ સમજીને હાલમાં બીજા ધર્મોનો અભ્યાસ કરી આજુબાજુની પરિસ્થિતિ હાથમા આવ્યા પછી કેન્દ્રભૂત જૈનધર્મ હસ્તગત કરી શકાય, માટે હજી તેને હસ્તગત કરવાનો કાર્યક્રમ દૂર છે. તેથી તેના તરફ ઉપેક્ષા છતા ધીમી શરુઆત તો ઘણા વખતથી થયેલી છે. તેને વેગ તો અપાઇ રહ્યો છે.

૧૧ તેની સાથે તેઓ રાહ એ જુએ છે, કે-"જૈનો આમ ત્રણ આપે, તેઓ આપણે માટે સગવડો કરે, આપણને સાધનો આપવા દોડી આવે તો જવું, ત્યાંસુધી ખામોશ રાખવી." કેમકે તેઓ સમજે છે, કે-કેટલાક જૈનોઃ કેટલીક સંસ્થાઓ. અને કેટલાક મુનિઓ પણ એટલા ઉતાવળીયા છે, કે-ઉપર પ્રમાણે કરવા દોડાદોડી કર્યા વિના રહેવાના નથી.

૧૨. આપણા ભાઇઓનો મહકાર મળવાથી પ્રવેશ સ્થાયિ ગાઢ અને મજબૂત બની જાય એ સ્વાભાવિક છે. બરાબર પ્રવેશ થયા પછી તે જાતનુ પરિવર્તન કરવુ-કરાવવું હોય ને સુલભ થઇ પડે છે.

૧૩. જો કે કોઇક પણ માર્ગાનુસારી આત્માર્થી જીવો તેમા ન હોય, એમ માનવાને કારણ નથી. કોઇ જીવ તેવા હોય પણ ખરાં. પરંતુ તેનું ગૌણ સ્થાન હોય છે. તો તેટલા ખાતર આપણે આપણા ધર્મશાસનને જોખમમા મૂકવું? પાઇના લાભ માટે રુપીયો ગુમાવવો? કેમકે આજે તો પ્રજાએ પ્રજાની હરીફાઇની રેસમાં વિજય મેળવવા માટે અભ્યાસ કરાવવામા આવે છે. ને તેમાં સાધનો આપવા દોડી જવુ?

૧૪. જો એ પ્રજાની કાર્યનીતિ એ જાતની ન જ હોય તો આપણે દોડી જવું તે ઉભયને માટે હિતકર છે. પરંતુ તે પ્રજાની કાર્યનીતિ એ જાતની છે તેમા શંકા રાખવાને કારણ નથી જ. માટે સાવચેત રહેવા જેવું છે. નહીંતર તેની સાથે મહામાનવીકરણમા અને પશુ જીવોનું અહિત સંકળાયેલું છે.

(૧) જે ધર્મસંસ્થાની પાસે "જીવનમા શું કરવા યોગ્ય છે? અને શું કરવા યોગ્ય નથી? એટલે કે શું કરવુ? ને શુ ન કરવુ?" તેની વ્યવસ્થિતઃ બુદ્ધિગ્રાહ્ય અને હિતકારી વ્યવસ્થા હોય, જેમ કે—"હિંસા ન કરવીઃ જુઠ ન બોલવુઃ ચોરી, ખૂન, વ્યભિચાર, કપટ, વગેરે ન કરવા યોગ્ય છે. અને દયા, દાન, સત્ય, સરળતા, પરોપકાર, સંતોષ વગેરે કરવા યોગ્ય છેઃ તે બન્નેયના નિયમોની સુવ્યવસ્થિત નોધ ધરાવતી હોય, તેમાં પરસ્પર વિરોધ અવ્યવસ્થાઃ અનુચિતતાઃ અસંભવિતતા આદિ દોષો ન હોય તે ધર્મ પહેલી કસોટીમા લાવી શકાય, પાસ થયો ગણાય. તેમા અવ્યવસ્થા જેટલે અંશે હોય, તેટલે અંશે ન લાવી શકાય. પાસ થયો ન ગણાય.

ધર્મના આચારો અચૂક રીતે, અચૂક પરિણામ, આપનારા હોવા જોઇએ. જેમકે દશ રૂપિયાની કિંમતનો ધોતીજોટો ખરીદવો હોય, તો જેની પાસે દશ રૂપિયા પૂરા હોય, તે જ તે ખરીદી શકે. નવ રૂપિયા અને પંદર આનાવાળાથી તે ન ખરીદી શકાય. એક શહેરથી બીજા શહેર સુધી પહોચાડનારા વાહનનું ભાડું રૂપિયા પંદર થતું હોય, તો ચૌદ રૂપિયા ને પંદર આનાવાળો પણ તેમા ન બેસી શકે. તે પ્રમાણે દરજ્જાવાર જેના આચાર-સ્થાનો-ભૂમિકાઓના અમુક પ્રમાણો અમુક જ ફળ આપે જ તે જ વ્યવસ્થિત ધર્મ-સંસ્થા કહેવાય. એ પ્રમાણે, જે ધર્મ-સંસ્થાની વ્યવસ્થા અને સાધના ઠેઠ મોક્ષ સુધી અવશ્ય સીધી રીતે લઇ જવાની શક્યતા ધરાવે, તે ઉચ્ચ કક્ષાની સગવડોવાળી ધર્મ-સંસ્થા કહેવાય. ધર્મ કહેવાય.

[૫] શ્રદ્ધા અને પ્રજ્ઞા

જૈનધર્મના વિધિ-નિષેધો મોક્ષને ઉદ્દેશીને બરાબર વ્યવસ્થિત છે. તથા ઉત્સર્ગ-અપવાદની તેની વ્યવસ્થા પણ એટલા જ ઊંચા પ્રકારની છે. તેનું તત્ત્વજ્ઞાન સંપૂર્ણપણે સુવ્યવસ્થિત છે. યોગ્ય તર્કવાદની કસોટી પર પાર ઉતરવામા તે અનન્ય છે. કારણ કે-તેની અંદર યથાવસ્થિત્ સદ્ભૂત પદાર્થ નિરૂપણરૂપી સંપૂર્ણ શુદ્ધ સુવર્ણ જ છે.

તેમ છતાં, આરાધક પાત્ર જીવોને ઉદ્દેશીને તર્ક અને શ્રદ્ધા ઉભયના આધાર ઉપર ધર્મની વ્યવસ્થા રહેલી છે. કેટલાક શ્રદ્ધાથી ધર્મ કરતા હોય છે, કેટલાક પ્રજ્ઞા-સમજપૂર્વક કરતા હોય છે, ત્યારે કેટલાક તે બન્નેયથી કરતા હોય છે.

જૈન-ધર્મનો નયસાપેક્ષ તર્કવાદ અજોડ અને અનન્ય છે. ઉતરતી કક્ષાની શક્તિ ધરાવતા પાત્ર જીવો માટે શ્રદ્ધાગમ્ય રીતે કહેવાયેલી બાબતો પણ વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિ ધરાવનારાઓને પ્રજ્ઞાગમ્ય-તર્કગમ્ય કરવામાં વાધો આવતો નથી. અને એટલા જ માટે ચૌદ પૂર્વધરોમા છ સ્થાનો પડી જતા હોય છે, ઉપરાત આ વિષયમા **ઉપાધ્યાયજી મહારાજ શ્રી યશોવિજયજી મહારાજશ્રીએ** પૂર્વાચાર્યોના વિધાનોને વધુ સ્પષ્ટ કરવા સાથે ખૂલાસો કર્યો છે. જે નીચે મૂજબ છે.—

૧. "સંસારના કારણો સામાન્ય રીતે જાણવા. ને તે કારણો દૂર કરવા માટે મહાગુણી,-મહા-પુરુષની આરાધના કરવી જોઇએ. સંસારથી છૂટા પડી કલેશોથી મુક્ત થઇ શકાય. બસ તેથી લાંબા-લાંબા વિચારોની સાધકોને જરૂર નથી." પ્રાચીન કાળના **કાલાતીત** નામના વિદ્વાનના મતનો એ વ્યવસ્થિત આશય છે.

૨. આ મત વિશેષ વિચાર કરવાને અશક્ત આત્માને પ્રાથમિક કક્ષાના સામાન્ય ધર્મ-માર્ગમા-યોગમાર્ગમા-પ્રવેશાવતા પહેલા તેણે પકડેલા દુરાગ્રહોને તેના મનમાથી દૂર કરવા પૂરતો ઉપયોગી છે. અને તેથી અમારા પૂર્વાચાર્યોને તે સમ્મત પણ છે.

૩. પરંતુ, તેનો એ અર્થ નથી, કે-" તત્ત્વસંબધી વિશિષ્ટ વિચાર કોઇએ પણ ન જ કરવો." પરંતુ દુરાગ્રહ વગરની આત્માર્થી વ્યક્તિ સંસાર તેના કારણો મોક્ષ અને તેના કારણોઃ વગેરે વિષે શાસ્ત્રાનુસારે વિશેષ અને સૂક્ષ્મ વિચારો કરે, તો તેથી તેના કર્મોની ઉંચા પ્રકારની નિર્જરા થાય છે ને તેથી તે પ્રયાસ સફળ થાય છે. "તે પ્રયાસ તદન નકામો છે." એમ સમજવું ભૂલ ભરેલુ છે. કારણ કે-એવા જીવો વિશિષ્ટ ગુણવંત પુરુષવિશેષના-ભગવાનના-ઉંચા પ્રકારના ઉપાસકો હોય છે. તેથી તેઓનો અશ્રદ્ધારૂપી મેલ તો ઘણો જલ્દીથી કપાઇ ગયો હોય છે, તથા મોક્ષની સાધનાની ભૂમિકા-રૂપી તેમનો વૈરાગ્ય દુઃખ કે મોહગર્ભિત હોવાને બદલે આત્માનુભવરૂપ, તત્ત્વજ્ઞાનગર્ભિત-જ્ઞાનગર્ભિત વૈરાગ્યથી સુવાસિત હોય છે માટે તથાપ્રકારના વિશિષ્ટ સાધકોને માટે વિશેષ વિચાર સફળ થાય છે" આત્માર્થી જીવોએ આત્મકલ્યાણના ઉદ્દેશથી અભ્યાસ કરવો એ ઉત્તમ પ્રકાર છે.

[૬] જૈનધર્મ સમજવાની આવશ્યકતા

યદ્યપિ જૈનધર્મ જૈનશાસન જૈનદર્શન જૈનતત્ત્વજ્ઞાન જૈનસંઘ જૈનશાસ્ત્રો. જૈનઆચારોઃ જૈન· સ્થાવર અને જંગમ મીલ્કતોઃ જૈનધર્મના પાલકો જૈનધર્મના અનુયાયીઓ. જૈનધર્મના પાંચ પરમેષ્ઠિઓઃ જૈનધર્મના આદર્શોઃ જૈનધર્મના સિદ્ધાંતો જૈનીઅહિંસા જૈનધર્મસૂચિત વિશ્વવ્યવસ્થાઃ જૈનધર્મસૂચિત જીવનવ્યવસ્થા વગેરે, અને તે દરેકનાં અંગ-પ્રત્યંગો, વગેરેની પૂરી સમજ મેળવવી તે ઘણું કઠીન કામ છે ગમે તેટલો વિસ્તાર કરવામાં આવે, તો પણ જૈનધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવવુંઃ તે બીજા કોઈપણ વિષયનું જ્ઞાન કરવા-કરાવવા કરતાં ઘણી રીતે અશક્ય છે અથવા અતિ મુશ્કેલ છે.

તેમ જ દરેકના પારિભાષિક શબ્દો અને ભેદ–પ્રભેદો. પણ ઠેઠ સુધી વ્યવસ્થિત રીતે હોય છે. તેમ જ તે દરેકનો પરસ્પર સમન્વય પણ હોય છે એ રીતે એ દર્શનની નાની કે મોટી કોઇપણ વાત સમજવામા સ્યાદ્વાદની વ્યવસ્થાનો ઉપયોગ કર્યા વિના ચાલી શકે તેમ હોતું જ નથી. જરાક તેને દૂર રાખો એટલે સાચી વાત બરાબર સમજાય જ નહીં. જુદાણુ જ આગળ આવી જાય. સાચી લાગતી વાત પણ જુઠી હોય.

આથી જગતમા એક જ જૈનદર્શન સંપૂર્ણ તત્ત્વજ્ઞાનમય દર્શન છે. તેથી તેને એક જ ગ્રંથથીઃ કે એક રીતે સમજવુંઃ કે સમજાવવું અશકય છે.

બીજા દર્શનો જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનના અંગરૂપ છૂટા છૂટા વિજ્ઞાનોરૂપે છે, ત્યારે જૈનદર્શન સર્વ વિજ્ઞાનોના સરવાળારૂપે વિશ્વવ્યવસ્થાના સાંગોપાંગ વિજ્ઞાનરૂપ અને તેમાંથી હેયોપાદેય તત્ત્વની તારવણીરૂપે **તત્ત્વજ્ઞાન**રૂપ છે. તેથી તત્ત્વજ્ઞાનદર્શન તરીકેનું તે એકને જ નામ આપી શકાય તેમ છે. તે એક જ તત્ત્વજ્ઞાન જગતમાં છે. માટે તે સર્વથી ગહન છે. અજાણ વાચકોને આ નિરૂપણને અતિશયોક્તિરૂપ ન સમજી બેસવા ખાસ ભલામણ કરવી તે અસ્થાને નથી.

હેયઃ ઉપાદેય. જ્ઞેય અને ઉપેક્ષ્યઃનો વિચાર અને હાન ઉપાદાન. જ્ઞાન અને ઉપેક્ષા તત્ત્વજ્ઞાનનો મેરુદંડ છે. કેમકે જીવનમાં ઉતારી મોક્ષપ્રાપ્તિનો તેની સાથે સીધો સંબંધ છે.

આ આચારોની દૃષ્ટિથીઃ

આ પ્રમાણે જૈનધર્મમા બતાવેલી આચાર વ્યવસ્થા પણ એક બે. ત્રણ ચારઃ પાંચ છ. સાતઃ આઠઃ નવ દશ. અને એમ અનેક રીતે સ્વતંત્ર અને પોત–પોતાના ભેદ–પ્રભેદો સાથે છે. તે દરેકનું વિવરણ કરતા સ્વતંત્ર ગ્રંથો અને પ્રકરણો પણ સ્વતંત્ર મળી શકે છે.

૬ સ્યાદ્વાદ વિના સમજવું–સમજાવવું અશકયઃ

ઉપરાંત તે દરેકનો પરસ્પર સમન્વય સ્યાદ્વાદની મદદથી જ નિરૂપિત થઈ શકતો હોય છે.

[૭] સ્યાદ્વાદની સામાન્ય સમજ

આથી "તે અનિશ્ચિત અવ્યવસ્થિત ડામાડોળ દર્શન છે" એમ માનવાની કોઇએ કદી પણ ભૂલ કરી ભ્રમણામા પડવાની જરૂર નથી. કેમકે અપેક્ષાઓના દૃષ્ટિભેદે એ સઘળી વ્યવસ્થા સુસંગત હોય છે.

દા૦ ત૦ એક માણસ બાપ છે અને તે જ દીકરો પણ છે. બાપ પણ નથી ને દીકરો પણ નથી. જેનો બાપ છે તેનો જ તે બાપ છે, બીજાનો નથી બાપ બીજાનો છે ત્યારે એ જ માણસ દીકરો બીજાનો છે. જેનો બાપ છે તેનો દીકરો નથી બીજાનો દીકરો છે. એમ જ્ઞાન એ જ આચાર, અને આચાર એ જ જ્ઞાન એમ અનેક અપેક્ષાએ પણ પદાર્થો નિરૂપાયેલા હોય છે.

આ વિશ્વમાં આવું આ અતિગહનતમ દર્શન છે, શાસ્ત્ર છે, શાસન છે, ધર્મ છે. કેમકે વિશ્વની વસ્તુસ્થિતિ પણ આ પ્રકારની છે.

આ જૈનદર્શન સર્વ દર્શનોનોઃ સર્વ જ્ઞાનમાત્રાઓનોઃ સમન્વય કરનાર છે. તેમજ તેમાના નિર્ણયોની સંપૂર્ણતાનો અને પરસ્પર સંબંધોનો ખ્યાલ પણ બરાબર આપનાર છે. કોઇએ તે સમજ્યાનું જલદી જલદી સમજી લેવાનું અભિમાન કરવું નહીં. પહાડ ઉપર ચઢનારા શરૂઆતમાં દોડતા માલુમ પડે છે. પરંતુ ગાઉઓ સુધીના ચઢાણ આવતાં પછી ધીરે ધીરે પગ માંડવા પડે છે.

જૈનધર્મ આધ્યાત્મિક વિકાસની તમામ સાધનાઓનું કેન્દ્ર છે. વ્યાવહારિક યોજનાઓનુ મધ્ય-બિંદુ છે. સર્વોપરિ જીવનધોરણને પરાકાષ્ઠાએ પહોચવાની સંપૂર્ણ શક્તિ તેનામા છે. તે સર્વ ધર્મોનો આત્મા છે. સર્વ ધર્મોનો મૂલભૂત આધાર છે. તે સ્યાદ્વાદની ,મદદથી બરાબર સમજી શકાય છે.

[૮] પ્રો. આઇન્સ્ટાઇનનો સાપેક્ષવાદ:

તે માત્ર કેટલાક ભૌતિક પદાર્થોમા ઘટાવ્યો છે. ત્યારે જૈનદર્શનનો સાપેક્ષવાદ ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક એમ દરેક પદાર્થોમાં ને દરેક જીવનવ્યવહારોમા વ્યવસ્થિત રીતે ઘટાવાયેલા છે. કંઈક કંઈક ભિન્નતા છતા સાપેક્ષવાદઃ અનેકાંતવાદ. વગેરે સામાન્ય નામો પ્રસિદ્ધ છે. તેના વિના કોઈપણ વ્યવહાર પણ ચાલી શકતો નથી. બાળકોઃ સ્ત્રીઓઃ અને જંગલમા રહેતા માનવોઃ અજાણતાં પણ તેનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. તે વિના ચાલે જ નહી ને.

શબ્દને આગળ કરીને કરાય છે. માટે ભયંકર છે લોકોને ભ્રમણામાં પાડીને નુકશાનીમાં ઉતારે છે આ ઠેકાણે ભગવાને પડતો કાળ કહ્યો છે " આ વાતને લાગુ ન કરાય. ભગવાને પડતો કાળ કહ્યો છે, તે વાત બરાબર છે, પરંતુ એક પ્રજા વિકાસ પામે અને બીજી પ્રજાઓ અણુવિકસિત બને એ સ્થિતિમાં તે લાગુ ન કરાય.

આજના કાળને તો **"પ્રાગતિક કાળ"** "પ્રગતિનો–ઉન્નતિનો કાળ" કહેવામા આવે છે, તો પછી પડતા કાળને ઉન્નતિનો કાળ કેમ કહેવાય? તેને "ગોરી પ્રજાના વર્તમાન ભૌતિકવાદી પ્રાગતિક જીવનની અપેક્ષાએ તેઓની ભૌતિક ઉન્નતિનો કાળ છે" એમ જરૂર કહી શકાય. કેમકે બીજી પ્રજાઓની અવનતિ અને તો પ્રજાની ઉન્નતિઃ વધતાં જતા સ્પષ્ટ દેખાય છે. એટલે કે–ગૌરાંગ સિવાયની પ્રજાઓ માટે તો વધુ ને વધુ "પડતી" ચાલી રહી છે. બહારથી જે ઉન્નતિ દેખાડાય છે, તે પણ તેઓને આશ્રયે રહેલાઓની કામચલાઉ ઉન્નતિ પણ તેઓની પોતાની જ ઉન્નતિ માટે છે. સ્થાનિક અગૌરાગ પ્રજાઓની તો પરિણામે અવનતિ જ છે. તો એક પ્રજાની ખૂબ ઉન્નતિઃ અને બીજી પ્રજાઓની ખૂબ અવનતિઃ કરનારને કુદરતી **કાળ:** યા **જમાનો:** અથવા **યુગ:** કેમ કહી શકાય? આ દરેકે ખાસ વિચારવા જેવું છે.

જમાનાને અનુસરતા ગણાતા આજના વ્યવહારો પણ વાસ્તવિક રીતે ખોટા વ્યવહારો છે. કૃત્રિમ વ્યવહારો છે. અરે "સાચા વ્યવહારો છે જ નહીં. કુવ્યવહારોમાં વ્યવહારનો આરોપ કરી જનતાને ભ્રમણામા નાંખવામા આવેલ છે.

શબ્દ માત્ર જમાનાના આ જાદુએ ભારતના ધાર્મિક ક્ષેત્રમા પણ મૂળ પરંપરાઓની સામે પણ એક એક આધુનિક નવી પરપરાઓ દરેક ધર્મમાં ઉભી કરી છે. તેને આધારે તેને "ધાર્મિક" ને નામે પ્રગટ થતું જમાના–મિશ્રિત સાહિત્ય પણ લોકોને ખૂબ ખૂબ આડે રસ્તે દોરવી જાય છે. તેઓ ઉત્પન્ન કરી પ્રચારમા મૂકે છે. અને પછી દેશીઓ તેને ઉપાડી લે છે, ને તેને પ્રતિષ્ઠિત બનાવે છે. પડદા પાછળના પ્રેરકો લોકોની નજરે ચડતા નથી.

[૩] શાસ્ત્રોમાં આવતા દ્રવ્ય: ક્ષેત્રાદિ: ને અનુસરવાનું રહસ્ય:

કોઇપણ ધર્મસંસ્થા પરપગાગત પોતાના સાધક દ્રવ્યઃ ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવ ના સંગ્રહને આધારે અને તેને બાધક દ્રવ્ય. ક્ષેત્ર કાળ: અને ભાવ ને જેમ બને તેમ દૂર ગખીને ચાલે, તેમા જ તેની સલામતી છે.

જૈનશાસ્ત્રોમા સમ્યક્ત્વના આલાવામા સમ્યક્ત્વને પોષક દ્રવ્યક્ષેત્રાદિકનો સંગ્રહ કરવાનુ उवसंपज्जामि શબ્દથી જણાવ્યું છે આમ ભેદ પાડેલો છે જે દ્રવ્ય–ક્ષેત્રાદિક સામે આવે તેને વળગી પડીને તેને અનુસરવાનું કથન છે જ નહીં.

[૪] 'જમાના' શબ્દના પ્રચારનો હેતુ:

જ્યારે આજે તેની સામે જમાનાને નામે બાધક એવા દ્રવ્ય. ક્ષેત્ર કાળઃ અને ભાવો ને પણ સાધક તરીકે વર્ણવીને અથવા સાધક તરીકે ભામે તેવી ભૂલ–ભૂલામણી ઉભી કરીને; મૂળભૂત પરંપરાગત. ધર્મસંસ્થાપક ધર્મોને નષ્ટ કરવાના બળના જ રીવાજો પાડવામા આવેલ છે. અને તે હેતુને લક્ષ્યમા રાખીને, તે તે ધર્મના તત્ત્વોના **આજની દૃષ્ટિથી** શાળાઓ ને કોલેજોમાં ઉંડા અભ્યાસો કરવા–કરાવવામાં આવે છે, તે તે ધર્મોના રીત–રીવાજોના પે ણ ઉંડા અભ્યાસો કરવા–કરાવવામાં આવે છે. અને પછી, તેમાથી મૂળ પરંપરાને મળતાં અને આજના આદર્શો નંદ કળતા એવા પ્રયોગો તે તે

ધર્મના કોઇ ને કોઇ વિદ્વાનો કે સંસ્થાઓઃ ને પ્રતિષ્ઠિત કરીને–આગળ કરીને તેની મારફત રીતસર ધાર્મિક કવરમા આધુનિકતા વીંટીને તેને ફેલાવવામાં આવે છે, જેનું લક્ષ્ય તે તે ધર્મના અનુયાયિઓને તે તે ધર્મને જ નામે, તે તે નવા રિવાજો તરફ દોરવી જવા માટે, તે રિવાજોને વ્યાપક કરવામાં આવે છે. તે દ્વારા દોરવાયેલા લોકોને આડે રસ્તે દોરવી જઇ, મૂળભૂત પરંપરાથી દૂર પાડી દઇ, તે મૂળભૂત પરંપરાને કાયદાઓ વગેરે દ્વારા અદૃશ્ય કરી દેવાનુ ધ્યેય પાર પાડવા તરફના પ્રયાસો કરતા હોય છે. અને ભવિષ્યમાં છેવટે એ નવી દોરવણીને બહારના ગૂઢ રીતે ઘડેલા કોઈ તેવા સ્વવિચારો અને યોજનાઓમાં મેળવી દઇ પરંપરાગતને છેવટે લુપ્ત કરી દેવાનું લક્ષ્ય હોય છે આવી એક બાજુ ચાલતી આ પ્રક્રિયાના સેંકડો ગમે સચોટ દાખલા આપી શકાય તેમ છે. તેનો સંક્ષિપ્ત નિર્દેશ અહીં કરવામા આવેલો છે.

અર્થાત્—"**આજના જમાનાને અનુસરવુંઃ એટલે મહાવિનાશ તરફ જવું**" આ તેનો પ્રવૃત્તિ–નિમિત્તક પ્રમાણિક અર્થ છે. જે અર્થ દિવસે ને દિવસે વધુ ને વધુ આપણે માટે પણ સ્પષ્ટ થતો જાય છે.

[૫] ત્યારે લોકોને આજે જમાનાની વાત કેમ ગમે છે ?

તેમાં લોકોના તાત્કાલિક સ્વાર્થો ગુંથાયેલા છે., કેમકે સેંકડો વર્ષોના શોષણને પરિણામે લુંટાઇ ગયેલા ધંધા અને જીવનમાં મૂકાયેલી મુસ્કેલીઓનો ઉકેલ વિદેશીયો હસ્તક જ જઇ પહોચ્યો છે. તેઓ [illegible] કેમની સત્તાઓ મારફત પ્રજાના જીવનનાં પ્રત્યેક અંગો ઉપર પકડ જમાવીને પોતાના ભાવિ હિતો અને સ્વાર્થ માટે પોતાની રીતે અનેકોને ધંધા અને સ્વાર્થો આપે છે. અને કોને મુસ્કેલીઓમાથી છુટા રહેવાની યોજનાઓ ખોલી મૂકે છે, જેમા ભાવિનો લાંબો વિચાર કર્યો વિના જનતા ગોઠવાઇ જાય છે તેની પ્રગતિ–જમાનાનું અનુસરણ–વ્યવહારુતા–સમયની ઓળખ વગેરે રૂપાળા નામો આપવામાં આવે છે અને પ્રશંસા કરી ફુલાવવામા આવે છે. આ રહસ્યો આંતરરાષ્ટ્રીય મુત્સદ્દીઓ બરાબર જાણતા હોય છે, [illegible] લાંબુ ભાવિ વિચારી શકે નહી માટે 'જમાનો' શબ્દ લોકોને મીઠો લાગે છે. જમાનાનુ આ રહસ્ય છે, તેઓની ઇંદ્રજાળ લાખોરૂપે ફેલાયેલી છે. તેમાથી સામાન્ય પ્રજા છુટી શકે જ નહીં, વિદ્વાનો [illegible] અને ધર્મગુરુઓ સામાન્ય. મધ્યમ અને મજુર પ્રજા સૌ ફસાયેલા છે.

પણ તે પ્રમાણે થવું જોઇએ. તે બધું તેઓની પ્રેરણાથી કાળાંતરે બને છે. એજ સાબિત કરે છે, કે-"કુદરતી કાળ કે યુગની અસર નથી. તે કાંઇ કરતો નથી."

[૬] કેટલીક નવી સંસ્થાના યુગને અનુસરવાના વાકયો

૧ ગ્રંથભંડારોનો નવા યુગની દૃષ્ટિએ ઉદ્ધાર કરવો.

૨ નવા યુગની માંગણી પ્રમાણે મહાવિદ્યાલયો અને વિશ્વવિદ્યાલયોમાં ઉપયોગી થઇ પડે...વગેરે.

૩ સમાજમાં પ્રચલિત કુપ્રથાઓને દૂર કરવી અને સમયને અનુરૂપ આચાર-વિચારની દિશામાં લોકમત જાગ્રત કરવો.

૪ નવાયુગની માંગણીને.. યથાશક્તિ પૂરી પણ કરી શકે છે.

૫ આજ વિશ્વના પ્રયાણની સાથે ભારતવર્ષ નવનિર્માણના માર્ગ પર પગલાં માંડી રહેલ છે.

આ નમુના ઉપરથી જોઇ શકાશે કે-નવયુગઃ નવનિર્માણઃ વિશ્વનું આજનુ પ્રયાણ સમયને અનુરૂપ વગેરે શબ્દો વ્યાપક થતા જાય છે અને તે માત્ર શબ્દોરૂપે જ રહ્યા નથી તેને લાયકની રચનાઓ વગેરે મોટા પ્રમાણમાં ચાલે છે.

પરંતુ થોડોક જ વિચાર કરતા તે યુગઃ નવયુગ નવરચના શું છે? પશ્ચિમીય લોકોએ કરેલી બાબતોના અનુકરણ સિવાય બીજું શું હોય છે? તેઓ એક રચના કરે, તેને યુગનું નામ આપવામા આવે તેનું અનુસરણ કરવુ તેને યુગાનુસરણ કહેવામા આવે છે. એ કેટલુ મોટામાં મોટું જુઠાણું છે? તે અમે અહીં સમજાવવા ઇચ્છીએ છીએ. પરંપરાગત સંસ્કૃતિ પ્રમાણે વર્તનારા રૂઢિચુસ્તઃ અને આધુનિક્તા પ્રમાણે આંધળું અનુકરણ કરનારા સુધારક ક્રાંતિકારી. પ્રગતિશીલ આ જ માત્ર વસ્તુસ્થિતિ છે યુગઃ જમાનોઃ વગેરે શબ્દો તો વચ્ચે ઘાલવામાં આવેલા છે.

એટલે કે શાસ્ત્રોક્ત કાળ પણ નથી. અને તેના સિવાયનો કોઇ જુદો કાળ પણ નથી. માનવોની કૃત્રિમ કૃતિને યુગનું નામ આપવામાં આવેલુ છે, અને આપણા લોકો પડી ગયેલી રૂઢિથી 'યુગ' શબ્દ વાપરતા થયા છે. તે ઝેર કેટલી હદ સુધી ઉંડે ઉતર્યું છે? તેના ઉપર પ્રમાણે દૃષ્ટાંત આપ્યા છે.

૬ પ્રવૃત્તિઃ નિવૃત્તિઃની આજની ભ્રાંત સમજ

સાવદ્ય યોગોથી સુનિવૃત્તિમા. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રમય ક્ષમાદિક ક્ષાયિક ધર્મોમા. સુપ્રવૃત્તિરૂપ સત્પ્રવૃત્તિમાઃ તથા દુનિયાદારીમા રહેલી જનતા માટે પાશવતા કે જંગલીપણાની અસત્પ્રવૃત્તિથી નિવૃત્તિરૂપ માર્ગાનુસારી એવા ન્યાય. નીતિઃ અને સદાચારયુક્ત અનુક્રમે રાજ્યતંત્રયુક્ત અર્થ. અને કામઃ પુરુષાર્થ પ્રધાન સત્પ્રવૃત્તિમા માર્ગદર્શક અને નિયામક પણ એજ મહા જૈનશાસન છે. આથી કરીને પ્રવૃત્તિઃ અને નિવૃત્તિ.ની યોગ્ય રીતે સાચી સમતુલા જાળવનાર જૈનશાસન હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે. છતાં આજની ઉન્માર્ગાનુસારી અસત્પ્રવૃત્તિના પ્રેરક તરીકે ધર્મપ્રધાન ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિના આદિ દર્શક એવા શ્રી આદિ-ઇશ્વર-શ્રી ઋષભદેવસ્વામિ. અને તેના સન્માર્ગના પ્રચારક તેના પુત્ર ભરત-ચક્રીના દૃષ્ટાંતો આગળ કરવા દ્વારા આજની ઉન્માર્ગાનુસારી અસત્પ્રવૃત્તિઓના પ્રેરક તરીકે શ્રી જૈનશાસનને ગણાવીને, આધુનિક જડવાદી વ્યવહારોની પ્રવૃત્તિના પ્રેરકની કોટિમા મૂકીને તે શાસનને ભૌતિક મહાહિંસક આધુનિક પ્રગતિના પ્રવૃત્તિના દર્શન તરીકે સ્થાપવાની ચેષ્ટાઓ કરવામાં આવે, એટલે કે-ઇરાદાપૂર્વક આ જાતનું પાપ ઘોર પાપ કરવામા આવે તો તે કેટલું ભયંકર ગણાય?

માર્ગને અમાર્ગઃ દુરાચારને સદાચાર સત્યને અસત્ય અને અસત્યને સત્ય રૂપે સ્થાપિત કરવું. મહાપુરુષોના કાર્યોને ઉલટા સ્વરૂપમાં મૂકવા તેઓના નામનો દુરુપયોગ કરવો. એ ભયંકર હિંસા વગેરે

મહાપાપી કરતાં પણ અતિઘોર મહાપાપ તરીકે હોય, તેમાં શું આશ્ચર્ય છે? સૂરિ-સંતપુરુષોએ એ પ્રમાણે તેને સત્તર પાપના પિતા તરીકે અઢારમું પાપસ્થાનક ગણાવેલું છે. આવા અસત્ય વિધાનો કરનારા અને પ્રચારનારાઓને શી રીતે સમજાવી શકાય? તેઓની દયા ખાવા સિવાય સજ્જનો પાસે બીજો ઉપાય જ નથી.

એ વાત સ્પષ્ટ છે કે—સર્વ માનવો, ધર્માત્મા, ત્યાગી અને વ્રતધારી તરીકે બનવાનો સંભવ જ નથી. આજીવિકા માટે ધંધા અને ઇન્દ્રિયોના ઉપભોગો કરવાના છે. તે કાર્યો તેઓ બેફામ રીતે કરે, તેના કરતાં ન્યાયઃ નીતિઃ અને સદાચારઃને આધીન રહીને કરે, તેવી વ્યવસ્થામાં શું ખોટું છે? જેથી નિયંત્રિત અર્થ નામના પુરુષાર્થની પ્રવૃત્તિઓને એકાંગી નિવૃત્તિ કહી નિંદવામાં આવે છે? તેને પણ અંશથી સત્પ્રવૃત્તિ કહેવામાં શો વાંધો આવે છે? અને અનિયંત્રિત અર્થઃ કામઃને પ્રવૃત્તિ કહી વિર દાવવામાં આવે છે? તેનું કારણ સમજી શકાતું નથી. નિયંત્રિત અર્થ-કામમાં પણ ઉદ્યોગ, ધંધા, યુદ્ધ, સ્પર્ધા, આત્મભોગ, પરોપકાર, સેવા ભક્તિ, દાન, માન, સત્કાર વગેરેને અસાધારણ રીતે યોગ્ય સ્થાન હોય છે જ છતાં તેની નિંદા શા માટે? તે પ્રવૃત્તિઓમાં અમર્યાદ બેફામપણું નથી હોતું, એ જ, તેનો દોષ છે? કે બીજો કોઇ? માત્ર અજ્ઞાન, દૃષ્ટિદોષ અને દૃઢ વ્યામોહ સિવાય અમને બીજુ કોઇ મહત્ત્વનું કારણ જણાતું નથી.

ન્યાયઃ નીતિઃ સદાચાર રહિત તથા ધર્મથી અનિયંત્રિત ઉન્માર્ગાનુસારી આજની પ્રવૃત્તિની હિમાયત કરવામાં માનવજાતનું એકંદર અનિષ્ટ થઈ રહ્યું છે, તેને બદલે તેના ભલાની તેમાં શી શક્યતા છે? ભૌતિક લાલચ સિવાય તેમાં શું રહસ્ય છે? તે તપાસીને ભલામણ થતી હોય તો ઠીક, માત્ર એક કરે એટલે તેનું અનુકરણ બીજાએ કરવું, આ સિવાય તેમાં બીજી કોઇ વસ્તુ જ જણાતી નથી.

યથાશક્ય તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવાનું હોય છે. જેથી સન્માર્ગથી ચ્યુત થઈ ઉન્માર્ગે જનતા ન ચડી જાય એ તેનો પરોપકારી હેતુ છે.

[૨] મહા-મહાજનોની મહાજન સંસ્થા

તીર્થંકર મહાજનોના પ્રતિનિધિ ધર્મગુરુ મહાજનોના સ્થાનિક આગેવાન મહાજનો પણ પરંપરાએ તેઓના જ પ્રતિનિધિઓ હોય છે.

સમગ્ર મહાજન સંસ્થાનું કામઃ પ્રણિધાનપૂર્વક તીર્થંકરોએ કરેલા ઉત્તમાર્થનો-ઉત્તમ જીવન તત્ત્વોનો-સર્વત્ર વિનિયોગ કરવો જગતને તે ઉત્તમાર્થનું દાન આપવુ એ હોય છે. તેથી તેમાના આગેવાનો પણ પોતાની જાતે ધર્મની આરાધના કરે, અને બીજાઓને ધર્મ પ્રાપ્ત કરાવે, ધર્મમા સ્થિર રાખે, તેઓના ધર્મમાના વિઘ્નો દૂર કરે-કરાવે, અર્થાત્ આજ્ઞાપૂર્વક ધર્મારાધન. અને ધર્મોનો વિનિયોગઃ એ બે મુખ્ય ફરજો તેઓનીયે હોય છે, સર્વના કલ્યાણ માટેના ઉત્તમ જીવનતત્ત્વોના વિનિયોગ માટે જ સ્થાનિક મહાજન સંસ્થામા પણ તીર્થંકરોના સંઘમાના અનુયાયિઓનું મુખ્યપણે આગેવાનીપણું ચાલતું આવ્યું છે. કારણ કે—તે વિના, નિઃસ્વાર્થ ભાવેઃ હિતબુદ્ધિથીઃ કરુણાબુદ્ધિથી અન્ય આત્માઓનું હિત કરવાનુ બની શકે જ નહીં આ ઉત્તમ બુદ્ધિથી જ તેઓ સ્થાનિક શ્રી સંઘઃ જાતિઃ જ્ઞાતિઃ ના મુખ્ય આગેવાનો તરીકે રાજ્યોમા મંત્રીઓ તરીકેઃ રહેતા આવ્યા છે. જેથી સર્વના ધાર્મિક સામાજિકઃ રાજકીય આર્થિક કૌટુંબિક સ્ત્રી-પુરુષના વ્યક્તિગત શારીરિકઃ વગેરેને લગતાં હિતો કરી શકાય છે. અહિતોથી બચાવી શકાય છે. જેથી હિંસા, સ્વાર્થ, આપઘાત, અવ્યવસ્થા, શાન્તિનો ભંગ, અનારોગ્ય, પરાશ્રિતપણું, નિરાધારતા વગેરે ઉપર રીતસર અંકુશ રહેતો આવ્યો છે બીજા દેશોમાના અન્ય ધર્મના ધર્મગુરુઓ અને તેની સાથે જોડાયેલા બીજા નીચે નીચેના બળો પણ એક યા બીજી રીતે મહા મહાજનોના વિશ્વકલ્યાણનો જ યથાશક્ય વિનિયોગ કરનારા પ્રતિનિધિઓ સમજવા જોઈએ. "તે રક્ષકતત્ત્વો વિદ્યમાન નથી; અથવા તેની શક્તિને હત-પ્રહત કરવાપૂર્વક આજે સત્તાતંત્ર હિંસા વગેરે ઉપર જણાવેલા વિઘાતક તત્ત્વોથી સત્તા રક્ષણ આપે છે." એવો ભાસ ઉભો કરવામાં આવ્યો છે.

[૩] તંત્ર વ્યવસ્થાઃ

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પંન્યાસ, મુનિ, સ્વામિ-સામી, વગેરે રીતે ધાર્મિક પ્રતિનિધિઓ ઉપર ઉપરથી નીચે નીચેના ગોઠવાયેલા છે. તીર્થંકરના પ્રતિનિધિ ગણધરો અને તેના ગચ્છપતિ શાસનપતિ મુખ્ય આચાર્યની આજ્ઞામાં સર્વ ધાર્મિક તંત્ર હોય છે.

સામણ-સ્વામિની, સાધ્વીજી, પ્રવર્તિનીજી દ્વારા મુખ્ય આચાર્યશ્રીની આજ્ઞામા સર્વ ધર્મારાધિકાઓ હોય છે

પટેલ, શેઠ, નગરશેઠ, જગતશેઠ દ્વારા મુખ્ય પૂ૦ આચાર્યોની આજ્ઞામા સર્વ સ્થાનિક મહાજનોના પ્રતિનિધિઓ હોય છે. તેની આજ્ઞામા રાજ્ય તંત્ર, આર્થિક તંત્ર, સામાજિક તંત્ર વગેરે હોય છે. ને ધર્મના પણ તે સેવકો હોય છે. રાજા, માંડલિક, ચક્રવર્તીની આજ્ઞામાં સર્વ રાજ્ય તંત્રના સર્વ પ્રતિનિધિઓ હોય છે. જે પરંપરાએ પૂ૦ આચાર્યોની આજ્ઞામા હોય છે. રાજ્યની રાજ્યતંત્ર પુરુષના આજ્ઞામા જ પ્રજા હોય છે વર્ણના પ્રતિનિધિઓની આજ્ઞામા જાતિ પ્રતિનિધિઓ, તેની આજ્ઞામા જ્ઞાતિ પ્રતિનિધિઓ, તેની આજ્ઞામા કુટુંબપ્રતિનિધિઓ, અને તેમની આજ્ઞામા કુટુંબની વ્યક્તિઓ હોય છે. વગેરે વગેરે રીતે ઉપર ઉપરથી નીચે નીચે પ્રતિનિધિત્વ ગોઠવાયેલું હોય છે. અને દરેક સ્વાશ્રયી હોય છે ઉપર ઉપરના [illegible] નીચે નીચેનાઓને માનવાના હોય છે દરેકના અધિકારો ભિન્ન છે દરેકની નિમણુકો ઉપર ઉપરથી કરવાના નિયમો છે. અને [illegible] [illegible] આજ્ઞામા રહે

રહેવું ? તેનાયે નિયમો છે વ્યક્તિઓને હિતકારી અભિપ્રાયો આપવાનાયે નિયમો હોય છે. કોઈને મનાધિકાર નથી હોતો. નીચે નાચેથી પ્રતિનિધિત્વ નથી હોતું. કોઈને મરજી પ્રમાણે વર્તવાનો અધિકાર નથી હોતો. કોઈને પણ બહુમતથી કોઈનું યે અહિત કરવાનો અધિકાર નથી હોતો. હિત કરવાની જ જવાબદારી અને જોખમદારી સૌના ઉપર વ્હાલી તરીકે હોય છે. સંજોગ વિશેષમાં કેમ વર્તવું ? તેને માટે ઉપર ઉપરના જવાબદારોની આજ્ઞા માન્ય કરવી હોય છે. આગળ વધીને છેવટે તે તે વિષયના નિષ્ણાતોની સલાહ: તેના ઉપર ધર્મશાસ્ત્રાનુસારની આજ્ઞાઓના અનુભવીઓની સલાહ હોય છે. છેવટે ધર્માચાર્યોની આજ્ઞા મુખ્ય હોય છે.

તેઓને શાસ્ત્રો માર્ગદર્શન આપનાર હોય છે. શાસ્ત્રો મહાત્યાગી અને બુદ્ધિશાળી પુરુષોએ અગાધ જ્ઞાન અને અનુભવથી રચેલા હોય છે. તેઓ પણ મહાજ્ઞાની તીર્થંકરો જેવા સર્વજ્ઞ તરફથી ઉપદેશ અને પ્રેરણાઓ મેળવીને શાસ્ત્રો રચવામાં તત્પર થયા હોય છે. તેથી શાસ્ત્રો તેઓના સર્વજ્ઞપણાને આધીન હોય છે સર્વજ્ઞ તીર્થંકરોએ પોતાના અતિભવ્ય અને ઉદાત્ત ચરિત્રો: તથા સર્વકલ્યાણકારક વિશ્વવત્સલ ભાવનાથી સ્થાપ્યું હોય છે. ઉપદેશ આપ્યો હોય છે. માર્ગદર્શન આપ્યું હોય છે માર્ગદર્શન કરાવ્યું હોય છે અર્થાત્ સર્વજ્ઞની આજ્ઞામાં વિશ્વના સર્વ પ્રાણીઓના હિતો ગોઠવાયેલા હોય છે. તે દરેક આગેવાનો માલીક કે સત્તાધીશ હોતા નથી. પરંતુ વાલી-હિતચિંતક-હિતકર, વાત્સલ્ય યુક્ત જ હોય છે. આ સ્થિતિમાં મતાધિકાર વગેરેની જરૂર પડતી નથી. એ તો વાસ્તવિક રીતે એક ઉલટો રસ્તો છે

દેખાવ રાખી બીજા દેશોની પ્રજામાં તે ફેલાવવામાં આવેલ છે. કેમકે–એ શસ્ત્રથી આજ્ઞાપ્રધાન વ્યવસ્થાને છિન્ન–ભિન્ન કરી નાખવા બહુમત, ચુંટણી મતાધિકારઃ વગેરેના મોટા મોટા સ્ટંટો ઉભા કરવા–કરાવવામાં આવ્યા છે. પછી તો આજ્ઞા–ઓર્ડરને તેઓ પણ પ્રાધાન્ય આવે છે. જ્યાં સુધી મહાપુરૂષોની આજ્ઞાનું તંત્ર તુટે ત્યાં સુધી જ મતાધિકાર વગેરે છે તેમાં સ્થાનિક વકિલવર્ગ વગેરે કે જે તેને તેઓ દ્વારા અનુસરતા કાયદાઓનાં નિષ્ણાત છે, એ વર્ગને જોરદાર બનાવી, આજ્ઞાપ્રધાન આગેવાનોઃ સંસ્થાઓઃ તેના બંધારણીય તત્ત્વો વગેરેને નકામા જેવા બનાવી દેવામાં આવતા જાય છે. તે સંસ્થાઓના સમ્મેલનોમાયે આડકતરા અંતરાયો નંખાવી, હવે તો લગભગ તેને બંધ જેવા જ કરાવી નંખાતા જાય છે. જેથી આગળની પેઢીઓ તેને તદ્દન ભૂલી જ જાય, તથા તેના વિજ્ઞાન અને પરંપરાગત અનુભવથી વંચિત થતા જાય. ઉલટા મતાધિકારની પદ્ધતિથી પરિચિત થની ગઇ હોવ. કારણ કે–તેનો અનુભવ આપવા માટે નાના નાના મંડળોઃ સભાઓ. સોસાઇટીઓઃ એસોસીએશનોઃ સમિતિઓઃ વગેરે સ્થાંપવાને વેગ આપ્યો હોય છે. તેના કાયદેસરપણાનો ટેકો ઉભો કર્યો હોય છે. તે નવી સંસ્થાઓ અન્યાયી રીતે પણ મૂળભૂત સંસ્થાઓ સામે શિંગડા માંડે, તેને આડકતરો મુંગો ટેકો હોય છે. આવી આવી વિરૂદ્ધ પ્રક્રિયાઓથી પરસ્પર ઘર્ષણ ક્રુસ પો. દરેક વર્ગોમા વધતા જતા હોય છે. અને છેવટે સત્તાના ટેકાથી નવી સંસ્થાઓને ઉત્તેજન અને પ્રધાનતા આપવામાં આવતા હોય છે.

પ્રથમની પરંપરાગત સંસ્થાઓને જુદા જુદા બહાનાથી નિયંત્રણમા લઇને, તેના ઉપર કાયદાના દબાણો અને આડકતરી મુશ્કેલીઓ મૂકાતી. અને પછી ક્રમે ક્રમે વધારતા જવાતીઃ હોય છે આ બધા પ્રજાની ધર્મભાવનાની અને ધાર્મિક સામાજિક બળોની નિર્બળતાના મુખ્ય કારણો છે. આર્થિક અને પ્રજાકીય બળોની પણ એ જ દશા છે.

[૫] ઘાતકરૂપે પરિણમતી કેટલીક વિચાર–સરણીઓ

(૧) યદ્યપિ પ્રાચીન ધર્મોના એટલે ધર્મશાસનના અંગભૂત જુદા જુદા ધર્મ શાસનોના, ધર્મ સંસ્થાઓના, પાયા એટલા બધા દૃઢ અને ઉંડા છે, કે–તેઓને કેવળ ઝનુન કે ગીધા બળથી ઉખેડી શકાય તેમ નથી. કારણ કે–લોકોના જીવનમા તે એટલી બધી રીતે, એટલી બધી હદ સુધી વણાઇ ગયેલા હોય છે, કે–જન્મતાની સાથે જ–અરે ! ગર્ભથી જ નવી પેઢીના જીવનમા યે તે થોડાવણા વણાતા જતા હોય છે.

(૨) તેને ઢીલા કરવા માટે પ્રથમ આડકતરા વિવિધ પ્રયાસો આદરવા પડે છે તે નરફ જનતાને આકર્ષવી પડે છે. તેમા અનેક યોજનાઓ મોટા મોટા ખર્ચે, અનેક લાલચો અને સાથે જ પરંપરાગતથી નુકશાનો થવાની ધમકીઓ, અનિષ્ટ અસરો. અને તેના નાશથી લાભો વગેરે બતાવવા પડે છે. તેને અનુકૂળ કાયદા કરવા અને લોકમતના ટેકા લેવા પડે છે. અને એ રીતે નવરચના તુટી પડતાં, ધનો તુટી પડે એ સ્વાભાવિક છે થાભલાનો ટેકો ખગી જતાં ગમે તેવી મજબૂત ઇમારત પણ કડડભૂસ કરતી:તુટી પડયા વિના રહેતી નથી.

આજના આ પ્રયાસોના લગભગ પ્રકારો નીચે પ્રમાણે છે —

ક સૌથી પહેલા મૂળ પરંપરાઓને "રૂઢીચુસ્ત" નામ આપી તેની નિંદનીયતા પ્રચલિત કરી હોય છે.

ખ નવી પરંપરાને "પ્રગતિશીલ" નામ આપીને તેની ભવ્યતા અને પ્રશંસનીયતા ઉભી કરવામા આવી હોય છે.

ગ વર્તમાન શિક્ષિતોના મગજમા આ બે બાબતો શિક્ષણ સાથે જ ઠસાવી હોય છે. અને તેઓ અંધશ્રદ્ધાથી તેને વળગી રહેલા હોય છે

વકીલ વર્ગ વિદેશીય સત્તા સામે ગમે તેટલો વિરોધ દાખવે તેનો વિદેશીયોને વાંધો ન હતો જ. તેથી તે વર્ગની લોક–પ્રિયતા વધતી હતી અને લોક–પ્રિયતાને લીધે તે વર્ગનું બળ વધતું જતું હતું. જે પરંપરાગત વ્યવસ્થા સંસ્થાઓ: અને સંચાલકો:ને જાહેરમાંથી દૂર હડસેલવામાં વિદેશીયોને બહુ જ સહાયક થતું હતું. વિદેશીયોનું આ મુખ્ય લક્ષ્ય નવશિક્ષિતો દ્વારા સારી રીતે સિદ્ધ થતું હતું. નોવેલોની રચનાઓ. જાહેર કાર્યો: વગેરે તેઓની આગેવાની નીચે ફાલતાફૂલતા રહે છે.

સૌ સાથે જ વકીલ વગરનું માનસ આધુનિકતાથી વાસિત તો હતું જ. વાતવાતમાં તે યુરોપ અમેરિકા અને ઈંગ્લાંડના દાખલા આપતા રહેતા હોય છે. ભલે તેઓ બહારથી તેનો વિરોધ કરતા હતા પરંતુ માનસ તો તેઓના તે આદર્શથી જ ભરપૂર રીતે ઘેરાયેલા હતા. તેથી તેઓના વિરોધનો વાસ્તવિક અર્થ તો એ હતો, કે—"ભારતમાં બહારના આદર્શોને હાલમાં જે અધકચરૂં સ્થાન વિદેશીઓ તરફથી અપાય છે. તેને બદલે વધારે સારી રીતે સ્થાન આપવુ જોઇએ. તો જ જલ્દી પ્રગતિ કરી શકાય. બરાબર પ્રગતિ કરી શકાતી નથી." તે બાબતનો વિરોધ તેઓ કરતા હતા. જે વિરોધ વિદેશીયોને ઇષ્ટ હતો અને એ વિરોધ પ્રજાની સામે તેઓ એ રીતે બતાવતા હતા, કે—"પરદેશીઓને આપણે બરાબર આદર્શો પૂરા પાડતા નથી. માટે આપણે આપણા ભારતીય આદર્શો વિકસાવવા જોઇએ" એ વાતોથી પ્રજા તેઓ તરફ આકર્ષાતી હતી. પરંતુ વાતો માત્ર ભારતીય આદર્શોની થતી હતી. પ્રજાને લક્ષમાં લેવા પુરતી જ. અને પ્રજા જ્યારે ભારતીય આદર્શો વિકસાવવાનો પછી આગ્રહ કરતી હતી ત્યારે "જુનવાણી રૂઢિચુસ્ત ક્યા સુધી રહેશો? સમયાનુસાર પ્રગતિ કરો, તે ખાતર સેવા કરો, અને સેવા ખાતર પ્રાણ પાથરો" એમ કહેવાય છે

તથા બીજા પર્વોને પણ એ આકાર આપવાની પ્રવૃત્તિ· પર્યુષણા પર્વનો ઉપયોગ કરીને ગમે તે વિષયોની કરાતી વ્યાખ્યાનમાળાઓ· આધુનિક ધોરણની સ્વતંત્ર પાઠશાળા–સંસ્થાઓ: ધાર્મિક શિક્ષણ સંસ્થાઓ શ્રી સાંવત્સરિક પર્વને વિશ્વમૈત્રી દિવસ બનાવી દઇ તેમાં પણ પરદેશીઓએ એ બ્હાને ઘુસવાનો તેરાપંથ: સ્થાનકવાસી: દિગંબર ભાઇઓ: તથા કેટલાક આપણા ભાઇઓ મારફત માર્ગ મેળવવાની તરકીબ કરવી. જીવ–દયા મંડળી: શાકાહાર પ્રચારક સંસ્થાઓ· વૈશાલીને પ્રભુ મહાવીરદેવનું જન્મસ્થાન મનાવવું: ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરનારા ને કરાવનારા સભ્યોની આયંબિલશાળાઓ· સિદ્ધચક્ર આરાધક નવપદ આરાધક મંડળો. વગેરે વગેરે શ્રી સંઘ કરતાં સ્વતંત્રપણે ચલાવાતી સંસ્થાઓ વગેરે છેલ્લા ૧૦૦ વર્ષોમાં હળવે હાથે પણ સારી રીતે પ્રચારમા મૂકાયેલ છે. અને તેમા વધારો થતો જ જાય છે. અખિલ ભારતીય જૈન મહા–મંડળ: જૈન ધર્મ પ્રચાર મિશન: પોસહ સમિતિ· સામાયિક સમિતિ એજ્યુકેશન બોર્ડ. વગેરે વગેરે સંખ્યાબંધ સંસ્થાઓ ઉભી થઇ છે. જેનો શ્રી સંઘ અને શ્રી શાસન સાથે બંધારણીય રીતે કોઈ સબંધ નથી, છતાં શ્રી સંઘના ચાલતા આવતા વહીવટમા હરેક પ્રકારે સૌની બનતી રીતે ડખલ હોય છે. અને બીજે પાટે શ્રી સંઘના વહીવટને ચડાવી દેવામાં સહાયક થાય છે. જેથી તેનું અનાત્મવાદી આદર્શો પ્રમાણે રૂપાંતર થતું જાય.

બ્હારથી ધાર્મિક જણાતા અને નામ ધરાવતા જુદા જુદા નિમિત્તોનો આશ્રય લઇ તે સંસ્થાઓ ઉભી કરાતી હોવાથી, ધાર્મિકો પણ તેમાં નિ:સંકોચપણે ધર્મની ઉન્નતિની આશાથી જોડાઈ જતા હોય છે. પરિણામમાં તો દિવસે ને દિવસે અવનતિ જ જોતા હોય છે. ને નિરાશ થતા હોય છે. ત્યાં તો નવી પેઢીના યુવાનો જુદા–જુદા ઉદ્દેશો આગળ કરીને નવી નવી સંસ્થાઓ કાઢતા હોય છે. અને પૂજ્ય પુરુષો પણ તેવા નામધારી ઉદ્દેશોથી લલચાઇને કે પોતાની ધારણાના કાર્યોને વેગ આવશે, એવી આશાથી નવી નવી સંસ્થાને પ્રોત્સાહન પણ આપતા હોય છે, કે–સ્વયં સ્થપાવતાયે હોય છે. સ્નાત્ર. સમિતિ ને ભક્તિ સમિતિ: જેવી શુદ્ધ ધાર્મિક દેખાતી બાબતો દ્વારા પણ એ તત્ત્વો ઘુસતા હોય છે. તેનો ખ્યાલ ન રહે એ સ્વાભાવિક છે. વળી તેવી સસ્થાઓથી આજે કામ કરવાની અનુકૂળતા વધતી હોય છે, અને સરકારી અર્ધ સરકારી: તત્ત્વોનો સીધો: કે આડકતરો: તેને ટેકો પણ હોય છે. કેમકે–તે ઉદ્દેશથી તો આડકતરી રીતે એવી સંસ્થાઓ કઢાવાતી હોય છે. આકર્ષક ગોઠવણો ખુરસી. ટેબલ. પંખા· બત્તીની સગવડો· આકર્ષક જાહેરાતો· યુગબળ જમાનાને અનુસરીને વગેરે આકર્ષક શબ્દો પણ વેગ આપતા હોય છે.

આમ "**કોયલનાં ઇંડા કાગડી સેવતી**" હોય છે. પરંતુ જ્યારે પાંખો આવ્યા પછી કોયલના બચ્ચા ઉડી જાય, ત્યારે બીચારી કાગડી મો વિકાસીને માથું હલાવતી જોઇ રહે છે. ને નિરાશ થાય છે. પરંતુ પછી શો ઉપાય?

* હવે તો શ્રી તીર્થંકરોએ સ્થાપિત જૈનશાસન અને શ્રી સંઘના બંધારણોથી જુદા પડતા આધુનિક ઢબના પોતાના સ્વતંત્ર નવા નવા બંધારણો ઘડીને તેનાથી કેટલાક ગામના સંઘો પોતાના સંઘોને આધુનિક ઢબના બનાવીને તદ્દન સ્વતંત્રપણે શ્રી સકળસંઘથી જુદા પાડી રહ્યા છે. તીર્થંકર

ટનો ત્યાગ થાય, તેમ મિથ્યા બનતા પર્વનો ત્યાગ કેમ ન થાય? તેમાં રાજ્યના અમલદારો વગેરે અગ્રસ્થાને આવે છે, અને બોલાવવાનો રીવાજ પડતો જાય છે કેમકે–તેને વર્તમાન રાજ્યના કાર્યક્રમોમાં સ્થાન છે માટે તે ઉજવવાના તંત્રને રસ છે અને તેનું મુખ્ય. બીજ ૧૯૯૨ પછી બહારથી રોપાયું છે. વિસ્તારભયથી તેનો ઇતિહાસ અહીં આપતા નથી આ ધર્મને એક નવા પ્રકાર બહારની પ્રેરણાથી શરૂ થયું છે. એમ અમે ઘણા વખતથી કહેતા આવ્યા છીએ પરંતુ તે તરફ લક્ષ્ય અપાતું નથી તેથી વેગ અપાય છે

કમીટી. સમિતિ બોર્ડો જુદી જુદી ધાર્મિક વહીવટની પેઢીઓને નામે પણ એ જ પ્રક્રિયા ચાલી રહી છે, અને પૂજ્ય પુરુષો પણ તેમા વાંધો લેતા નથી. કારણ કે તેઓ પણ તે દ્વારા કામ થઇ શકતા હોવાનું જોઈ આતરિક સહાનુભૂતિ ધરાવતા હોય છે.

આ બહારથી સુંદરતાથી ભરપૂર છતાં પરિણામે ભયંકર પરિણામો નિપજાવનારી આ નીતિરીતિ પરંપરાગત ધર્મની પરંપરાના મૂળભૂત પ્રતીકો તોડવાના ચોક્કસ હેતુઓ પૂર્વકની છે. તેને જેટલો ટેકો તેટલો મૂળભૂત વસ્તુઓને અચૂક ધક્કો છે. કેટલાક કહે છે કે—" માત્ર પોલીસી તરીકે ઉપયોગ કરીને છીએ. પછી તેને છોડી દેવાના હોય છે. તેથી ધાર્મિક કાર્યો અને ઉન્નતિ સરળતાથી કરી શકાય છે પરંતુ મૂળ પ્રતીકો અને બાબતોને કશો વાંધો આવવા દેવાનો નથી એ અમારૂં લક્ષ્ય છે." આ પણ સ્વાર્થી વિદેશીયોની જ દલીલો છે, જે આપણા લોકોને મોઢેથી બહાર પડે છે, તેમણે જ ઘડી કાઢીને આપણે મોઢે ચડવા દીધી છે. પરતુ મૂળમાં જ આગ ચાપવા માટે જ આખી નવી પરપરાઓ ઉભી કરવામા આવી છે. માટે જ વાંધા ભરેલી વસ્તુ છે. મૂળને ધક્કો ન લાગતો હોય, અને લાભ મળતો હોય, અથવા થોડો મળતો હોય, અથવા લાભ ન મળતો હોય, પરંતુ ગેરલાભ ન થતો હોય તો પણ તેનો વિરોધ કરવાનું કાઇપણ કારણ નથી. માટે નવી પરંપરાની સંસ્થાઓ અને કાર્યોથીઃ ધાર્મિક શિક્ષણની પરીક્ષાઓ વગેરેથી શાસન ધાર્મિક શિક્ષણ અને ધર્મની ઉન્નતિ દેખાતી હોય છે, તે તદ્દન ઠગારી અને ભ્રામક વસ્તુ છે. પરિણામે તે કાઇ ને કાઇ મૂળમાં નુકશાન જ કરે છે. આ માત્ર કલ્પના કે મનની ધૂન નથી. પરંતુ વાસ્તવિક સત્ય છે.

સર્વથા તેઓ અજ્ઞાત જ હોય છે. તેથી "મૂળમા કયા આગ ચંપાય છે?" તેનો તો તેઓને લેશમાત્ર ખ્યાલ રહી શકતો જ નથી. ધંધાના લાભનો સંબંધ બાજુએ રાખનારા સેવાભાવી ધાર્મિક વૃત્તિના વકીલ-બારીસ્ટરોની પણ મનોદશા લગભગ આ જાતની હોય છે. તેથી તેઓના ધાર્મિકપણાથી પણ ઘણી વખત ભ્રમણા તરફ દોરવાઈ જવાય છે. શેઠ આ. ક. અને જૈન એસોશીએશન ઓફ ઇંડિયા જેવી જુના વખતમાં સ્થપાયેલી સંસ્થાઓ પણ એ દૂષિત તત્ત્વોથી સારી રીતે વાસિત છે. માટે જ આજના વાતાવરણમાં તેની મહત્તા ટકી છે. અને રાજ્યતંત્ર દરેક બાબતમા તેને ઇરાદાપૂર્વક આગળ રાખવાની તક લે છે. જો કે-તેમાં એ તત્ત્વો બહુ જ ઓછા રૂપમાં શરૂઆતમા હતા, પાછળથી ક્રમે ક્રમે વધતા ગયા છે. છતાં બીજી સંસ્થાઓ કરતા ઘણાં ઓછા છે. વિદેશીયોએ એ રીતે પ્રાથમિક શરુઆત કરાવી છે. નહીંતર, શ્રી સકળ સંઘની સમ્મતિથી ખાસ ખાસ ગૃહસ્થો જ તીર્થો વગેરેના વહીવટો પૂર્વના વખતમા કરતા હતા. તેને બદલે પેઢીઓ સ્થપાવીને, ટ્રસ્ટીઓ ઉભા કરાવીને, શરૂઆતમા આધુનિકતાનું રૂપ આપવાની એ રીતે વિદેશીયોએ આડકતરી રીતે શરુઆત કરાવેલી છે. અને નવી છતાં પ્રથમ નીકળવાથી જુની થયેલી સંસ્થાઓને વધારે મજબૂત રાખે છે. જેથી કરીને ધર્મગુરુઓ તથા પરંપરાના ગૃહસ્થ આગેવાનો વગેરેને દૂર રાખી શકાય છે. આવી સંસ્થાઓ અને સરકાર જ પરસ્પર સબંધમા રહી શકે, ને શ્રી સંઘને અંધારામા રાખી "કુલડીમા ગોળ ભાગી-ભંગાવી" શકાય છે.* એટલે "મૂળને ધક્કો લાગતો નથી." એ માત્ર વાહિયાત વાતો છે. અણસમજથી ભરેલી છે. આ વાસ્તવિક રહસ્ય છે.

એવી સંસ્થાઓ મારફત ધાર્મિક સ્થાનોના વિવાદો ઉભા કરાવીને તેના સમાધાનો અને ફેંસલાઓમા સરકાર ત્રીજી પાર્ટી તરીકે-તેમા માલિક તરીકે અને સત્તાધીશ તરીકે-ઘુસી શકે, તેવી ગોઠવણ કરી લીધી હોય છે. કેમકે-બન્નેય પક્ષો પોતપોતાના હેતુઓ સફળ કરવા માટે અરજીઓ જ એવી કરે અને વકીલ, બેરીસ્ટરો અરજી જ એવી ઘડે, કે જેથી ઇચ્છાપૂર્વક બન્નેય પક્ષોએ ત્રીજી પાર્ટીના ધર્મ-સ્થાનો ઉપર પણ અધિકાર કબુલ રાખેલા હોય. તટસ્થ પંચ તરીકે સમાધાનો, કરારો કે ફેંસલા અપાયેલા નથી હોતા. આ વસ્તુ સૂક્ષ્મતાથી અભ્યાસ કરનારને બરાબર જણાઇ આવે તેમ છે જ. તે વખતના આપણા આગેવાનો એટલું સૂક્ષ્મ વિચારી શકયા નથી. કેમકે-વિદેશીયોની ૧૦૦ વર્ષો બાદ ખુલતી કરવાની ગૂઢ યુક્તિઓની કલ્પના પણ કેમ કરી શકાય? એટલા જ માટે એ આગેવાનોને શ્રી સંઘમા પ્રતિષ્ઠિત બનાવી રાખવામા આવતા હતા. કેમકે-સરકાર તેમની મારફત કામ લેતી હતી અને "તેઓ સરકારની સામે હિતો માટે બરાબર લડે છે." એવો દેખાવ પણ થવા દેવાતો હતો જેથી શ્રી સંઘ તેઓ ઉપર અટલ વિશ્વાસુ બનતો હતો. પછી સરકારી તંત્ર અધકચરા નિર્ણયો એવા આપે, કે ન પૂરતો સંતોષ લઇ શકાય, ન પૂરતો અસંતોષ જાહેર કરી શકાય, અને ભવિષ્યમા વધારે લડત ચલાવી સંતોષકારક નિર્ણય લેવાની આશામા "મેરી બી ચૂપ અને તેરી બી ચૂપ" નભાવી લેવાની બાબતો હોય છે.

વળી, નવા નવા પ્રસંગો ઉભા કરીને લડત ઉપરે ને મૂળથી જ બધો પૂરો સંતોષ લેવાની હીલચાલ ઉપાડાય, પરંતુ પરિણામે સરકાર પોતાના હેતુઓમા એક ડગલું આગળ વધી ગઈ હોય તે રીતે સમાધાન થાય. આમ વખતો વખત ઉપરની હિલચાલો સરકારને આશીર્વાદરૂપ બનતી ગઈ હોય છે. અને હવે તો એ સ્થિતિ ઘણી જ આગળ વધી ગઈ છે. મુખ્ય આગેવાનો ભૂતકાળમા મફતના દોડા બાબ લાગ્યા

---

* એટલા જ માટે ભવિષ્યમા સત્તાની પારં[illegible] સ્વાધીની [illegible] કરાવી શકાય, માટે જૈનકોમની મારફતે એવી સંસ્થાઓ સ્થપાવીને તેને લોકપ્રિય અને વિશ્વાસપાત્ર બનાવી છે, કે તેની સાથે સિદ્ધાંતમાં [illegible] વાત કરીને [illegible] ઉપર [illegible] કરાવી શકાય અને [illegible] ન પડે, ને [illegible] વિશ્વાસમાં રહે

દબાઈ રહી, યોગ્ય પ્રયત્ન કરી શકતા જ નથી. હાથીના કલેવરમાં માસની લાલચે પ્રવેશેલા કાગડાની છેવટે થઈ તેવી ભાવિદશા તરફ શ્રી સંઘ આજે ખેંચાતો જાય છે.

છ આપણા ભાઇઓની ઇચ્છા ધાર્મિક હિતોને હાનિ પહોંચાડવાની હોતી નથી તદ્દન ખરૂં છે. પરંતુ, એ સંસ્થાઓ વગેરે સાધનો જ વિદેશીયોએ આપણને ઉપરછલા લાભો બતાવીને એવા ઉભા કરાવી લીધા છે, કે-તેને ટેકા એ જ ધાર્મિક હિતોને ધક્કારૂપ હોય છે. તે સંસ્થાઓ જ આપણી સંસ્કૃતિને ઉખેડી નાખવાની તેઓની બિનશસ્ત્રોની ઠંડી લશ્કરી છાવણીઓ છે. તેમાં જ આપણા બંધુઓ ભળતી થઇને સીધી રીતે નહી, પરંતુ આડકતરી રીતે ધાર્મિક હિતોને હાનિ પહોંચાડે છે. આ એક એવો કોયડો ગોઠવાયો છે, કે-બહુ ઉંડાણુથી સમજ્યા સિવાય સમજાય તેમ નથી-કે-" આપણે પોતે જ આપણને બેસવાની ડાળ ભાંગી રહ્યા છીએ."

જ આ ઘાતક પ્રક્રિયા દરેક ધર્મો, સમાજો વગેરે સાથે જોડવામાં આવેલી છે. પરંતુ સર્વના કેન્દ્રભૂત જૈનધર્મ સાથેનું તેનું જોડાણ અશકય છતાં ખુબીથી શકય બનતું હોવાથી ખૂબ જ ભયંકર ગણાય ગણાવું જોઇએ. તેઓ જૈનધર્મમાં થતાં નવીન પરિવર્તનોથી સૌથી વિશેષ ખુશી હોય છે. કેમકે-કેન્દ્ર ઉપરના ઘા વધારે ફાયદાકારક તેઓને જણાય, એ સ્વાભાવિક છે.

ઝ જો કે જૈનધર્મને નવીન પરંપરાની યોજનાઓ ધીમે ધીમે શાંતિથી રચનાત્મક રીતે અને ઘણી જ ખૂબીથી લાગુ કરાય છે. સહાનુભૂતિપૂર્વક લાગુ પડાય છે. અજબ કુનેહપૂર્વક લાગુ પડાય છે. પૂર્વ પરંપરાગી રંગાયેલા પુરુષો જેમ જેમ પરલોકવાસી થતા જાય, તેમ તેમ એક પછી એક ગોઠવણો બહાર મૂકાતી જાય છે. તેમાં સહકાર આપનારાઓને યુગવીર. યુગબળ પીછાણનારા વગેરે વિશેષણોથી નવાજાતા જવાય છે.

૨ જો વર્ગ:—આજે જે વિષમ સંજોગો બહારથી ગોઠવાતા જાય છે તેમાથી માર્ગ મેળવવા માટે—

ક કેટલાક આત્માઓ વધારે ઉંચા પ્રકારના ધાર્મિક પ્રતીકોનું પાલન કરતા થાય છે. અને—

ખ કેટલાક ચાલુ સ્થિતિમાં ઉંચા પ્રકારે પાલન કરવાનું અશક્ય માનીને તેના કરતા કાંઈક ઉતરતા પ્રકારનું પાલન કરતા હોય છે.

એક પક્ષ વધારે ધાર્મિક શુદ્ધિની અને બીજો પક્ષ ચાલુ ધાર્મિક પ્રતિકોના પાલનની અશક્યતાની કલ્પના કરીને બન્નેય જુદી જુદી દિશા તરફ દોરવાય છે. જૈનશાસનના જાહેર પ્રતિકોમાં પણ એ જાતના ફેરફારો બન્નેય ઇચ્છતા અને અમલમાં મૂકતા હોય છે.

વાસ્તવમાં કુદરતી રીતે વર્તમાનકાળે પ્રાપ્ત જે મધ્યમ સ્થિતિ છે. તેનાથી ક અને ખ બન્નેય ચ્યૂત થતા હોય છે. એક છાબડું બહુ ઊંચે જતું હોય છે ત્યારે એક વધારે નીચે જતું હોય છે. સમતુલા ન જળવાતાં શ્રી સંઘમાં બુદ્ધિભેદ અને વિષમતા થાય છે. એક ઊંચા પ્રકારને લાંબો વખત અમલમાં ટકાવી શકે તેમ હોતો નથી કેમ કે—ઉંચો પ્રકાર આજે અશક્ય છેઃ ત્યારે બીજો વર્ગ નાહક ઉતરતી કક્ષામાં ઉતરી પડવાનો દાખલો બેસાડે છે. એ રીતે બન્નેય શક્ય સ્થિતિને હરકત પહોંચાડવામાં મદદગાર થાય છે. જે કરવાની વિદેશીયોની પોલીસી છે. એ કહે છે, કે—"બે ઘડીમાં પ્રતિક્રમણ પુરું કરતા શુદ્ધ વિધિઃ મુદ્રાઓઃ રાગ અને દબસર સુત્રો બોલવા. વગેરે સચવાતા નથી તેથી પ્રતિક્રમણ વધારે વખત લગાડીને પણ શુદ્ધ કરવું જોઇએ." બીજો કહે છે, કે—"આજે બે ઘડી જેટલો પણ વખત કાઢવાની ફૂરસદ કોને છે? માટે જેમ બને તેમ ટુંકામા થોડીક જ મીનીટોમાં પતે તેની ગોઠવણ શોધી કાઢવી જોઇએ." એક કહે છે, કે—"પ્રભુનું જન્મકલ્યાણક શાસ્ત્રોક્ત વિધિપૂર્વક બરાબર ઉજવવું જોઇએ." જ્યારે બીજો કહે છે, કે—"હવે ધર્મની વાત કોઇ સાંભળવાનું નથી. માટે તેને ધાર્મિકતા છોડીને રાષ્ટ્રીય આદર્શોથી ઉજવવું જોઇએ" ઇત્યાદિ.

ત્યારે પૂર્વાચાર્ય મહારાજાઓ જણાવે છે, કે—"જેમ બને તેમ શક્ય રીતે વિધિનો ખપ કરવો પરંતુ સારૂ પણ અશક્ય હોય તે રીતે પકડવું નહી. તેમજ શક્ય હોય તેટલી તો ઉપેક્ષા ન જ કરવી." આ વચલો આજનો માર્ગ છોડાવીને તેને ચુંથવામા વિદેશીયોને પોતાના હેતુઓની સફળતા દેખાય છે કેમ કે—ઉંચી કક્ષા ટકવાની નથી છતા મધ્યમ કક્ષાને તોડવામા સહકારી બને છે. અને નીચી કક્ષાના દાખલાથી દિવસે દિવસે વધારે ને વધારે નીચે લઇ જવાના પ્રવાહને ટેકો મળે છે. એટલે પતન તરફ જવાનુ સુલભ બને છે. એમ બન્નેય રીતે તેઓને લાભ મળે છે ને યુગાનુરૂપ બન્નેયની પ્રવૃત્તિઓ ગણાય છે.

૩ જો વર્ગ:—એકદમ જમાનાને અનુસરતા ગણાતા સંજોગો સાથે બંધબેસતો થવા મથતો હોય છે. તેમા દેખાતા ક્ષણિક લાભોને તે સારી એવી ઉન્નતિ માની લેતો હોય છે, કે જે વધારે અવનતિરૂપે પરિણમવાની છે. તેનો તેને ખ્યાલ રહેતો નથી.

૪ થો વર્ગ:—(બહારની દૃષ્ટિથી) બહારના દૃષ્ટિબિંદુઓથી તાત્કાલિક મોટા મોટા પરિવર્તનો કરી નાખવા મથતો હોય છે. ત્રીજા વર્ગનો કેટલોક ભાગ તેની વધારે નજીકમાં અને સહાનુભૂતિમાં હોય છે. તેથી કાંઇક પરંપરાગતઃ અને વધારે ભાગ આધુનિક પ્રાગતિકઃ એમ ઉભયના મિશ્રણપૂર્વક ધર્મની આરાધના અને જૈન-શાસન તથા 'સંઘનું' સંચાલન કરવામાં માનતા હોય છે. અને કાંઇક તેટલું પરિવર્તન એ દિશામાં કરવાના આગ્રહવાળા હોય છે. આથી મૂળ વસ્તુના ખ્યાલથી ઘણું તેઓ ઘણે ભાગે દૂર નીકળી ગયા હોય છે. છતા "પોતે મૂળને જ મદદ પહોંચાડે છે." એમ પ્રામાણિકપણે ખાતરીથી માનતા હોય છે. પરંતુ વસ્તુસ્થિતિ તેમ હોતી નથી.

ધાર્મિક સંસ્થા–જૈનશાસનમાંઃ અને તેઓએ જ સ્થાપિત તે સંસ્થાના સંચાલક શ્રમણપ્રધાન શ્રી ચતુર્વિધ સંઘની વ્યવસ્થા વિગેરે ચલાવવાના અનન્ય અધિકારોમાં. ઠેઠ સુધી પ્રવેશી જાય છે. એટલું જ નહી, પરંતુ તેથી તેના ઉદ્દેશોઃ હેતુઓ હિતો અને આદર્શો ઉલટાઇ જવા સાથે, તે વસ્તુઓ જ લુપ્ત થવાના પાયા ઉપર મૂકાઇ જતી જાય છે. એટલી હદ સુધીની તેમાં ખુબી .છે. (૧) સદુપયોગ–(૨) વહીવટ સંચાલન પદ્ધતિ (૩) વહીવટદારો પસંદ કરવાની પદ્ધતિઃ વગેરેને લગતા થવાના કાયદાઓ દ્વારા તીર્થાદિ ધર્મસ્થાનો વિગેરેની સ્થાવર–જંગમ મિલ્કતનો ઉપયોગ પણ ક્રમે ક્રમે ફેરવાઇ ગયા વિના રહેવાનો નથી. તીર્થંકર પ્રભુ સ્થાપિત સંઘ વહીવટદારોને પોતાની પરંપરાગત રીતે હવેથી નીમી શકશે નહીં. આજ્ઞાપ્રધાન ધર્મવ્યવસ્થા વિરૂદ્ધ પણ સરકાર ઠરાવે તો તે પદ્ધતિ પ્રમાણે નીમી શકશે. આ બાબતમા પારસીઓ અને શીખો દ્વારા કરાવાયેલી કેટલીક ભૂલોની અસર જૈનો અને વૈદિકોને પણ ભૂલ ભરેલ માર્ગે દોરવી તેઓ ઉપર પણ ફરજ પાડવામાં આવ્યા વિના રહેશે નહીં.

આપણે ત્યા સાત ક્ષેત્રો. ધર્મની આરાધના માટેના અનુષ્ઠાનોના જુદા જુદા વિધિઓમા ઉપયોગી સાધનો ને ધર્મપ્રકરણો રૂપ છે. સાતક્ષેત્રો અને તેને લગતા નાના મોટા ખાતાઓનો વહીવટ કરવો વગેરે **જ્ઞાનાચારઃ દર્શનાચારઃ ચારિત્રાચારઃ** તપાચાર અને વીર્યાચારઃ રૂપ પાચ ધાર્મિક આચારોમાં જુદી જુદી રીતે સમાવેશ પામે છે. વિનય વૈયાવૃત્ય રક્ષણઃ તેનુ શાસ્ત્રીયજ્ઞાન તેને માટે મન, વચન કાયાથી સાવધ રહેવુઃ ને દરેક ફરજને બજાવવી, કોઇપણ ક્ષેત્ર નબળું હોય, તો તેને પુષ્ટ કરવાની ફરજ શ્રાવકના બારમા અતિથિ સંવિભાગ વ્રતમા સમાવેશ પામે છે. આ રીતે ધાર્મિક વહીવટઃ એ પણ જીવનની ધાર્મિક ક્રિયા છે ધર્માચરણ છે તેમા બીજી સત્તાનો પ્રવેશ થાય છે

વિનય વૈયાવચ્ચઃ—" મન, વચન, કાયા. તણું છતું બલ છતું વીર્ય ગોપવ્યું "

રક્ષા બરાબર થાય છે. કે નહીં ? તેની જાગૃતિ રાખવાનું તો સર્વત્યાગી આચાર્યો વિગેરેની ફરજમાં સમાય છે. ઉપદેશાદિક ન દેવાદ્વારા જો તેઓ રક્ષણ કરવામાં ઉપેક્ષા કરે તો તેઓને પણ પ્રાયશ્ચિત્તના ભાગીદાર હોવાનું જણાવેલ છે. અને જો તેમાં તદ્દન ઉપેક્ષા કે ધાર્મિક હિતોની હાનિમા સહકારદાતા બનવાનું થાય, તો સીધા નરકના જ દ્વાર મુનિઓને પણ શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ બતાવેલા છે.

અર્થાત્–આપણા ધર્મના સાતક્ષેત્રાદિ જૈનશાસનની અનન્ય ધાર્મિક મિલ્કતો છે. ધર્મક્રિયાના ઉપકરણાત્મક છે. તેને જાહેર પ્રજાની મિલ્કતો–પબ્લીક ટ્રસ્ટ ગણવાનો ન્યાયવિરોધનો નિર્ણય લઇ તેના ઉપર આઘાતો પહોંચે તેવા પ્રયાસો થતા રહ્યા છે. પબ્લીકની વ્યાખ્યા અવ્યવસ્થિત છે. ટ્રસ્ટની–ટ્રસ્ટીની વ્યાખ્યા અવ્યવસ્થિત છે. ધર્મ અને ન્યાયની વ્યાખ્યા અપૂર્ણ અને અવ્યવસ્થિત છે. ધર્મ અને ન્યાયની વ્યાખ્યા અપૂર્ણ અને અવ્યવસ્થિત ચલાવ્યે રાખવામા આવે છે.

દેવદ્રવ્યાદિક ખાવાની બુદ્ધિ આપણા જે ભાઇઓની ન હોય, તેઓને પણ આવી બાબતોને ટેકો આપવામાં પ્રજ્ઞાપરાધથી હાનિકારકતાનો અતિચાર લાગે છે. અને તેની પાછળ પણ જો ધર્મની અનાવશ્યકતાની બુદ્ધિ હોય, તો અનાચાર દોષ પણ લાગે છે. કેમકે–૧૧૨ (એક સો બાર) પ્રકારના વિનાશમાંના પ્રજ્ઞાપરાધજન્ય આજના પરકૃતવિનાશમા સહકાર અપાય છે. અને ધાર્મિક ક્રિયામાં હસ્તક્ષેપ નોતરાય છે.

[૭] મૂળમાં ક્યાં ક્યાં અસર પહોંચે છે ?

૧ કોર્ટની મુખ્યતા આચાર્ય સંસ્થાના અધિકારોને પડકારે છે.

૨ આજના કાયદા અને નવા બંધારણનો મુખ્ય આધાર લેવાની બાબત શાસ્ત્રાજ્ઞાઓને મોટે ભાગે નિષ્ફળ બનાવે છે.

૩ બહુમત અને ચુંટણી તીર્થંકરોની આજ્ઞાને નિરર્થક બનાવે છે

૪ બીજા ઘણાં ઘણા કાયદાઓના સંબંધના હવાલા શાસન અને સંઘ સંસ્થાના અસ્તિત્વને જ નષ્ટ કરવા તરફ ભાર મૂકે છે.

૫ નાણા પ્રકરણોને લગતા ટ્રસ્ટની કાયદા, ધાર્મિક વહિવટ સ્વતંત્રતાનુ અસ્તિત્વ જ નાબુદ કરે છે.

૬ અલગ અલગ વહીવટોને રજીષ્ટર કરવાના ફરજીયાત ધોરણથી આખા ભારતમાં વિદ્યમાન સંઘ સંસ્થાના અસ્તિત્વનો ઇન્કાર કરવા બરાબર છે.

૭ કમીશ્નરના અધિકારો સંચાલક શ્રી સંઘનુ સ્થાન હસ્તગત કરે છે.

૮ ધાર્મિક સ્થળોમા પ્રવેશ કરતી વખતે માત્ર સભ્યતા જાળવવાની વાત ધર્મની પૂજ્યતાના તત્ત્વને નાબુદ ગણે છે

૯ ધર્મશાસનની મિલ્કતો જાહેરની ગણી લેવામાં આવી છે, જે ગણી શકાય જ નહીં. પોતપોતાના ધાર્મિક કાર્યોમાં જ ધાર્મિક મિલ્કતોના વપરાશની શાસ્ત્રાજ્ઞાઓને પડકાર છે. પબ્લીક શબ્દનો અર્થ જ ખોટો કરવામા આવ્યો છે. પરંતુ પબ્લીક એટલે સરકારી અધિકાર નીચે એવો અર્થ શાથી થાય ?

૧૦ જુદા જુદા સંબંધોથી આખા ભારતના શ્રી સંઘની એકતાની છિન્નભિન્નતા થાય છે.

૧૧ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાંથી ખર્ચ માટે ફી વગેરે લેવી, રાજ્યને શોભે જ નહીં. ઉલટાના ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં રાજ્યે રકમો આપવી જોઇએ તેને બદલે લેવાની વાત સંસ્કૃતિના દ્રોહ્યોથી ઉઠતી છે.

૧૨ રાજા અશોકના વખતમાં **ધર્મ–મહામાત્રો** હતા. પરંતુ, તેઓ ધર્મ–ક્ષેત્રને મદદ કરતા હતા ધર્મક્ષેત્રમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતા જ નહીં. કેમકે તે જાતનું કોઇ કંઇ ધોરણ જ નહોતુ

૧૩ * પ્રજામાંથી દરેક ધર્મના ધર્મગુરુઓના પ્રતિનિધિઓના હાથ નીચે એક વ્યવસ્થાપક ગ્રુપ રાખવામા આવ્યું હોત, તો હજી કાંઇકે યોગ્ય ગણાય. પબ્લીકનું કહીને સરકારે હસ્તગત રાખવું ન્યાય-વિરદ્ધ છે. રાજ્યતંત્રનું એ અંગ જ નથી. તેથી સુપ્રીમ કોર્ટે "તેની ફીની આવક રાજ્યના કોઇપણ કામમા ન ખર્ચવાનું ઠરાવ્યું છે."

૧૪ બ્રીટીશોએ પોતાની હયાતી સુધી ધર્મમા હસ્તક્ષેપ ન કરવાની નીતિ ઉપર–ઉપરથી અને બહારથી કામચલાઉ રીતે જાળવી હતી. પરંતુ જતાં જતા પોતાનું હથિયાર છેલ્લી ઘડીએ ધર્મો ઉપર ફેંકતા ગયા, અને તેમના વિચારના દેશીઓના હાથમાં તે મૂકતા ગયા. જેઓના માનસને શિક્ષણથી પહેલેથી જ ધર્મની સામેના વિરોધ પક્ષમાં રહી જનુની બનાવવામા આવેલા હતા જ. તેઓ ધર્મની વાત આવતાં જ તેની સામે ઘૃણાદષ્ટિથી જોતા હોય છે; અને તેને માટે કાંઈ કરવું પડે, તો તેઓ આગની જેમ સળગી ઉઠતા હોય છે.

૧૬. સત્તાને નાણાં જોઇએ છે? માટે આવા કાયદા કરે છે? કે-ધર્મતંત્રમાં સુવ્યવસ્થા સ્થાપવી છે. માટે આવા કાયદા કરે છે? એ બેમાંથી એકેય આશય આજના રાજ્યને હોવાનો નિર્બાધ રીતે કોઇપણ રીતે પૂરવાર કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ "જુદા જુદા નિમિત્તો આગળ કરીને પ્રજાના સ્થાયિ ટકાવના પ્રાણભૂત ધર્મક્ષેત્રમાં પ્રવેશી, તેના ઉપર ધીમે ધીમે કબજો મેળવી, તેને છિન્નભિન્ન કરવાની વિદેશીયોની ઇચ્છા એક યા બીજા રૂપે અમલમાં આવી રહેલી છે, તેને ટેકો આપવો." એ મુખ્ય રહસ્ય છે તે શિવાય વાસ્તવિક રીતે બીજુ કાંઇપણ સાબિત કરી શકાય તેમ નથી.

૧૭. જૈનધર્મના દેવદ્રવ્યાદિક ક્ષેત્રો તેની વહીવટી ઝીણવટઃ વપરાશ-બિનવપરાશ વગેરેની એટલી ઝીણવટ છે, કે-ભલભલા વકીલોનાં મગજ તેમાં ચાલી શકે તેમ નથી. માત્ર નિષ્ણાત જૈન ધર્માચાર્ય શિવાય બીજા માટે તેમાં માર્ગદર્શન પામવુ જ લગભગ અશક્ય જેવું છે તેને સદંતર બાકાત જ રાખવાની જરૂર છતાં તેના ઉપર પણ નિયંત્રણ અને શિખોને બાદ રાખ્યા છે. જેના ધાર્મિક-નાણા-પ્રકરણમા કશી ખાસ બહુ બારીકીઓ નથી. જ્યારે જૈનધર્મમાં સંખ્યાબંધ બારીકીઓ છે.

આવા આવા સેંકડો દોષો અને ધાર્મિક હિતોને નુકશાનો જેમા સંકળાયેલા છે તે જાતના કાયદાથી ધર્મને કેટલી હાનિ થાય? તેનો વિચાર કરવામા આવતો જ નથી. હજી તો શરુઆત છે અને કાયદાનો અમલ પણ આજે સરકાર તરફથી ઘણો ધીમો અને હજી ઉપરચોટીયો હળવે હાથે જ થાય છે. જ્યારે ક્રમવાર સંગીન રીતે અમલ થવા માંડશે, ત્યારે અસાધારણ ફટકા ધર્મક્ષેત્રને થશે. કદાચ તે વખતના ધાર્મિકોના ધ્યાનમાં તે આવશે નહીં. છતાં, ધર્મને થવાની હાનિ તો થયા વિના રહેશે જ નહીં. જેને પરિણામે તેઓનાં આર્થિક નૈતિક ધાર્મિક પવિત્ર જીવન વગેરે આજ કરતા યે ઘણી જ કફોડી સ્થિતિમાં મૂકાઈ જ ગયા હશે. તેમા શંકા જ નહીં.

૧૮ ધાર્મિક ખાતાઓના વહીવટદારો નીમવાની પરંપરાગત અને સુયોગ્ય રીત એવી છે, કે-અનુભવી જે ધાર્મિકો વહીવટ કરતા હોય, અને તેઓની સાથે જોડાઇ ભક્તિભાવથી જેઓ વહીવટમા સહકાર આપતા હોય, નવા નવા અનુભવીઓમાથી પસંદ કરીને, નવા વહીવટ કરનારાઓ તેઓ તરફથી નીમવામા આવતા હોય છે. જેથી ઉત્તરોત્તર તે બાબતના અનુભવી વહીવટદારોના હાથમા વહીવટ સમજપૂર્વક સલામત અને સંતોષકારક રહેતા આવે આ મૂળ પદ્ધતિ હવે વધારે વખત ચલાવવામા ન આવવાથી વહીવટો ખર્ચાળ. અને તુમારી પદ્ધતિના તથા કલાર્કોમય બની જવાના જ જેથી તે એક કે મ્યુનિસીપાલીટી જેવો એક સરકારી વહીવટ બની જાય જેથી ધાર્મિક આરાધનાના તત્ત્વો નજીવા જ રહેવા પામે તેને પોષણ મળે જ નહીં. વહીવટ ખર્ચમા જ આવકનો મોટો ભાગ ખર્ચાઇ જાય.

૧૯. ખૂબ સૂક્ષ્મતાથી ઉંડા ઉતરીને અભ્યાસ કરી જોતા કોઇનેય માલુમ પડે તેમ છે, કે—"ગોરાઓએ ધર્મપ્રધાન સંસ્કૃતિને નષ્ટ કરવાના ઉદ્દેશથી, હવે તેના આધારભૂત ધર્મને પણ છિન્ન-ભિન્ન કરવા માટે ધર્મ સાથે અણબંધબેસતા પારિભાષિક શબ્દો ઉભા કર્યા છે તેના આધાર ઉપર કાયદા રચ્યા છે. તેવી રીતે સરકારી તંત્રના દફતરોની અને ડીપાર્ટમેન્ટની રચના કરી છે. તેમજ માહિતીઓ અને હેવાલોના સંગ્રહ રાખેલા છે. એક જ વાતમા લોકો સમ્મત થાય તો આખી મશીનરી સંસ્થાને લાગુ પડી જાય, પાડી દેવાય આ જાતની ખૂબી ગોઠવી છે. જેનો બીનઅનુભવી સંચાલકો કાયદાશાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરી કડક હાથે અમલ કરે હરીફ માનીને એક નહિં અનેક ઘણા પોતાના હાથનું જ કાટલું કાઢી નાંખ્યું હતું તેમ થઈ રહ્યુ છે

[૭] જૈનાચાર્યો વિષેની વિકૃત સમજ:

૧ શ્રી પાર્શ્વનાથ ચતુર્યામ પુસ્તકમા **બૌદ્ધભિક્ષુ** તરીકે ગણાતા **ધર્માનંદ કૌશાંબીજીએ** જૈન સંઘ વિષે કેટલુંક આગ્રહ તેમ વગર સમજ્યે ભરડ્યું છે. અને કેટલાક મહાન આચાર્યોની ગંભીર

ચાલ ઉપાડી પ્રજા પાસે તેની માંગણી કરાવનારાઓની વિદેશીયોને મન ભારે મહત્તા હતી. અને તે જાતનુ સ્વરાજ્ય આપ્યા પછી ભૂતકાળના: અને નવા નેતાઓ તરફ તેઓ પૂરા સન્માનથી વર્તે છે.

(૫) આ પરિવર્તનમાં હિંસામૂલક-અહિંસા શબ્દનો પ્રચાર કરી પ્રજાને કેવી અંધારામાં રાખવામાં આવી છે? તે તો આ ભૂમિકાનો હિંસા: અહિંસાનો વિભાગ વાંચવાથી બરાબર સમજાશે.

(૬) શ્રી કૌશાંબીજી થોડાક દીર્ઘાયુષી રહ્યા હોત તો તેમની નિખાલસ બુદ્ધિ કદાચ આ સત્ય જાણી શકત, કે-" કદી ન બનેલી એવી રીતે ભારતની પ્રજા આજે ગુલામ બની છે." બહારના ધન અને વૈજ્ઞાનિક સાધનોથી ભારતની પ્રજાની શાન્તિ: સુખાકારી. વધવા વિષે શંકા નથી પરંતુ તે વધુ પરાશ્રિતતાનું પ્રતીક હોવાથી, રાજી થવા જેવી ન જ ગણાય.

૫ આજની અપેક્ષાએ મહાવિચક્ષણ જૈનાચાર્યોએ ભારતની પ્રજાના સ્વત્વ. સંસ્કૃતિ સાચી અહિંસા વગેરેનું ખૂબ રક્ષણ કરેલું છે જ્યારે ઊંડા ઉતરીને જોતા આજે લગભગ સદંતર તે બધું આપણે ગુમાવી બેઠા છીએ. ને તે મહાત્માઓના પ્રતાપે ઘણુ આપણને વારસામાં મળ્યું છે, તે રહ્યું સહ્યું પણ ગુમાવરાવવાના પ્રયત્નોથી ગુમાવવાની તૈયારીમાં છીએ કારણ કે આજની આખી મશીનરીના ચક્રો ઝડપી ગતિથી જ ચાલે છે. તેનો ઘણા વિચારકો જાહેરમાં બળાપો પણ કરતા હોય, તેમ જાણી શકાય છે.

શ્રી કૌશાંબીજી [illegible] નીતિ તથા વિશ્વશાન્તિની આજની નીતિ.થી પ્રભાવિત થયેલા જણાઇ આવે છે. તેમાં પણ ખાસ કાંઈ [illegible] નથી. કેમકે તે પણ કૃત્રિમ અને એકપક્ષીય છે. **શ્રી પાર્શ્વનાથના** ચાતુર્યામને પણ તેઓ વિકૃત અર્થમાં સમજ્યા હોવાનું સ્પષ્ટ રીતે જણાઇ આવે છે.

સ્વાભાવિક છે. કેમકે–તે જ ધર્મના ટકાવનો પ્રાણ છે. પરંતુ પાછલે બારણેથી *આગમોઃ ધર્મગુરુઓઃ ધર્મસ્થાનોઃ પરંપરાગત રક્ષક પ્રતીકો. સાતક્ષેત્રોઃ વગેરે મૂળભૂત બાબતોમાં આડકતરા આક્રમણો આવતા જાય છે, નવા આવવાની પૂર્વ તૈયારી થતી જોવાય છે. તે ભાવિમા નજર નંખાય છે, ત્યારે મન ચિંતાથી ઘેરાઇ જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

॥ श्री श्रमणसंघस्य शांतिर्भवतु ॥

૮ અનન્યતમ શ્રી દ્વાદશાંગી પરમ મહાશાસ્ત્રઃ

[૧] અપૂર્વ મહત્તા

૧ સદ્‌ભૂત ગહન તાત્ત્વિક અર્થોથી ભરપૂર શ્રી દ્વાદશાંગી અનન્યતમ મહાશાસ્ત્ર છે. આ જગત્‌માં તેની એક વખત ચોક્કસ વિદ્યમાનતાના ઘણા સચોટ પૂરાવા અને પ્રમાણો મળે જ છે. છતાં હાલમા તે શાસ્ત્ર પૂરેપૂરાં વિદ્યમાન નથી.

૨ દ્વાદશાંગીનું સામાન્ય સ્વરૂપઃ

અ તે ખુદ વીતરાગ સર્વજ્ઞ અરિહંત પરમાત્માના શ્રીમુખે ઉપદેશાયેલ છે.

આ પ્રભુમુખે સાક્ષાત્ સાંભળવા ઉપરથી શ્રી ગણધર ભગવંતોએ તેની રચના કરેલી છે. માટે તે શ્રુતજ્ઞાન પણ કહેવાય છે.

ઇ તે અતિ વિશાળ બાર ભાગોમાં–બાર અંગોમાં રચાયેલ છે. માટે દ્વાદશાંગી કહેવાય છે.

ઈ તેની રચનાપદ્ધતિ જગતના બીજા કોઇપણ ગ્રંથ કરતા અત્યદ્‌ભુત અને અતિવિલક્ષણ છે. જેની રચનાની પદ્ધતિ સમજાવવા માટે શ્રી અનુયોગદ્વાર જેવો સ્વતંત્ર સૂત્રગ્રંથ છે.

ઉ તેમા ઘણા ઘણા પદાર્થો વિષયોઃ અને અનુયોગોઃ ની વિશિષ્ટકોટિની સ્પષ્ટતા છે. તે અનંત જ્ઞેયપદાર્થોની અગાધ ખાણ છે. આપણી તો કલ્પનામાયે ન આવી શકે તેવો વિસ્તૃત છતા, ઘણો જ સંક્ષેપ ધરાવે છે.

ઊ આ ગહન શાસ્ત્ર કોઇ ત્યાગીઃ તપસ્વી. સંયમીઃ મહામુનિવરો જ ભણી શકે તેમ હોય છે. જીંદગીભરના યે પરિશ્રમથી કદાચ કોઇ કોઈ મહાનુભાવો યાદ રાખી શકે છે. યાદ રાખીને તદનુસાર યથાશક્તિ વર્તન કરી શકે છે. બીજાનું ગજુ નથી હોતું.

ઋ તે મોક્ષનગરમા પ્રવેશ કરવાના મુખ્યમા મુખ્ય દ્વાર સમાન છે અધિગમ સમ્યગ્દર્શનનુ યે મહત્ત્વનું કારણ છે.

ૠ તેના પરિણત જ્ઞાનનું ફળ મતો અને ઉચ્ચા પ્રકારના ચારિત્રમય. જીવનરૂપે આવ્યા વિના રહેતું નથી. તે પ્રકારના ફળો પ્રાપ્ત થાય, તેવી અનુપમ પ્રભાવકતા તેના શ્રવણની છે.

ઌ સંગીત વ્યાયામ. અને યોગસાધના ના શાસ્ત્રોની માફક તે મુખ્યપણે **વર્તન શાસ્ત્ર** છે. મન–વચન અને કાયાની સુપ્રવૃત્તિની તાલીમનુ શાસ્ત્ર છે. ચારિત્રશાસ્ત્ર છે ઇતિહાસ કે કાવ્ય ની

* આ જેસલમેરના જૈન સંઘના જ્ઞાનભંડારો વિષે "આગમ વ્યવસ્થા કરવી અને તેની વ્યવસ્થા કરવી" વગેરે ગોઠવણો કરવાનો અધિકાર રાજસ્થાન સરકારને શી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે? તેની યો[illegible] [illegible] વિચાર કરતા યોગ્ય લાગે તો [illegible] યોગ્ય [illegible] તો પોતાની રીતે તે [illegible] [illegible] વાત [illegible] અને રાજસ્થાન સરકારનો તેના ઉપર અધિકાર હોય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

માફક માત્ર વાંચી જવાનું શાસ્ત્ર નથી. જીવનમાં જેમ જેમ અમલી બને, તો જ તેની તેમ તેમ ખુબી સમજાય તેવું એ શાસ્ત્ર છે. ત્યારે જ તેની સાંગોપાંગ પૂર્ણતાનો અદ્ભૂત ખ્યાલ આવે તેમ હોય છે. માટે તેનો અભ્યાસ કરવાના વિશિષ્ટતમ વિધિમા યોગોદ્વહન વગેરે ક્રિયાઓને સ્થાન છે.

ऌ વિશ્વભરના જ્ઞેયપદાર્થોનું દર્શન કરાવવામાં તે ઝળહળતા રત્નદીપક. અથવા તેજ:પુંજના ભંડાર સૂર્ય: સમાન છે.

ए તે વિશ્વભરમાં સારભૂત શાસ્ત્ર છે. અનન્યતમ છે. " ति–जग–प्पहाणं " "ત્રણ જગતમા પ્રધાન છે."

ऐ ઉન્માર્ગ: અસત્ય અને ખોટા ખ્યાલો: થી બચાવનારું અસાધારણ સાધન છે. पणासिया-ऽ-सेस–कुवाइ–दप्प " "સઘળા યે કુવાદીઓના આડંબર–ગર્વને નષ્ટ કરનાર છે."

ओ સન્માર્ગે ચડાવનારા સાચા બોધ તરફ આત્માને સહજ રીતે જ દોરવી જવાનું સામર્થ્ય ધરાવે છે. તે પરમાર્થરૂપ શાસ્ત્ર છે. " परम–ऽट्ठे नियठे पावयणे " " નિર્ગ્રંથ પ્રવચન પરમાર્થરૂપ છે "

औ અન્ય ધર્મશાસનોના શાસ્ત્રોમાંની પ્રમાણભૂત અને સદ્ભૂત બાબતોનો આ શાસ્ત્રમા સમાવેશ થયેલો હોય છે. અથવા અન્ય શાસ્ત્રોમા જે કાંઇ સદ્ભૂત સત્યો છે, તે આમાથી ત્યાં ફેલાયેલા છે. એ સ્યાદ્વાદની સહાયથી બરાબર સમજીને પૂરવાર કરી શકાય તેમ છે " सर्व दर्शनतणु मूल तुज शासनम् " સર્વ દર્શનોનું મૂળ આપનુ શાસન છે."

अं આવા અનન્યતમ શાસ્ત્ર સાથે બીજા કોઇપણ પ્રકારના સાહિત્યની ગ્રંથની શાસ્ત્રની ધર્મશાસ્ત્રની તુલના કરી શકાય તેમ નથી. આ વસ્તુ સ્થિતિ:છે તેમ કરવામાં તે મહાશાસ્ત્રનું અપમાન છે કરનારનો અવિવેક છે–અજ્ઞાનતા છે.

अः શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રઃ તેનુ જ એક નાનકડું પ્રતિબિંબ છે. વિશાળ દશ્યનુ પ્રતિબિંબ જેમ દર્પણની નાની ચકતીમા ઝીલાયું હોય છે, તેમ. (આગળના પૂંઠા ઉપરના ચિત્રથી આ બાબતનો ખ્યાલ આવે તેમ છે.)

શ્રી જૈન શાસ્ત્રોની અદ્ભૂત ભાવસ્તુતિ:

सिद्धे भो पयओ णमो जिण-मए, नंदी सया संजमे ।
देवं-नाग-सुवन्न-किन्नर-गण,-स्सब्भूअ-भावऽच्चिए ।
लोगो जत्थ पइट्ठिओ जगमिणं, ते-लुक्क-मच्चाऽ-सुरं ।
धम्मो वड्ढउ सासओ विजयओ, धम्मुत्तरं वड्ढउ ॥ ४ ॥

—શ્રી આવશ્યક સૂત્ર-શ્રુતસ્તવ-સૂત્ર

સંક્ષેપાર્થ:— જેમાં—

આલોક [વિશ્વ-લોકાલોક]:
આ જગત [ના સર્વ વ્યવહારો]:
ત્રણ લોકના: સર્વ ભાવે: માનવો: અને
દેવો: તથા અસુરો: [વગેરે પ્રાણીઓના જીવનની વિગતો]:
પ્રતિબિંબ [સુવ્યવસ્થિત રીતે વર્ણવાયેલ] છે.

જે—

સિદ્ધ [સદા પ્રામાણિક] છે,
સંયમમય જીવનમાર્ગમાં સદા મંગળમય [સહાયક] છેઃ
દેવોઃ નાગદેવોઃ સુવર્ણદેવોઃ અને કિન્નરદેવોઃ [વગેરે] ના સમૂહો વડે સાચા ભાવથી પૂજાયેલ [માન્ય કરાયેલ છે] છે.

તે—

જિન-મત [જૈનશાસન-જૈન શાસ્ત્ર] ને અહો ! કલ્યાણકામી ભવ્ય] લોકો ! પ્રયત્ન [મન, વચન, કાયાના પ્રણિધાન સાથેના વિધિ] પૂર્વક પ્રણામ [વિનમ્ર ભક્તિભાવ રાખી તેનો આલંબન તરીકે સ્વીકાર] કરો.

× × × ×

[સમ્યગ્દર્શન-પ્રાપ્ત આત્માને સમ્યક્પણે પરિણામ પામતો] શાશ્વત્ [એ શ્રુત] ધર્મ [સર્વથી અપરાભૂત રહી-અપ્રતિહત રહી] વૃદ્ધિ પામો.

અને

[સર્વથી અપરાભૂત રહી-અપ્રતિહત રહી]

ઉત્તર—[પછીના દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ ચારિત્રરૂપ] ધર્મની વૃદ્ધિ કરો. ૪.

ભાવાર્થ—ઉત્તરોત્તર મોક્ષના પ્રધાન કારણભૂત એવા ધર્મ-પ્રધાન ચાર પુરુષાર્થની અહિંસક સંસ્કૃતિમય માર્ગાનુસારિ જીવન-શ્રેણિ સમ્યગ્દર્શનાચાર માર્ગદર્શક દ્વાદશાંગી શ્રુત-જ્ઞાન દેશ-વિરતિ ધર્મ અને સર્વ-વિરતિ-ધર્મ સદા વિજય પામો, જેથી વિશ્વનું કલ્યાણ થાય

તે સર્વ પ્રકારના જ્ઞાન અને બોધનો અપૂર્વ ખજાનો છે.

તે સદા સ્વયંસિદ્ધપણે પ્રામાણિક છે. દેવોએ પણ પ્રામાણિક તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે. માટે તેને સર્વોત્કૃષ્ટ [illegible] માની તેની આજ્ઞાને અનુસરી તે તમારા ઉત્તમ સંયમી જીવનમાં મંગળરૂપ બની આત્મોદ્ધારમાં સહાય કરે.

ગ્રંથો ઉંચા ઉંચા અભ્યાસક્રમોમા હોય છે ત્યા પહોચના કેટલો વખત ? કેટલો ખર્ચ ? કેટલી મહેનત ? વગેરે કરવા પડે છે ?

૩ ખાસ મહાત્માઓનો જ તેના ઉપર અધિકાર છે, ને તેઓનો જ તેના ઉપર અધિકાર હોવો જોઇએ. બીજાનો નહી તેઓનું જ તેના ઉપયોગ ઉપર નિયંત્રણ ચાલ્યુ આવે છે, અને હોવું જ જોઇએ, ને સદા ચાલુ રહેવુ જોઇએ. તેની રક્ષા અને સદ્ઉપયોગઃ કરવાનો ભાર પણ તેઓની જ ઉપર છે. વિશ્વવત્સલ ખુદ મહાપુરુષોએ તેઓને જ તે સોપેલ છે. તેનો સર્વ બાબતોનો ભાર તેઓની ઉપર જ તેઓએ મુકેલો છે.

૪ બીજાઓને માટે તો માત્ર તે પૂજનીય વંદનીય સત્કારણીય છે. ઉપદેશ્યઃ શ્રવણીય અને યથાશક્તિ તદ્દુક્ત આચરણીય છે તેના દરેક પ્રકારના રક્ષણ કરવાના મહાત્માઓના પ્રયત્નોમા સર્વ પ્રકારનો હાર્દિક સહકાર અને સહયોગ બીજાઓએ-દરેક માનવોએ પૂજ્યબુદ્ધિથી આપવાનો હોય છે પ્રાણાર્પણાદિ સર્વસ્વ સુધી પણ તેના રક્ષણને માટે ભોગ આપવાની સૌના ઉપર ફરજ છે.

૫ શ્રી તીર્થંકર સ્થાપિત શ્રમણપ્રધાન ચતુર્વિધ સંઘના રક્ષણઃ વહીવટ. સાર-સંભાળ સંવર્ધન નીચે જ તે રહેવા જોઇએ કેમકે—શ્રી તીર્થંકરપ્રભુસ્થાપિત મહાશાસન સંસ્થાની તે પરંપરાગત અનન્ય મિલ્કત છે જ્યારથી તેની ઉત્પત્તિ થઇ છે, ત્યારથી તે જૈનશાસનની મિલ્કત છે, માટે તેના સંચાલક શ્રી સંઘના સર્વાધિકારમા જ તેનુ સર્વ પ્રકારનું વહીવટી સંચાલન પણ હોય, ને રહેવુ જોઇએ. આ સ્વભાવિક છે.

માન્ય ગણાય તો પછી " આટલા જ આગમો માનવા· આ પ્રમાણે અર્થ ન કરવો " વગેરે બોલવાનો અધિકાર કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? ન જ થાય. એ ન્યાયસરની વસ્તુસ્થિતિ છે. સુવિહિત ગીતાર્થ પૂર્વાચાર્યોએ માન્ય કરેલા આગમો અને તદનુસારી શાસ્ત્રોને માન્ય રાખનાર સાથે તેમને માન્ય આગમોમાંથી પ્રમાણ આપીને વાત કરવામાં પણ ૩૨–૩૩ શિવાયના શાસ્ત્રગ્રંથોનું અપમાન કરવા બરાબર થાય છે. તેથી પાછળથી નીકળેલા સંપ્રદાયોની અસ્ત–વ્યસ્ત માન્યતાઓની ચર્ચા પણ શાસનની અપ્રતિષ્ઠાકર થાય. તે જવાબદાર પૂજ્ય પુરુષો માટેય સમજવી જોઇએ.

" પરંપરાગત પુરુષો દુરુપયોગ કરતા હતા, માટે સદુપયોગને માટે અમોએ તે હાથમા લઇને ઉત્કૃષ્ટ સાધુપણું પાળવાના પ્રયાસો કરીને શ્રી આગમો તરફ અમે વધારે ભક્તિ બતાવી છે " આ બચાવ પણ પ્રામાણિક ન ગણાય, કેમકે પરમાત્માનું શાસન હજી વિચ્છેદ પામ્યું નથી, ચાલુ છે. આથી કોઇપણ સુવિહિત શુદ્ધ પ્રરૂપક સત્ચારિત્રી મહાત્મા પરંપરાગત હોય જ. તેમની આજ્ઞા મેળવી હોત, તો પણ કાંઇક બચાવ રહી શકત. પરંતુ આજ્ઞા વિનાના ગમે તેટલા ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રની કે ચારિત્રપાત્રની જૈનશાસનમા કિંમત ગણાતી નથી. તેને પણ એક જાતની શાસનની આશાતના ગણવામાં આવેલી છે. છે. અને ત્યાં ભીતગુરુને હણનાર ભિલ્લરાજાની ગુરુને પગ ન લાગવા દેવાની સાવચેતીનુ દૃષ્ટાંત અપાયેલુ છે. પરંતુ આ વિચાર જૈનશાસનના ન્યાયને અનુસરીને તેની વફાદારીપૂર્વક વિચાર કરે, તેને સમજાય તેમ છે. બીજાને રહસ્ય સમજાય તેમ નથી મૂળ પરંપરામાં રહીને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર પાળવામાં કોઇએ નિષેધ નથી કર્યો. આજ્ઞાનુસાર વર્તન રાખીને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપાત્ર જીવો તો જૈનશાસનમાં આદરપાત્ર ગણાય છે. જૈનશાસનના શણગારરૂપ–શોભારૂપ ગણાય છે. જુદા પડીને ખાસ કાંઇ વિશેષતા કરી શકાતી નથી. થોડો વખત ચમક દેખાડાય છે, પરંતુ વધારે વખત એ સ્થિતિ ટકતી નથી. ને પછી તો અરાજકતા ફેલાય છે. કેમકે નિરંકુશતા વધે છે

૮ અહિં એક પ્રશ્ન એ વિચારવો જોઇએ, કે–" ગમે તે વ્યક્તિ લઇઆઓ· તથા બીજા ગૃહસ્થો વગેરેના ઘરમા શ્રી જૈન આગમો વગેરેના પુસ્તકો હોય, અને તેઓ તેને વેચતા હોય, તો પૂરી કિંમત આપીને ખરીદ્યા પછી કે તેની નકલ કરાવી લીધા પછી પોતાની માલિકીના થયેલા શાસ્ત્રગ્રંથો વાંચવામા શો દોષ ? વળી સરકારી સંસ્થાઓ યુરોપ–અમેરિકાની સરકારી સંસ્થાઓમા જે પુસ્તકો [illegible] છે, તે તેઓની માલિકીના જ ગણાય છે ને ? "

એ વિદેશીય લોકોનો દાખલો લેવો વ્યાજબી નથી. કેમકે તેઓ તો આખી દુનિયાની જમીન. જળ આકાશ. ખનીજો માનવો વગેરે પ્રાણીઓ જંગલો· પહાડો વગેરે જે કાંઇ છે, તે સર્વ પોતાની માલિકીના જ ગર્ભિત રીતે માની બેઠા છે ૪૫૦ વર્ષોથી તેઓએ આ નિર્ણય લીધેલો છે એટલે તેઓની વાત પ્રામાણિક અને ન્યાયસર ન હોવાથી તેઓના દાખલા આપવા ન્યાયી લોકોને માટે યોગ્ય નથી

તેમ છતા વેચાણની કિંમત તરીકે નહી, પરંતુ [illegible] કરવાની દૃષ્ટિથી [illegible] આપીને તે વસ્તુઓને આપણે શ્રી સંઘ અને શાસનના કબજામા લાવીને રાખવી જોઇએ [illegible] તિબેટ મિસોન વગેરે જે જે દેશોમા જેની જેની પાસે શ્રી [illegible] અનુસરતુ [illegible] વિરચિત સાહિત્ય હોય તે તમામ મેળવી લેવું જોઇએ [illegible] તેની નકલો કરાવીને [illegible] સ્તવનો સ્તુતિઓ અને [illegible] આગમ [illegible] અને [illegible] સાધનો હોય [illegible] માટે તે પણ મેળવી લેવામા [illegible] ન કરવો જોઇએ

૧૦ શ્રી આગમો અને આગમાનુસારી સાહિત્ય [illegible] ટીકા [illegible] [illegible] અપેક્ષાએ [illegible] વિચાર વગેરે સર્વ [illegible] [illegible] [illegible]

વિદ્વાનોની આવશ્યકતા પડે, તો તેઓ તેઓની જરૂરી સહાય લઇ શકે છે. પરંતુ દરેક કાર્યો તો શ્રમણ મહાત્માઓને હાથે જ થાય, અને તેઓની કસોટીમાંથી પસાર થઇ પ્રામાણિક હોવાની મહોર છાપ લાગવા પૂર્વક જ થાય, તે જ યોગ્ય અને વિહિત છે. બીજું અયોગ્ય અને અવિહિત છે. દરેક કાર્ય તેમના દ્વારા રજીષ્ટર થવું જોઇએ જ.

૧૧ "તમામ જ્ઞાનભંડારો કે પૂજ્ય પુરુષો હસ્તકના શાસ્ત્રગ્રંથો પણ પ્રભુસ્થાપિત મહાશાસનની મિલ્કતો છે. અને તેના ઉપર પણ શ્રમણ પ્રધાન ચતુર્વિધ સંઘનો વહીવટ અને સંચાલન છે" એમ સમજીને કોઇપણ સ્થાનિક સંઘ કે ત્યાગી કે ગૃહસ્થ જૈનધર્મના અનુયાયિ વ્યક્તિને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે શાસ્ત્રોનો ને શાસ્ત્રભંડારોનો ગમે તેમ ઉપયોગ કરવાનો કે કરવા દેવાનો અધિકાર નથી. રાજ્ય કે સામાજિક બળોનો પણ વાસ્તવિક રીતે અનિવાર્ય સંજોગોમાં સેવક તરીકે રક્ષણ કરવાનો અધિકાર છે, નહિં કે પોતાની માલિકી માનીને કબજે લેવાનો, અને રક્ષણને બ્હાને કબજે લીધા પછી તેના ઉપર પોતાનો માલિક હક્ક કે સર્વોપરિ સત્તા સ્થાપિત કરી દઇ, ગમે તેમ ઉપયોગ કરવાનો કે કરવા દેવાનો કે કરાવવાનો અધિકાર છે. તેવો કોઇ અધિકાર છે જ નહી. પોલીસ ચોકી કરે, કે રક્ષણ માટે કામચલાઉ વખત માટે કોઇ વસ્તુ કબજે રાખે, માટે તેની માલિકી કે ગમે તેમ તે વિષે કરવાનો અધિકાર તેને થતો નથી. તેમ ગુરુઆજ્ઞાનિષ્ઠ શ્રમણ ભગવંતો સિવાય બીજાઓમાટે આ પ્રમાણે સમજવું જોઇએ. ખી શ્રમણ ભગવંતો પણ ગીતાર્થમાન્ય આજ્ઞાવિરુદ્ધ વર્તવાનો ઉપયોગ કરવાનો કે વહીવટ કરવાનો અધિકાર ધરાવતા નથી. આ ન્યાયપૂર્વકની વ્યવસ્થા છે.

રબારીને મળેલો હીરો બકરીની ડોકે બાંધે છે, કે પથરો સમજીને કાગડો ઉડાડવાના કામમાં ફેંકી દે છે. માટે યોગ્યના હાથથી યોગ્ય ઉપયોગ. અને રક્ષણમાં મહાવિશાળતા અને ઉદારતા છે. કઇ વસ્તુનો ક્યારે ને કેવો ઉપયોગ કરવો ? તે તેના નિષ્ણાતો જ જાણતા હોય છે. પરંપરાગત મુનિ-મહાત્માઓ કે જેઓ ગીતાર્થનિશ્રિત હોય, કે પૂર્વના ગીતાર્થ મહાપુરુષોના વફાદાર અનુયાયિઓ તરીકે વર્તતા હોય, તે જ ખાસ કરીને તેના ઉપયોગ તથા વ્યવસ્થા વગેરેમાં નિષ્ણાત હોય છે. અપેક્ષાએ વિચાર કરતાં શ્રી આચારાંગ સૂત્રના કોઈ સૂત્ર ઉપર માત્ર વિવેચન કરનાર ગૃહસ્થ કરતાં એક દિવસ તો શું ? એક ઘડીનું પણ છજીવનિકાયનું રક્ષણ કરનાર ચારિત્ર પાળનાર ચડી જાય તેમ હોય છે. સરકારી અમલદારની આજ્ઞા વિના કોઇપણ યોગ્ય કામ કર્યું હોય, તો પણ તે ગુન્હો ગણવામાં આવે છે. માત્ર ધાર્મિક કાયદાનો ભંગ કરવાની-તેનું અસ્તિત્વ જ નથી તેમ માનવાની સૌને છૂટ અને તેની સામે વાંધો લેવાય તો તેમાં અનુદારતા અને સંકોચિતતાની બૂમો ! વાહ !

૧૩ આ શાસ્ત્રો સાર્વજનિક લાઇબ્રેરીના વિષયભૂત કે જાહેર જ્ઞાનમંદિરના જ્ઞાનભંડારના વિષયભૂત પણ નથી. તેનો સંગ્રહ ઉપાશ્રય આદિ ધર્મસ્થાનોમાં જ રહેવો જોઇએ. જેમ બને તેમ તે શ્રમણોના નિકટ નિયંત્રણમાં રહેવો જોઇએ તે જાહેર પ્રજાની વસ્તુ નથી સર્વ કોઇના ભલા માટે જ છે. પણ યોગ્ય અધિકારીઓ સિવાય સર્વ કોઇના નિયંત્રણમાં રાખી શકાય નહિં. હિતોનું વિશાળ ક્ષેત્ર હોવું: એ જુદી વસ્તુ છે, અને વહીવટી સંચાલન ક્ષેત્ર એ જુદી વસ્તુ છે જેમ બને તેમ તે ખાસ વ્યક્તિઓના હાથમાં જ રહેવું જોઇએ. રાજ્ય સૌના હિત માટે હોવા છતાં, તેનું તંત્ર સંચાલન અમુક જ નિર્ણીત વ્યક્તિઓના હાથમાં જ રાખવામાં આવવું જોઇએ. આગમો એ "બોડીબામણીનું ખેતર" નથી, કે ગમે તે તેની સાથે ગમે તે પ્રકારના ચેડાં કરી શકે. કાંઇપણ બહુ વિચારપૂર્વક જ થવું જોઇએ.

[૩] આજે શ્રુત ઉપર આક્રમણો:

આપણું અજ્ઞાન: અને વ્યામૂઢપણું: એ અંદરના આક્રમણ છે. બહારનાઓનું સ્વાર્થીપણું આક્રમણ છે.

૧ યુરોપ અમેરિકાના લોકો અને તેઓના વિચારોના અનુયાયિઓ હોય તેવા આ દેશના લોકો તેઓની દેખાદેખીથી આપણા દેશના શાસ્ત્રો અને ધાર્મિક તથા બીજા જુદા જુદા પ્રકારના સાહિત્યની ભલેને ગમે તેટલી પ્રશંસા કરતા હોય, તેનાથી જરાપણ આપણે ઠગાવાની કે ભરમાઇ જવાની જરૂર નથી. કારણ કે તે પ્રશંસા તો માત્ર ઉપરછલી અને સ્વાર્થ પુરતી કામચલાઉ જ હોય છે.

૨ ૧૮ મી સદી ૧૯ મી સદીમાં કેટલાક યુરોપીય સ્કોલરોએ પણ ઘણી ઘણી પ્રશંસાઓ કરી છે. આપણા સાહિત્યના ગ્રંથોને ખોળી કાઢવામાં અને તેના સંશોધન પાછળ ઘણી ઘણી મહેનત ઉઠાવેલી છે. અને તેમ કરીને એક જુદી જ તે વિષેની સ્વતંત્ર પરંપરા પણ ઉભી કરી લીધી છે પરંતુ તેનો મુખ્ય હેતુ તો એ વખતે એ રહ્યો હતો, કે-તેઓ પોતાના ભાવિ સ્વાર્થો માટે આપણી [illegible] ગોઠવવાની વહીવટી સ્કીમ તૈયાર કરતા હતા. તેને તૈયાર કરી સરળ બનાવી એક નો [illegible] લેવા માટે આપણી પ્રજાનું લક્ષ બીજી બાજુ કેન્દ્રિત કરવા [illegible] [illegible] [illegible] આપણો સાથ મેળવવાનો હતો અને [illegible] [illegible] હતો

પડેલા હતા. જે ચોકઠા તૈયાર થઇ મજબૂત રીતે બરાબર બેસી ગયા પછી, સ્વરાજ્યના નામે તેને જ આગળ વધારવાનું કામ સોંપીને ચાલ્યા ગયા છે

૪ જ્યારે હવે તો વાસ્તવમાં ધર્મ વગેરેથી પ્રતિકૂળ હવા ઉભી કરી, તેને ભારતના નવા જીવન ધોરણોથી પ્રતિકૂળ વિચારનો અને પ્રાગતિક જીવનધોરણોનો પક્ષપાતી બનાવી લીધો છે. અને બીજી જ બાજુથી ધર્મ વગેરે ભારતની પ્રજાના ઉપર જણાવેલા મૂળભૂત પ્રતીકોને દૂર હડસેલવાના પ્રયાસો તેની સાથે જ ગોઠવાયેલા છે. તથા સાથે તૈયાર કરેલી **સ્ટીલફ્રેમના** સ્વરાજ્યની મોટા પાયા ઉપર માગણી પણ બાજુએ તટસ્થ રહી તેઓએ જ ભારતીયો પાસે કરાવી હતી. અને એક વખત જે માંગણી કરનારાઓ માટે લાઠીચાર્જ અને જેલના સળિયા તૈયાર હતા, તેઓને જ ફૂલહાર પહેરાવવા અને તેઓની ચિતાના સ્થાન વગેરે ઉપર ભાવપૂર્વક ફૂલ ચડાવવામા આજે તેઓ આનંદ માને છે. કેમકે લાઠીચાર્જ અને જેલો દેખાવ પૂરતાં હતાં. તથા સ્ટીલફ્રેમના છુટા છુટા અંકોડા જેવા પ્રથમ પ્રથમ છુટા છુટા કાયદાઓ હતા, તેને પછી એક કડીમા જોડી દેવા માટે વાઇસરોય લોર્ડ વેવેલે ભારતીયો પાસે જ પોતાના આદર્શોના સ્વરાજ્યનુ ભારતનું નવુ બધારણ ઘડાવી લીધું. જેમાથી ચાર પુરુષાર્થના માનવજીવનના મૂળભૂત આદર્શને જ ઉડાવરાવી દેવામાં આવ્યો છે. અને તેના પોષક ધર્મગુરુ વગેરે ઉપર જણાવ્યા તે સર્વ જવાબદાર પ્રજાના રક્ષક તત્ત્વોને પણ નિરુપયોગી જેવા-નિષ્ફળ જેવા બનાવી દઇ, દૂર હડસેલી દેવાની ગૂઢ ગોઠવણો પણ સાધી લીધી છે, જેથી ભારતની પ્રજાનું મૂળભૂત સાંસ્કૃતિક બળ સદાને માટે છિન્નભિન્ન થતું જાય છે. કેમકે ધર્મગુરુઓ રાજાઓ. મહાજનોઃ બ્રાહ્મણો વગેરેને નિસ્તેજ અને નકામા ઠરાવાતા જવાય છે તેને બદલે ચપોચપ બહારની વસ્તુઓ આદર્શો જીવનધોરણો. વગેરે વિકસિત જીવનમા ઉપયોગી સામગ્રીઓ તરીકે ગણાવીને ગોઠવાતા જાય છે. અને તેના કરતાં અનેકગણા ભવિષ્યમા ગોઠવાતા જશે. માટે જ દેશનેતાઓ વગેરેને ખૂબ ખૂબ ઉચું સ્થાન પરદેશીયો દેશી પાસેથી પણ અપાવે છે

વગેરે દેશી વેપારીયોના હાથમાંથી સરકી ગયા છે. સરકાવી લીધા છે. જે કાંઈ રહ્યા-સહ્યા બાકી છે. તે પણ મોટી મોટી આંતરરાષ્ટ્રીય આર્થિક પરિષદો ભરી, તેમાં આપણી સરકારનો સહકાર લઈ, સરકાવાઈ ગયા છે, ને આપણે સાંભળવું પડે છે, કે–"ફલાણી વિદેશીય વ્યાપારી કંપની સાથે કે સરકાર સાથે આપણી સરકારે વેપારી કોલ-કરાર કર્યા" શું દેશના વેપારીઓ મારફત એ કામ ન લઈ શકાય? ખરી રીતે દેશી વેપારીઓને દેશની મૂળભૂત વ્યાપારી નીતિ મુજબ પગભર કરીને તેનાથી કામ લઈ શકાય તેમ હોય છે. અને તેમજ કરવું જોઈએ. પરંતુ ગ્રીલફ્રેમનું તંત્ર તેમ કરવા દે જ શી રીતે?

એક વખત દેશી વેપારીઓની જરૂર હતી, તેથી માનપાન સુખ સગવડો: પૂર્વક તેઓને દેશાવરોમાં પણ ત્યાંના વેપારો હાથ કરવામાં ઉપયોગી બનાવવા લઈ જવામાં આવતા હતા. ભારતના વેપારીઓ એટલે કે શી વાત? જે વ્યાપારીઓ એક વખત ગળ્યા સાકર જેવા લાગતા હતા, તે ભારતના દેશી વેપારીયો આજે કડવા ઝેર જેવા ગણાય છે. આજના કાયદાથી ફલિત થવા છતાં કાળાબજાર ચલાવનાર કાળાબજારીયા લુંટારા: ભયંકર સજાને પાત્ર. ગણાવા લાગ્યા છે. ગુન્હા કરવા પ્રેરાય તેવી પરિસ્થિતિનું સર્જન તેઓ પામે ગુન્હા કરાવે જ ને પછી દોષારોપણ દેશી વેપારીઓ ઉપર થાય. હલકું લોહી હવાલદારનું, કેટલાક અજ્ઞાનભાવે ભારે ગુન્હા કરી પણ બેસે તેના દાખલા સર્વત્ર અપાય. પરંતુ તેઓને ઉત્તેજવાની આજે નીતિ જ રાખવાની નથી, નહીંતર, ગામડા અને નાના નાના શહેરોના ચાલુ વેપારમાંથી દેશી વેપારીઓને ઓછા થવાનું પરિણામ આવે જ કેમ? તેઓના સંતાનોને મોટા શહેરો તરફ ધંધા માટે ધસારો કેમ લઈ જવો પડે? પરંતુ તેમ કર્યા વિના વેપારના ક્ષેત્રમાંથી દેશી વેપારીયોના મોટા ભાગને ઓછા કરવાનું પરિણામ શી રીતે લાવી શકાય? એ બધું પૂર્વયોજિત છે. વર્તમાન સંચાલકોના અજ્ઞાન શિવાય, તેઓને દોષ દેવો વધારે પડતું છે. અથવા આપણું અજ્ઞાન છે.

એ જ સ્થિતિ અબજો રૂપિયા ધીરીને ખેતીનો વિકાસ કરી, ખેતીના ક્ષેત્રમાંથી દેશી ખેતી અને દેશી ખેડુતોને કમી કરવાના લક્ષ્યો સફળ કરવાના શરૂ થયા છે. પરંતુ દેશી ખેડુતો પાસે તેને અગત્યની પ્રાથમિક યોજનાઓ કબુલ કરાવવાનો: ખેતીના તંત્ર ઉપર કબજો કરવાનો તેથી શરુઆતમાં તેઓને ખુશી રાખવાનો ને તેઓમાંના કેટલાકને ત્યાં મોટર બંગલા થાય તે જાતનો કાર્યક્રમ ચાલુ થયો છે. ગોરી પ્રજાના તથા તેમના સહચારી નાના-મોટા અનેક રાષ્ટ્રો ભારતને નાણાંની મદદ આપવા દોડી આવવા લાગ્યા છે, આ બધી રચનાત્મકતા આપણી પ્રજાની રચનાત્મકતાની ખંડનાત્મકતારૂપે નિવડી રહેલી છે. તે સૂક્ષ્મતાથી આપણે સમજવું જોઈએ.

છેલ્લા ૨૫ પચ્ચીસ વર્ષમાં હજારો-અબજો રૂપિયા [illegible] પ્રશ્નમાં [illegible] ખેતી [illegible] આપણા દેશમાંથી ખર્ચાવા છતાં, મોટા પાયા ઉપર "શાંતિ અન્ન" આપીને, ભારતને હાલનું [illegible] આપવામાં ખાસ સહાયક અમેરિકા ખુશી થાય છે (તો) કલ્પના કરો, કે ભારતને માટે તેણે કેવી ગૂઢ યોજનાઓ અમલમાં આણી હશે?

તેવામાં નવી હવા' અને નવા યુવકો તૈયાર થઇને પ્રગતિને ધોસરે જુતીને તેનું ગાડું વિદેશીયો તેઓ પાસે ખેંચાવતા હોય. આમ ક્રમ ચાલ્યા કરતો હોય છે

૭ એ જ પ્રમાણે આપણુ સાહિત્ય તેઓને ગમતુ નથી. ગમતું હોય, તો પણ તેઓને આજે હવે કામનું નથી. કેમકે તે સાહિત્ય' અને તેની પ્રેરણાથી ચાલતું ભારતવાસીઓનું જીવન-ધોરણઃ અને માનસિક માન્યતાઓ' તેઓની પ્રગતિમાં આડે આવે છે એ ચોક્કસ હકીકત છે. એટલે તેના તરફ તેઓની આંતરિક સહાનુભૂતિ પણ ન જ હોય, એ સ્વાભાવિક છે. કેમકે—

૮ તેઓએ જે આધુનિક સાહિત્ય ઉત્પન્ન કર્યું છે, અને જે હજી ઉત્પન્ન કરવાના છે, તેનો ફેલાવો છેવટે મફત પણ દુનિયાભરમા ઘેર ઘેર કરવા તેઓ ઇચ્છે છે. દરેક દેશની ભાષામા અને દરેકને સમજ પડે તે રીતેઃ અને તેમની પસંદગીની ભાવનાઓ પ્રમાણે છેવટે તે તે દેશના પ્રસિદ્ધ લેખકોને આકર્ષીને તેઓ દ્વારા તૈયાર કરાવીને' પહોચાડવા ઇચ્છે છે. અને તેની પ્રાથમિક શરૂઆત તો મજબૂત પાયા ઉપર ઘણા વખતથી શરૂ થઇ ગયેલી છે. તે લક્ષ્ય પૂરેપૂરું ત્યારે જ સફળ થાય કે જે ભારતનું સાંસ્કૃતિક પ્રાચીન સાહિત્ય વચ્ચે નડે છે, તે જો દૂર થાય. તેને લુપ્ત કરવાની પ્રાથમિક અને આકર્ષક રચનાત્મક જે તરકીબો છે, તેને આપણે આપણા ધાર્મિક સાહિત્યની ઉન્નતિના કારણો તરીકે માની લઇએ છીએ. " પરદેશીયો પણ આપણા સાહિત્યના વખાણ કરે છે " એમ માની લઇને તેઓએ ભવિષ્યમા તેના નાશ માટે ઘડેલી યોજનાઓની જાળના ચોકઠાઓમા આપણે આપણા મૂળભૂત સાહિત્યને પણ ફસાવી દઇએ છીએ. સુંદર છપાઇ વિ. આકર્ષક કાર્યક્રમો એટલા માટે રાખે છે કે-"કબજો કરતા રોકનાર બળોનો વિરોધ પ્રજામાંના જ કેટલાક કરે " એટલા માટે હોય છે.

૬. ઠામ ઠામ વાચનાલયો અને લાઇબ્રેરીઓ ઉભી કરાવવી. જેથી તે દ્વારા છપાયેલા પુસ્તકોના વેચાણને ઉત્તેજન મળે: તથા પ્રાચીન તથા અર્વાચીન એમ બન્નેય પ્રકારના વાચન કરવાની મિશ્ર સગવડ લોકોની સામે પ્રથમ ઉપસ્થિત થાય, અને પ્રજાના મનમા બુદ્ધિભેદ શરૂ થાય લાઇબ્રેરીઓ બુદ્ધિભેદ ઉભું કરવાનું પ્રબળ સાધન છે.

૭ પછી અદ્યતન પદ્ધતિથી છપાવવાના ક્રમ સાથે અદ્યતન હેતુઓ અને આદર્શને અનુકૂળ પરિવર્તનો વિચારો વગેરે પ્રાચીન સાહિત્યોમા જ દાખલ થતા જાય.

૮ પ્રતોના ફોટા લેવાય અનેક નકલો કરાવાય.

૯ તેમાંથી શાળા કોલેજોમાં પાઠ્ય પુસ્તકો તરીકેની પસંદગી અને અદ્યતન દષ્ટિથી પઠન-પાઠન તેમાથી જનતાની બુદ્ધિમાં ભેદ કરનારા સંશોધનો થાય.

૧૦ પછી-ભાષાંતરો કરવા કરાવવાનો ક્રમ શરૂ થાય. જેથી મૂળ વસ્તુઓ જનતાની નજરથી દૂર થતી જાય.

૧૧ પછી, સારદ્ધો તારવવાના પ્રયાસો કરાવાય.

૧૨ પછી, વિષયવાર સમગ્ર અર્થસંગ્રાહક નિબધો તૈયાર કરાવાય, કરાય.

૧૩ છેવટે, અદ્યતન આદર્શોના સાહિત્યના બહોળામા બહોળા પ્રચારથી ભાવિ ઉદય કરતી પ્રજા જેમ જેમ પ્રાચીન ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક સાહિત્ય તરફ જાહેર રીતે ઉદાસીન બનતી જવાથી મૂળભૂત સાહિત્ય લગભગ પ્રજાના તે વખતના ચાલુ જીવન સાથે અસંબદ્ધ થતું થાય. ને તેથી તેના નિરુપયોગી ગણવાના વિચાર-વાતાવરણનો પ્રચાર થતો જાય તેમા સુધારા વધારા પરિવર્તન જમાનાને અનુસારે ઘટવધ ના સૂચનો થાય.

૧૪ અને છેવટે-વિસર્જન જગતમાથી અદૃશ્ય કરવાનો કાર્યક્રમ દરેક પ્રાચીન સાહિત્ય સાથે જોડાયેલો છે. પ્રાચીન શોધખોળ ખાતાની વસ્તુઓ તરીકે ગણવાનો અર્થ જ એ છે, કે—" [illegible] જીવનમા તે ઉપયોગી નથી થવાનું કે કરવાનું."

૧૫ આ કાર્યક્રમના પ્રાથમિક પ્રચાર વખતે ગંજાવ તમ્મવી ગોરા લોકો એમ ખર્ચ કરતા [illegible], લોકો પણ ખર્ચ કરે છે

૧૬ લાઇબ્રેરીઓ અને જ્ઞાનમંદિરો વગેરે રૂપે તે પ્રાચીન સાહિત્ય ભંડારમા [illegible], અને [illegible] સંસ્થાઓ તરીકે પબ્લીક ટ્રસ્ટ એક્ટ અને એવા બીજા કાયદાઓની આડે તેના ઉપર [illegible] કબજો ખૂબીથી વધતો જાય ભવિષ્યમા સંપૂર્ણ કબજો થાય

૧૭ દરમ્યાન વ્યક્તિઓ પાસે કે પ્રાચીન સંસ્થાઓ પાસે પડી રહેલી પ્રાચીન [illegible] હસ્તલિખિત પ્રતો અને પુસ્તકો વગેરેનો છેલ્લે છેલ્લે પુરેપુરો સંગ્રહ કરી લેવા [illegible] આર્થિક [illegible] તેથી પણ લોકો પોતાની પાસેના હસ્તલિખિત પ્રાચીન પુસ્તકો [illegible] કિંમત મળવાની લાલચે વેચવા તૈયાર થાય [illegible] " [illegible] પ્રાચીન સાહિત્ય [illegible] " તેવા પ્રચારો [illegible] થાય છે તેનો સ્પષ્ટ અર્થ [illegible] પ્રાચીન સાહિત્યનો ઉપયોગ [illegible] ખાસ કર્તવ્ય તરીકે [illegible]

[illegible] " [illegible] " [illegible]

નતાપ્રિયતા· જુનવાણીપણું· વગેરે છોડવા જરૂરના છે" વગેરે પ્રકારનો છડેચોક મોટા પાયા ઉપર ઉપદેશ દેશી પરદેશી આધુનિક વિદ્વાનો નેતાઓ. અને તેઓના અનુયાયિઓ· તરફથી ધમધોકારપણે અપાતો હોય છે જે સૌ જાણે છે

વિસર્જનનો પ્રસંગ

આ આથી વખત જતા ભવિષ્યમા લાઇબ્રેરીઓ: અને સંગ્રહસ્થાનો.ના મકાનોમા જગ્યા રોકતા આવા સંગ્રહોના વિસર્જન શિવાય બીજો માર્ગજ શો રહે?

કેમકે—પ્રાચીન સાહિત્યોમાથી રસ-કસ લઇ લીધા પછી ભાવિપ્રજાના જીવન અને માનસ ફરી ગયા પછી અને દેશના ધાર્મિક લોકોએ પવિત્ર ધાર્મિક સાહિત્યના પ્રકાશન સાથે અનેક મનોરથો જોયા હોય તે નિષ્ફળ ગયા પછી, તેને સંગ્રહી રાખવાનું શુ પ્રયોજન રહે?

સા ધર્મગુરુઓ મુનિઓ અને ત્યાગીવર્ગ પણ તેનુ સતત સાન્નિધ્ય ન રહેવાથી બીજી રીતે રક્ષણ સારી રીતે થતું હોવાથી અને વાંચન માટે બીજી રીતે સાધનો મળી રહેવાથી: હસ્તલિખિત વાચવાની આવડત અને ટેવ છુટી જવાથી. તેનુ જીવ સટોસટ રક્ષણ કરવાની ફરજની ભાવનાથી ચ્યુત થવાથી: તે વિશે બેદરકાર જ બની જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

: એ પરિસ્થિતિ બરાબર જન્માવવા સુધી તો બરાબર સંગ્રહ બરાબર પ્રકાશન· બરાબર રક્ષણ વગેરે ચાલુ રાખવાનો કાર્યક્રમ ચાલુ રાખવાની નીતિ રહેવાની જ છે. પરંતુ, છેવટે વિસર્જન શિવાય બીજો ઉપાય જ ન રહે.

શાહને મળવાથી તમામ કબજે કરાવી તેમાંથી પણ મળતા પૈસા-ધન બાદશાહે એકઠું કરાવી લીધું." આ એક વાત ચાલી આવે છે. તે પ્રમાણે આજના દરેકે દરેક વલણ મૂળ વસ્તુઓનું પરિણામે વિસર્જન કરવા-કરાવવાના ઉદ્દેશથી હોય છે. તો જ દેશ અને પ્રજાનું નવસર્જન સફળ કરી શકાય તેમ હોય છે.

૨૦ આ ભાવિ રહસ્ય આજે આપણા કેટલાક ઉત્સાહી અને બ્યુદ્ગ્રાહિત કોડાધિપતિઓને શી રીતે સમજાવી શકીયે? કેટલાયે પુસ્તકો છપાયા છે અને સરળ ભાષાંતરરૂપે પણ છપાયા છે, તેમાંના તેમણે અને તેમના કુટુંબીજનોએ કેટલા વાંચ્યા? વિચાર્યા છે? તેની પરીક્ષા લેવા બેસીયે તો કોઇક જ અપવાદ સિવાય લગભગ મોટો ભાગ નોવેલો અને એવું જ સાહિત્ય વાચતો હોય છે. એકાદ પણ પુર્વાચાર્યના ઉત્તમ ગ્રંથનું રીતસર વાંચન કે કોઇની મદદથી સાંગોપાંગ શ્રવણની તો આશા જ શી? અરે! પ્રતિક્રમણ સૂત્રોના મુખપાઠ પણ મધ્યમ વર્ગ સિવાય દુર્લભ બનતા જાય છે.

૨૧ પ્રાચીન સાહિત્યના સંગ્રહ અને પ્રકાશનની હિમાયત કરતા આપણા રાષ્ટ્રપ્રમુખને પણ આપણે પૂછીએ કે-" દગલાબંધ બહાર પડતા પ્રાચીન શાસ્ત્રગ્રંથોમાના આપ નામદારે કેટલા વાચ્યા-વિચાર્યા? અને તેમાના ઉપદેશ અનુસાર પ્રજામા વર્તન કરાવવા શા શા પગલા લીધા?" પગલા ભરવાની તો વાત જ શી? પરંતુ પ્રજામાનો કેટલોક ભાગ તે પ્રમાણે વર્તતો હોય. તેને પણ પ્રગતિમા આગળ વધવા અને જુનવાણીપણું છોડવાનો ઉપદેશ અપાતો હોય છે, પરંતુ સંગ્રહ કરનારા સરકારી ખાતાને લોકપ્રિય બનાવવા અને જાહેરાત આપવા માટે આવા મોટા અધિકારસ્થાનેથી કાઇક બોલવા ખાતર તેઓને બોલવાનું હોય છે. લોકો સમજે કે, 'સરકારી મોટા કેન્દ્રસ્થ અમલદારોને ભારતના પ્રાચીન ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક. સાહિત્ય પ્રત્યે કેમ જાણ્યે કે હાર્દિક પ્રેમ ઉભરાતો હોય'' પરંતુ વસ્તુસ્થિતિમા એવુ કાંઇ હોતું નથી

સરકારી ખાતાઓ ગોઠવાયેલી રીતે પોતાના કામકાજ ક્રમેક્રમે કરતા હોય છે સારા વકીલ તરીકે કોઇપણ વાતને સરસ રીતે રમાવવાની બાબતુપદ્ધતિનો તેઓને સારો અભ્યાસ હોય છે એટલે કોઇપણ વિષય ઉપર બોલી શકતા હોય છે અને પ્રજામાના પણ એ વિચારના ત્યાગી કે ગૃહસ્થો એવી વાત ઉપાડી લે છે તેમ જ સરકારી ખાતા તરફથી સારો ખર્ચ થતો હોય છે તેમા ઘણાને એ કામની કદરના માટે આર્થિક મગવડો પ્રાપ્ત થતી હોય છે. પ્રતિષ્ઠા પણ મળતી હોય છે બસ

જો જગત્મા-આધુનિક પ્રગતિનો જન્મ ન થયો હોત, તે કેળવવાનો આરંભ ન [illegible], તેમા પ્રજા ન લલચાઇ હોત, તો એ જ ઘટનાઓ કદાચ પ્રાચીન સાહિત્ય માટે આશીર્વાદ [illegible] બહાર શામા રહેતી નથી. કેમકે-તો તો એ જ આદર્શો અને તેને સમજાવનારા તે જ સાહિત્ય સિવાય જગત્ને માટે બીજો કોઇ આધાર જ નથી માટે પ્રાણની જેમ તેની રક્ષા બરાબર કરવા સિવાય બીજો ઉપાય જ જગત્ને માટે નહોતો. પરંતુ સામે તેને માટે પ્રગતિનો દાવાનળ [illegible] વિચારવા જેવો વિષય છે

ચારિત્રના વિકાસ માટે જેની ઉત્પત્તિ મહાચારિત્રપાત્રોએ કરી છે, તેઓને માટે તે મળી શકશે ? કે નહીં ? એ પ્રશ્ન દિવસે દિવસે ઘેરો બનતો જશે. અને કદાચ મળશે, તો ઘણી મુશ્કેલીથી.

૩ સંશોધનોને નામે માત્ર આધુનિક આદર્શોના સંશોધનો માટે જ. તેની આજુબાજુ જૈન પરંપરાના વાગ્સામા જન્મેલા જૈનો: કે દેશી વિદેશીય જૈનેતરો એટલા બધા વીંટાઇ ચૂકયા હશે, કે, ત્યા બીજાને અવકાશ મળવો જ દુર્ઘટ બનશે. અને—

૪ શોધો એવી રીતે થશે ને બહાર મૂકાતી હશે, કે ચારિત્ર અને સંયમ માટે તે શાસ્ત્રોના વિશિષ્ટ ઉપયોગ કરતા, તેની વધારે મહત્તા જાહેરમા ગણાવાતી હશે ?

૫ માતા-પિતા અને સન્માનનીય પુરુષોના માન-સન્માન ફાયદાકારક માનવામાં આવતા હોય છે. પરંતુ જડવાદી માનસની દૃષ્ટિમા પૂજ્ય કે સન્માનનીય. વ્યક્તિઓના શરીરો–શબો-મૃતકો પણ એક સામાન્ય પ્રાણીના જેવા જ હોય છે તેનુ **પોસ્ટમોર્ટમ** કરવામા આધુનિક તબીબોને વાર લાગતી નથી કોઇ મહાત્મા દીર્ઘ કે ટુંકુ જીવન જીવે તેના પંચત્વથી છેવટના દર્શન કરી પાવન થવાનો આધ્યાત્મિક લાભ ઉઠાવાતો હોય છે કેમકે તે લાભ બીજી રીતે મળતો નથી પરંતુ, " આટલું દીર્ઘ જીવન જીવનારના શરીરમા તે પ્રમાણે જીવાડનારા એવા કયા તત્ત્વો છે ? " તેની તપાસ માટે તેની કાપ કૂપ કરી, તપાસીને છેવટે, તે ટુકડા ફેંકાવી દેવામા આવે ને તે જ્ઞાનથી કદાચ જનતાને થોડો ઘણો લાભ થતો મનાય કે લાભ ન પણ થાય. પરંતુ ભક્ત એ રીતે પોસ્ટમોર્ટમ કરવા લાખોની રૂપિયાની લાલચે પણ એ શરીર સોંપે કે ? ન જ સોંપે. એ સમજી શકાય તેવી બાબ‌ત .

૧૦ તેઓને કબજે લેવા માટેની પ્રાથમિક ભૂમિકા એટલી બધી આકર્ષક હોય છે, તે આકર્ષણથી પ્રભાવિત થયેલા ભાવિક ભક્તો પણ એક તરફથી શ્રી આગમોને પૂજે, કેમકે-તેના તરફ તેઓની ભક્તિ હોય છે. તેને સુંદર કબાટો દાબડાઓ બંધનો ખાસ મકાન વગેરેમા સુરક્ષિત જોઈને ખુશી થવાય તેમ હોય છે. જ્ઞાનની ભક્તિ થતી જોઈ તેઓનુ હૃદય પ્રફુલ્લિત થતુ હોય છે. પરંતુ પછી ? વિસર્જન વિગેરે તો કબજે આવ્યા પછીના કાર્યક્રમો છે અને બીજાને કબજે હોય તેને માટે તેમને ફાવે તેમ કરે, તેમા બીજા કોઈ પણ કેરફાર કરાવી શકે નહીં.

૧૧ આનો અર્થ એ નથી, કે "તેના ઉપર સંશોધનો વિવેચનો વગેરે ન થાય, તેના ગહન તત્ત્વોની ગોષ્ઠિ ન થાય, તેનો અભ્યાસ ન થાય" એ બધુ જરૂર થાય એ બધુ થવું જ જોઈએ. શ્રી શાસન અને શ્રી સંઘની મર્યાદા મુજબ તેના સંચાલન નીચે યોગ્ય પાત્ર ત્યાગી ઉત્તમ માલિક મુખ્ય મુખ્ય મહાત્માઓના સંચાલન નીચે ભલે સર્વ કાંઈ થાય

૧૨. તે સિવાય, તેના તરફ કુદરતી અવિહડ પ્રેમ ધરાવતા આજના ભક્ત લોકોના સંતાનો પણ શક્તિ ધરે, તેની નિંદા કરતા જશે. ઘણા યુવાનો બોલે છે, કે-"જૈનશાસ્ત્રોમા છે શું ? દહેરાસર પણ છે દહેરાસર" આવી ભાષા જૈન ધર્મ પાળના કુળમા જન્મેલા યુવકો બોલતા થાય, પછી શું બાકી રહે છે ?

૧૩. ભવિષ્યની પ્રજાના માનસમાથી શાસ્ત્રોનું સ્થાન કાઢી નાખવાના લક્ષ્યને મક્કમના મળી જાય, પછી શું થઈ શકે ?

કારણ કે ત્યાગી, મહાત્માઓ માલિક તેનો બોધ મળે તો જ તેના તરફ સન્માન રહી શકે તેમ હોય છે અને ત્યાગી વર્ગ પણ જગતમા ત્યાગ જ ઉત્પન્ન થતો રહે, કે, આગમોનો ઉપયોગ પોતાની રીતે ખરો ઉપયોગ થાય માટે ત્યાગી વર્ગને દૂર રાખીને પ્રોફેસરો સંશોધકો અંતર્વાસિઓને [illegible] વર્જન અપાય છે તે જ આગમોની શક્તિ નષ્ટ કરવાની પ્રક્રિયા સમજવી જોઈએ

[૬] ઘરમાંથી ઉઠતા ઘાનો શો ઉપાય ?

૧. જેઓ પરિણામે ખંડનાત્મક છતા વર્તમાનમા રચનાત્મક જણાતી યોજનાઓથી [illegible] [illegible] શ્રી આગમો અને શાસ્ત્રો માટેની આકર્ષક યોજનાઓમા કમાયને આજકાલના સંસ્થાઓના [illegible] વિના "ધર્મ" સમજીને, શાસ્ત્રો તરફની ભક્તિ સમજીને, ધર્મોત્સાહથી માની ભાવનાથી [illegible] મોટી સંખ્યામા તેની પાછળ આજે વાપરી રહ્યા છે, તે કે તેઓનો કોઈ ઉપાય નથી, [illegible] મહારોગો તરફ ઘસડી જાય છે. તેઓને શી રીતે સમજાવી શકાય કે-"તમારી [illegible] પાછું ફરી જવાની પ્રવૃત્તિથી તમે મદ્રાસની ગાડીમા બેસી જાઓ તો [illegible] દિલ્હીની [illegible] નહીંતર, પૂરા [illegible]"

૬. વર્તમાનના અમાર્ગાનુસારી ધંધાઓથી મળેલું ધન આસુરી સંપત્તિનું હોય છે. "તે સન્માર્ગ તરફ જવામાં વિઘ્નો નાખે, ને સન્માર્ગે જવા ન દે." એવા વચનો શાસ્ત્રકારોના સાચા છે. તેથી તે ધન પણ એવા જ કર્તવ્યો તરફ દોરવી જાય.

૩. સલાહકારો પણ–પર-પ્રત્યય-નેય-બુદ્ધિ હોય છે. એટલે કે–તેઓ પણ બીજાઓની બુદ્ધિથી દોરાતા હોય છે. તેઓએ સ્વતંત્ર બુદ્ધિથી લાભાલાભનો અને પરિણામોનો વિચાર કર્યો નથી હોતો. એટલે તે સલાહકારોને પણ સમજાવવાનું અશક્ય જ હોય છે.

૪. ધનવાનોના એ સલાહકારો–જેઓના પ્રભાવથી દોરવાય છે, તેઓના માનસ પણ બહારનાઓની વિચારસરણિથી દોરવાયેલા હોય છે. અને—

૫. બહારવાળાઓની દૂરગામી રચનાઓને સમજવી તો મુશ્કેલ હોય છે જ. કેમકે–તેઓ પોતાના ગૂઢ આદર્શો ને આશયો કદી સીધી રીતે ખુલ્લા કરતા નથી. બીજી રીતે ખુલ્લા જરૂર કરતા હોય છે, પરંતુ તે તરફ કોઇક અપવાદ સિવાય કોઇનું યે લક્ષ્ય ખેંચાતું નથી.

૬. ને પરિણામ આવ્યા પછી "રાણ્ડા પછીનું ડહાપણ" શા કામનું ? જુના વખતના રાજા-મહારાજાઓ પોતડીઃ અંગરખી. પાઘડીઃ અને દેશી જોડા પહેરતા હતા ત્યારપછી તેમના કુમારો પ્રીન્સ તરીકે જાહેર થયા તેઓને માટેના તોપોના માન-પાન નક્કી થયા અચકનઃ અંગરખાઃ સુરવાળ ચમ ચમતા બૂટ· ફરફરતા છોગવાળા ઝરીયન સાફા. મોટર બંગલા· ધરાવતા થયા હતા. ઉપરાત, ઠાકોર કે ઠાકોરસાહેબને બદલે રાજા-મહારાજો· હિઝ હાઇનેસ તરીકેઃ તથા બીજી ઘણી ડીગ્રીઓ ધરાવનાર તરીકે પ્રસિદ્ધ થતા રહેતા હતા. મોટા મોટા અંગ્રેજ અમલદારો ઝુકી ઝુકીને સલામો કરતા હતા ને પોતે સત્તાના કેફમા ચકચૂર રહેતા હતા. છતા માર્મિક લોકો અવ્યક્ત રીતે સમજી ગયા હતા, કે–"આ બધી ચમક એક દિવસ ભારે પડી જવાની છે." અને થયું પણ એવું જ. કેમકે–તે અવાસ્તવિક ચમકમા જ વાસ્તવિક હાનિ છુપાયેલી હતી. હવે ગમે તેટલી સમજ આપે, તોપણ શું વળે તેમ છે ? તે સારું થયું ? કે ખોટું થયું ? તેની ચર્ચા અહી કરવાની નથી. પરંતુ જેઓ ટકી રહેના માગતા હતા તેઓને ટકવા ન દેવાના તત્ત્વો આ રીતે જ તૈયાર થતા હતા ઉપરની ચમક બધી ક્ષણિક. થોડા વરસો પુરતી જ. હતી. પરતુ આ બધુ તે વખતે તેઓને કોઇએ સમજાવવા કોશીષ કરી હોત, તો તેઓ તે વખતે માનત ? ન જ માનત.

આ પૂર્વાપરની પરિસ્થિતિની અવ્યવસ્થિત સમજ, અને વિચાર વિનાની વાત છે. આધુનિક. ભૌતિક વિજ્ઞાન અને સાધનો ની ઉત્પત્તિ માનવીના કલ્યાણ સ્વાર્થવૃત્તિઃ અને હિંસાવૃત્તિમાંથી–હિંસકભાવના માંથી ઉત્પન્ન થયેલી છે. તે દોષોની શાન્તિ કરવા માટેની જ લાલચો પ્રચારીને, ' એ સાધનોને ઉપયોગી સમજીને પ્રજા સ્વીકારે ' માટે તેનો પ્રચાર કરવામા આવ્યો હોય છે. ને ' સંસ્કૃતિ ધરાવતી જે પ્રજા છે તેની પાસે પણ તે સાધનોનો ઉપયોગ કરાવીને, તેને પોતાની રક્ષક જીવનસંસ્કૃતિથી ચ્યુત કરવા માટે લલચાવવામાં અને છેવટે તેના ઉપર બીજી રીતે આક્રમણ કરવામા એ સાધનો જ ઉપયોગી થાય તેમ હોય છે. ' એટલી દીર્ઘ–દૃષ્ટિથી તેનો બહોળો પ્રચાર કરવામા આવ્યો હોય છે આજે આ સૌ–કોઈ મર્મજ્ઞો સમજી શકે તેમ હોય છે.

આજે આત્મવાદના જીવન પોષક સાહિત્યની હજારો નકલો પ્રસિદ્ધ થાય છે તે સંજોગોમાં સામા પક્ષના અનાત્મવાદ પોષક સાહિત્યની લાખો કે કરોડો અને પરિણામે અબજો નકલો પ્રચારમા આવી ચૂકની હોય છે. એ જ તેના આક્રમણની મોટામા મોટી મુખ્ય સાબિતી છે. એ બધું કેમ થાય છે? અને તેની શી શી યોજના છે? તથા આજે કેટલી સ્થિતિ સુધી એ પહોંચી શકી છે? અને હજી પણ ભવિષ્યમા આથી વિશિષ્ટ કઈ સ્થિતિ સુધી તેને પહોંચાડવાનું છે? તેને માટે ભૂતકાળમા પાયો નાખવાની શરૂઆત કેવી રીતે કરવામા આવેલી હશે? એ વિગેરે ઘણા સૂક્ષ્મ વિચારનો વિષય છે. પરંતુ આજના પરિણામોનુ બીજ પણ તેની જ પ્રબળતાથી ભૂતકાળમા નખાયેલું હશે તે તો સૌ કોઈ સામાન્ય બુદ્ધિથી પણ સમજી શકે તેમ છે. આજના ભૌતિક સાધનોથી આત્મવાદી પ્રજાએ પોતાનું એ પગમા કુહાડો મારવા બરાબર છે પરંતુ 'જમાનાને અનુસરો આગળ વધોઃ' વગેરે બૂમ–બરાડામા તિનકાની પીપૂડીનો અવાજ ક્યાંથી સંભળાય?

૧૦ " તો પછી તમે આવા ગ્રંથો કેમ છપાવો છો? ' આ પ્રશ્ન અમારી સામે આવે જ છે. તેનો સાચો જવાબ એ જ છે, કે–' કુવૃષ્ટિ ન્યાયે અમારે પણ સૌની સાથે ગાંડા થવું પડે છે. ' પૂર્વાચાર્યોએ પણ લખ્યું છે કે–' મ્લેચ્છોને સમજાવવા માટે તેની ભાષા બોલીને તેને સમજાવવું પડે છે તેથી અનિચ્છાએ પણ તેની ભાષા બોલવી પડે છે આવશ્યક કર્તવ્ય અને અનિવાર્ય સંજોગોમાં કરવું પડે તે બેમા મોટો ફરક હોય છે. અમારે અનિવાર્ય સંજોગોમા આ બોજું કામ કરવું પડે છે.

કુવૃષ્ટિ ન્યાયની સમજ એ છે, કે–' એક વખત એવો વરસાદ વરસ્યો, કે–' તેનું પાણી જે પીએ, તે ગાંડો થઈ જાય ' રાજા અને દિવાન સિવાય બધા લોકોએ તે પાણી પીધું તેથી સૌ ગાંડા થયા. બન્ને બચી તો ગયા. પરન્તુ સૌ તેને જ ગાંડા કહેવા લાગ્યા અને ગાંડાઓને શિક્ષા કરવા લાગ્યા. તેથી બચવા રાજા અને દિવાનને પણ પોતે ગાંડા હોવાનો ઢોંગ કરવો પડ્યો. છેવટે પાણી ... ને સૌ ડાહ્યા થઈ ગયા.' આ એ ન્યાયનો ભાવાર્થ છે.

૨ જો કે, વર્તમાનમા કેટલાક આગમ ગ્રંથો પૂર્વાદિકમાથી જુદા-જુદા વિષયોને ઉદ્દેશીને અધિકારી વિશિષ્ટ પૂર્વાચાર્યોકૃત **સંક્ષિપ્ત ઉદ્ધરણો** રૂપ પણ છે તેથી સક્ષેપને લીધે તદ્-વિષયગત આજુબાજુની ઘણી ઘણી વિશિષ્ટ બાબતો છોડી દેવી પડી હોય, એ સ્વાભાવિક છે. તેથી ઘણા વિષયોના અનુસંધાનો આપણને પૂરા ન પણ સમજાય. જેથી ટીકાકારોને પીઠિકા ભૂમિકા પ્રસ્તાવના રૂપે ખાસ લખવું પડે છે. એટલા જ માટે ગીતાર્થ ગુરુ અને ગીતાર્થગુરુનિશ્રિત વિના બીજાઓએ તે શાસ્ત્રો ન વાંચવાની મર્યાદાઓ અનર્થના નિવારણ માટે મૂકવી પડેલી છે. આથી આગમો વિષેની કેટલીક બાબતોથી ચકિતઃ અને શંકિત થયા વિના, તેના તરફનો સદ્ભાવ જરાપણ ઓછો ન થવા દેવો જોઇએ. કેમ કે, જગતમા સાસ્કૃતિક સુવ્યવસ્થાનો તે જ મુખ્ય અને મહત્ત્વનો આધાર સ્તંભ છે.

૩. શ્રી છેદ શાસ્ત્રોનું લક્ષ્ય-સયમ-ચારિત્ર-ગુણની છેલ્લામા છેલ્લી હદ સુધીની છુટ આપી શકાય ત્યા સુધી લઇ જવાનું હોય છે. તેમ છતાં-મર્યાદાની છેલ્લી હદ ન ઓળગાવવામાં બરાબર દઢ હોય છે. છેલ્લી હદ-સીમા તુટી કે અનાચાર. એ જ પ્રમાણે જેમ બને તેમ ઉચી સ્થિતિ ટકાવી રાખવા સુધીનો તેમાં આગ્રહ હોય છે. ઉચી સ્થિતિમા ટકી ન શકનાર માટે તેને લાયકની સમજપૂર્વકની નીચી કક્ષા ગોઠવી આપી હોય છે. એમ કરતા કરતા ઠેઠસુધી લઇ જવાનું હોય છે. ત્યાસુધી પ્રસ્તુત ગુણ સંયમ ચારિત્ર વગેરેને અક્ષત ગણવામાં આવે છે કાંઇ ન આવડે, પરંતુ એકડો ઘુંટતા આવડે. ત્યાંસુધી પણ તેને વિદ્યાર્થી માનવાને હરકત ગણવામાં ન આવે. અર્થાત્-છેલ્લી હદના પ્રાયશ્ચિતની લાયકાત સુધી વ્યક્તિને પ્રસ્તુત ગુણ-પ્રસ્તુત ગુણધારક માનવામા હરકત લેવામાં આવતી નથી. તેથી પણ આગળ વધી જાય, તો પછી તે વ્યક્તિ તે ગુણની કક્ષામાથી બહાર ગણાઇ જાય છે એકંદર, જેમ બને તેમ ધર્મ. અને ચારિત્ર ના રક્ષણ કરાવવાનો તે શાસ્ત્રોનો ઉદ્દેશ હોય છે એ જ પ્રમાણે, શાસનને શ્રી સ ι ની મર્યાદાઓના રક્ષણ માટે પણ છેલ્લામા છેલ્લી કેટલી હદ સુધી જઇ શકાય ? તેની વ્યવસ્થા બનાવીને માર્ગદર્શન આપવાનો ઉદ્દેશ હોય છે.

મર્યાદામાં જ તેના પઠન-પાઠન થવા જોઈએ. અને જગતને ત્યાગી સંયમી મહાત્માઓ તેના બળથી સતત મળતા રહે, અને તે દ્વારા જનતાના જીવનનું ઉચ્ચ સંસ્કારી ધોરણ જળવાઈ રહે, તો જ જગતનું કલ્યાણ છે. અન્યથાયોજનથી-જુદી રીતે જ તેનો ઉપયોગ કરવાથી તેનું અપમાન છે. સંસ્કૃતિ નાશ છે. વિશ્વકલ્યાણમા મોટામાં મોટા વિઘ્નો છે.

૨ જ્યારે વિશ્વના એક મહાન ધર્મની મૂળ પરંપરાના અનુયાયિ શ્રીમંતો અને કેટલીક વ્યક્તિઓને પણ જ્યારે સમજાવી શકાતું નથી, તો જેની પાસે યોગ્ય પરંપરા નથી "પૂર્વના પુરૂષોએ શાસનઃ ધર્મઃ સંઘઃ શાસ્ત્રોઃ અને બીજા ધાર્મિક પ્રતીકોના રક્ષણ માટે કેવા-કેવા ઉંડા મૂળ નાંખ્યાં છે? અને તે મૂળોને ઉંડા અભ્યાસ કરી તેને ઉખેડી ફેંકી દેવા માટે પશ્ચિમની ગોરી પ્રજા કેવા-કેવા ખંડનાત્મક છતાં રચનાત્મક જણાતા પ્રયત્નો આપણી જ મારફત અમલમાં મૂકાવી રહેલ છે! તેમા ભારતની પ્રાચીન રાજ્યકીય પરંપરાનો પણ કેવી કેવી રીતે તેઓ ઉપયોગ કરે છે? બીજા કયા કયા સાધનોનો ઉપયોગ કરી ગયા છે? આજની સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવામા ભૂતકાળનાં પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ અને તેઓની સરકારોએ કેવા કેવા દીર્ઘદૃષ્ટિભર્યા પ્રયત્નો કર્યા છે? તેને માટે કયા કયા તેઓએ કાટો સહન કર્યાં છે?" તેની કલ્પના ધ્યાનકવાની કે તેરાપથી ભાઇઓને તો શી રીતે આવી જ શકે? જ્યાં તેઓમાના આગળ પડતાં ગણાતા ત્યાગી કે ગૃહસ્થો ને સમજાવવાનું તો ઘણું ઘણું જ અશક્ય બની ગયું છે. તેઓને એ ખબર નથી, કે "આપણી આગમ તરફની ભક્તિને એવી રીતે વટેવડાવાય છે, કે જેમાં તેના જ અપમાન અને પ્રાણહરણ થાય."

તે વિદેશીઓએ પોતાનું હિત સમજીને જે પરિપાટી પાડી છે, તેનું આપણે બીજી ઘણી બાબતોમા જેમ આંધળું અનુકરણ કરવા લાગી ગયા છીએ અને એ રીતે "આપણે જ ઉભી કરેલી સંસ્થાઓને સાર્વજનિક કે પબ્લીક.ની કાયદાથી ગણી લઈ તેના ઉપરાંતબન્ને કરી ભવિષ્યમા તેના મનમાનતા ઉપયોગ કરવાના પોતાના અધિકારની પૂર્વભૂમિકા તૈયાર કરાવે છે." તે આપણે [illegible] લેતા જ નથી.

૩ આજે માત્ર જ્ઞાન અને આચારમય શાશ્વત ધર્મનો આદર વધતો જાય છે, [illegible] છે, પરંતુ તે એવી રીતે વધતો જાય છે, ને વધારાતો જાય છે, કે [illegible] તેના [illegible] મુખ્ય અંગો જેવા કે-પ્રભુનું સ્થાપેલું શાસન પ્રભુનો સ્થાપેલો શ્રી સંઘ, શાસ્ત્રાના [illegible] સર્વોપરિ પ્રતિષ્ઠા તીર્થો તથા બીજા ધાર્મિક પ્રતીકો અને ચાર પુરુષાર્થની જીવન સંસ્કૃતિની [illegible] ઉપેક્ષા વધતી જાય છે, એટલું જ નહી, પરંતુ તે સર્વના મૂળમા આપણે જ [illegible], [illegible] એટલી હદ સુધી પરિસ્થિતિ પહોંચી છે. બહારનાઓને કરોડો-અબજો રુપિયા [illegible] [illegible] એમ છે, કે મજબૂત ભારતીય પ્રતીકોને તણખલા જેટલો પણ ઘસારો પહોંચે, તો તે [illegible] જૈના ખર્ચને તેઓ આનંદપૂર્વક સફળ માનતા હોય છે અને તે સર્વને [illegible]

આ દિવાલ હોવાનું બીજું આધુનિક પ્રમાણ

ઓસ્ટ્રેલિયન વૈજ્ઞાનિક સર હ્યુબર્ટ વિલ્કીન્સ સન, ૧૯૨૮–૨૯ માં દક્ષિણ ધ્રુવની સફરે ગયાં ત્યારે ૨૦૦૦ ફૂટની ઉંચાઇએ ઉડતાં વાવાઝોડું અને હિમવર્ષા થવાથી ૫૦૦ ફૂટની ઉચાઇએ નીચે આવ્યો અને ત્યાં તેની સામે કાળી **દીવાલ** દેખાઈ અને અકસ્માત્ થતાં બચી ગયો."

જન્મભૂમિ–પ્રવાસી ૨૫–૪–૧૯૬૦ પૃષ્ટ ૧૬
ભાઇ રમણલાલ શાહની નોંધમાથી

૨ પૃથ્વીને ગોળ સાબિત કરવા માટે "સમુદ્રમા દૂર જતા વહાણોનું તળીયું ન દેખાતા તેનો ઉપરનો ભાગ દેખાય છે, માટે પૃથ્વી ગોળ છે." એમ કહેવાય છે. તેના ખુલાસામા જણાવ્યું છે, કે "જેમ રેલ્વેના સમાન્તર બે પાટા આગળ જતા સાંકડા થઇ જતા ભાસે છે, તે જેમ દૃષ્ટિભ્રમ છે, તે પ્રમાણે આમા પણ દૃષ્ટિભ્રમ થાય છે. દૂરબીનથી જોતાં વહાણનુ તળીયું પણ દૂરથીયે દેખાતુ હોય છે તેથી પૃથ્વીના ગોળાકારની પાછળ ઢકાતો વહાણનો નીચેનો ભાગ દૂરબીનથી પણ કેમ દેખાય?"

૩ "૩૦–૮–૧૯૦૫ થયેલું સૂર્યગ્રહણ પશ્ચિમીય અને ઉત્તર આફ્રીકા, ઉત્તર અંધ મહાસાગર, ગ્રીનલેન્ડ, આઇસલેન્ડ, ઉત્તર એશિયા, સાઇબીરીયા, બ્રીટીશ અને અમેરિકાના સંપૂર્ણ ભાગોમા સ્પષ્ટ દેખાયું હતું"

જો અમેરિકા પૃથ્વી પાછળની બાજુમા જ હોય, તો એક જ સૂર્યનું ગ્રહણ એકી સાથે બધા દેશોમા કેમ દેખાય? આના આના ઘણા પ્રમાણો અને દલીલો આપેલી છે. આ લેખ "અહિંસા-વાણી" વર્ષ ૫ અંક ૭ માથી વાચી શકાશે.

૨. અહિંસા બે રીતે સમજાય છે–૧. **વ્યવહાર નયથી' અને નિશ્ચય નયથી:**

વ્યવહાર નયથી'—જેમ બને તેમ શુક્લ લેશ્યાની અભિમુખ જીવન જીવવું: એટલે ત્યાગ તપ સંયમ-પૂર્વક દીર્ઘાયુજીવન જીવી શકાય તેવું જીવન ગાળવું. તે પણ **અહિંસા** છે.

નિશ્ચય નયથી:—આત્મભાનમાં પરમ જાગૃતિ અસ્ખલિત જાગૃતિ માટેની સાવચેતી: તે પણ **અહિંસા** છે. એટલે કે-રત્નત્રયીની સાધના એ મુખ્ય અહિંસા છે. તેનાથી નિરપેક્ષ એવા જીવનમાં–હિંસા પણ હિંસા અને અહિંસા પણ હિંસા. રત્નત્રયી (સમ્યગ્દર્શન–જ્ઞાન–ચારિત્ર)ની સાધના સાપેક્ષ જીવનમાં–હિંસા પણ અહિંસા અને અહિંસા પણ અહિંસા છે. એ જ પ્રમાણે–તેથી નિરપેક્ષ જીવનમાં–સત્ય અને અસત્ય બન્નેય અસત્ય છે. અને તેથી સાપેક્ષ જીવનમાં–સત્ય તે પણ સત્ય અને અસત્ય પણ સત્ય છે. એ પ્રમાણે બીજા દરેક ગુણો વિષે સમજવું. આ એક સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી સમજવા યોગ્ય તત્ત્વ છે માટે, તથા-પ્રકારના અધિકારી પુરુષો પાસે હિંસા–અહિંસા તથા સત્ય–અસત્યનું રહસ્ય સમજવું જોઈએ. માત્ર–આધુનિક શબ્દોથી દોરવાઈ ન જવું જોઈએ

પ્રમત્ત-યોગાત્ પ્રાણ-વ્યપરોપણં હિંસા–૭–૮। સૂત્રમાં વ્યવહાર નયની' અને નિશ્ચય નયની એમ બન્નેય પ્રકારની હિંસાનું વર્ણન થયું છે પ્રાણવ્યપરોપણ. પ્રાણવિયોગ એ વ્યવહારથી હિંસા છે. અને પ્રમત્ત યોગ એ નિશ્ચયથી હિંસા છે. કોઈની રીતે હિંસા ન કરવા છતાં **પ્રમત્તયોગ**-હિંસારૂપે પરિણમે છે. અને હિંસા થઈ જાય, છતાં **અપ્રમત્તયોગ:** અહિંસાપણે પરિણમે છે. આ રહસ્ય છે

૮ આ વિચાર કરવાની અહીં આજે એ મુદ્દા ઉપર જરૂર છે, કે–આજે માનવીઓની અને [illegible] પ્રાણીઓની હિંસા છડેચોક અસાધારણ મોટા પાયા ઉપર વધી રહી છે. અસત્ય અને અપ્રામાણિકતા વધી રહ્યા છે. માનવતા અને સજ્જનતાનો ઘાત વધી ગયો છે. માયા પ્રપંચ વગેરે એક રોજના [illegible] વ્યવહાર જેવા બનતા જાય છે. કેમકે–આજની પ્રગતિ એ પાયા ઉપર જ વિકસે છે [illegible] અહિંસા સત્ય માનવતા પ્રામાણિકતા નિખાલસતા સેવા દયા નીતિ પ્રેમ વગેરે શબ્દોનો [illegible] પ્રચાર ખૂબ ખૂબ મોટા પ્રમાણમાં વધતો જ જાય છે એ કે–આજે [illegible] રચનાત્મક રીતે એવા ઘણા ઘણા નૈતિક અને ધાર્મિક શબ્દોનો છૂટથી ઉપયોગ થાય છે [illegible], તેના અર્થની પરિભાષા આજે તદ્દન જુદી જ ઘડવામાં આવી હોય છે. તેથી, શબ્દો [illegible], અને [illegible] તેના જુદા અર્થો વ્યવહારમાં ને કાર્યરૂપે પ્રચારમાં આવતા જાય, ને પરિણામો પણ [illegible] આવતા જાય, તેથી મોટા પાયા ઉપર ગોટાળો થઈ રહે એવી રીતે [illegible] એટલે કે–હિંસાત્મક રીતે વપરાતા શબ્દોનો એક નાનકડો કોશ થાય તેમ [illegible] સમજાવવાનો અહિં અવકાશ નથી, તેથી **પંચશીલ'** વગેરે રચનાત્મક અને [illegible] સહ[illegible] દિવ્યાઓમાં ભ્રાંતિમાં પડવાની જરૂર નથી

છે. **નીતિ: અને સદાચાર:** વિનાની આજીવિકા પ્રાપ્તિઃ અને વિષયોપભોગોઃ તે અર્થ અને કામ કહેવાય. પરંતુ તેને પુરુષાર્થનુ નામ ન જ આપી શકાય. ૫

જો કે એ બન્નેય સ્વતંત્ર રીતે વાસ્તવિક રીતે પુરુષાર્થ નથી, પરંતુ મોક્ષ મુખ્ય પુરુષાર્થ છે. તેનું સાધન ધર્મયુક્ત જીવનઃ છે. માટે, મોક્ષના કારણ તરીકે-**ધર્મને પુરુષાર્થનું નામ** આપવામા આવેલું છે. અને નીતિઃ સદાચાર. પણ ધર્મનાં અંગો હોવાથી પરંપરાએ ધર્મવૃદ્ધિના કારણભૂત હોવાથી, તે યુક્ત અર્થઃ કામ. ને પણ પુરુષાર્થનું નામ ઉપચારથી આપવામાં આવેલું છે નહીતર, આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિથી તો તે લુંટઃ અને પાશવતા ગણાય. ઉપદેશઃ વ્યવસ્થિત જાહેર સદ્‌વ્યવહારોઃ વગેરેથી તેને નિયંત્રણમાં રાખવા છતાં, ઉદ્દામ માનસિક વૃત્તિઓ ધરાવતી વ્યક્તિઓ જ્યારે અર્થ. અને કામઃ પુરુષાર્થની વ્યવસ્થાના નિયમોમાં અવ્યવસ્થા ઉત્પન્ન કરે, ત્યારે તેવા સંજોગોમા જ્યારે તેને કાબુમા લાવવાના બીજા કોમળઃ અને રચનાત્મકઃ ઉપાયો ન રહે, ત્યારે તેને નિયંત્રણમાં લાવી, ધર્મપુરુષાર્થને સહાય કરવા ન્યાયના પાયા ઉપર રાજ્યવ્યવસ્થાની ગોઠવણ અહિંસક મહાપુરુષોએ ગોઠવી આપી છે. જેનો સમાવેશ મુખ્યપણે **અર્થ પુરુષાર્થમાં** કરવામાં આવેલો છે. અર્થાત્-ચાર પુરુષાર્થની જીવન સંસ્કૃતિની મર્યાદામાં રહીને જીવવુંઃ તેનું નામ પણ અહિંસા છે. આ અહિંસાનો મુખ્ય પાયો છે. તે સિવાય જીવવુંઃ એ પણ જાહેર હિંસા છે.

પણ જેમ બને તેમ સદાચારપૂર્વક જીવનારો અને બીજાઓને દાખલા રૂપ બને તેવો એક નાનો પણ આદર્શ અહિંસક વર્ગ જગતમાં અસ્તિત્વ ધરાવતો આવે છે. એટલે કે—જૈનધર્મના અનુયાયિઓ જેમ બને તેમ અહિંસક રીતે જીવન જીવતા હોય છે. એટલું જ નહીં, પરંતુ તેઓની આજુબાજુમાં પણ તેઓની એવી અસર પડી છે, કે—બીજા લોકો પણ જેમ બને તેમ અહિંસક તરીકે જીવવા કોશીશ કરે છે. કચ્છ. કાઠીયાવાડ. ગુજરાત: મારવાડ માળવા. મેવાડ ના પ્રદેશોમાં આ પરિસ્થિતિનાં સાક્ષાત્ દૃષ્ટાંતો છે. અને બીજા પ્રદેશોમા પણ મહાજનના આગેવાન તરીકે રહી જેટલી અસર પહોંચાડી શકાય તેટલી અહિંસાની અસર પહોંચી હોય છે જ્યારે જગત્મા ચારેય તરફ હિંસા-હિંસા જ દેખાય તેમ છે, ત્યારે ઉપર જણાવેલા પ્રદેશો અગાધ હિંસાના ખારા સમુદ્રમા શીતળ મીઠા પાણીના ઘેરા જેવા જણાય એ સઘળો અહિંસાનો વિજય છે. ને હિંસા ઉપર નિયંત્રણોના પ્રતીકો છે. આથી ગુજરાત: સૌરાષ્ટ્ર ના માનવોના જીવન સંસ્કારને તોલે દુનિયાના કોઈપણ માનવોનું જીવન આવી શકતુ નથી. તેનું મુખ્ય કારણ આ છે જ્યા, જગત્ના પ્રામાણિક અને સબળ નેતા ગણાતા જૈનોમા છેલ્લા ૧૫૦ વર્ષોથી કેટલાક લોકોમા જે શિથિલતા થઈ છે, તે તો બહારની હિંસાવૃત્તિ અને સ્વાર્થવૃત્તિના સંપર્કનું પરિણામ છે.

(૬) આવું સાંસ્કૃતિક જાહેર જીવન રાખવાથી પ્રજા અને પ્રજામાંના વિશિષ્ટ લોકો જ્ઞાન ધ્યાન તપ: સ્વાધ્યાય ત્યાગ. પરોપકાર ચિંતન મનન. મા લાગેલા રહે છે. સન્માર્ગને શુદ્ધ કરે છે સંસ્કૃતિના એવા આદર્શ પ્રતીકો જેવા દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવો ઉત્પન્ન કરવાનો અવકાશ મેળવી શકે છે. ને મોટામા મોટી અહિંસા અહિંસક સંસ્કૃતિનું મોટામા મોટું ફળ જગતને પ્રાપ્ત થાય છે

(૭) બીજા પ્રદેશોમા પણ "જેમ બને તેમ હિંસક જીવન ન જીવવું" એવો માનસિક સંસ્કાર તો કોઈપણ ધર્મના સંપર્કને લીધે હોવાથી, ઓછા-વધતા પ્રમાણમા અહિંસક ભાવના જનસમૂહમાં જીવતી જાગતી ગુંજાયમાનપણે રહેતી હોય છે.

મર્યાદાઓમાં પ્રવર્તતા હોવાથી ધર્મગુરુઓનો પ્રભાવઃ અને ધર્મપ્રણેતાઓ તરફનો પૂજ્યભાવઃ જાગતે હોવાથી જેમ બને તેમ અહિંસાને વેગ મળતો આવેલો છે, અને હિંસા ઉપર નિયંત્રણ રહેતું આવ્યું છે

૯ આ રીતે જૈનશાસન એ વિશ્વવ્યાપક મહાશાસનરૂપે સર્વત્ર પ્રગટ રીતેઃ કે ગુપ્ત રીતે પોતાનો વિજય ડંકો બજાવતું આવે છે. આવી ઘણી ઘણી દૃષ્ટિઓથી તેને એકને-મહાશાસનને મર્ સદ્ શાસનોના મૂળ કેન્દ્રરૂપ કહેવામાં આવે છે.

૧૦ ભારતની બહાર પણ ધર્મપ્રધાન પુરુષોની સંસ્કૃતિની મર્યાદાઓનું પાલન ઓછેવધતે અંશે થતું હોવાથી અહિંસાનો જ વિજય ચાલુ રહેતો આવ્યો છે. ને એ કારણે તેમાં ભારતની જ પ્રજાનું નેતૃત્વ મનાતું આવ્યું છે.

અને ભારતની પ્રજામાં નાની સંખ્યામાં છતાં કેન્દ્રભૂત જૈનશાસનના અનુયાયિઓની મુખ્ય અસર અને મહાજનના અગ્રેસરો તરીકે તેઓનો જાહેર જીવન ઉપર કાબુ રહેતો આવ્યો છે. એ રીતે પણ જૈનશાસન સર્વોપરિ રીતે માર્ગદર્શક તરીકે પાપો-હિંસા ઉપર શાસન અને નિયંત્રણ કરતું આવ્યું છે. માત્ર ધર્માંધ વૃત્તિમાંથીઃ કે પક્ષપાત વૃત્તિથીઃ જૈનશાસનના વિશ્વવ્યાપકપણાની આ અસર વર્ણવવામાં નથી આવતી વસ્તુસ્થિતિ જ આ જાતની જગતમાં ચાલી આવે છે. મુસલમાન રાજ્યકાળમાં પણ ધીમે ધીમે તેઓના માનસ ઉપર પણ જૈનશાસનની અહિંસક ભાવનાએ સવારી કરી હોવાના ઘણા ઘણા દાખલાઓ અને પુરાવા મળે છે. જેમાના ઘણાખરાં જગજાહેર છે, જેથી આજે પણ પરંપરાગતે ઘણા તત્ત્વો અખંડ રીતે ટકી રહ્યા છે.

આ જ ધોરણે એકેન્દ્રિયાદિકની હિંસા કરતાં અધિક વિકસિત જીવોની હિંસા વધારે મોટી હોય છે. એટલા જ માટે પંચેન્દ્રિય જીવની હિંસામા મોટી હિંસા વ્યવહારનયથી જણાવી છે

“ તો પછી કંદમૂળના જીવો નિગોદના જીવો હોવાથી ઘણા જ ઓછા વિકસિત હોય છે. તેથી તેની હિંસા સૌથી ઓછામા ઓછી ગણાવી જોઈએ ?”

“આ વાત બરાબર છે, છતાં તેની હિંસા બીજા એકેન્દ્રિય જીવો કરતા વધારે છે તેનું કારણ એ છે, કે-તેમાં એક નાના શરીરમાં અનંત અનંત જીવો હોય છે. તેથી તેની હિંસા વધી જાય છે માટે તેનો ત્યાગ સૌથી પ્રથમ કરાવાય છે. સર્વ પાપોમાં પ્રધાન હિંસારૂપ પાપનો પ્રાથમિક કક્ષાનો ત્યાગ અનંતકાયનો કરાવીને ધર્મમાર્ગમા બાળજીવોને પ્રવેશ કરાવાય છે અને સર્વ આરાધનાઓમા પ્રાથમિક આરાધના શ્રી જિનદેવના દર્શન-પૂજન દ્વારા શરૂ કરાવાય છે.

આજની પ્રગતિ ભવિષ્યમા ભારતીય આર્ય મહાપ્રજાના માનવોની કૃત્રિમ હિંસામાં પરિણમે. તો તે કેટલી બધી વાસ્તવિક મહાહિંસા ગણાય ? તે વાચક મહાશયો વિચારે. કરોડો વર્ષ અને કરોડોના આત્મભોગે ઘડાયેલા સંસ્કારોથી સપન્ન એક પણ પ્રજાજનની હિંસા કેટલી બધી હિંસા ગણાય?

૧૩ “ આવી મહાહિંસા ભવિષ્યમા મોટા પાયા ઉપર પ્રવર્તે, છતા જનતામા અને ભારતમા મોટો ક્ષોભ ન થાય” માટે ક્યારથી ગુપ્ત જ ગૂઢ રીતે શબ્દના અર્થમા અહિંસા શબ્દનો વ્યાપક પ્રચાર કરવામા આવ્યો છે જેથી જાહેરમા **અહિંસા** શબ્દનો રણકાર થયા જ કરે અને તેના પડદા પાછળ હિંસા અસત્ય વિગેરે ખૂબ ખૂબ જોરદાર રીતે આગળ આગળ વધતા જ જાય ભારતી અહિંસા, સત્ય વિગેરેની હાની. ક્રમશઃ થતી રહે, તેની અપ્રતિષ્ઠા થતી રહે કે સંજોગો અનુસાર હિંસા [illegible] અનિવાર્ય રીતે અહિંસારૂપ ગણાતી જાય માટે તેવા સંજોગો પણ આર્થિક લાભ વિગેરે દ્વારા ઉભા કરાતા જવાય છે. જેમ કે શોષિત જનતા આત્મવિકાસ અને બીજા જીવન વ્યવહાર [illegible] સંજોગોમા તે હિંસાને પણ અહિંસા માનતા થાય

૧૫ આ અહિંસા શબ્દના પડદા પાછળ કેવી રીતે મહાહિંસા ફેલાવાય છે ? તેનુ અતિ સંક્ષેપમા દિગ્દર્શન કરાવવુ આજે જરૂરી છે કેવી કેવી યુક્તિઓનો આશ્રય લઈને પ્રચાર કરવામા આવે છે. તે તો અતિવિસ્તારપૂર્વક જ સમજાવી શકાય તેમ છે.

૧૬ આધુનિક પ્રગતિ એ એક ભયંકર ભ્રામક કલ્પના છે છતા, પ્રગતિને નામે આજે અનેક બાબતો કાયદા દ્વારા પ્રજા ઉપર ઠોકી બેસાડાય છે તે પણ જેવી તેવી હિંસા નથી

પ્રકરણ ૩ જુ : પ્રગતિની ભ્રામક કલ્પના:

" ઓગણીસમા સૈકાની મધ્યમા યુરોપની વિકૃતિનો હિંદુ સમાજ સાથે સંબંધ આવ્યો, અને તે સમાજના નેતાઓના મન જરા ડગમગવા લાગ્યા, ખરેખર તો હિંદુસમાજમા નથી એવો એકપણ રીતરીવાજ જગતમા મળશે નહી, પરંતુ હિંદુસમાજમા તે તે રીતરીવાજો અધિકારભેદને લીધે કોઈ કોઈ વિવક્ષિત સ્થળે દેખાય છે, સાર્વત્રિક રીતે નહી. હિંદુસમાજ આવા પ્રકારનો હોવાથી અને હિંદુઓના સર્વસાધારણ નિયમો ભૌતિક નહી પણ આધ્યાત્મિક હોવાથી હિંદુજાતિઓના પરંપરાથી ચાલ્યા આવેલ આચાર જુદા જુદા છે. તેથી બધા આચારો ઉપર એકીસાથે આઘાત કરી શકાયો નહિ પણ હિંદુના જેટલા શ્રેષ્ઠ ને અભિજાત[1] આચારો મનાયા હતા, તેના પર આઘાત થવા લાગ્યા."

" હિંદુએ પોતાની સમાજરચના જાતિ અને સમૂહના સ્વરૂપની બનાવી છે. તેની રચના હિંદુ સિવાય બીજા કોઈપણ સમાજમા દેખાતી નથી. તેથી "જાતિભેદવડે હિંદુસમાજનો નાશ થયો"[2] એવી અફવા ફેલાવા લાગી શ્રેષ્ઠ આચારમા "વિધવાવિવાહનો નિષેધ" કરેલો જોયો ત્યારે વિધવા પુનર્વિવાહનો કાયદો પસાર કરાવી લીધો. **કનિષ્ઠ આચારોમાં શું વિધવા–પુનર્વિવાહ થતા ન હતા?**

પરંતુ અંગ્રેજ થયો, તેથી શું થયું? એના દેશમાં જે નીતિની કલ્પનાઓ પ્રચલિત હોય.[1] તે જ શું આવીને? તે વખતે યુરોપના તત્ત્વજ્ઞોના મગજમાં **પ્રગતિ**ની કલ્પનાઓનો સંચાર થયો હતો, તે જ **પ્રગતિ**ની કલ્પના તેઓ અહિં લાવ્યા અને અહિંના સ્વયંમન્ય નેતાઓ—એટલે સર્વથી વધુ ખુશામતુ કરનારાઓએ તે કલ્પના માન્ય કરી, અને હજુ પણ કરે છે! **પ્રગતિ** શબ્દ બધાની જીભ પર નાચવા લાગ્યો. અને હજુ પણ નાચે છે. પરંતુ એ "પ્રગતિ" શબ્દથી આગળ કોઈએ વિચાર કર્યો જણાતો નથી .."

"પ્રગતિ થવાની છે તે કોની?' "ધ્યેય શું?" કે "એકંદરની પ્રગતિ જ થતી જવાની?" આજ જે પ્રગતિની વાતો થઈ રહી છે, તેને નથી દિશા કે નથી ધ્યેય! 'તે પ્રગતિનો માર્ગ કયો' તે માર્ગથી ઇષ્ટસિદ્ધિ થશે જ, એનું પ્રમાણ શું'

"જેટલું યુરોપની સમાજરચનાની પદ્ધતિને મળતું, તેટલું હિતકારક સુધરેલું. અને પ્રગતિકારક" એવું સમજાવા લાગ્યું.

"સમાજના પ્રવાહમાં જે તણાતો જાય, તે પ્રગતિપ્રિય!" એવી આજની પરિસ્થિતિ છે અને "તે પ્રવાહનો જે વિરોધ કરે તે રૂઢિચુસ્ત." અથવા અર્થસૂચક ટૂંકાણરૂપ સનાતની શબ્દમાં કહીએ તો "સનાતની છે"

"મનુષ્ય સુધર્યો" એટલે શું થયું? "શું તે શારીરિક દૃષ્ટિએ વધુ જબર અને મજબૂત બન્યો? શું એના મગજની વૃદ્ધિ થઈ? શું એની નીતિકલ્પનાઓની શક્તિ વધુ છે?" વગેરે સર્વ દૃષ્ટિના માનવનું પરીક્ષણ થવું જોઈએ. તેની સાથે "પ્રગતિ કોને કહે છે?" "તેની કલ્પના [illegible] [illegible] છે? તે તત્ત્વચિંતકો પણ જાણે છે ખરા?' એ બધું [illegible] [illegible] [illegible] સમાજમાં લોકો તો કોઈ પણ વિષયના [illegible] જગી અને [illegible] [illegible] વિચાર કોઈએ કર્યો જણાતો નથી

એકંદરે જોઈશું તો હજાર પાચસો વર્ષો સુધી માનવી સમાજની પ્રવૃત્તિ સન્માર્ગે વાળી દે તેવા એક પણ ગ્રંથ નિર્માણ કરવાનું સામર્થ્ય આજના સમાજમાં રહ્યું નથી. પછી આ યુગ તરફ પક્ષપાત બતાવનારા લોકો ગમે તે કહે.

"નૈતિક દૃષ્ટિએ જોતા પણ એની એ જ સ્થિતિ દેખાય છે. મનુષ્ય નીતિકલ્પનાઓથી ભલે કદિ સુશોભિત દેખાય, પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવને વ્યાપી રહેલા ત્રણ પાપો (૧) અન્ન અને દ્રવ્યપ્રાપ્તિ માટે ચોરી, (૨) કામશાંતિ માટે બળાત્કારે સંભોગ, અને (૩) પોતાના પ્રતિસ્પર્ધિઓને માર્ગમાથી દૂર કરવાનું આત્યંતિક (Extreme) સ્વરૂપ—ખૂન. એ શું ઓચ્છા થયા છે ?"

"એકદરે બીજાના દ્રવ્યનો અપહાર કરવાની વૃત્તિ કાંઇ ઓચ્છી થઇ નથી. સ્ત્રીલંપટ લોકો આગળ જે રીતે સ્ત્રી-વર્ગ તરફ દૃષ્ટિ નાખતા હતા, તેજ પ્રવૃત્તિથી પ્રેરાઇ આજે તેવા જ લોકો "સ્ત્રી-સમાજ પોતાની નજર નીચે કેમ વિશેષ રહે ?" એનો વિચાર કરી રહ્યા છે. "જગભરના સમાજની વહુ-દીકરીઓને પોતાની દેખરેખ નીચે લાવવા માટે કોઇ રૂપાળો હેતુ બતાવવાની માત્ર જરૂર છે." એટલો સુધારો ચોક્કસ ?"

"શું ગુન્હાનું પ્રમાણ ઓચ્છું થયું છે ખરૂં ? માનવીમનની ગુન્હાઓ કરવાની જે મુખ્ય પ્રકૃતિ છે, તેમાં જરા પણ ફેરફાર થયો નથી."

છતા—"મનુષ્યની નૈતિક સુધારણા થઇ છે," એમ કહેવું. એ કેવળ નિર્લજ્જતા છે. જુદા જુદા તત્ત્વજ્ઞાનોના નામાભિધાન હેઠળ આ ગુન્હાને "ગુનો જ કહેવાનું માંડી વાળી લે તો પછી સ્હેજે સમાજમાંથી ગુના નિર્મૂળ થઇ જવાના અને પછી લોકોની પણ શી વાત કે તેઓ ગુનાઓ કરી શકે?"

આવી રીતે "સમાજમા ગુન્હાઓ ઓછા થાય છે." એ વાત ઘણી જ સહેલાઇથી સિદ્ધ કરી શકાશે.

સાર એ નીકળે છે, કે—ભલે થોડા વર્ષો સુધી મોટી મોટી લાલચો અને સુખાભાસી સુખો પ્રજાને મળે, પરંતુ આધુનિક પ્રગતિની પાછળ દોડવું એટલે પરિણામે તો આપણી પ્રજાએ પોતાના જ આપઘાતના સાધનોની પાછળ દોડવું એ અર્થ છે.

પરંતુ બીજી પ્રજાના હિતના દરે આપણી પ્રજા આપઘાત કરે, તે ઇષ્ટ હોય, અને તેમ કરવાનો જેનો આદર્શ હોય, તો તેને સફળ કરવાનો ઉપાય આધુનિક પ્રગતિ છે. તેનો આશ્રય લેવો જ. તેઓને માટે એ કર્તવ્ય રૂપ છે. નહીંતર તે ત્યાજ્ય છે.

૧૭ "આજની પ્રગતિ એક ભયંકર વસ્તુ છે મહાહિંસાની પ્રયોજક છે." એ વાત અમે એકલા જ કહીએ છીએ, એમ નથી. ઉપરના ગ્રંથકારે પણ બહુ જ સુંદર રીતે તે સમજાવેલ છે.

૧૮ આજની પ્રગતિ માનવો માટે કેવળ આધુનિક ભૌતિક વિજ્ઞાન અને યંત્રવાદના આધાર ઉપર તદ્દન નવી જ જીવનવ્યવસ્થાના નવેસરથી ઊભી થયેલી છે. પરંપરાગત જીવનમાં સુધારો નથી જ. "સુધારો" શબ્દ તો શરૂઆતમાં વિશ્વાસ પમાડવા પૂરતો વાપર્યો છે. જો કે તે જીવનના પ્રચારના પ્રયોજનો "માનવોના સુખ માટે છે." એમ જણાવીને "પ્રગતિના પ્રચારકો પણ હેતુ અહિંસા છે" એમ જણાવે છે. તે એક જ પ્રજાના સુખ માટે પરિણમવાની હોવાથી બીજા માનવોની હેતુ-હિંસારૂપે બની ગઈ છે. જેમ બને તેમ સુલેહ સંપ શાંતિ વ્યવસ્થા વિગેરે શબ્દો પ્રચાર દ્વારા એની [illegible] તે હિંસા જળવાય છે. કે—સ્વરૂપથી પણ અહિંસા દેખાય એ મર્મ સાચવવામાં આવે છે, કેમ કે—તે દ્વારા જનતાને વિશ્વાસમાં લઈ, તેના પર કાબુ મેળવ્યા પછી, જે [illegible] ચાલવાના હોય છે અને તેથી આગળ સ્વરૂપમાં પણ જે હિંસા દેખાવની હોય છે તેની સાથે તુલના કરી [illegible] હિંસાના પ્રચાર માટે જ-સ્વરૂપથી અહિંસાનો દેખાવ માત્ર આગળ કરાતો હોય છે.

જેને પરિણામે માનવી-મહાહિંસાની પણ સંભાવના તેમાં ગોઠવાયેલી [illegible] જાતિ સમૃદ્ધિ સગવડવાળું જીવન ધોરણ [illegible] જીવનવાળું [illegible] મોટી લાલચો આપાતી હોવા છતાં, માત્ર એક જ પ્રજા [illegible] પરિણામમાં પણ આધુનિક પ્રગતિ હિંસારૂપ છે. હિંસા-અહિંસાના [illegible] જ મહત્વ આપવાથી [illegible] તેથી આજની પ્રગતિના [illegible] સામ્યવાદ સર્વોદયવાદ ને આજનો વિશ્વશાંતિવાદ [illegible] અને વાસ્તવિક રીતે પરસ્પર એક બીજાના પૂરક છે [illegible] પૂર્વ ભૂમિકા અને મજબૂત સ્થાન [illegible] અને આગળ [illegible] આપવાનો આદર્શ સફળ કરે છે.

ઉપર નિયંત્રણો લાવવાના માર્ગો ખુલ્લા કરવા માટે હોય છે. એમ એવડી ગોઠવણ હોય છે. આમા બીજા ઘણાં ઘણાં સૂક્ષ્મ રહસ્યો ગુંથાયેલા છે. તેથી તે પણ નવમી **મહાહિંસા** છે

૧૦ આ પ્રમાણે માનવો અને ઇતર નાના-મોટા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર અધિકાર સ્થાપિત થયા પછી જુદા જુદા નિમિત્તોથી મોટા પાયા ઉપર ગમે તેટલી હિંસા વધારવામાં આવે તો પછી, તેની વચ્ચે કોઇપણ આવી શકે જ નહીં.

માંસાહાર પૂરો પાડવા માસ: મચ્છી ઈંડા વગેરે: પશુઓના અવયવોમાંથી બનાવેલા ભોજન ઉપયોગી સાધનો: પ્રજાને અન્ન પૂરું પાડવા, ખેતીની રક્ષા માટે શિકારની છુટ આપવી બીજા પ્રાણીજન્ય પદાર્થો. દવાઓ વગેરેના વેપાર માટે-ધંધા માટે પરવાના આપવા તેમાથી દવાઓ બનાવવી જન સુખાકારી માટે કુતરા મારવા: વગેરે માટે સંપૂર્ણ અધિકારો રહે, અને એ રીતે ગમે તેટલી હિંસા થાય પરંતુ કોઇ ચું કે ચાં ન કરી શકે. તેવી ગોઠવણો ચાલી રહી છે. આ દશમી **મહાહિંસા.**

એ પ્રાગતિક રચનામાં તો સાચા અહિંસા-સંયમ-તપ-ત્યાગ વગેરેને સામાન્ય રીતે પણ સ્થાન નથી. ઉલટામાં-" મનુષ્યોને સંકોચિતતામાંથી છોડાવવા માટેના બ્હાનાથી તે ગુણો તોડવાના " આવે છે. આ સ્થિતિમાં-હિંસક બાબતો ઉપરના નિયંત્રણો પણ વાસ્તવિક રીતે, હિંસામાં બેફામ રીતે આ વધવામા સહાયક રીતે ફેરવી નાંખવાના ભાવિ ઉદ્દેશપૂર્વકના હોય છે આ અગ્યારમી **મહાહિંસા** છે

યાંત્રિક ધંધા વધવાથી નકામા થયેલા પશુઓને કતલખાને લઇ જવા સિવાય બીજો ઉપાય નથી રહેતો. તેજ પ્રમાણે પ્રગતિ પાછળ પડીને જાહેર જીવનમાં નકામા પડનારા બોજારૂપ થનારા માનવોની પણ ભવિષ્યમા બીજી શી દશા થવાની હશે તે તો જ્ઞાની જાણે ભલે કદાચ થોડાઘણા માનવો સ્વાશ્રય ખાતાઓથી જીવી શકે, પરંતુ એ રીતે કેટલાકને જીવતાં રાખી શકાશે? આભ ફાટયે થીગડું કેટલાં દેવાશે? એટલે માનવી હિંસા તરફ પણ જગતની મનોવૃત્તિ ક્રમે ક્રમે નિષ્ઠુર બનતી જાય છે. એક જ કુટુમ્બમાં પરસ્પરનો પ્રેમ ઘટતો જાય છે તે આ પાયા ઉપર હોવાનું જણાય છે. આ પણ એક મહાહિંસા નથી શું?

બેકારીને વધારનારો છે. તે ધંધા ધંધા ભાગે મરીને વિગેરે સમજાવાય "પરંતુ ૪૯ ટકા મહીના ગોઠાવીને નામે પ્રવેશ કર્યા પછી મોટી મહીના જોરથી પછી તેઓ જ બધા ધંધા હાથ કરશે, ત્યારે જે ભયંકર બેકારી ફેલાશે, તેનું શું? પણ એ વિચાર આજે કરવાનો નથી." તથા "જેઓ વર્તમાન પ્રાગતિક દોડના પાછળ રહે, તેનો કુદરતી નાશ થાય તો તેનો શો ઉપાય?" માટે તો ખૂબ પાડીએ છીએ, કે "પ્રગતિની કૂચમાં કદમ મિલાવીને આગળ ચાલો". એ અમારી વ્યાવૃત્તિમાંની છેલ્લી ચીસ છે "તેને ન સાંભળે તેનું શું થાય? આમ દલીલો કરાય આમ અનેક રીતની હિંસામાં અહિંસા મનાવાય છે, તે પણ આજની **મહાહિંસા** છે

ઘણાં જંગલમાં અને પર્વતમાં રહેતા આદિવાસીઓ વિગેરેની સેવા કરવામાં આવે છે ને તેઓને સભ્ય બનાવી ધંધા આપવામાં આવે છે પરંતુ તે પ્રયત્નો કાંઈ પણ પરંપરાગત હિતકારી [illegible] અને બીજા દેશોના સભ્ય માનવ જગત્ સાથેના મેળવ્યા માટેનાં નહિ કે તે વર્ગને તૈયાર કરવામાં આવે છે પછી તો ભોળી પ્રજાના સંતાનોના મોટા ભાગ ઉપર વસતી વધ્યા પછી તેઓનાં પણ એ જરૂર [illegible] વિના કેમ ચાલે? તે વિચારી જેવું તેનામાં સંસ્કાર-સંપન્ન પ્રજાઓએ રક્ષવું [illegible] ત્યારે ભૂલેલ બની રહી છે ત્યારે કૃત્રિમ રીતે થોડા વખત માટે સંસ્કારી બનેલા તેઓની તે, [illegible] તેની વધારે સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર રહેતી નથી આ **તેરમી મહાહિંસા** કહી શકાય

આમ અનેક તરફથી બહારથી અને અંદરથી નીચેથી કે ઉપરથી રીતે હિંસા [illegible] હિંસા જ ચાલી રહી છે, અને તે પણ ભવિષ્યમાં તેની મહા પરંપરા-અનુબંધ ચાલે તે રીતે [illegible] તો બહુ સામાન્ય દેખાય છે પરંતુ તેની પાછળ?

૧૪ આશ્રમો-મહા અહિંસાના આદર્શ સનાતની જૈન-શાસન [illegible] પ્રાચીન નીતિરીતિના નિયમો અને પરમાર્થની મર્યાદાના આધારે [illegible] કુટુંબ વ્યવસ્થા સ્ત્રીઓની મર્યાદાશીલતા વિગેરેને નષ્ટ કરવા [illegible] છે, અને હિંસા વધે છે આ [illegible] દેખાવો અને પ્રસિદ્ધ સાધ્ય ગમે તેટલા પૂરા હોય, [illegible] તેનું વાસ્તવિક પરિણામ પણ ભૂલાતા જાય છે. તે પણ મહાહિંસા [illegible] આગળ વધતી દેખાય છે, પરંતુ તેની [illegible]

પાયા ઉપર શરુ થઇ ગયો હતો. શ્રી ગાયકવાડ સરકારની તે પ્રચાર ઉપર મહોર છાપ મારવાની આ વાત તો સને ૧૯૩૩ લગભગની છે.

[આ હકીકત તેમના ભાષણોના બે ભાગ છપાયા છે. તેમાથી તે પરિષદમાંના એક ભાષણમાથી મળે છે]

આ (૧) આ નવી અહિંસામા પરિણામેઃ માનવોઃ અને માનવેતર પ્રાણીઓઃની હિંસા ગોઠવાયેલી છે. તેના બનાવોના હેવાલો અહિંસા પ્રચારક વર્તમાન પત્રોમાથી વાચવા મળે છેઃ મોટા મોટા પ્રથમ કક્ષાના કતલખાના કરવાની પ્રથમ કક્ષાના શહેરોમાં શરુઆત થઇ ગઇ છે. પછી બીજાઃ અને ત્રીજા નંબરના શહેરોમાં શરુ થતા-છેવટે-શ્રી પાલીતાણા જેવા-સિદ્ધક્ષેત્ર જેવા પવિત્ર ધામ સુધી પહોચી જતાય શી વાર ? તેને શી રીતે બચાવી શકાશે ? કેમકે-મહાજનનું નિયંત્રણ કરવા મ્યુ૦ સ્થપાવવામા પ્રથમ જૈનોનો જ ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે.

(૨) નિશાળો-શાળા-કોલેજોના પાઠ્યપુસ્તકોમા પણ હવે ઘણા ઘણા ચિત્રો સાથેના માસ મચ્છી ઇંડાના આહારને પોષક પાઠોદ્વારા ધમધોકાર શિક્ષણ અપાય છે. તથા તે રાધવાના શિક્ષણ ઉપર પણ ભાર દેવાની શરુઆત થઇ છે. ભૂગોળના પાઠ્યપુસ્તકોમા તેને લગતી ઉત્પત્તિઃ આયાત-નિકાસ કારખાના વપરાશ વગેરેની વિશાળ પાયા ઉપર માહિતીઓ અપાતી હોય છે. દૂધના પાઉડરઃ અને વનસ્પતિ ઘીનો વપરાશઃ યાન્ત્રિક ખેતી અને વાહન વ્યવહાર. પશુઓની આવશ્યકતા ઘટાડે, એ સ્વાભાવિક છે

(૩) તેથી એક વર્તમાનપત્રમાના હેવાલ પ્રમાણે-છે તેના કરતા પણ-૩૦ થી ૫૦ ટકા પશુધન જાનમાં ઓચ્છું કરી નાખવા માટેનો પ્રચાર કરવા અંગ્રેજી વર્તમાન પત્રોને-ફોર્ડ ફાંઉડેશન-યોજના તરફથી સહાય તરીકે રકમ આપવાની." હકીકત ઉક્ત છાપામા જણાવી હતી.

(૪) એટલે હાલની વધતી જતી હિંસા ઇરાદાપૂર્વક આતરરાષ્ટ્રીય દોરી સંચારથી અહિંસાના પડદા પાછળ પલ્લવિત થતી જાય છે. શ્રી મશરૂવાળાને કે શ્રી ગાયકવાડ સરકારને તે વખતે આ જાતની હિંસા વધી જવાની કલ્પના પણ નહી હોય. લોખંડી ચોકઠાંના વહીવટમા જ તેને માટેની ગોઠવણ આયોજનો પહેલેથી જ ગોઠવતા ગયા છે. આજે વિકાસ પામી રહી છે.

પણ તેમાં હિંસા ન માનતા. બૌદ્ધોની અહિંસાની માન્યતા ક્યાં? પરંતુ બૌદ્ધધર્મ તરફની અતિભક્તિમાં તણાઈ બાળ અને આળ તે ખરાં કરી નાખ્યાં આ ગ્રંથ કોણ સમજશે? કેમકે–તેમની જાણ પ્રમાણેના જૈન પંડિતો તો તેમને આ સત્ય વસ્તુ સમજાવી શકવાને અશક્ત હતા, કે જેમણે કૌશાંબીજીને જૈનશાસ્ત્રોના પાઠો બતાવ્યા હતા. કૌશાંબીજી તો આ પ્રસંગના ખરી રીતે જાણતું હતા.

(૩) તેઓ પણ પ્રસિદ્ધ જૈનાચાર્યોને રૂબરૂ મળીને સત્ય સમજવાની કોશીશ કરી નથી. તે ગુજરાતમાં એક જૈન મુનિઓને મળ્યા, તેમના એક વિદ્વાન મુનિએ આ બાબતના ખુલાસા માટે તેમને સૂચન જ આપ્યો છે. ત્યારે બીજા એક મુનિએ "આવા પાઠો જૈન આગમોમાં આવે છે" એમ કહીને કંઈક સમર્થન કર્યું. બસ, એક ઉપરથી કૌશાંબીજીએ અનેક જૈન મુનિઓને પોતાના કથનમાં સંમત માની લીધા ને પોતાના એ પુસ્તકમાં આવું વક્તવ્ય લખ્યું છે. હવે એને કોણ સમજાવે?

(૪) ખરી રીતે, જૈન આગમો એકાંતિક અને સર્વદેશીય માટેની હકીકતો આપતા હોય છે તેની વ્યાપક દૃષ્ટિથી. તેના અનેક અર્થો થાય, એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ તે કયા સ્થાનમાં છે? કઈ અપેક્ષાએ કહેલા છે? તે નયસાપેક્ષપણે સમજ્યા વિના ઘણા લોકોની ખોટી રીતે ઉત્સૂત્રપ્રરૂપણા થાય જ છે. નયસાપેક્ષપણે સમજ્યા વિના જૈન આગમોમાં ગેરસમજ ઉભી થાય એમાં શંકા નહીં; કેમકે–તેની એ શૈલી છે. એક જ વાત એક ઠેકાણે એક નયની અપેક્ષાએ અમુક રીતે હોય છે ત્યારે અન્ય નયની અપેક્ષાએ એ જ વાત બીજે ઠેકાણે બીજી રીતે હોય છે. તો પછી, કૌશાંબીજી જેવાને તે સમજવાનું ગજુ જ શું?

અને ભવોભવમાં તેઓના આત્માને કેટલા પાપના ભાગીદાર બનાવશે? પરંતુ જો તે ભાઈઓ પાપ-પુણ્યને જ ન માનતા હોય, ભવ-ભવાન્તર ન માનતા હોય. તો તે બાબતમા તેમને કાંઈપણ કહેવાનુ રહેતું નથી. લાખો મહાત્યાગીઓના આત્મભોગોને પરિણામે અહિંસાનુ કેટલેક અંશે પણ જે પાલન થયુ છે, તે આમ નાની ભૂલને પરિણામે વેડફાઈ જાય અને તેનો પસ્તાવોયે ન થાય, તે માનસ કેવુ ગણાય? અસ્તુ.

(૮) હજી પણ તેઓના આત્મા આવા પાપથી ધ્રુજતા હોય તેમ જણાતું નથી, એ દુખનો વિષય છે. નહિતર, તેઓની લાગવગ એવી છે, કે તેઓ આ અપ્રામાણિકતા ધરાવતુ પ્રકરણ સરકાર પાસેથી સરળતાથી કઢાવી નાખી શકે તેમ છે.

(૯) વર્તમાન સરકારને ફાવતી આ વસ્તુ છે માટે તેને વળગી રહેવાનો આગ્રહ તે છોડી શકતી નથી. નહીતર, વાંધા ભરેલા પુસ્તકને સ્થાન ન આપતા તેના ઉપરથી નવું પુસ્તક તૈયાર કરાવીને બુદ્ધ ચરિત્ર તરીકે છપાવી શકે છે. પરંતુ ખાનગી સંસ્થાઓ છપાવે, તો તે જુદી વાત છે. સરકાર એ જાહેર સંસ્થા છે. તેણે આવા વિસંવાદી પુસ્તકો ન છપાવવા જોઈએ. એમ સરકાર સમજે પણ છે પરંતુ પોતાનો હેતુ સરે છે. માટે આંખ આડા કાન કરે છે. પુસ્તક સારું હોય, તો તેમાંથી વિસંવાદી ભાગ બાદ રાખીને કે સ્વતંત્ર ઉતારો કરાવીને કે નવું લખાવીને સ્વતંત્ર પુસ્તક તરીકે છપાવી શકે છે. જેથી મૂળ ગ્રંથકારના સંદર્ભમાં તોડતાડ કરવાનો આરોપ પણ સરકાર ઉપર ન આવે, અને કામ થાય. પરંતુ માંસાહારની જૈન શાસ્ત્રોને લગતી ચર્ચા પૂરતું તે પુસ્તકનું સરકારને મન ઘણું જ મહત્ત્વ છે.

વળી, કૌશામ્બીજીએ એ પ્રકરણમા જેટલે અંશે એ વિષેની લંબાણ ચર્ચા ઉપાડી છે, તે પણ તે પુસ્તકના સંદર્ભ પ્રમાણે વધારે પડતી છે. એમ કોઈપણ ગ્રંથરચનાના નિષ્ણાતો ને જણાયા વિના રહે તેમ નથી. કે "વિસ્તાર વધુ પડતો છે." તેની ઇચ્છા માત્ર બૌદ્ધ-ધર્મની અહિંસાને નીચે ન પડવા દેવાની હતી. તેથી તે પ્રકરણ વિના પણ બીજો ઉતારો કરાવી સરકાર બુદ્ધ ચરિત્ર તરીકે સ્વતંત્ર પુસ્તક બહાર પાડી શકત, પરંતુ આજે તો સાચાને નામે ખોટું કરવાનો પ્રવાહ છે. તેમા કોને કહી શકાય?

અભયદેવસૂરિજીએ નોંધ કેમ ન લીધી હોય? તેની ઉપેક્ષા કરીને પરંપરાગત ચાલેલો અર્થ જ શું અને સ્વીકાર શી રીતે કેમ ન કર્યો હોય? કેમ કે આચાર્ય પરંપરા કેટલી ચાલી આવે છે. અને આગમની સૂત્રનો એ પ્રસંગ અતિપ્રાચીનકાળના અર્થમાં ચાલ્યો આવતો હોય, તે બનાવ્યો વ્યાખ્યાકાર કરાવે પ્રાચીન પેઢીના પ્રમાણ વિના તો એ પ્રમાણિત અર્થ ન જ કરે. એટલે તો કે પ્રામાણિક ટીકાકાર તો છે જ, કેવળ '**તત્ત્વ કેવળીગમ્ય**' એમ તો લખે જ. તેમ છતાં એના ખાસ પોતે ટીકાકારનો અર્થ પણ પ્રામાણિકતાની દૃષ્ટિવાળ [illegible] અર્થ આપવાની જરૂર તો હતી જ તે [illegible] નથી [illegible] ચાલેલો અર્થ આપી દીધો છે.

કરી શકતો નથી. ધાતુગત અર્થને પ્રગટ કરવામા સહાયક જ થાય છે. વાસ્તવિક રીતે અર્થ તો ધાતુમા જ હોય છે. તેથી **कृत**નો અર્થ ' કરેલ એટલે કે **સંસ્કારેલ** ' એવો કરવામાં કશોયે વાંધો આવે તેમ નથી. છતા '**મારેલુ** ' એવો અર્થ કરી નાખ્યો છે, તે તદ્દન ખોટો છે.

ઉ **परियासियाए** શબ્દનો અર્થ ' આજની પહેલાનુ ' એવો થાય છે. તેથી, તે '**વાશીમાંસ**' કેટલા દિવસ પહેલાનુ ? તે નક્કી કરી શકાતુ નથી. માટે ' પ્રથમ–કેટલાક વખત પહેલા કરેલો બીજો' પાક. એ અર્થ વધારે સંગત થાય છે થોડા દિવસ પહેલાની એકરસ થયેલી પાકૌષધિ વધારે ફાયદાકારક થાય છે. એમ પ્રસિદ્ધ છે.

ઋ कुक्कुड–कुर्कुट શબ્દનો મુર્ગી (મુરગી–કુકડી) અર્થ શા પરથી શા ઉપરથી કર્યો છે ? કુકડો અર્થ કેમ ન કરવો ? તેથી તે પણ બરાબર નથી.

ૠ ઉપર ઉપરથી જોતા તેમના પક્ષમા कात्रोय, मज्जार, कुक्कुड અને मास એ ચાર શબ્દો " છે, પરંતુ સંસ્કૃત અને નિઘંટુકોષો ' તે જ અર્થ ' કરવામાં પૂરતો ટેકો આપતા નથી, કેમ કે કાપોત નો અર્થ '**ભૂરું કહોળુ**' **મજ્જાર**નો અર્થ '**બિરાલિકા** વનસ્પતિ ' कुक्कुड શબ્દનો અર્થ 'બિજોરુ' કરવામા આવેલ છે. જો એ શબ્દના બીજા અર્થ થતા જ ન હોત, તો કબુતર, બિલાડી, કુકડો અર્થ લેવા જ પડત

માહિતી આપે છે. વળી, "રક્તપિત્ત જેવા વિકારમાં માંસ વધારે નુકસાન કરે છે ત્યારે દીપનપાચન ઔષધ તરીકે બીજોરાપાક એકદમ સારો ફાયદો કરે" એ વૈદ્યકદૃષ્ટિ પણ ધ્યાનમાં લેવાની છે.

વળી મૂળ સૂત્રમાં જ છે, કે–"મારે માટે બે કાપોતશરીર ઉપસ્કૃત છે. તેનું પ્રયોજન નથી."

આના ઉપર પણ વિચાર કરવા જેવો છે–જે **ઉપસ્કૃત** શબ્દનો અર્થ શ્રી પટેલે "રાંધેલું" એવો કરેલો છે. તે કોઈ રીતે સંભવે તેમ નથી. કેમકે શ્રી ગાથાપતિની તે પત્ની રેવતી શ્રાવિકાને એવું શું કામ હતું, કે–તેને આહારને માટે તે જ દિવસે "શ્રી સિંહ અણગાર આવે પધારવાના છે માટે પ્રભુ મહાવીરદેવ માટે હું રાંધી રાખું." એમ વિચારથી રાંધી રાખે એ ઘટના સંભવતી જ નથી.

પરંતુ ખરી રીતે એ પણ કોળાપાકરૂપે ઔષધ જ હતું. પ્રભુના રોગની શાંતિ માટે શ્રાવિકાએ ઔષધ બનાવી રાખ્યું હોવાનું સંભવિત છે–કે "જો ઔષધ તૈયાર હશે તો કદાચ પણ કામ લાગશે" માટે ત્યાં **ઉપસ્કૃત** શબ્દ પણ બરાબર બંધબેસતો જણાય છે. પરંતુ તે પોતાના માટે બનાવેલું હોવાથી પ્રભુ તે લાવવાનો નિષેધ કરે છે અને તેના કરતાં જૂનો (**परियासियाए**) બીજોરાના ગરનો પાક તે શ્રાવિકાના ઘરમાં છે, તે લાવવાની સૂચના આપે છે. માટે પણ ટીકાકારનો અર્થ દુરસ્ત કરનાર હોવાથી પારેવા જેવા ભૂરા રંગના બે કોળાનો પાક–ઔષધ પ્રભુ માટે બનાવનારીએ બનાવી રાખવાનું સંભવિત હોવાથી–વધારે સંગત અને યોગ્ય છે.

" धम्मुत्तर वड्ढउ " " ચારિત્ર ધર્મને વધારો." તેમા દેશ ને સર્વવિરતિ ચારિત્રને ધર્મ: શબ્દ લાગુ કરેલો છે.

આ પ્રમાણે-જૈનશાસ્ત્રોમાં ને લોકમાં પણ એક અર્થમા મુખ્યપણે વપરાતા શબ્દો બીજા ગૌણ અર્થો માટે પણ વપરાતા હોય છે. આથી શાસન: તીર્થ: ધર્મતીર્થ: ધર્મ-શાસન: સંઘ: પ્રવચન: જૈન-શાસન. વગેરે શબ્દો **બંધારણીય શાસન સંસ્થાના** અર્થમા પણ વપરાય છે. તેથી જૈનશાસનના અભ્યાસીઓએ વ્યામોહમા પડવાની જરૂર નથી. શ્રી આગમોમા **તીર્થ** શબ્દ **પ્રથમ ગણધર ભગવંતના:** અને **ચતુર્વિધ સંઘના:** અર્થમા વાપરવાનું પ્રસિદ્ધ છે. પરંતુ, તે પણ નયસાપેક્ષ વચનો છે. બીજે ઠેકાણે બંધારણીય શાસન અર્થમા [तीर्थं प्रवर्तयेत्] વપરાતા તીર્થ પ્રવચન. વગેરે સાથે વિરોધ નથી હોતો. એમ સમજી લેવું જોઈએ.

આ ઉપરાત, બીજા ઘણા-ઘણા પ્રમાણો છે **દીક્ષા-વિધિ** વગેરે વિધિઓમા શ્રુતદેવી અને શાસનદેવી.ના કાયોત્સર્ગો જુદા જુદા હોય છે. વગેરે ઘણા પ્રમાણો છે તેથી, **"શાસનનો** અર્થ શાસ્ત્રો જ છે." અને "તીર્થનો અર્થ શ્રી સંઘ જ છે" એમ એકાંતથી ન માની લેવું યોગ્ય છે ઘણે ઠેકાણે જુદા જુદા પૂજ્ય સ્થાનો ગણાવનારી ગાથાઓમા શ્રુત, સંઘ, પ્રવચન, ત્રણે ય શબ્દો વાપરેલા હોય છે શ્રી તત્ત્વાર્થમા **"પ્રવચન વત્સલત્વ"** મા પ્રવચન શબ્દ શાસન અર્થમા છે વગેરે:

૪ આ બાબત વિષે અમે અહી આટલાબધા ભારપૂર્વક લક્ષ્ય એટલા માટે ખેચીએ છીએ, કે-વિશ્વાધારભૂત આ વસ્તુ આપણે લગભગ ભૂલી ગયા જેવી સ્થિતિમા મૂકાઈ ગયા છીએ

તેના બે કારણો છે—(૧) તે અગમ્ય ભાવ વસ્તુ છે તેથી નજરે ચડે તેવી વસ્તુ નથી

મનાયી રહ્યા છે. તે એટલેથી જ અટકતું નથી, પરંતુ વર્તમાન-આજના-શાસનને એમાંની કોઈ વસ્તુ ગમતી નથી. અથવા જગદ્ગુરુ શાસનની આર્ય મહાપ્રજાનું ગુરુત્વ તોડી, પોતે જગદ્ગુરુ બનવાની તેની નેમ હોઈને પણ તેના ઉપર સત્તાથી કબજો મેળવી તેને તિરોહિત કરવાની નીતિ છે. તે નીતિ સર્વથી અતિ ભયંકર છે.

તે નીતિમાં આપણી ઉપેક્ષા આપણે તેના વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વને ભૂલી જઈએ એ આપણે માટે કેટલું બધું શોચનીય અને જગત્ માટે કેટલું ભયંકર?

૪. આજે આપણે "જૈન-શાસનની જય" ઘણીવાર બોલાવીએ છીએ. શાસનની ઉન્નતિ પ્રભાવના વગેરે શબ્દો બોલીએ છીએ. "શાસનની અપભ્રાજના જેવું કોઈ મહાપાપ નથી." એમ પણ બોલીએ છીએ. પરંતુ "તે વિશ્વવ્યાપક મહાશાસન નષ્ટ કરવા મથી રહ્યા છે." તેનો આપણને ખ્યાલ પણ નથી. તેથી, તેની અપભ્રાજના કરનારા તત્ત્વોને જાણતાં-અજાણતાં સમ્પૂર્ણ વાસ્તવિક ટેકો આપતા રહીએ છીએ. તેનું બીજું કારણ એ છે, કે-આજે શાસન શબ્દને સંઘ, શ્રાવક, પ્રભુના કર્મોદ્દેશક [illegible] ઘટાડી સંતોષ માની લઈએ છીએ અને આજની ધાર્મિક સંસ્થાઓ પણ આત્માપ્રધાન [illegible] ને બદલે ભૌતિકવાદ પ્રધાન વર્તમાન શાસનને ધોરણે સ્થાપીને તેને ટેકો આપીએ છીએ. ને ભૌતિકવાદની સંસ્થાઓ સ્થાપવાની શાસનનો પ્રચાર જ "આત્માપ્રધાન સંસ્થાઓના ઉચ્છેદ માટે" [illegible] ઈરાદાપૂર્વક કરવામાં આવેલો છે ને તેને લગતા કાયદા કરવામાં આવેલા છે.

જગત્માં કોઇપણ કાર્ય સંસ્થા વિના ચાલી શકે નહી; પ્રચાર પામી શકે નહીં. ઉદ્દેશ અને મ[illegible] સિદ્ધ કરી શકાય નહી. તેના વિના એક ડગલું પણ ચાલી શકાય નહીં. તત્ત્વજ્ઞાન અને પાય[illegible] મય શાશ્વત ધર્મ: શાસન સસ્થા વિના સામુદાયિક રીતે ગીધી રીતે અમલમાં આવી શકે નહીં"

(૧) બંધારણીય તંત્ર (૨) સંચાલક વર્ગ અને (૩) નિયમાવળી શાસ્ત્ર: એ ત્રણેય જુદા [illegible] હોય છે. નિયમો ભલે શાસ્ત્રમા હોય, તેનો અમલ કરનાર ભલે તેનુ સંચાલક બોર્ડ હોય, પરંતુ [illegible] મોના અમલથી ઉત્પન્ન થયેલી એક વ્યવસ્થા તંત્રરૂપ સસ્થા. વિના નિયમાવળી કે સંચાલક [illegible] વિનાના બની રહે છે. માટે સંસ્થા વિના ચાલે નહીં એ નક્કી છે. તો પછી જૈન-ધર્મ સંચાલન [illegible] તંત્રરૂપ સંસ્થા હોવી જ જોઇએ ? કે નહીં ? અને હોય, તો તેનું શુ સ્વરૂપ છે ? તેને માટે [illegible] કયા શબ્દો છે ? જે શબ્દો હોય, તેનો ઉપયોગ કરીયે પરંતુ કાઇક તો જોઇશે જ. અને તે [illegible] રૂપે હોય, છતાં આપણે તેની ઉપેક્ષા કરીયે, કે "તે નથી. તેવુ કંઇ હોઈ શકે નહીં" એમ [illegible] વર્તીએ, તો કેટલો અનર્થ થાય ? સમ્યગ્દર્શન ગુણ મૂળથી તૂટી પડે. એ સ્વાભાવિક છે.

માટે શાસન સંસ્થાનું અસ્તિત્વ અનિવાર્ય રીતે સ્વીકાર્યા વિના ચાલે તેમ નથી જ.

[૨] વર્તમાન જૈન–શાસનની મૂળ ઉત્પત્તિ: અને પ્રવાહ:

૧ જેમ પેટી બનાવનાર સુતાર પેટીનું તૈયાર સ્વરૂપ મનમાં કલ્પી રાખીને, પ્રથમ [illegible] નાના–મોટા અંગો તૈયાર કરે છે. ને પછી દરેક અવયવો: સાંકળ: નકુચા મજાગરા વગેરે [illegible] આખી બરાબર સાગોપાંગ તૈયાર કરી રંગી, ને ગ્રાહક આગળ સુરેખ પેટી રજુ કરે છે તેમ [illegible] ઇશ્વર૦શ્રી **ઋષભદેવ પ્રભુએ** પ્રથમ અર્થ: અને કામ: પુરુષાર્થને પ્રચલિત કર્યા. અને બાદ [illegible] જરૂર પૂરતું નિયંત્રણ રાખી ઉદ્ધત લોકો પાસે તે બે પુરુષાર્થની મર્યાદાઓ જળવાવનાર [illegible] તંત્રને અર્થ પુરુષાર્થ સાથે જોડયું. ને પોતે રાજ્ય વ્યવસ્થા પ્રથમ રાજા બનીને અમલમા મુકી [illegible] પુરુષાર્થના વ્યવસ્થિત માર્ગાનુસારિ પ્રાથમિક અંગો એ રીતે તૈયાર કરેલા છે. શિલ્પાદિક ધંધા[illegible] કામ પુરુષાર્થમા સદાચારનું રક્ષણ કરનાર વિવાહાદિક આચાર વગેરેની નિયામક સામાજિક વ્યવસ્થા વગેરેની વ્યવસ્થા સ્થાપેલ છે, અને મુનિપણે દીક્ષિત થયા બાદ મોક્ષના અનન્ય કારણમય [illegible] અંગોરૂપ **ધર્મ પુરુષાર્થ** સંસ્કૃતિનો મુખ્ય આત્મા જોડી દઇ ચાર પુરુષાર્થની સંપૂર્ણ સાગો[illegible] માનવી જીવન વ્યવસ્થા લોકોમાં અમલમાં આવેલ છે. તેના પેટામા તમામ ધંધાઓ, કારીગરી[illegible] પુરુષને બહોતેર અને સ્ત્રીને ચોસઠ કળાઓનું સાગોપાંગ શિક્ષણ: અઢાર લિપીઓ ભાષાઓ વિ[illegible] વગેરે જીવનઘડતરના પ્રસંગો: રાજ્યના સર્વ અંગો: વગેરે વગેરેનું શિક્ષણ આપેલ છે. ને પ્રજાના જી[illegible] ન[illegible] અમલમાં આવેલ છે.

કાર્યો વગેરે કરી શકતા જ નથી. માનવોના દાન નિરિક્ષણ પરોપકારપ્રધાન આધ્યાત્મિક વિકાસમૂલક જીવન જીવતા નથી એ નિવૃત્તિમાંથી ફેલાતી સેવા ઉપકારી મહાત્મા પુરુષોનું એ કામ. તેઓ સિવાય આવડી મોટી જોખમદારી કોણ ઉઠાવી શકે કે કોણ કરી શકે?

[illegible] કે આ બધી પ્રવૃત્તિઓના ફેલાવાની નીતિ રીતિમાં આહાર-વ્યવહાર, ઉત્પાદન-વિતરણ વગેરે [illegible]. [illegible] વ્યવસ્થા કરી [illegible] આધ્યાત્મિક [illegible] સમાજની [illegible], [illegible] વગેરે [illegible] અવ્યવસ્થા હોય, અને તેમાં [illegible] વગેરે પ્રવર્તન [illegible] [illegible] અને [illegible] આત્મ-સુધારણા વગેરે આવી રહે છે. માટે [illegible] આ [illegible] ધર્મ કાર્ય છે. એટલે આમ નિવૃત્તિ છે. માટે નિવૃત્તિ-પ્રધાન એ પ્રવૃત્તિઓ છે. એ જ પ્રમાણે [illegible] વ્યવસ્થા [illegible] વગેરેની વ્યવસ્થા વગેરે [illegible] કરેલા છે. [illegible] તેના પર [illegible] કે [illegible] જીવન [illegible] વગેરે [illegible] [illegible], અને [illegible] કરી શકે તથા આત્મિક જીવનનું [illegible] [illegible] તે [illegible] જીવન [illegible] અને.

જગતની સામે સન્માર્ગ સદા ચમકતો રહે છે. એ જગતને મોટામાં મોટો લાભ છે. જો તીર્થંકરોએ મૌનનો આશ્રય લઈ એ ઉપદેશ જ ન આપ્યો હોત, તો જુદા જુદા સંપ્રદાયો કદાચ ન હોત. પરંતુ સાથે જ સન્માર્ગદર્શક શુદ્ધ શાસન પણ ન જ હોત. જો કે એકતરફી ધર્મશાસનોઃ અને સંપ્રદાયોએ અંશથી તો જગતને લાભ આપ્યો જ છે.

૮ ત્યારે આજની પ્રગતિઃ શુદ્ધઃ કે અશુદ્ધ કે ગમે તેવા સર્વ ધર્મોની સામેના એક મોરચારૂપે છે. સર્વને ભયરૂપ છે. છતા, તેની લાલચો અનેક આકર્ષણો જન્માવનારી છે. તેથી, કોઇક વિરલા શિવાય, તેમાંથી બચવુંઃ એ ઘણું જ મુશ્કેલ કામ આજે બની ગયુ છે.

૯ અહી પ્રશ્ન એ થશે કે–"શ્રી ઋષભદેવ આદિ તીર્થંકર પ્રભુએ એ રચના કરી, એ વાત તો તમે જૈનો ભલે માનો. પરંતુ બીજા ધર્મવાળા એ વાત શી રીતે કબુલ રાખે ?"

આ પ્રશ્ન પણ વિચારવા જેવો તો છે જ. બીજા ધર્મવાળા પણ એક યા બીજી રીતે કોઇને માનવસમાજ–વ્યવસ્થાના આદિ વ્યવસ્થાપક તરીકે સ્વીકારે જ છે. કોઇ પ્રજાપતિઃ કોઇ શંકર. નામ આપે છે. આધુનિક યુરોપીયનોએ લખેલા જગતના ઇતિહાસમા **બાબા આદમ** અને **ઇવથી** માનવ વ્યવસ્થાની શરુઆત લખી છે. ઇસ્લામ વગેરે પણ પ્રાયઃ એ વાતનો સ્વીકાર કરે છે.

કાળક્રમે જુદા જુદા દેશની જુદી જુદી પ્રજાઓ અને ધર્મશાસ્ત્રકારોમા જુદા જુદા નામે, કોઇપણ એક જ વ્યક્તિ હોવાનુ કેટલીક રીતે ઠરી શકે છે.

अ શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણમાં **શ્રી ઋષભદેવ** પ્રભુનું **નાભિરાજા** અને **મરુદેવીના** પુત્ર તરીકે ચરિત્રમાં તેમણે કરેલી વ્યવસ્થાનો સંક્ષેપમાં નિર્દેશ છે

आ **પ્રજાપતિ** નામ પણ તેમને ઘટી શકે છે. કેમકે–પ્રજાના પહેલા રાજા હોવાથી તે પ્રજાપતિ હતા.

इ શંકરઃ અને **શ્રી ઋષભદેવઃ** એ બન્નેયનુ **ઋષભધ્વજ** નામ સમાન છે. તથા બીજી પણ કેટલીક સમાનતાઓ વર્ણવાયેલી છે.

ई **બાવા આદમ** અને **ઇવ**માં બાવા શબ્દ પ્રાકૃત **वप्प**=બાપ શબ્દ ઉપરથી ઉતરી આવ્યો છે બપ્પના=બાપ બાવા બાપુઃ બાપા. બાજુ વગેરે જુદી જુદી ભાષાઓમાં રૂપાન્તરો થયેલા છે.

આદમ શબ્દ **આદિમ** ઉપરથી ઉતરી આવ્યાનું માનવામાં મુશ્કેલી પડે તેમ નથી.

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજાના સમયમા ભારત અને ગુજરાતમા મુસલમાનોનુ આગમન થયેલું હતુંઃ તેથી તેઓ **બાવા આદમઃ** અને **ઇવ**ને સૃષ્ટિ (માનવીય વ્યવસ્થાના મર્જન) ના આદિકર્તા કે વ્યવસ્થાપક જણાવતા હશે. પરંતુ " એ **આદમ બાવાજી શ્રી ઋષભદેવ** સિવાય બીજા કે નથી " એમ દૂર દૂરથી પણ સુચિત કરવા માટે શ્રી સકલાર્હત્ સ્તુતિમા—

છે, કે " ભારતના પ્રજાના લોકો જેને બાબા આદમ નહીંકે ઓળખાવે છે, તે આ બાબા **આદિમ** પહેલા રાજા, પહેલા મુનિ અને પહેલા તીર્થસ્થાપક શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુ છે " એમ સહેજ **આદિમ** શબ્દ વાપરવામાં કેમ સૂચિત ન કર્યું હોય ?

૩ આધુનિક સંશોધકો " પ્રથમ માનવો જંગલી હાલતમાં હતા અને પછી ધીમે ધીમે સુધર્યા છે." તેને માટે જુદા જુદા કાળના જુદા-જુદા હથિયાર બતાવે છે. પત્થર યુગ, લોહ યુગ, વિગેરે અને મળી આવેલા પ્રાચીનકાળના કેસિલો વગેરે સાધનો માનવીય હાડપિંજરો તથા બીજા અવશેષો ઉપરથી એ બધું સમજાવે છે ને ઉપરથી એટલું નક્કી થાય છે, કે આજના કરતાં પ્રાચીનકાળના માનવ શરીરો ઘણા મોટા સંભવિત હતા. બીજા પ્રદેશોમાં જંગલી હાલતમાં માનવો હોય એ કાંઈ અસંભવિત માનવામાં હરકત નથી. પરંતુ ભારતમાં તો પ્રાચીનકાળથી જ સંસ્કારી માનવો હોવાના પ્રમાણો જગતભરના ધર્મશાસ્ત્રો અને " ભારત તરફથી નિકટ ભાવ કાળમાં [illegible] સંસ્કારી હતા " એ જાતની લગભગ એક જ પ્રકારની નોંધ ઉપરથી " ભારતમાં સંસ્કારી માનવો પ્રાચીનકાળથી હતા " એમ કહી શકાય તેમ છે. આધુનિક શોધકો પ્રાચીન ઇતિહાસ વિગેરેનું [illegible] ભારતથી ન કરતાં ગ્રીક, રોમ અને બીજા પાશ્ચાત્ય પ્રદેશોથી કરે છે એટલે આખી [illegible] ઘણાંનામાં વિકૃત અને ખૂબ બગડેલી હકીકત રજૂ થાય છે, અને તે [illegible] અસ્મિતાને બાધ પ્રજાના માનસમાં જરાપણ સ્થાન ન પામવા દેવાનું [illegible] જાતના વિધાનો કરવા કાયમ માટે પ્રેરણા કરતા હોય છે. પરંતુ ભારતના [illegible] વ્યવસ્થિત સંસ્કૃતિ ભારત અને પ્રજાના લોકોમાં અને જીવનમાં વ્યવસ્થિત [illegible] આજે પણ વિદ્યમાન છે. એ કેમ પણ એક મહા[illegible]-દૃષ્ટિ વ્યક્તિની રચના [illegible] ચિત નથી. અને દરેક ધર્મોના પ્રાચીન ધર્મશાસ્ત્રોમાંની નોંધ એના પુરાવામાં [illegible] તમામથી સમાય કરે તે વિસ્મિત થયા " વિગેરે વાતના અભિપ્રાય નથી [illegible] સંશોધકો એવી વાતોને લગભગ ભાગી અને હાસ્યાસ્પદ ગણી નાંખે [illegible]

જૈન ધર્મ, અને તેની વ્યવસ્થા વિગેરેને આ [illegible] જોઈ કરીને, આજના સંશોધકો સ્વતંત્ર રીતે વિધાન કરતા હોય [illegible] આપવાની તેઓના વિધાનોમાં [illegible] નથી " [illegible] કાળમાં જ [illegible] થાય [illegible] " [illegible] અને આરોગ્ય [illegible] અને [illegible] કલ્પિત મનોવૃત્તિ સ્વાભાવિક રીતે જ [illegible] છે તેના [illegible]

અને તેમાંની મોક્ષાનુકૂળ આગળના જીવનક્રમો પણ વિકાસ પામે, માટે મર્યાદાઓનું નામ માર્ગાનુસારિતા વ્યવહાર: શુદ્ધ વ્યવહાર: સદ્‌વ્યવહાર: સંસ્કૃતિ વગેરે છે.

૨ જેમ 'આત્મા છે' ઇત્યાદિ સમ્યગ્દર્શનના ૭ સ્થાન છે. તેજ પ્રમાણે 'આત્મા નથી' ઇત્યાદિ મિથ્યાદર્શનના ૭ સ્થાનો છે મિથ્યાદર્શનના ૭ સ્થાનો ઉપર જણાવ્યા તેવા માર્ગાનુસારી કે માર્ગનિષ્ટ સદ્‌વ્યવહાર ઉત્પન્ન જ ન થવા દે. અથવા ઉત્પન્ન થયા હોય તો તેનો નાશ કરે. પરંતુ જો તે ૭ સ્થાનો ઉપરના સદ્‌વ્યવહારો જીવનમા ચાલુ હોય, અજાણતા પણ બાળકાદિમા ચાલુ હોય તો પણ તે જીવોને મિથ્યાભાવના તે ૭ સ્થાનોથી દૂર રાખે છે અથવા મિથ્યાદર્શનના ૭ સ્થાનોની અસર તેનાથી દૂર રહે છે. અથવા તેને દબાવી રાખે છે. તેની ઝેરી હવા તે આત્માને સ્પર્શવા આવી શકતી નથી

ઉપાધ્યાયજીશ્રી યશોવિજયજી મહારાજાએ શ્રી અધ્યાત્મસારના મિથ્યાદર્શન પ્રકરણમાં મિથ્યાત્વના ૭ સ્થાનો વડે [૧]શુદ્ધ વ્યવહારોલ્લંઘન–સદ્‌વ્યવહારોલ્લંઘન–સદ્‌વ્યવહારોનો નાશ જણાવેલો છે અને સદ્‌વ્યવહારોના પાલનને મિથ્યાત્વધ્વંસી–મિથ્યાત્વનો નાશ [૨]કરનારા જણાવેલા છે. શ્રી ટીકાકારે ત્યાં વ્યવહારનો અર્થ દેશવિરતિ સર્વવિરતિના સદ્‌વ્યવહારો ઉપરાંત માર્ગાનુસારી ખેતી ન્યાય વગેરે અને બીજા સદ્‌વ્યવહારો પણ જણાવેલા છે. અપેક્ષાએ તે બરાબર બંધ બેસે છે.

આજકાલ તો નવા બંધારણના આધારે ધર્મથી અનિયંત્રિત વ્યવહારો સ્થાપવામાં આવે છે. તેને આપણે તો વ્યવહારો જ કેમ કહી શકાય? ઉન્માર્ગ જ કહી શકાય. આજે તે નવા વ્યવહારોનો પાયો મિથ્યાત્વના ૭ સ્થાનો ઉપર સ્થાપિત કરવામા આવેલો છે; પરંતુ ન્યાય:, નીતિ, સદાચાર, પરોપકાર, યોગ્ય મર્યાદાઓ, વગેરેનુ ધર્મ વિના અસ્તિત્વ જ સંભવતું નથી.

પરિવર્તનોને નામે ક્રમે ક્રમે મન ફાવતું સ્વરૂપ પરિવર્તન કરી-કરાવી રહ્યા છે. અને તદનુકૂળ કાયદા કરી-કરાવી તે દરેકને કાયદામય હોવાનું ઠરાવે છે. જ્યાં ધર્મ વિના લોકોને પણ ચાલતું નથી તદ્દન, પ્રગતિ પણ શા માટે કેળવવી? માનવોના સુખ માટે! પણ, એવો વિચાર પણ ધર્મ વિના કોને અને શા માટે આવે? એમ શા માટે કરવું? 'માનવો પોતે પોતાના સ્વાર્થ માટે યોગ્ય વ્યવસ્થા ગોઠવે તેમાં ધર્મની જરૂરીયાત શી?' આ પ્રશ્ન પણ ઉભો થઈ શકતો નથી, કેમ કે—એવા પણ કોઈ ને કોઈ માનવોને કોઈ બીજા માનવો માટે ઉદારતા બતાવવી પડતી હોય છે બીજાને માટે ત્યાગ કરવું પડતું હોય છે પરોપકારીને સ્થાન આપવું પડતું હોય છે જેના બદલામાં સ્વાર્થ સધાવાનો ન હોય તેને પણ મદદ કરવાની વૃત્તિ થાય છે માનવી પડે છે, કે જેને ગમે ત્યાંથી પણ કોઈ લક્ષે, ધર્મ પ્રવેશ છે કે એમ દરેક રીતે વિચારી જોતાં આર્થિક-રાજ્યની વ્યવસ્થા કેવળ પ્રગતિરૂપ નથી કે આધ્યાત્મિક આરોગ્ય માર્ગાનુસારી અને મહામંગળમય ધર્મ, કે જે સુખ આપનાર રહ્યો છે તે સિવાય બીજી કોઈ વ્યવસ્થા યોગ્ય અને ટકાઉ નથી જ આ સ્પષ્ટ જણાય છે

સુખ-શાંતિ આપી શકે છે. અન્યથા દુઃખ દાવાનળ સિવાય કાંઇ જ મળે તેમ નથી. પશુને એ [illegible] નથી, પરંતુ માનવની બુદ્ધિ તે સ્થિતિ કદી ચલાવી લઈ શકે તેમ નથી.

આજ ભલે ભારતની કોર્ટો ન્યાયને બદલે કાયદાની-આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદાના આધાર ઉપરના કા-દાની કોર્ટો હોય, ન્યાયશબ્દનો ખોટી રીતે ઉપયોગ કરી-કરાવીને ભારતની પ્રજાને ભૂલાવામાં [illegible] આવતી હોય, તો પણ સૌને એક વખત ન્યાયશબ્દના સાચા અર્થ ઉપર આવવું જ પડશે.

માટે ષટ્સ્થાનકનું તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના આધાર ઉપરની ચાર પુરુષાર્થની અહિંસક સંસ્કૃતિ અને તેના કેન્દ્રભૂત પાંચ અંગોમય ધર્મપુરુષાર્થ અને તેને અનુસરતા સદ્વ્યવહારો જ માનવજાતને માટે [illegible] શરણરૂપ છે. ઉન્માર્ગે ચડેલો ગુંડો કે લુંટારો થોડા વર્ષ પોતાની તે પ્રવૃત્તિમાં આનંદ, સુખ ને ઉન્નતિ માનતો હોય છે. પરંતુ આખરે તેનેય સીધે રસ્તે આવવું પડે છે ત્યારે જ તેને શાંતિ મળે છે તે પ્રમાણે હાલની ઉથલપાથલ જનતાને આજે રહી છે, પરંતુ તેમાં શાંતિ કે જયવારો નથી જ.

તેથી રાજ્ય, આર્થિક-સામાજિક-શાસનો, વ્યવસ્થાતંત્રો પણ ધર્મની મર્યાદા અને યોગ્ય પ્રેરણા સન્માર્ગે ચાલી શકતા હોય છે. પછીના સર્વ તીર્થંકર ભગવંતોએ પણ ધર્મશાસનો સ્થાપીને [illegible] ધર્મપુરુષાર્થને જ વ્યવસ્થિત વેગ આપ્યો હોય છે. જેથી ચારેય પુરુષાર્થો વ્યવસ્થિત થઈ જઈ યોગ્યમાર્ગે ચાલવા લાગે છે.

પછી શ્રોતાઓમાં એવા પોકારો થયા કે "ચીન વિષે શું ?" શ્રી નહેરૂએ કહ્યું હતું કે "હું ચીનનો વિજય થાળવા માંગતો નથી.

મને લાગે છે કે દશકોનો એકઠો કર્યા પછી ચંગાણ વહેર વધુ સહજ બનશે."

[ઈંગ્લાંડમાં ઇન્ડિયા લીગ સમક્ષ કરેલા ભાષણોમાંથી તા. ૭-૫-૬૦ (રોઈટર)]

"આ સભાના પ્રમુખ બ્રિ૦ પાર્લામેન્ટના સભ્ય મી. એન્ડ્રુસન હતા. મી. એટલી (ભારતને સ્વરાજ્ય અપાયું તે વખતના ઈંગ્લાંડના વડા પ્રધાન), મી. પેથીક લોરેન્સ (ભારત પાસે મંત્રી મંડળની દરખાસ્તો સાથના ત્રણેના એક અને ઈંગ્લાંડના તે વખતના ભારતના સેક્રેટરી) વિ. સંખ્યાબંધ લોકો હતા."

જન્મભૂમિ તા ૭-૫-૬૦ શનિની આવૃત્તિ પૃષ્ઠ ૧ લું.

તા. ૮-૫-૬૦ રવિવારની આવૃત્તિ પૃ ૧ લું.

દુનિયાભરના ધાર્મિક, આર્થિક, સામાજિક, કૌટુંબિક, રાજ્યકીય, લશ્કરી કાયદા અને બંધારણીય તથા બીજી અનેક બાબતોમા યુનો મારફત શ્વેતપ્રજાની મોટી ઉથલપાથલ કરવાની અને કબજા જમાવવાની ગોઠવણો આગળ વધારાઇ રહી છે. જે વાતાવરણ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે.

૫ સ્વરાજ્યો આપવાની તેઓની જ ગુપ્ત યોજનાઓ હતી. એ મી. નિકેતા ક્રુશ્ચેવ પ્રેરિત રશિયાનો સંસ્થાનવાદની નાબુદિના પ્રશ્નનો ઠરાવ બહુમતીથી મહાસમિતિમાં પસાર કરાયો, તે ઉપરથી જ જાણી શકાય છે. તથા ૧૪૯૨ ની સ્પેન-પોર્ટુગલ વચ્ચેની વિશ્વ વ્હેંચણીની ઘટનાની શ્વેતપ્રજાએ ઉપેક્ષા કરી જ નથી. ભારતના દેશનેતા ગણાતા અને શ્રી રાજાજી. કે. એમ. મુન્શી કે બીજા વકીલ-બેરીસ્ટર વગેરે લોકો ભલે ગફલતમા રહી સત્ય સમજવાથી વંચિત રહેતા હોય, પરંતુ શ્વેતપ્રજા પોતાના મૂળ હેતુઓમાં આગળ વધ્યે જ જાય છે. ને દરેક દેશોની અશ્વેતપ્રજાઓ પોતાના ગણાતા આગેવાનો દ્વારા અંધારામાં રહે છે. **મુંબઇ-સમાચારમાં** પ્રસિદ્ધ થયેલ હેવાલમાનો નીચેનો હેવાલ આ બાબતનો એક સચોટ પૂરાવો છે.

"રશીયાની દરખાસ્તને મહાસમિતિએ મંજુર કરી, ત્યારે શ્રી ક્રુશ્ચેવે તાલીયો પાડી હતી અને તેની કદર કરતું હાસ્ય તેમના મુખપર છવાયુ હતુ, અને તેમણે તેમની સન્મુખ બેઠેલા **સ્પેન**ના પ્રતિનિધિ તરફ અંગુલી નિર્દેશ કરીને તેમને દરખાસ્તનો સ્વીકાર તાળીઓ પાડીને કરવાની વિનંતિ કરી હતી. ક્રુશ્ચેવ આનંદથી હસી રહ્યા હતા ત્યારે સ્પેનીયાર્ડોએ હર્માને તાલીઓ પાડવાની શરૂઆત કરી હતી"

તાલીઓ પાડવા જેવી બાબતની કેવી ખુબીથી નોધ લેવામા આવી છે ? તે ખૂબ સૂચક છે.

ડો. પરેરાનો દાવો

"પોર્ટુગલના દરિયાપારના પ્રદેશો અંગે હાલ તુરત કોઇપણ જાતના બંધારણીય ફેરફારો કરવાનો ઈરાદો નથી. પોર્ટુગલ અને તેના દરિયાપારના પ્રદેશો સમગ્ર એકમના ભાગો છે. અને જે કારણોસર તે સાથે સંકળાઇ રહ્યા છે, તે બીજા કોઇ કરતા અમે પોર્ટુગીઝો વધુ સારી રીતે સમજી શકીયે છીએ."

(૧) ભારતીયોની દૃષ્ટિથી

ભારતીયો એમ સમજતા હતા કે "યુરોપના લોકો ડચો, અંગ્રેજો, વલંદા, પોર્ટુગીઝો વિગેરે ભારતમાં વેપાર કરવા આવેલા હતા, પછી અહીં હિંદુઓ, મુસલમાનો, પેશ્વા વિગેરેની અંદરોઅંદર [illegible] લડાઈ જોઈને રાજ્ય હાથ કર્યું છે, અને પછી પાર્લામેન્ટે શાંતિપૂર્વક અને વ્યવસ્થાસર પ્રામાણિક રાજ્ય સ્થાપન કર્યું છે. ૧૮૫૭ના બળવા પછી તેઓ વધારે મજબુત અને સ્થિર થઈ ગયા. ભારતના કે માનવજાતના સર્વ પ્રકારના જીવનના મૂળભૂત આર્ય પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિના આગેવાનો, ધર્મગુરુઓ, પંડિતો, ધર્માર્થીઓ, વેપારીઓ, જ્ઞાતિઓ, મહાજનો, કુટુંબો વિગેરેને પુનઃ સત્કાર આર્ય સંસ્કૃતિનું રક્ષણ કરવા માટે તેને [illegible] કરી રહ્યા છે."

શિક્ષણ ન્યાય [illegible]

તેનો દાવો કરતા રહ્યા. આ બધું અંદરખાને નક્કી કર્યા પછી "મોટા પાયા ઉપર પોતાના ભાવિ સંતાનો માટે સંસ્થાનો સ્થાપવા એટલે લાંબા ભવિષ્યમા સ્થાનિક પ્રજાઓને નષ્ટ કરવી અને પોતાના ભાવિ સંતાનો તેમા વસી શકે તેવી રીતે સર્વ દેશોનો ઉદય કરવો." તેને માટે વધારે મજબૂત રીતે બહાર નીકળી પડ્યા. તેમા દરિયાઇ લશ્કરી કાફલાઓની વધારે સગવડ ઈંગ્લાંડ ધરાવે છે. બેટરૂપ પ્રદેશ હોવાથી ચારેય તરફથી ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં જઇ શકવાની સગવડને લીધે તે સર્વત્ર પોતાની સત્તા વધારે, તેમા અંદરથી યુરોપના સૌ રાષ્ટ્રો સમ્મત અને સહકારમા રહ્યા છે. અથવા તે કામ તેને સોંપ્યું છે

આ કાર્યક્રમ સફળ કરવા ભારત જેવા દેશમાં પહેલાં વેપારને બ્હાને ઇસ્ટ–ઇન્ડીયા કંપનીને નામે આવવાનું રાખ્યું. તુર્કસ્થાનના ખલીફાની લાગવગથી ભારતના મોગલ બાદશાહ સાથે મીઠો સંબંધ શરુ કર્યો ને એલચીઓ હાઇકમીશ્નરો મોકલ્યા. (જે આજે પણ ચાલુ જ છે.) નાણા પ્રકરણ અને વેપાર ઉપર યુરોપની શ્વેત ખ્રીસ્તી પ્રજાનો કાબુ પૂરો જામ્યા પછી ૧૭૫૭ થી રાજ્યો હાથ કરવા ૧૦૦ વર્ષ પ્રયાસો કર્યા. અને પછી તેને ખસેડી દેવા પોતે જ બળવો જગાવરાવી ઇસ્ટ–ઇન્ડિયા કંપનીની સ્કીમ પૂરી કરીને રદ કરી. પરંતુ તેણે કરેલી પૂર્વ તૈયારી ઉપર બ્રી૦ પાર્લામેન્ટે પોતાના હાથમાં સીધો વહીવટ લઈ, પોતાની પ્રાગતિક રચના ૧૮૫૭ થી શરુ કરી દીધી ને નવા જમાનાને અનુકૂળ નવરચના શરુ કરી. એટલે કે-ભારતની સંસ્કૃતિને રદ કરવાની ગોઠવણ શરુ કરી દીધી.

જ્યારે ઇસ્ટ–ઇંડિયા કંપની રાજ્યો હાથ કરતી હતી ત્યારેજ ૧૮૫૭ પછીથી ભારતભરમાં રચનાત્મક પ્રાગતિક રચના શરુ કરી શકાય તેની પૂર્વ તૈયારી ગૂઢ રીતે કરતા હતા. તેમજ ૧૯૪૭ પછીના સ્વરાજ્યને લાયકની તૈયારી ગુપ્ત રીતે ૧૮૫૭ પછી કરતા હતા. પરંતુ બહારથી સંસ્કૃતિને ટેકો આપી ટકાવી રાખી. છતા શિક્ષણ, કાયદા, છાપાઓ, મ્યુનિસિપાલીટી, ચૂંટણી, બ્રી૦ પાર્લામેન્ટના આદર્શોની હિંદી કોંગ્રેસ વગેરે અનેક રીતે નવરચનાના ખ્યાલ રાખવા માંડ્યા હતા અને કાયદામા ત્યાંસુધી લખ્યું છે કે-" આ કાયદો સ્થાનિક, ધાર્મિક, જાતિ, જ્ઞાતિ કે બીજા કોઇપણ રીવાજોને આડે આવી શકશે નહીં." તે કલમ સ્વરાજ્ય આપતા પહેલા થોડા વર્ષો પહેલા જ કાંઇક બ્હાના કોઈ ભારતીયો પાસેથી જ કઢાવીને સ્વરાજ્ય આપતા પહેલા ઉડાડી દેવામાં આવી છે. કેમકે તે વખતના ભારતીયોને સંતોષ, વિશ્વાસ અને ગભરાટ ન થાય તે માટે કલમની જરૂર હતી.

અને દેખભાળ કરનાર સંસ્થાઓ અને તેના સંચાલક ધર્મગુરુઓ, રાજાઓ વગેરેથી દેશ અને પ્રજાને છૂટા કરી તેનાથી સ્વતંત્ર કરી દીધા.

લાખો કે કરોડો વર્ષથી તેની પરતંત્રતામાં રહેલી પ્રજા અને પરતંત્રતામાં રહેલા આર્ય દેશને મુક્ત કરાવી દીધો. તેમાં તેઓની યુક્તિ એ હતી કે, સંસ્કૃતિ અને તેના સંચાલકોને જે ટેકો આપતા હતા તે બહારથી આપતા હતા. તે આપવાનું બંધ કર્યું એટલે એ તમામ પ્રાચીન બળો નિષ્ક્રિય જેવા થઈ ગયા. કેમકે તેમને બહારથી ટકાવ રાખવાનો દેખાવ કરવા છતાં અંદરથી ખૂબ નબળા પાડી દેવાય આપ્યા હતા અને આર્યના તે તત્ત્વોને સૈકાઓ ઉપરના અનેક વિચારોથી "સત્ત્વહીન ખોખાં જેવાં" તેમ ગણતા કરી દીધા હતા

"એ બધું તેઓ રક્ષણ પૂર્વક કરતા હતા" એમ યુરોપના ખાસ પ્રજાજનો જ જાણતા હતા [illegible] નકી આવે ત્યાં સુધી એ અમલદારોને સૌ પોષતા હતા. અને ઈંગ્રેજોની વતી [illegible]. આર્યાવર્તને [illegible] કોઈને ખ્યાલ નથી. એટલે આર્યાવાસીઓ માને છે, "[illegible] સ્વતંત્ર થયા" પરંતુ તેઓ જાણતા હતા કે—આર્યાવાસીઓ પોતાની સંસ્કૃતિ અને [illegible] તત્ત્વોથી છૂટા થયા, સ્વતંત્ર થયા. ભવિષ્યની ભારતીય પ્રજા જેમ જેમ સંસ્કૃતિથી [illegible] છૂટી થતી જશે, તેમ તેમ તેનાથી જ સ્વતંત્ર થતી જશે એટલે [illegible] સ્વતંત્ર [illegible] માન્યા ગયા

ગોઠવણો અને તેને સહાયક યોજનાઓ, સ્કીમો, કાયદા, નકશા, પ્લાનો ભાવિ આદર્શો, માહિતીઓ વિગેરે ઐતિહાસિક બનાવોના દાખલા રાખેલા છે. અને તે સર્વ પાછળથી વેગ આપનારા તત્ત્વો અને વ્યાપક સંસ્થાઓ યુરોપ, અમેરિકા વગેરે બહારના પ્રદેશોમાં રાખેલ છે.

૪. પરંતુ લોર્ડ વેવેલના ગયા પછી મંત્રી ત્રિપુટીનું મિશન સ્વરાજ્યની સ્કીમની દરખાસ્તો લાવ્યું. જેના આધાર ઉપર નવું બંધારણ રચાયું.

૫. બંધારણ ઘડાવવાની ગોઠવણ લોર્ડ વેવેલે કરી. નવા બંધારણમાથી ધર્મ–અર્થ–કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરુષાર્થના સાંસ્કૃતિક આદર્શો ખૂબીથી ઉડાવરાવી દેવામા આવ્યા છે.

અને ૧૯૩૫નો હિંદધારો તેમા દાખલ કરાવી દેવામા આવ્યો છે જે પ્રાગતિક આદર્શો ઉપર રચવામા આવ્યો છે. જે બધારણના ઘડનારા બહારથી ભારતીયો જ હતા. પરંતુ પરંપરાગત વાલીપણુ ધરાવતા ભારતની પ્રજાના હિતના જોખમદાર તત્ત્વોને ઇરાદાપૂર્વક દૂર રાખવાની ગોઠવણી રાખવા કોંગ્રેસને લોકપ્રિય કરવામા આવી હતી. આ રહસ્ય આપણા આંતરરાષ્ટ્રીય અને પ્રગતિની મોહજાળમા ફસાયેલા વકીલો કે બેરીસ્ટરો સમજી શકતા નહી.

"ગુલામીની નવી જાતની જંજીરો તૈયાર આપણે જ હાથે થાય છે." તે રહસ્ય તેઓ સમજી શકતા નહીં. પરંતુ ઉલટાના તેમ કરવામાં રાચતા હતા, આનંદ અનુભવતા હતા. તેમાં તેઓનો આશય દોષ નહોતો. પરંતુ વિદેશીયોની અદ્ભૂત ખુબી તો હતી જ. તે પહેલાં મી. પેથીક લોરન્સ, મી. એલેક્ઝાંડર, મી. સ્ટેફર્ડ ક્રીપ્સ ૨૬ કલમની પાર્લામેન્ટ તરફથી સ્કીમ લઇને આવ્યા. તેને વિદેશીય આદર્શોની કોંગ્રેસે વધાવી લીધી. તેની પહેલાં અધકચરી એક સ્કીમ પાસ ન કરાવવા માટે જ લોર્ડ સ્ટેફર્ડ સ્કીમ લાવેલા હતા. તેને કોંગ્રેસે ફગાવી દીધી. ને છેવટે પછીનીને પાસ કરી, ને સ્વીકારી. એટલે ૧૯૪૬ મા લડાઈ બંધ પડી. લોર્ડ વેવેલ ગયા. વચલી સરકાર ચાલતી હતી. નવું બંધારણ ઘડાતું હતું. ત્યારે ભારત પણ સ્વતંત્ર જેવું હતું.

કહેના રૂઆનો ઉપયોગ આફ્રિકાના આદમની રીતે નાશ આપીને નિકાલ કરાવેલ મહાન્ ફ્રિમેસનોના આગમન કરાવ્યો. તેઓ આજના ધાર્મિક મહાત્માઓ, કર્મગુરુઓ અને મહાજન નાયકો વગેરેને નિર્બળ બનાવી દેવાયા હતા. તે તે સ્થિતિમાં સ્વાતંત્ર્ય કર ધર્મ રહ્યું.

૬ તે અમ્નાના શ્રીમ પાર્લામેન્ટમાં, 'ધી નેશનલ ઈન્ડિયન' વીરેક [illegible] હિંદ સ્વાતંત્ર્ય ધારો પાસ કરાવી એક નવી [illegible] રીતે ગોઠવી દીધો.

૭ પછી કોમનવેલ્થ સંઘ નામની સંસ્થા ઊભી કરી તેમાં આજને સભ્ય બનાવવાથી [illegible] આજને [illegible] એક ફંડોમાં [illegible] બનાવી દેવામાં આવ્યું. પરંતુ [illegible] [illegible] [illegible] કોમનવેલ્થના આશરા [illegible] કોમનવેલ્થના આદર્શોના આજને ઉત્તર [illegible] નહીં [illegible] પરંતુ તે [illegible] કોમનવેલ્થના આદર્શોના કાર્યક્રમોને આગળ વધારવામાં રહેલો [illegible] હોય. તે આજને [illegible] થાય છે. પ્રજા આ [illegible] નિષ્ઠા [illegible] થાય છે. પરંતુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ભારતીયોના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આજન ઉપર ઉપરથી દેખાવા [illegible] [illegible] [illegible] આવે જ નહીં.

રાષ્ટ્રીય દૃષ્ટિથી ભારતના સામ્રાજ્ઞી અને સમ્રાટ્ જ ગંણાતા રહેશે, કેમકે તેમને સન્માન તો ઈંગ્લાંડના સામ્રાજ્ઞી તરીકે પણ સૌ કરતા વિશિષ્ટ અપાશે.

૪ હવે ૧૪૯૨ મા પાછું ભારતને સાફળી દેવાનો કાર્યક્રમ પૂરો કરી લેવાનો બાકી છે. જેની હીલચાલ હાલમાં (૧૯૬૦ ની આસપાસ) ચાલી રહી છે. તેની સાથે મુખ્ય સંબંધ તો સ્પેન અને પોર્ટુગલને છે. જેથી હાલમા આંતરરાષ્ટ્રીય જાહેર પ્રવૃત્તિઓના મેદાનમા એશિયા અને આફ્રિકામા પોર્ટુગલના પ્રશ્નો ખાસ ભાગ ભજવે છે તે આવી રીતે—

(૧) કોણે સલાહ આપી કે કોણે દોરવણી આપી તે આપણે કહી શકતા નથી. પરંતુ સંભવ છે કે ઈંગ્લાંડના વિદેશ ખાતાની કામગીરીએ ભારત રાજ્યને તે તરફ દોરવ્યું હોય કે જેના બીજકો ભારતમાં બ્રીટીશો મૂકતા ગયા હતા. અને કોઈ બ્રીટીશ મજુર પક્ષનાં ભારતના હીતસ્વી અંગ્રેજ સદ્ગૃહસ્થે સલાહ આપી હોય જેથી ફ્રેંચ સંસ્થાનો ભારત સાથે બહુ જ સહેલાઈથી જોડાઈ ગયા. જો કે તેનો દસ્તાવેજ બાકી છે. જેની જરૂર નથી છતાં સૌ સાથે થશે.

(૨) તેથી લલચાઈને 'પોર્ટુગલ સંસ્થાનો પણ એની જ સહેલાઈથી ભારત સાથે જોડાઈ જશે' એવી સ્હેજે જ ધારણા રહે. તેથી પોર્ટુગલના ગોવાને છંછેડયું અને સત્યાગ્રહ શરુ કરીને મોટા પાયા ઉપર છાણે વીંછી ચડયો પરંતુ તેમાથી **'આંતરરાષ્ટ્રીય આંટી-ઘુંટી'** નીકળતા એકાએક તે સત્યાગ્રહ બંધ રાખવો પડયો. કારણ કે પોર્ટુગલ અને સ્પેન બહારના પ્રદેશોમાં બીજા યુરોપીય રાષ્ટ્રોની માફ પોતાના પ્રદેશોને સંસ્થાન ન માનના અંગત માલિકીનાં પ્રાંતો માનવાની જાહેરાત કરવા લાગ્યા હતા. એથી ગોટી આંટી-ઘુંટી એક વિચિત્ર જાતની ઉભી થઈ.

૩ ભારત યુનોનુ સભ્ય. હેગની જુની કોન્ફરન્સને યુનોમા લઈ **હેગની વિશ્વ અદાલત** બનાવી દીધેલી છે. એટલે એ રીતે તે અદાલતને માનવાનું ભારત ઉપર યુનોના સભ્યપણાને સબંધે આવી પડયુ (જેની સાથે ભારતની પ્રજાનો યોગ્ય સમજપૂર્વકનો કોઈ સંબંધ નથી છતા બ્રીટીશોએ સભ્ય બનાવી રાખવાથી તેમાં જવું પડયું.) ભારત હેગમા ગયુ. હેગે ચુકાદો જે આપ્યો કે જેની સામે અપીલ થઈ શકે નહીં. સાથે ભારત અને પાકીસ્તાનના જજોને પણ સામેલ રાખ્યા છે. ફેસલામાં ઘણી બાબતો બંને પક્ષને પસાર કરાવેલી છે. (તેથી હેગનું ન્યાયતંત્ર કેટલું અપૂર્ણ છે ? એ સાબિત થાય છે, અને તેમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વર્તમાન રાજ્ય રમતને સારી રીતે સ્થાન અપાયું છે. એમ ઘણાની ફરીયાદ છે. કેમ કે બન્નેની સ્વેત પ્રજાના જજોની હતી.) હેગે ભારતના ગોવા પ્રદેશમા પોર્ટુગલનુ અસ્તિત્વ બિનકાયદેસર કે અન્યાયપૂર્ણ ઠરાવેલ નથી જ. પણ કાયદેસર માની લીધું છે માત્ર ભારતના પ્રદેશમાંથી લશ્કરે કે લશ્કરી સરંજામ પોર્ટુગલ રજા વિના

[illegible]. તા. ૧૬-૪-૬૦

[illegible] —"અમે [illegible] નિર્ણયને [illegible] છીએ અને [illegible] તેનો સ્વીકાર કરીએ છીએ."

. એ નિર્ણય [illegible] અને [illegible] આપણે [illegible] અધિકારીઓની [illegible] અને [illegible] અને [illegible] છે. અમને એ વાતની શંકા રહી નથી અને [illegible] અને દુનિયાના [illegible] એ [illegible] કહ્યું છે.

...ભારતે આ નિર્ણયના [illegible] આ નિર્ણય [illegible] નથી. [illegible] નથી. [illegible] નથી, ભારતના [illegible] નથી અને [illegible] નથી. ભારતના [illegible] હિતોનો [illegible] કરીએ છીએ

"ભારતના કાયદેસરના હિતો" નો આદર કરવાની વાત વિચારવા જેવી છે. કાયદો કોનો ? કયા કાયદાને આધારે ? તે પણ ઈંગ્લાંડ મારફતનો આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદો સમજવો અને તે ૧૪૯૨ માંથી જન્મેલ છે, તેનો આદર પોર્ટુગલ કરે તેમા આશ્ચર્ય શું ?

આ સાંકળ જોડી, પરંતુ દુનિયાની સામે આજ સુધી સ્પેન તથા પોર્ટુગલને બાજુએ ગણ્યા, અને બાકીના રાષ્ટ્ર તેમના ગર્ભિત સહકારથી દુનિયાભરમા ફરી વળ્યા ને બધેય લગભગ કબજો કર્યો હવે તો યુનો મારફત બીજી રીતે જગત ઉપર શ્વેત પ્રજાનો સંપૂર્ણ કબજો સ્થાપિત કરવાનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો છે, જે લોકો એમ કહે છે કે ૧૪૯૨ એ તો તદ્દન જુની વાત છે, તેનો આને કોઈ સંબંધ નથી. તેઓ પોતાની સમજની ખામી બતાવે છે.

નીગોરાના નિવેદનમાં ભારતની મિત્રતાની માંગણી કરી છે. ભારત મિત્રતાનો સ્વીકાર કરવામા વાંધો માનશે નહી. "માત્ર ગોવાને સ્વરાજ્ય આપી દે, ને તેઓ ભારતમાથી ચાલ્યા જાય પછી ભારતને પોર્ટુગલ સામે કાંઈપણ વાંધો જણાતો નથી. દાદરા-નગર-હવેલીને સ્વરાજ્ય મળ્યું હોય તેવો વર્તાવ શરુ થઇ ગયો છે, અને ભારતની તેમાં કાઇક પ્રેરણા પણ કદાચ હોય, ૧૪૯૨ ની ઘટનાને ભારતની વર્તમાન સરકાર રદ્દ કરાવી શકે તેમ નથી, કારણ કે ૧૪૯૨ પછી જગત ઉપર યુરોપની શ્વેતપ્રજાએ જે કાંઇ કર્યું તે બધું રદ કરવું પડે છે. જ્યારે પં૦ નહેરૂજી તેની સાથે કદમ મિલાવીને ચાલવાની વાત કરે છે, તે રદ શી રીતે કરાવી શકાય ? એટલે પછી ભાવિ પ્રજાનું એક રીતે ન્યાય વિરોધી વેચાણ જ સમાધાનથી સ્વીકૃત થાય છે, કે બીજું કાઇ ?

કોઇપણ વિચારક તે વિચારશે. છતા તે સર્વ રદ કરી શકાય છે. અને અશ્વેત પ્રજાને કાયમી ગુલામી ખતમાંથી છોડાવીયે શકાય છે. પરંતુ તેના માર્ગો તદ્દન જુદા છે, અને એ બાબત ધર્મગુરુઓએ હાથ ધરવી જોઇએ. (કેમકે ૧૪૯૨ ની ઘટના ઉત્પન્ન કરનાર એક ધર્મગુરુ છે,) તે શક્ય જણાતું નથી, તેથી એ ગુલામી તો કપાળમાં ચોટી છે, તે મિથ્યા થાય તેમ નથી. જયપ્રકાશ નારાયણ પણ આ એશિયા પરિષદ મારફત પોર્ટુગલના હેતુઓની અને તે દ્વારા શ્વેત ખ્રીસ્તી પ્રજાના હેતુઓની મજબુતના કરી રહેલા છે, કેમ કે દરેકની ઉપરનું વર્તમાન-દમન ઓચ્છું કરાવીને સૌને સ્ટીલ ફ્રેમના સ્વરાજ્યો અપાવી દેવા માટેની તેઓ એ ખંડોના લોકોની સેવા બજાવી રહ્યાનું તેઓ માને છે, અને તે સંસ્થાનો એ ખાસ ઉદ્દેશ છે.

બાળક હોવા સંબંધીનું છે, અર્થાત્ બાળક માંથી [illegible] ગયું છે, તથા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

સ્વરાજ્યો આપવાની રીત

આધુનિક લોકશાહી [illegible] [illegible]

(૫) આફ્રીકામાં લીઆન્ડામા પોર્ટુગલે પાછી આ ચાલ શરૂ કરી છે. અને લશ્કરી અદાલતે રાષ્ટ્ર સલામતીનાં પગલા ભરવાનું શરૂ કર્યું છે. એટલે ઉશ્કેરણીનો ગ્રંટ થવાનો અને છેવટે સ્વરાજ્ય આપીને દસ્તાવેજ કરીને છૂટા થઈ જવાનું.

ભારત સમાધાન ન સ્વીકારે તો—

(૧) ચીનનું આક્રમણ એશિયા અને તેની પાછળની ઇંગ્લાંડની તથા તેના મિત્ર અમેરિકાની રે ણાથી કદાચ મજબૂત બને, જેથી ભારતને બીજી રીતે સમજાવીને સમાધાન ઉપર સહી કરાવ્યા વિના ઇંગ્લાંડ રહે જ નહીં. ભારતનું સ્વરાજ્ય પ્રગતિ વગેરે ૧૪૯૨ ના આધારમાથી જન્મ્યા છે એટલે મને કર્યા વિના ચાલે જ નહીં, નહીંતર, પોર્ટુગલ અહીંથી ખસે નહીં. ભારત ખસેડવાની લાલચ છોડી શકે નહીં

સમાધાન થાય તો—

(૨) ચીનનું આક્રમણ ઢીલું પડે, સમાધાન થાય તો મુસલમાની પ્રજાના પ્રતિનિધિ, ભારત, ચીન ને આફ્રીકાના પ્રતિનિધિને શિખર પરિષદમાં સ્થાન મળે. ચીનને યુનોમાં સ્થાન મળે. અને શસ્ત્ર નિયંત્રણ તથા કૃત્રિમ વિશ્વશાંતિ પણ શરૂ થઈ જાય. એવી સંભાવનાઓ લાગે છે. લંબાણ ભયથી એ આંતરરાષ્ટ્રીય દાવપેચનું ચોકઠું કેવી રીતે છે તે લખતા નથી.

અહીં કોઈ પૂછશે કે તેમાં શું ખોટું ?

ખોટું એ કે–તે સમાધાનની ખાસ મહત્તા બહારથી ગણાવાની નહીં, પરંતુ "અશ્વેત પ્રજા અને તેનું તમામ ૧૪૯૨ ની રૂએ યુરોપની પ્રજાની અંગત માલિકીની વસ્તુઓ છે." એમ એકતરફી નક્કી થતાં પ્રાગતિક રચનાત્મક નવા જમાનાને નામે–ક્રાંતિને નામે–નવા સર્જનને નામે આગળ વધીને તમામ પગલાં કરી નાંખે. જેને પરિણામે શ્વેત પ્રજા કરતાં અણુવિકસિત ગણાયેલી અશ્વેત પ્રજાઓ દબાતી જાય અને શ્વેત પ્રજા તેમા આગળ રહેતી જાય. પરિણામે મહાહિંસા. અશ્વેત પ્રજાઓ શ્વેત પ્રજાને એ માલિકી હક્ક પછી કદી ફગાવી શકે નહી. કેમકે દસ્તાવેજ કરીને કાંડા કાપી આપ્યાં હોય છે માથું ઊંચું કરી શકે જ નહિ એ રીતે જોકે એ સમાધાનના દસ્તાવેજનો તેઓને ઉપયોગ કરવો ન પડે. કેમકે પ્રાગતિક બળો, અનેક યોજનાઓ, ધંધાઓ, ઉંચા જીવનધોરણ, નાણાંની મોટી સગવડો વગેરેમા અશ્વેત પ્રજાઓ ફસાઈ ગઈ છે...

અને એનોની પેટા સંસ્થાઓ આખા જગતભરના તમામ માનવોના જીવનમાં આત્મિક સ્વાતંત્ર્ય-સૂચક પરિવર્તન કરી નાંખવાના પ્રયાસોમાં પુરેપુરા લાગેલા છે.

૧ ચાર પુરુષાર્થની સંસ્કૃતિથી ભારતને છેવટ પાછી સ્વતંત્ર કરવાના પ્રયાસ કરે–[illegible] પ્રયત્ન–(૧) એક તરફ સંસ્કૃતિને વેગ આપાવતી રહી છે. (૨) બીજી તરફ તેને રોકનારી આર્થિક નીતિ નબળી પાડતા રહેવાની ગોઠવણો કરી છે. અને (૩) ત્રીજી રીતે શુદ્ધ રીતે આત્મિક [illegible] સ્વાતંત્ર્ય અને તેનો અમલ કરી શકાય તેવી ગોઠવણો કરતા રહી છે. અને ૧૯૪૯ ના [illegible] [illegible] પહોંચાડી હોય છે.

• ૧૯૪૬ પછી ૧૪-૮-૪૭ સુધી ભારત અને પ્રજા કામચલાઉ [illegible] સ્વતંત્ર થયા હોય છે.

૧ ૧૪૯૨ ના વિશ્વ વહેંચણી	← પાકું જોડાણ →	૭ પોર્ટુગીઝ [illegible]
૨ આન્તરરાષ્ટ્રીય કાયદો ને હેગ.		૬ હેગની [illegible]
૩ રોમનવેટીકના ભારત.		૫ રોમનવેટીકન [illegible]
૪ ભારતનું ચક્રવર્તિ પદ.		૪ ૧૬૧૧ ના [illegible] ૧૯૧૧ [illegible]
૫ ૧૮૮૫ ના [illegible] તૈયારી.		૩ નવા [illegible]
૬ ગાંધી ગીતાની [illegible]		૨ [illegible]
૭ [illegible] સંસ્કૃતિથી ભારતનું સ્વાતંત્ર્ય	← (૧૯૪૭) સ્વતંત્રભારત →	૧ આત્મિક [illegible]

આ રીતે વિશ્વ આત્મિક મહાભારતથી [illegible] ભારત [illegible]

“શિવમસ્તુ સર્વજગત.”

વચ્ચે માથું મારવાનું રહેતું જ નથી, એ રીતે વ્યાપક સંસ્કૃતિ તંત્ર સર્વ રીતે બરાબર વ્યવસ્થિત ચાલતું હોય છે.

૨ ત્યારે, વર્તમાન ભૌતિક પ્રગતિના આદર્શોને વ્યાપક કરવા માટે તેની વિરોધિની એવી આત્મવાદની જીવન-સંસ્કૃતિને છિન્ન-ભિન્ન કરી, પ્રજાના જીવનમાથી તેને દૂર કરવા, વિદેશીઓના ઘણાંની અનેક પ્રયત્નોથી કાંઇક અંશે બેકારીનો ભોગ બનેલા લોકોને પોતાનું આધુનિક શિક્ષણ લેવરાવ્યા બાદ નવા નવા ધંધા અને ડીગ્રીઓ વગેરેથી નવી પ્રતિષ્ઠા આપેલ છે, તેને ડીગ્રીધારીઓની દોરવણી અને આગેવાની નીચે આધુનિક બહુમતના નવા ધોરણોથી નવી નવી સંસ્થાઓ વિદેશીઓએ ભારતમાં સ્થપાવરાવી છે, જેનો આદર્શ જગતની ખીસ્તી ગોરી પ્રજાની સર્વદેશોમાં ઉન્નતિને અનુકૂળ તે તે દેશોનો ઉદય કરનારી વર્તમાન અનાત્મવાદી ભૌતિક પ્રગતિને અનુકૂળ ધાર્મિકઃ સામાજિકઃ રાજ્યકીયઃ આર્થિકઃ ઉન્નતિ કરવાનો છે. અર્થાત્ પરંપરાગત-ધાર્મિકઃ સામાજિકઃ રાજ્કીયઃ આર્થિકઃ ઉન્નતિનો આદર્શ જ ફેરવાવી નંખાવવાનો છે.

આમ સાંસ્કૃતિક રચનાઃ અને પ્રાગતિક રચનાઃ એ બન્નેયના ઉદ્દેશ સ્પષ્ટ રીતે જ તદ્દન જુદા જુદા હોય છે, એકની પદ્ધતિઃ સર્વજ્ઞની આજ્ઞા પ્રધાન અભિપ્રાયોયુક્ત કાર્ય કરવાની હોય છે, ત્યારે બીજાની પદ્ધતિ બહુમતના ધોરણના મતાધિકાર યુક્ત કાર્ય કરવાની તેનાથી તદ્દન જુદી હોય છે, ઉપરના જવાબદાર અને જોખમદારનુ નીચે નીચે પ્રતિનિધિત્વ હોય છે. ત્યારે પ્રાગતિક પદ્ધતિ નીચે નીચેથી માત્ર સજ્ઞાન કે અજ્ઞાન લોકોના બહુમતના આધાર ઉપર ઉપર-ઉપર જતું પ્રતિનિધિત્વ હોય છે. એમ પ્રતિનિધિત્વનો સિદ્ધાત અને ધોરણ પણ તદ્દન જુદા જુદા પ્રકારના હોય છે.

૪ સાંસ્કૃતિકમા હિત કરવામાં જ જવાબદાર અને જોખમદાર આગેવાનોનું નેતૃત્વ હોય છે, ત્યારે પ્રાગતિકમાં માત્ર બહુમતનું પ્રતિનિધિત્વ હિતકારક પરિણામ લાવવાની જોખમદારી રહિત પ્રમુખને કાંઇ ન્યાઉ સ્થાન હોય છે.

[illegible]

[illegible]

૧૦ જેમ જેમ નિશાળમાં ભણીને ઉચ્છરતી પ્રજા ઉમંગલાયક થતી જાય છે, તેમ તેમ આકર્ષક પ્રચાર: સફળ કાર્ય પદ્ધતિ: મોટા મોટા આદર્શો ચમકાવનારા શબ્દો: ભાષણો. વગેરેથી ને આકર્ષક આયોજનો વગેરેથી ખેંચાઈને પરંપરાગત સંસ્થાઓમા ન જતા આમાં ભરતી થતી જાય છે, તેઓને એ માલૂમ નથી હોતું કે—" વિદેશીયોના હાથ મજબૂત કરનારી: અને અમારી બેસવાની જ ડાળ ભાગનારી. તેની જ છાવણીમાં અમે ભરતી થઈએ છીએ."

" જુદા જુદા સ્ટેપો મારફત લાબેકાળે તે સંસ્થાઓને મજબૂત બનાવરાવીને મળભૂત પરંપરાગત સ્થિર સંસ્થાઓને પણ ઉડાડી દેવાની તક આવતા જ વર્તમાન આદર્શોનું તંત્ર તેમ કરીને તમામ સાચી વસ્તુસ્થિતિ ફેરવી નાખી, પોતાનો કબજો જમાવી લઇ, મૂળ વસ્તુને નામશેષ કરવા સુંધી પ્રેરો ચાડી દેવાની કોશીષ થતી હોય છે.' આ વાતનો પણ ખ્યાલ તેઓને રહી શકતો નથી.

૧૧ એમ કરી-કરાવીને પોતાની બહારની મૂળભૂત પ્રાગતિક વ્યાપક સંસ્થાઓમા પરંપરાગત સંસ્થા; તેની મિલ્કત અને તેના સંચાલનને ગતાર્થ કરી દીધા પછી, નાની-નાની બીજી નવી નવી સંસ્થાઓની આવશ્યકતા પડતી નથી, એટલે પછી, તેનું પણ વિસર્જન અથવા નવી મોટી સંસ્થામાં સંક્રમણ થઈ જાય, એટલે તે તે ધર્મ કે સંપ્રદાયનું વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વ જ પૂરું થાય, અર્થાત્ " બંધ પડવાની સ્થિતિમાં મૂકાઇ જાય" એ ગોઠવણ હોય છે.

૧૨ જ્યા સુધી તે સ્થિતિ ન આવે, ત્યાં સુધી નવા નવા વર્ગને તેમાં દાખલ કરાતો જાય જેથી પ્રથમના એક વખતના અઠંગ સુધારકો ગણાતા હોય, તેઓને પણ " જૂનવાણી " અને "રૂઢિચુસ્ત" ઠરીને અથવા કંટાળીને તેમાંથી નીકળી જ જવું પડે. અથવા તે વર્ગનું સ્થાન જ ત્યા આમૂલચૂલ ક્રાન્તિ કરવાના અને આગળ ધસવાના વેગમા ટકી શકે તેમ રહ્યુ ન હોય. એટલે તેને પણ નીકળી જ જવું પડે.

૧૩ એ જ પ્રમાણે એક વખતના અઠંગ ક્રાંતિકારી અને આ-મૂલ-ચૂલ પરિવર્તન કરનારા પણ " જૂનવાણી " ઠરતા જાય, અને નકામા ઠરતા જાય-નકામા થતા જાય, તેમ તેમ છેવટે સંસ્થા, ટેકટેક પ્રાગતિક આદર્શવાદીઓના હાથમાં જતી જાય, ને છેવટે તેઓના હાથમા જઇ જ પડે.

૧૪ તેનો સ્પષ્ટ અર્થ એ જ થયો કે, પરંપરાગત સંસ્કૃતિરક્ષક મહાપ્રતીકોથી નવી સંસ્થા હજારો લાખો કોશ દૂર જ ચાલી ગઇ હોય; બન્નેયની વચ્ચે અજબ અંતર પડી ગયું હોય, એક પૂર્વમાં વેગબંધ દોડી જતી હોય, અને બીજી પશ્ચિમ તરફ વેગબંધ દોડી, જતી હોય, છતા શબ્દોમા ઉચ્ચારો પરંપરાગત સંસ્થાના આદર્શોના જ થતા હોય કેવી અજબ ઇન્દ્રજાળ! કેવી અજબ ખૂબી!

૧૫ આમ છતા ધાર્મિક સામાજિક: આર્થિક: રાજ્યકીય: વગેરે બાબતોના નવી સંસ્થામા ઠરાવો થતા રહે, લગભગ પરંપરાગત સંસ્થાઓના પારિભાષિક શબ્દોમા. છતાં તે ઠરાવોની વાક્યરચના પરંપરાગતના હિતના વિરોધમા અને પ્રાગતિકના હિતસાધકપણામાં અને તેના પક્ષકારના રૂપમા હોય, એ તેનો મર્મ હોય છે. ઠરાવ ઘડનારા મોટે ભાગે વકીલ વર્ગના આગેવાનો એના ઘડતરમા ઘણી કુશળતાથી રચના કરતા હોય છે. આ મર્મ બહુ જ સૂક્ષ્મદૃષ્ટિ શિવાય સમજી કે સમજાવી શકાય તેવું નથી. [illegible] સિદ્ધાન્તનો બનવટી માલિક જગલો જ સાચો માલિક ભગલાને નામે બનીને બેસી જાય."

૧૬ આ રીતે મૂળને નષ્ટ કરનારી નવરચનાથી મળતા લાભોનો વિરોધ કરનાર વધારે [illegible] મૂળ રચનાને ઉડાડી દેવાનું મહાપાતક કરનાર નવરચનાને ટેકો આપનાર [illegible] તેને [illegible] વિચાર કરવાની જરૂર નથી શું ? છે જ. મહાતીર્થંકર પ્રભુ [illegible], તેને મહા આશાતના થાય, તેવી વસ્તુને ટેકો આપવામા મહા[illegible]'

કે તે મહાપાપ કરનારી નવી સંસ્થાઓથી મળતા ક્ષણિક લાભો જતા કરવા પડે તેમાં મહાપાપ ? બંધુઓ ! વિચારો વિચારો શાન્ત ચિત્તે વિચારો પ્રમાણિકતા અને સત્યની ખાતર વિચારો. કદાચ કે સંરક્ષણને નામે તેને જ ઉખેડીને ફેંકી દેનારા તત્ત્વોને તેની ઉન્નતિને નામે ફેંકી દેવાની પ્રવૃત્તિ કરવામાં કેટલું પાપ થાય ? તે તમારા મનમાં મહાન ધર્મ કે શાસન નષ્ટ થોડી પણ વ્યવહારિક ... જેવું હોય ગેરસમજથી ભૂલાવામાં પડીને ગમે તે થયું, પરંતુ હવે તો ચેતો !

૧૭ 'વર્તમાનમાં તાત્કાલિન મળતા લાભોમાં વિઘ્ન નાખવાનું પાપ હોય ન કરે' તેને ઉદ્દેશીને આપણે તે ભાઈઓને સમજાવી શકીયે, તો તેમની જ પાસે બોલાવી શકીએ કે—'વિશ્વના મહાપુરુષોના વિશ્વકલ્યાણ કરનાર મહાશાસનરૂપ મહાકલ્પવૃક્ષની આશાતના અને તેને ... કરવાનું મહાપાપ કોઈ પણ સાધર્મિક બંધુઓ ન કરે'

વ્યાખ્યાનો ગૌણ કરી નાંખવા જોઇએ. આધુનિક બાબતોને ટેકો મળે તેવા વ્યાખ્યાન રાખવા જોઇએ" વગેરે વગેરે ઘણા દાખલા આપી શકાય છે.

"બેકાર ભાઇઓને ધંધે લગાડવા જોઇએ. પરંતુ બેકારીના ઉત્પાદક કારણોને સાથે સાથે [illegible] કરવા જોઇએ એ વાત જ કરવાની નહી" તેને બદલે બેકારી ઉત્પન્ન કરનારી યોજનાઓને [illegible] અપાતો હોય છે.

આમ પરંપરાગતઃ અને આધુનિક. સંસ્થાઓ વચ્ચે ન સમજાય તેવો પરસ્પર વિરોધ જ હોય છે.

૨૧ નવી ધાર્મિક ગણાતી સંસ્થાઓમા મનોરંજન અને હાસ્યરસના કાર્યક્રમોને સ્થાન સહેલાઇથી મળતું હોય છે. પરંતુ તે દિવસોમા સાથે જ મોટી પૂજા· આગીઃ ઉત્સવઃ શ્રી સંઘના મહત્ત્વના આંતરિક કાર્યોની ચિંતા વગેરેને તો લગભગ તિલાંજલી જ હોય છે. કોઇ વખત શ્રી સંઘ તરફથી ચાલતા થયેલા તેવા મોટા ઉત્સવાદિક વખતે આવી સંસ્થાઓના અધિવેશન રાખવામાં આવતા હોય છે. અને તે ઉત્સવાદિકનો લાભ સ્વાનુકૂળ મુનિમહારાજશ્રીની લાગવગથી લેવાની ગોઠવણ કરી લેવામા આવતી હોય છે. માત્ર દાળ ભેગી ઢોકળી ચડાવી લેવા પૂરતું એ હોય છે. પરંતુ તે ઉત્સવાદિકમા તે નવી સંસ્થાના આગેવાનો કે કાર્યકરો વિગેરેને ભાગ્યે જ કોઇકને જ આંતરિક રસ હોય છે. લગભગ તેવા કાર્યોને જે બને તેમ તિલાંજલી જ હોય છે.

૨૨ મુનિમહારાજાઓ, પૂજ્ય આચાર્ય મહારાજાઓ ગામમા હાજર હોય તો પણ પ્રમુખના સામે થાય કેમકે તે પણ શ્રી સંઘ કરતા સ્વતંત્ર સંસ્થા હોવાનું લક્ષણ છે.

૨૩ તીર્થોના કેસોમાં જનતાને ઉશ્કેરીને ભૂતકાળમાં કેટલાંક કેસોમા આર્થિક વિગેરેથી લોકો પાસે પ્રચારથી ભાગ લેવરાવ્યો છે. તેમાં પણ રહસ્ય એ છે, કે-વિદેશીય સરકારને ધાર્મિક ક્ષેત્રોમા પણ કોઇ પણ બે પક્ષો ઉભા કરીને, ત્રીજી પાર્ટી તરીકેની સત્તા મહાજન જેવી મહા સંસ્થાના આગેવાન શેઠ જેવા દીર્ઘદૃષ્ટિ અને કુશળ ભારતના આગેવાન પુરુષો પાસે કબુલ કરાવવાની ગૂઢ યોજના હતી તેના સામા બીજા પક્ષ તરફ લોકોને ઉશ્કેરવામા એ સંસ્થાઓ ભાગ ભજવતી હતી. તે નવી સંસ્થાનું બીજું વધારે વજન નહીં એટલે ધાર્મિકક્ષેત્રમા કામ કરતી વજનદાર બીજી સંસ્થા ધન· સમય અને બીજી મહેનત આપે અને તે રીતે ત્રીજી પાર્ટીને પ્રવેશમાં સહાયક નવી સંસ્થા થાય તેની પ્રતિષ્ઠા વિદેશીયોના અંતઃકરણમાં સારું સ્થાન ધરાવતી હોય છે. અને પ્રસંગે તેને પ્રતિષ્ઠા પણ અપાતી હોય છે. ધાર્મિક કાર્યો તો શ્રી સંઘ પરંપરાથી કરતો જ હોય છે. તેમાંથી પણ કેટલાકને યશ આપી, નવી સંસ્થાઓ પોતાના યશમાં તેમના કામોને ચડાવતી રહેતી હોય છે. કેટલાક કાર્યો સરકારને કરવાના હોય છે. તેમાં વિરોધ પક્ષ રૂપે દોડી જઇ, તદ્દન પૂરો વિરોધ કરવાને બદલે, થોડો ઘણો વિરોધ કરીને તે કાર્યોને થોડો ઘણો પણ ટેકો આપવામા પરિણમે, તે રીતે કામગિરી કરાતી હોય છે.

૨૪ આ સ્થિતિમાં કોઇપણ જાતની સાચી ઉન્નતિ શી રીતે થાય? અવનતિ વધતી જ જાય, એ સ્વાભાવિક છે કેમ કે-પાછળ દોરીસચાર ત્રીજી શક્તિનો હોય છે.

૨૫ નવી સંસ્થાઓના આદર્શોઃ ઉદ્દેશો· ઠરાવોની ભાષાઃ અને વિષયોઃ વગેરે તો નવા પ્રાગતિક [illegible] ને અનુકૂળ હોય જ છે. છતાં પરંપરાગત ધાર્મિક-સામાજિક વગેરે આદર્શો-પરિભાષાઓ વગેરે [illegible] એવી રીતે કરાતો હોય છે, કે-"સામાન્ય સમજના લોકોને "પરંપરાગત સંસ્થાઓ [illegible] છે" એવો ભાસ ન થવા દેવો જોઇએ" પરંતુ તેની જ વધારે સારી સેવા [illegible] [illegible] એટલા માટે પ્રમુખ કે બીજા આગેવાનોને કે કાર્યવાહકો [illegible] [illegible] હોય છે, કે-જેઓ શ્રી સંઘમા પણ ઓછું-વધતુ વજન [illegible]

હોય. પછી ભલેને પાછળ રહીને વકીલો વગેરે આધુનિક આરંભોના અગ્રગ [illegible] કાર્યકર્તા બનાવતા હોય. લગભગ બધું નાટકની પૂર્વ તૈયારી જેમ નાટકીય રીતે ચાલતું હોય છે. આગેવાનો ને ભાષણો પણ બીજાના જ લખેલા ઉભા કરેલા પાત્રોને કેટલીવાર વાંચી જવાના હોય છે. અને [illegible] નામો પણ ભાષણકાર–ઠરાવ મુકનાર અને અનુમોદનકાર તરીકે તેના જ છાપામાં પ્રસિદ્ધ થાય કે જે લોકો સામાન્ય રીતે પ્રસિદ્ધ હોય.

ગમે એ રૂપથી ગમે તેવી ગોઠવણ થઈ હોય, પરંતુ અત્યારની તંત્ર એ જ [illegible] નક્કી કરતું હોય છે કે–" આપણે ભવિષ્યમાં જે જાતના કાયદા અને વલણ લેવાનું છે, તેને અનુકૂળ [illegible] વગેરે કાર્યવાહી ધર્મને નામે પણ તે ધર્મના કે સમાજના અનુયાયિઓ પ્રતિષ્ઠિત જાહેર સંસ્થાના [illegible] કેટલા આગળ આવી રહ્યા છે?" પછી તેના આધાર ઉપર બાદ જ રૂપથી વિદેશીય [illegible] અધિકારી સરકાર કે તેના અંગ-પ્રત્યંગો અને ડીપાર્ટમેન્ટો નક્કર નામોને [illegible] કાર્યવાહી આગળ ચલાવતી રહેલી હોય છે. વિદેશીય પ્રચારક સંસ્થાઓ આગળ–આગળ [illegible] લોકપ્રિય બનાવરાવતી હોય છે.

અને ધાર્મિક સંપત્તિઓ એ પાંચ ધર્મ પુરુષાર્થના અંગની દૃષ્ટિથી: અને જૈન-શાસન છે, એ દૃષ્ટિથી તુલના કરવા જતા એ પુસ્તક ઘણા-ઘણા જુઠાણા અને ખોટા ખ્યાલોથી તેમજ લોકોને ખોટી દોરવણી આપવાના વિધાનોથી ભરચક ભરેલું છે, તેના ઉપર સમાલોચના કરવા જતાં એક બહુ મોટું પુસ્તક થઈ જાય તેમ છે. તેથી તેવી સમાલોચના કરવાનું આ યોગ્ય સ્થળ નથી. તેથી આધુનિક પ્રાગતિક આદર્શોનો પ્રચાર કરનારી નવીન ઢબની સંસ્થાઓમા જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ જુની સંસ્થા છે, જે દરેક નવી સંસ્થાઓ મંડળોઃ સભાઓઃ સોસાઇટીઓઃ મૂળભૂત સંઘ શબ્દનો દુરુપયોગ કરનારી નવીન પ્રકારના બહુમતવાદના આધાર ઉપરના સંઘ નામની સંસ્થાઓ વગેરેની પ્રેરક તથા પોષક છે, દૂરદૂરથી ઈ. સ. ૧૪૯૨ સાથે જેનો સંબંધ જાય છે.

જો કે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી: અને એસોસીએશન-ઓફ ઇન્ડિયા જેવી જુની સંસ્થાઓ પણ તેના ચેપથી બચી શકી નથી. તે સંસ્થાઓ ભલે પ્રાચીન કવરમાં પણ નવીન ઢબના ચેપોથી ભરેલી અને લગભગ તેને દૂર દૂરથી સહાય કરનારી છે. આ અતિ ગૂઢ રહસ્ય છે.

સૌરાષ્ટ્ર વિ૦ ના રાજ્યોના સેટલમેન્ટ અને એજન્સી પડવાના વખતથી તેનો ઉપયોગ વિદેશીયોએ પોતાના ફાયદામા કરેલો છે. એટલે કે એટલા જ માટે એ સંસ્થાઓ ઉભી કરવામાં આવી છે એમ કહીએ તો તે પણ યોગ્ય છે

"બીજી રીતે રાજ્ય સત્તાને આધીન ધાર્મિક ગૃહસ્થ વર્ગોને ધાર્મિક રીતે પણ અધિકાર નીચે લઇ, તેમની મારફત ભાવિ પરિવર્તનો કરવાની સગવડો રહે." માટે શાસનના સંચાલનમાથી પૂજ્ય-શ્રમણવર્ગને જેમ બને તેમ દૂર રાખવાની ગોઠવણ કરી લેવા અને શ્રી જૈનશાસનના સંચાલનમા ગૃહસ્થ વર્ગને દાખલ કરવા એ સંસ્થાઓ ઉભી કરાવી હતી.

* "નવયુગની સમસ્યાઓને હલ કરી શકે એવી આગવે ભારતવર્ષનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવતા નગરિત સંસ્થાની જૈન સમાજને જરૂર હતી." [illegible]

આ આમ છતાં વિદેશીય આદર્શોની જ પ્રચારક સંસ્થા છતાં, તેને—"આ સંઘના [illegible] માન આ સંસ્થા સમગ્ર જૈન-સમાજના પ્રતિનિધિત્વને આવરી લે છે."

હોય છે. એક જૈન કુટુંબનો યુવક જૈન-ધર્મ તરફ ગમે તેટલો અશ્રદ્ધાળુ બન્યો હોય, છતાં જો તે બેરીસ્ટર થાય, કે મોટો મીલ ઉદ્યોગપતિ બને, તો તેને "જૈનની ઉન્નતિ થઇ." એમ માનતા હોય છે. સમૃદ્ધ જૈન માનતા-મનાવતા હોય છે. આમ પૂર્વ-પશ્ચિમનુ જ અંતર આદર્શોમાં જ ગોઠવાયુ છે ત્યા બન્નેયનો મેળ શા રીતે બેસે ? છતા તે મેળ બેસાડવાના પ્રયત્નો વિદેશીયોના છે.

૨ એમ કરીને તેઓ મૂળ વસ્તુઓને ઉડાડી દેવરાવવા ઇચ્છે છે. ત્યા સુધી આવી સંસ્થાઓને પ્રતિષ્ઠિત રીતે જીવાડીને ટકાવી રાખવાનું લક્ષ્ય પણ તેઓનુ છે પછી તો તે નવી સંસ્થાઓનુ પણ વિસર્જન કરવાનુ છે. આ તરફથી શ્રી સંઘ અને શાસનમાંથી મૂળભૂત બાબતોને ટકાવનારા મજબૂત આગેવાનો ઓછા થતા જાય, તથા નવા શિક્ષિતોની ભરતી સારી રીતે તેઓને સ્થાને થતી જાય, પછી તે સંસ્થાને પ્રતિનિધિ ગણી લઇ, તે સંસ્થાઓને રાજ્યસત્તાનો ટેકો આપી મૂળભૂત પરંપરાગત સંસ્થાના સ્થા તીર્થો, મંદિરો, ભંડારો વિગેરે મિલ્કતો આદર્શો ભંડારોઃ વગેરે ઉપર સત્તા સ્થાપિત થઇ જાય પછી તો સત્તાની બહાર કાંઇ જ ન રહે. કરોડો વર્ષનુ આખું તંત્ર તેમાંજ સમાવેશ પામી જાય. ને નવી સંસ્થા વિદેશીય સત્તાઓ સાથે જોડાઇ જાય. યુ. નો. વગેરે દ્વારા બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટ અને ઈ. સ. ૧૪૯૨ ની ઘટના સાથે જોડાઇ જાય.– આમ લોકો જ નહીં, પણ આ સંસ્થા જૈન-ધર્મ અને ચાર પુરુષાર્થના સર્વ અંગોને લુપ્ત કરવા માટેનું વિદેશીયોનુ અસાધારણ સાધન છે. આ બીજો હેતુ છે

જીવદયા:—આ કામ પણ મહાજન સંસ્થાની તે ઉપરની પકડ ઢીલી કરાવવા ઉપરાંતની [illegible] નવા આદર્શોને વેગ આપવા તેની પદ્ધતિ ઉપર આ કામ કરાવવું તેઓને જરૂરી હતું. આધુનિક [illegible] એ કામની લોકપ્રિયતા આ સંસ્થા મારફત કરાવવાનો હેતુ હતો. એકંદરે [illegible] કે તેઓ માટે જાણી તેમજ જોઈ શકે છે શુદ્ધ દયાની ધાર્મિક પાંજરાપોળો પણ આર્થિક નીતિ સાથે [illegible] ગઈ છે અને તેનો ઉપયોગ દૂધના ધંધાને ઉત્તેજવા માટે કરવાની તજવીજો [illegible] દયાનો ધાર્મિક હેતુ ગૌણ થતો જાય છે અહિંસા એ પ્રચારને તથા [illegible] તેથી તે શુદ્ધ ધાર્મિક કાર્ય છતાં તેને સભાવની સંસ્થા ગણવામાં આવે છે

શું ભંડારો જેસલમેરના છે ? કે જૈન ભંડારો છે, તેથી સકલ જૈન સંઘના સંચાલન નીચે જૈન શાસનની અનન્ય મિલ્કત છે. આ બાબત કોન્ફરન્સ શું કહે છે ? શું એ રાજ્યસ્થાન સરકારની માલિકીની વસ્તુ છે ? ટીપો અને ફોટા તથા લિસ્ટો અને વ્યવસ્થિત કરવાના કાર્યો શા માટે હતા ? તે આ જાતના પરિણામો ઉપરથી પણ જો આપણી આંખ ન ઉઘડે, તો પછી શું સમજવું ? જ્ઞાન ભંડારો અને પુસ્તકોની પ્રસિદ્ધિઓનું વાતાવરણ શરૂઆતમાં શા માટે જગાડવામા આવ્યું હતું ? અને એવી સંસ્થાઓ એ પ્રશ્ન શા માટે ઉપાડી લેતી હતી ? તેનું રહસ્ય હવે પણ શ્રી સંઘને અને પૂજ્ય પુરુષોને ન સમજાય તો આશ્ચર્યકારક છે.

જેસલમેરના જૈન જ્ઞાન-ભંડાર સંરક્ષણ બાબત ઉપર ટુંકામાં સ્પષ્ટીકરણ કરેલું છે.

" એ રીતે ભંડાર જૈન સંઘનો મટીને સરકારી માલિકીનો બનાવવા માટે જૈનસંઘ જૈન કોન્ફ્‌રન્સનો ઋણી છે." એમ લખવું વધારે યોગ્ય ગણાય કે ? ? ?

બનારસની ચેર:—" આ ત્રણેય અંગો એવી રીતે સંકલિત થયા છે, કે-તે એક બીજાના પૂરક અને પોષક બની માત્ર જૈન પરંપરાની જ નહી, ભારતીય-અભારતીય, વિદ્વાનોની **નવયુગની** અપેક્ષાને અમુક અંશે સંતોષી રહ્યા છે." આટલો જ ભાગ વિચારવો આ ચેરના પરિણામ વિષે બસ છે.

" **શ્રી લાલભાઇ દલપતભાઇ ભારતીય સંસ્કૃતિ વિદ્યામંદિર:** એ વર્ષ પૂર્વે સ્થપાયુ છે. અને તે દ્વારા **કોન્ફ્‌રન્સની આ મહેચ્છા** પૂરી થશે, એમ લાગે છે." **પૃ. ૧૨૩**

જૈન શ્વેતામ્બર સંઘને તેથી શો લાભ ?

ભલે ગમે તેટલા ઉચ્ચ કોટિના જૈન-જૈનેતર વિદ્વાન તૈયાર થવાનું માનીને ગૌરવ લેવામાં આવતું હોય, પરંતુ " ભગવાન્ બુદ્ધ " પુસ્તકે જે ભયંકર ફટકા માર્યાનું પરિણામ આવ્યું છે, તે ભવિષ્યમા આવશે તેનો ભયંકર ઘા હજી કોણ

ઈ. સ. ૧૯૪૬ માંનો ઠરાવ તો માત્ર ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં પ્રવેશવાના કોન્ફરન્સના [illegible] [illegible] માટેનો છે જેથી સામાન્ય સમાજના ધાર્મિકોનું તેના તરફ આકર્ષણ રહે

[illegible] [illegible] [illegible] પરંતુ મુનિ મહારાજાઓના અભ્યાસ માટે, તેમના [illegible] [illegible] માટે એક પણ શબ્દ છે? કેમકે—તે સંસ્થા તોડવા વિના પ્રગતિને [illegible] [illegible] માટે તેની ઉપેક્ષા અને સંભવિત નિન્દા, ટીકા એ આજની પ્રગતિની અનન્ય [illegible] છે

હતા, કે–" તમારે ભૂંડે હાલે ભાગવું પડશે. કેમકે–તમે આજની વકીલી આંટી–ઘુંટીઓથી અપરિચિત છો. વગેરે " અને બન્યુ પણ તેમજ. આવી–આવી ઘણી બાબતો છે વધારે લખવાને। અહીં અવકાશ નથી.

આ સંસ્થાને ધાર્મિક સંસ્થા શી રીતે ગણી શકાય? શ્રી સકળ સંઘની પ્રતિનિધિ શી રીતે ગણી શકાય? કોઇ રીતે ગણી શકાય તેમ નથી. છતાં તેને શ્રી જૈન-શાસન અને શ્રી સંઘના ધાર્મિક કાર્યો વિષે ધાર્મિક મિલ્કતો વિષે કોઇપણ સારો કે ખોટો અભિપ્રાય આપવાને।, તેને વિષે સારૂં કે ખોટું કરવાને। અધિકાર છે? કશોયે અધિકાર સંસ્થા તરીકે કરવાને। પહોંચતો જ નથી. વિદેશીય આદર્શોના લાભના તરંગો ગમે તેમ માને અને ગણે, પરંતુ આપણાથી તેનો લાભ કેમ ઉઠાવાય? અને તેમ કરીને જૈનશાસનને હસ્તક કેમ પહોંચાડાય?

શ્રી સંઘની સભામા ધાર્મિક હિતો વિષે કોઇપણ શ્વે૦ મૂ૦ જૈનને શ્રી શ્વેતામ્બર મૂર્તિ–પૂજક જૈનશાસનના અનુયાયિ તરીકે પ્રભુઆજ્ઞા મુજબના હિતકારી અભિપ્રાય આપવાને। શિસ્ત મૂજબ સંપૂર્ણ અધિકાર છે. પરંતુ શ્રી સંઘની બેઠકમા. પરંતુ એક જુદી જ સ્વતંત્ર સંસ્થાને તેમ કરવાને। કશો અધિકાર હોઇ શકે નહીં, અને નથી જ.

આ નવી સંસ્થાના આદર્શો વર્તમાન અનાત્મવાદી ભૌતિક પ્રગતિના સ્વરૂપમાં બધું ફેરવી નાખવાના છે. આજની નવરચના કાંઈ એમ ને એમ આવી પડી નથી. તેના સર્જન માટે બહાર થતા પ્રયાસોનો જુવાળ ભારતમાં પણ ફરી વળેલો છે. તેના પરિણામે પરંપરાગત પ્રવાહની સામે નવા નવા જુથો, મંડળો, સભાઓ, સંસ્થાઓ, સમિતિઓ, કમિટીઓ વગેરે નામે ઉભા થયા છે. અરે! ઉભા કરવામાં અને કરાવવામાં આવ્યા છે. સુધારણાને નામે ઉથલપાથલ કરાવવાની હિલચાલોને વેગ આપવામાં આવ્યો છે.

૨૧ પરંપરાગત ધર્મ, સંઘ અને શાસનમાં કાળક્રમે આવી પડેલી ખામીઓ દૂર કરવારૂપ સુધારણા કરવા સામે તો કોણ વાંધો લઇ શકે? પરંતુ **સુધારણા** શબ્દ કામ ચલાઉ જ રાખવામાં આવેલો છે. ખરી રીતે મુખ્ય આદર્શ તો મૂળથી જ ઉથલાવી નાંખનારી ક્રાંતિ કરવાનો છે. અને હવે સ-મૂળ ક્રાંતિ શબ્દ પ્રચલિત પણ થતો જાય છે. પરંતુ પ્રથમ વખતે એ શબ્દ વાપરવાથી લોકોને સંસ્થા અપ્રિય થઇ પડે તેમ હતું. એટલે તાત્કાલીન યુક્તિ પૂરતો **સુધારો** અને **સુધારણા** શબ્દો રાખવાની પોલીસી વિદેશીય લોકોએ રાખેલી હતી, તેનું અનુકરણ કરવામાં આવેલ છે.

૩ અને બની શકે તો તે ખાતાઓનો હિસાબ પ્રગટ કરવા માટે દરેક શહેરના તથા ગામના જૈન આગેવાનોને આ કોન્ફરન્સ ભલામણ કરે છે."

પબ્લીક ટ્રસ્ટ એક્ટની સગવડ કરી આપવા માટેની પૂર્વ તૈયારી આ ઠરાવમાં સમાયેલી છે.

"જમાનાને અનુસરીને" અને **"હિસાબ પ્રગટ કરવા"** એ શબ્દો શું સૂચવે છે?

૫ " આમ કોન્ફરન્સે પોતાને એક મહાન્ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા તરીકે પૂરવાર કરી છે ....."
આ સંસ્થા રાષ્ટ્રીય છે? ધાર્મિક છે? સામાજિક છે?

૬ તીર્થો સંબંધિ કેસો કરવાની જરૂરીઆતનો પ્રચાર કરે કોન્ફરન્સ, અને લડે શેઠ આણંદજી કલ્યાણજીની પેઢી. લગભગ એમ જ બન્યું છે. દરેકમા ત્રીજો પક્ષ દાખલ થઇ ગયો છે. શ્રી ગિરનારજીમા મારી સ્મૃતિ પ્રમાણે કેટલાક પ્રાચીન પૂરાવાઓ ઉપરથી શ્રી સમગ્ર ગિરિ શ્રી જૈન શાસનની માલિકીનો છતા વિદ્યમાન મંદિરો વિગેરે સિવાય સરકારનો ઠગવી દેવામાં સંકોચ અનુભવાયો જણાતો નથી. ઇત્યાદિ.

આ જાતની સંસ્થાઓ ઉભા કરાવવાનો વિદેશીઓનો ઉદ્દેશ—

૧ ધર્મો વગેરેની પરંપરાગત સંસ્થાઓમા બુદ્ધિભેદ કરવાનો હતો.

૨ 'તમામ મિલ્કતો ઉપરની માલિકી પોતાની વિદેશીયોની છે.' આ ગૂઢ હેતુ સફળ કરવામા નવી સંસ્થાઓ મદદ કરે.

ભેદ જ રહેવા ન પામે. એ આજની નવજાગૃતિ અને નવરચનાનો આદર્શ છે. અને તે તરફ સર્વની ગતિ થઈ રહી છે. બીજી તરફ શ્રી ભગવતીસૂત્ર વગેરેમા શ્રી દુપ્પસહસૂરિ સુધી ચાલી પાચમા આરાને છેડે પ્રભુ મહાવીરના શાસનનો વિચ્છેદ થવાનું જણાવ્યુ છે.

આ પરિસ્થિતિમા બેમાથી કયુ પરિણામ આવશે? તે બાબત શંકા પડી જાય તેવી સ્થિતિ છે, જો કે આજે હજી નવી સંસ્થાઓ નબળી હાલતમા છે, પરંતુ પાચ-પાચવર્ષીય યોજનાઓ પછી શું થાય? અને કયારે જોરમાં આવી જાય તે કહી શકાય નહીં આ સ્થિતિમાં આપણા ભાઇઓને આવી સંસ્થાઓનું વિસર્જન કરવાને સમજાવવુ જોઇએ તો પછી શંકા ન રહે. શ્રી શાસનની કાર્યવાહીમા શ્રી સંઘમાં બેસીને તમામ ધાર્મિક હિતો કરી શકાય છે, કામ કરનારા તો એના એ જ હોય છે. છતા પરંપરાગત પ્રભુની સંસ્થા સામે બીજી અને તે પણ સ્વતંત્ર સંસ્થાનો મોરચો શા માટે ઉભો રાખવો? તે જ સમજાતું નથી. શ્રીસંઘની રીતે અને શ્રીસંઘના બંધારણ મુજબ શ્રી સંઘની પૂર્ણ સહાનુભૂતિથી શ્રી જૈન-શાસનની પેટા સંસ્થા બનાવી દેવામા આવે તો પણ ખાસ વાધો ન આવે. શ્રી સકળસંઘે સોંપેલા પોતાને યોગ્ય કાર્યો આવી સંસ્થાઓ કરે. બીજી બાબતોમાં માથું ન મારે તે યોગ્ય, અને ન્યાયસર છે.

ઉપસંહાર

આપ શ્રી નાગકુમાર આદિ બંધુઓને ખાસ જણાવવાનું ઉચિત છે, કે ' ભાઇઓ! જો ચિંતામણિ સમાન જૈનધર્મ પ્રિય હોય, કલ્પવૃક્ષ સમાન જૈનશાસન તરફ વફાદારી હોય, શ્રી જૈન સંઘ અનુયાયિપણું માન્ય હોય, શ્રી જૈનાગમોની વિશ્વવિશિષ્ટતા સમજાઇ હોય અને ધર્મપ્રેરક ધાર્મિક સંપત્તિઓનું ધાર્મિક રીતે રક્ષણ કરવાની બુદ્ધિ હોય તો નવી સંસ્થાઓની તદ્દન ઉન્માર્ગતાના રહસ્યોનો વિચાર કરો. શાંતિથી-વિવેકથી વિચાર કરો. આવેશ, ગતાનુગતિકતા, પરપ્રત્યયનેયબુદ્ધિ અને અભિનિવેશ-આગ્રહ વગેરે લાગણીઓ ક્ષણવાર દૂર રાખીને એકાતમા વિચાર કરો. ગચ્છાન્તર, સંપ્રદાયાન્તર અને ધર્માન્તરેથી પણ આવી સંસ્થાઓ આત્મવાદથી દૂર છે. કારણ કે-તે નવી સંસ્થાઓ કેવળ ભૌતિકવાદના આદર્શની પોષક રીતે ઉત્પન્ન કરવામા આવી છે. તે ધર્મ કરે છે, ધર્મની સેવા કરે છે, એ તો માત્ર લોકપ્રિયતા માટે કામચલાઉ નીતિ છે ધુમણુનીતિનો પ્રકાર છે ધાર્મિક સંપત્તિઓ અને પરંપરાઓ ઉપર કબજો મેળવવાની પ્રાથમિક નીતિ છે. નીતિનો એ તબક્કો પૂરો થયા પછી આત્મવાદના પ્રતિકોને ભૌતિકવાદના પોષણ અને ઉપયોગમા ફેરવી નાંખવાનો મુખ્ય આદર્શ છે. વખત જતા આજના પ્રગતિવાદીએ કરતા વધારે વધારે પ્રગતિવાદી યુવકોના સંચાલન નીચે જેમ જેમ એ સંસ્થાઓ આવતી જશે અને દેશમાં સામાન્ય જીવનયોગ્ય ઉપર પ્રગતિ જેમ જેમ આરૂઢ થતી જશે તેમ તેમ સંસ્થાઓ

શાસન કેમ ચલાવી શકે? તેમ કરવામાં અનંત તીર્થંકરોની આશાતના થાય છે. કારણ કે તીર્થંકરોએ સ્થાપેલા મહા વિશ્વશાસનના ઉદ્દેશ અને કાર્યોને તોડનારી પ્રક્રિયા નવીન સંસ્થાઓના ઉદ્દેશ અને કાર્યક્રમમા ગુંથાયેલ છે. આ રહસ્ય વ્હેલી તકે સમજી લઇ ભ્રામક પ્રગતિ પાછળ દોડવામા જોખમ છે.

પ્રલયંકર પ્રગતિના પ્રભાવમાં અંજાયા સિવાય, સ્વપર–કલ્યાણકારી આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિની આરાધનામા છે ચરિતાર્થતા મહાદુર્લભ માનવજીવનની.

પ્રગતિનું સ્વરૂપ

તેનું ઉદ્‌ભવસ્થાન છે યુરોપ. જન્મ સમય ઇ.સ. ૧૫૦૦ આસપાસ. હેતુ જગતની રંગીન પ્રજાઓનો સર્વનાશ. આધાર કેવળ ભૌતિક વિજ્ઞાન.

પ્ર+ગતિ=પ્રગતિ. આગળ વધવું તે. આજની ભૌતિક–વિજ્ઞાનજન્ય પ્રગતિ આપણને કઇ દિશામા આગળ લઇ જઈ શકે તેમ છે? સર્વકલ્યાણકર સંસ્કૃતિની વાત્સલ્યપૂર્ણ ગોદમાથી ઐહિક સુખ-માળખીના ક્ષણિક ઝાકઝમાળ પાછળ ભટકવું તેનું નામ છે આજની પ્રગતિ.

સંસ્કૃતિ અને પ્રગતિ એક સમયે એક સ્થળમાં સાથે રહી શકે તેમ નથી, કારણ કે બંને પરસ્પર વિરોધી ગુણધર્મો ધરાવે છે, એકની આરાધનામાં છે સ્વ અને પરનું પરમ કલ્યાણ. બીજીને ભજવામા છે સ્વ અને પરનો સર્વનાશ.

જગતની ગોરી પ્રજાના પ્રથમ કક્ષાના મુત્સદ્દીઓએ ભારત સહિતની જગતભરની રંગીન પ્રજાઓના સર્વનાશ કાજે બિછાવેલી આકર્ષક મનોહર જાળનું બીજું નામ જ 'વર્તમાન પ્રગતિ' છે. તેના આ આકર્ષક સ્વરૂપની નીચે વહી રહ્યું છે ઝરણ આત્મભાનના સર્વનાશનું. સંગીતલુબ્ધ હરણું જેમ પારખી નથી શકતું તેના ગાયકના આશયને તેમ, ચોમેર છવાયેલા પ્રાગતિક વાતાવરણ વચ્ચે સતત લૂંટાતી આત્મશ્રીનો ખ્યાલ સુદ્ધાં આવતો નથી આપણને. આજ્ઞાપ્રધાન વિશ્વતંત્ર સામે બહુમતપ્રધાન આ[illegible]નિક કેવળ ભૌતિકતાપોષક તંત્રને જૈન–શાસન શી રીતે ચલાવી શકે?

ભક્ષક તત્ત્વો વધતા જાય, અને પ્રજાના રક્ષક એવા સાંસ્કૃતિક તત્ત્વો ઘટતા જાય. એમ એકંદર કાતિલ નિર્દયતામાંથી જન્મેલા પ્રજાના વિનાશક કારણો ઉપર પડદો રાખવાની વૃત્તિને ઉત્તેજન મળતું ગયું. જે આજે ગુન્હાઓની વૃદ્ધિમાં કારણભૂત થાય છે. અને એ વિષચક્ર ચાલ્યા જ કરે છે.

૯ પરંતુ તે સર્વથી રક્ષણ આપનાર ધર્મ: અને ધર્મપ્રધાન સંસ્કૃતિ છે. તેને ઉત્તેજન ન મળે, માટે તેમાં ખર્ચાતા નાણાને તેમાં ખર્ચાતા યથાશકય રીતે રોકવામાં આવે છે. બેકારીને ઉત્તેજન આપનાર બના બહારથી તેને બેકારી દૂર કરનારા ગણાવીને તેવા કામોમા ખર્ચવાનો ઉપદેશ અપાય છે. એટલે કે (૧) માનવતાને નામે આજે બીજા પ્રાણીઓની દયા કરવાનો માર્ગ રોકવામાં આવે છે, અને (૨) બીજી નજરથી રક્ષક એવા ધાર્મિક વગેરેના ખર્ચમાં પણ રોકાવટો મૂકવામાં આવે છે. અને તેને રાષ્ટ્રીય દુર્વ્યય તરીકે ગણાવી તે રોકવા પ્રચારકાર્ય કરી ધારાસભા સુધી તે પ્રશ્ન લઈ જવામાં આવે છે.

૧૦ ધર્મની પાદરીઓની અને વિદેશીય આદર્શોની સરકારોની; આ પ્રજાઘાતક અને દેશનો ઉચ્છેદ કરનારી નીતિનુ અનુકરણ કરીને " મધ્યમ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવાની વાતો કરનારી આધુનિક ઢબની સંસ્થાઓ પણ ધર્મ પક્ષના બળને તોડવામાં અને પ્રાગતિક બળોને વેગ આપવામાં સજ્જન હાથે અને લોકસેવાના કામો માનીને પૂરતી દિલચસ્પીથી ઉપાડે છે, ને પાર પાડવા મથે છે. તેનું પરિણામ ધાર્યા જ આવે, તેમા હવે શી શંકા રહે છે? કોઇપણ સહૃદય બંધુ કહો!

૧૧ જે ભાઇઓ મધ્યમ વર્ગને ઠેકાણે પાડવા હાર્દિક પ્રયાસો કરે છે, તેમના મનમા પોતાના દેશના જાતિના બંધુઓ કે સાધર્મિક બંધુઓ પ્રત્યે હાર્દિક લાગણી હોય છે, તેમાં શંકા નથી. તેઓથી તેઓનું દુઃખ જોવાતુ નથી. અને તેમ હોવું પણ જોઇએ. તે વિષે બનતું કરવું પણ જોઇએ. પૂર્વાચાર્ય પુરુષોએ પણ,તે વિષેની ખાસ ફરજોયે બતાવેલી છે.

સંભાળે તે ખાસ કરવું. પછી આગળ વધવું. તેથી સહાય લેનારનું સ્વમાન જળવાય છે. નહિંતર શોષણને ઉત્તેજન મળવાનું જ.

ત્યારબાદ આવશ્યકતા પડે તો જ તેઓ માટે ફંડફાળા કરવા, સિવાય નહિ જ. આ સાચા પ્રયાસો છે, પણ તે કોણ કરે ? અને શી રીતે કરાય ? કારણ કે એ નવી સંસ્થાઓ બીજી રીતે શોષક તત્ત્વોને અજાણતા ટેકો આપતી હોય છે તેથી તેવા તત્ત્વો તેમની પ્રશંસા કરતા હોય છે અને 'પ્રગતિશીલ' કહીને તેની પ્રશંસા કરતા હોય છે. તેઓ શોષણ અટકાવવાની બાબતો હાથમા પણ શી રીતે ધરી શકે ? ને બીજાની તો લાગવગ હોતી નથી.

આ વિષમતા છે, બેકારી-બીનરોજગારી વધતી જાય છે.

(૧) અમેરિકાનું નાણું આવ્યા બાદ તેની મોટા પાયા ઉપર ધીરધાર શરુ થશે.

(૨) સરકારી ગોદામો દ્વારા મોટા પાયા ઉપર ખેડુતોના કાચા માલ ગીધા સ્વયં-સેવકો વગેરે દ્વારા મંગાવીત થઇ જવાના.

ઘણું જ ઘાતક છે. બહારના પ્રચાર માટે કોઇપણ બાબત ઉપડે એટલે તેને શાસ્ત્રના પ્રમાણોથી જેમ તેમ કરીને પોષણ આપવા બહાર પડવાની રીત કેટલી બધી ઘાતક છે? તેનો આજે જરાપણ વિચાર કરવા થોભવાની રીત દેખાતી નથી.

૭ વળી ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીએ પણ શ્રી માર્ગદ્વાત્રિંશિકામા કેટલાય અવધારણીય સૂચનો આપેલા છે. તે પણ ધ્યાનમા લેવા જેવા છે.

ભાવાર્થઃ—"જેનો સર્વથા નિષેધ કે વિધિ આગમોમા જોવામા ન આવે ત્યારે લાભાર્થી વેપારીની જેમ લાભાલાભ જોઇને વર્તવુ." તથા "પ્રવાહથી ચાલ્યુ આવતુ હોય, અને જેનો નિષેધ ન જણાતો હોય, તેથી જ ડાહ્યા સમજુ લોકો તેને પોતાની બુદ્ધિથી ખોટું ઠરાવતા નથી"

એટલે કે જેમાં શિષ્ટ પુરુષોની સમ્મતિ હોવાની શંકા હોય, તો પણ તેને દૂષિત કરવામાં અન્યાય છે તો પછી તેને વિષે ખોટાપણાનો નિશ્ચય કેમ કરી શકાય?

એ માટે કહ્યું છે કે—(ભાવાર્થ) જે સૂત્રમાં વિહિત કર્યું ન હોય, તેમજ જેનો નિષેધ ન કર્યો હોય ને લોકોમાં ઘણા વખતથી રૂઢ થઇને ચાલ્યુ આવતુ હોય, તેને પણ ગીતાર્થ પુરુષો પોતાની બુદ્ધિની કલ્પનાઓથી દૂષિત કરતા જ નથી" આગળ જતા ત્યા જ જણાવ્યુ છે કેઃ—

૬૧. માટે જેમ બને તેમ જાગૃત થઈ શાસન ઉપરના ... આક્ર[illegible] રહેવાની પૂરી જરૂર છે. સંખ્યાબળથી શાસનના બધારણીય [illegible] નથી. તેને માટે ભીન્ન લેખો વગેરે લેખ તથા શાસ્ત્રો દેવા

૬૨ અત્યારે તો નમ્ર વિનતિ એ પણ છે, કે નિધિ [illegible] અને તેમ જલ્દી દૃઢ કરીને શાસનનું તેજ વધારવા અને [illegible] ની જરૂર છે. નહિંતર પ્રાચીન કાળથી ચાલ્યા આવતા શાસનને ઉઠાવનાર [illegible] તેની શી દશા કરશે? તેની કલ્પના પણ ધ્રુજાવી દેનારી છે અને [illegible] નાનામાં અનેક પ્રકારના બુદ્ધિભેદના બીજોને પ્રવેશવાનો અવકાશ [illegible] સિવાયના બહારના અનેક પ્રયાસો સફળ થાય છે, કે જેથી પણ [illegible] શાસનના હિતોને કેટલું નુકશાન થાય અને ભવિષ્યમાં [illegible] અને તેને વિષે લોકોના આગ્રહ બંધાય નહિ, તેના [illegible] જરૂર છે

૧૫. જેથી શાસનને હરકત કરનારા બીજા તત્ત્વો વિષે શ્રી સંઘ વધારે જાગૃત રહી શકે અને યોગ્ય માર્ગો એકસંપીથી લઇ શકે. આપણી અંદરની એકસંપી માત્રથી આજે ચાલી શકે તેમ નથી. પરંતુ દરેક ગચ્છો, સંપ્રદાયો, ધર્માંતરો વગેરેની સાથે પણ એકસંપી કરીને આત્મવાદના પાયા ઉપરના ધર્મોની અનાત્મવાદના જાહેર જીવન અને હિલચાલના આક્રમણથી રક્ષણ કરવાની તક આવી પહોંચી છે. તેમા એક સેકંડનો પણ વિલંબ ઘાતક છે.

૧૬. ઉપસંહાર.

यो शासनस्य मालिन्ये-ऽ-ना-ऽऽ-भोगेनाऽपि वर्त्तते ।
वध्नाति स तु मिथ्यात्वं महा-ऽन-ऽर्थ-निवन्धनम् ॥

શાસ્ત્રવાર્તા સમુચ્ચય.

અર્થ:—" અજાણપણે પણ જે શાસનની મલિનતામાં વર્તે છે, તે મહા અનર્થોનુ કારણભૂત મિથ્યાત્વ (અઢારમું પાપસ્થાનક) બાંધે છે."

અઢારમું પાપસ્થાનક સર્વ પાપોનું પાપ છે. અર્થાત્ શાસનનું માલિન્ય મહા અનર્થનું કારણ છે શાસનનું તેજ જરાપણ ઘટે, અને અનાત્મવાદી કેવળ ભૌતિકવાદી શાસનનું તણખલા ભાર પણ તેજ વધે તેમાં સીધી કે આડકતરી રીતે પણ આપણાથી નિમિત્તભૂત બની જવાય. તોપણ શાસનની મલીનતામા મદદકાર થઇ જાય છે. આટલું સૂક્ષ્મ આ તત્ત્વ છે.

卐 जैनं जयति शासनम् 卐

[illegible] છે અને પ્રાગતિક ધોરણોને વેગ મળે તે રીતે નવી આર્થિક મદદ અપાય છે એટલે પણ હિન્દે [illegible] વિશ્વશાંતિનો જ વિજય તેમા સંકળાયેલો છે.

[illegible] પ્રગતિમાં આખી માનવજાત દાખલ થઈ જાય, તેવામા આર્યપ્રજાના મંતવ્યો જ [illegible] ને વસ્કાર કરતા થઇ ગયા હોય એટલે પછી આજની વિશ્વશાંતિ જ તેની [illegible] [illegible] રીતે બીજી પ્રજાઓ આજથી ઘણીખરી તાકાત ગુમાવી બેઠેલ છે [illegible] [illegible], વધારી દેવામા આવેલી છે.

સ્થાનિક પ્રજાઓ ઉપર કબજો મેળવવાનો ભારતવાસીઓએ પ્રયત્ન કર્યાનો ઇતિહાસ નથી. સંપ્રતિરાજાના કાર્યોમાં પણ આવી ગંધ જ નથી.

૧૧ જો કે આજે વિનાશક ચિન્હો જણાતા નથી પરંતુ જે જે પ્રદેશમા યુરોપીયનો ગયા તે તે વખતે તે તે દેશના મૂળ વતનીઓ આ ભાવિ સમજીને તેઓની સામે થયાના ઘણા દાખલા છે. અને તેઓને સામે થતા જોઇને તે પ્રજાની છેવટની લડાયક શક્તિ તોડી નાખવામાં આવેલી છે. ભારતમા ૧૮૫૭ મા એ શક્તિ તોડી નાખી. અમેરિકામા પણ એક પ્રજા ખૂબ જનુનથી લડી, ને તેની સંખ્યા માત્ર આઠસો નવસો સુધીમા જ આવી ગઇ, જાપાન પણ અમેરિકાના એટમબોમ્બથી હતાશ થઇ ગયુ "બોક્સરના બળવા પછી યુરોપીયન લોકોએ ચીનમા જે અત્યાચારો કર્યા. ...." આ સર્વ બાબતોનો વિચાર કરી તત્ત્વજ્ઞ ફ્રેડરીક નિત્સે કહે છે, કે "સર્વ હિંસક પશુઓમા સર્વથી હિંસક પશુ હોય તો યુરોપીયન મનુષ્ય છે." આવા પ્રકારનો મત રે. ડીન ઈન્જે માન્ય કર્યો છે. એક ગ્રંથકાર કહે છે, કે—

"જો તિર્યક્‌યોનિમા ધર્મરચના કરી શકાય તેમ હોય તો તેમને ઇશ્વરની કલ્પના આવી શકશે કે નહિં, એ કહેવુ મુશ્કેલ છે, પરંતુ તેમને સંતાનના સ્વરૂપની કલ્પના કરવાનું કહીશુ તો તેઓ મોટા શ્વેતવર્ણીય મનુષ્યનુ રૂપ બતાવશે."

" [illegible] વિશ્વશાન્તિના પક્ષકારોએ આજકાલ બહુ જ [illegible] [illegible] નો ૨૫-૫૦ વર્ષ બાદ દેખાવાના હોય છે, ત્યારે [illegible] [illegible] હોય છે. બીજાઓ તો તે વખતે આજુબાજુ [illegible] [illegible] આપણું સ્વતંત્ર રાજ્ય ગયા પછી ગાદીએ બેઠેલા [illegible] [illegible] કિલ્લાના મહાલતા હોય, તેને ક્યાંથી માલુમ પડે કે [illegible] [illegible] નો નથી "

છે, તે જ સંકેતોને પરિણામે ધર્મગુરુ લામાનું ભારતમા બૌદ્ધધર્મના પ્રચાર માટે આગમન થયું છે. વગેરે સૂક્ષ્મ રહસ્યો છે.

૩. આમ આજના તબક્કે સંસ્કૃતિ અને પ્રગતિના મિશ્રણનો પ્રચાર કરનારા અજાણતા પણ ભારતના સંસ્કૃતિ, ધર્મો અને પ્રજાના મૂળભૂત હિતોને દૂર-દૂરના દોરીસંચારોને બળે પારાવાર નુકશાનો પહોચાડી રહ્યા હોય છે. તેમ કરવામા તેઓનો આશયદોષ નથી હોતો, પરંતુ વિદેશીયોની હથિયાર બનાવી લેવાની કુશળતાના ભોગ બની જવાનું હોય છે.

આવી રીતે ઉપયોગમા આવતી વ્યક્તિઓની પણ નાની-સુની સંખ્યા ભારતમા નથી. સર સર્વપલ્લીજીનો નિર્દેશ તો અહી ઉપલક્ષણમાત્રરૂપે કરવામા આવેલો છે.

૧૩ પંડિત સુખલાલજીના સાહિત્યની મહાઘાતકતા

[૧] તેમના સાહિત્યની આત્મઘાતકતા:

૧ પંડિત સુખલાલજીના સાહિત્યનો ઉંડાણથી અભ્યાસ કરી જોતા સ્પષ્ટ રીતે માલુમ પડી આવે છે કે તે જૈન-શાસન સંઘ ધર્મ અને એકંદર આત્મવાદનાં સર્વ ધર્મો માટે ભારતમાયે એક અમાપ્રમાણ કટકારૂપ છે માટે જ વર્તમાન પ્રગતિમા તેમને યશ કલગી મળવાની સંભાવના ગણી શકાય તેનું સર્જન અનાત્મવાદી ભૌતિકવાદના અંતિમ આદર્શોને સામે રાખીને જ કેમ જાણ્યે લખાતુ હોય તે રીતનુ સર્જન ભારતના મુખ્ય પ્રાચીન આત્મવાદી ધર્મોને તે તરફ ઘસડી જવાના સંગીન પ્રયાસ રૂપે જ જણાઈ આવે તેમ છે. સર્વતોમુખી તુલના ઘણા ઓચ્છા લોકો કરતા હોય છે. તેથી આ મત એકાએક ભનભલા વિદ્વાનોનાયે ધ્યાનમા આવી શકતું નથી; તેમાં કોઈવાર સ્પષ્ટ રીતે, અને કોઈવાર ગૂઢ રીતે સૂચિત કર્યાનુ જોઈ શકાય છે, કે—' અનાત્મવાદ અને તેના આધાર ઉપરનુ વર્તમાન પ્રાગતિક જીવન જ માનવો માટેનું હિતકર અને આદર્શ જીવન છે ' આ સૂર તેમના પ્રત્યેક લખાણોમા એક યા બીજી રીતે લખાયેલો હોય છે.

[illegible] का भी ग्रन्थिभेद हुआ और मानवतावादी [illegible] विच्छिन्न हुआ। [illegible] निवृत्ति उत्तरोत्तर जटिल होती गई।"

"इस समय का द्वंद्व ऐसा प्रबल है कि उसकी चोट से कोई बच नहीं सकता।"

"इस समय ऐसा अनुकूल संयोग है। यदि अनुवर्ति साधु व [illegible] सम्प्रदाय [illegible] निवृत्ति के प्राणकी रक्षाकी साथ प्रवृत्ति-समुचित प्रवृत्ति का पूर्ण विकास किया जा सकता है।" ४-४-१९५९.

રાખીને તેની રક્ષાની સૂચના કરી છે. ને પોતાની નિવૃત્તિ-પ્રિયતા વ્યક્ત કરવા સાથે નિવૃત્તિપ્રિય લોકોના ઠપકાથી બચવા માટે શબ્દછળથી યુક્તિ કરી છે. એ જ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ વિષે પણ અર્થાન્તર-લક્ષી શબ્દછળ કરવામાં આવેલો છે. પોતે ધારેલી પ્રવૃત્તિને સમુચિત પ્રવૃત્તિ તરીકે સમજીને-સમુચિત શબ્દ વાપરી આધ્યાત્મિક વિકાસમા હાનિકારક હોય તેવી પ્રવૃત્તિનો વિરોધ કરનારા તરફના ઠપકાથી બચવા અદ્દભૂત રીતે શબ્દછળોનો આશ્રય લેવાયો છે.

ઇત્યાદિ સ્પષ્ટ કે ગર્ભિત શુદ્ધ ધર્મ ઉપર સીધા આક્ષેપો છે. "ધર્મ જેવી ચીજ નથી. અથવા તેની જરૂર નથી એટલું જ નહીં, પરંતુ તે એક હાનિકારક તત્ત્વ જગતમા છે." એવો ધ્વનિ ઉક્ત-પત્રમાં ખુબીથી વણી લેવામા આવ્યો છે. તેનું પ્રમાણ "માનવતાશૂન્ય વગેરે" ઉપર જણાવેલી પહેલી બે લીટીમા જ આવતા શબ્દોથી મળી રહે છે.

૬ પરંતુ, પોતાનું: પોતાના સંતાનોનું: પોતાની રક્ષક સંસ્કૃતિઃ અને ધર્મનું: અધઃપતન કરનાર સાહિત્યની પ્રશંસા સાંભળીને ગૌરવ અનુભવવાની હદ સુધી જેઓ દૃઢપણે ઉતરી પડયા હોય છે, તે માનવ બંધુઓ માટે કહેવું જ શું? અને લખવું પણ શું? ઉપેક્ષાભાવના સિવાય બીજો ઉપાય જ રહેતો નથી.

પોતાની હાજરીમાં જ પોતાની પરમતારક પરંપરા અને તેને ટકાવનારી બેનમુન વ્યવસ્થાને ઉજ્જડ કરી મૂકવાના ઉંડા આશયવાળા ભાષણો ઉપર તાળીઓ વગાડનારા આત્માઓ પોતે પોતાની પરંપરાને વધુ ઉવેખતા ન થાય, એવો હેતુ આ સ્પષ્ટતાઓની પાછળ રહેલો છે. તેમા વ્યક્તિદ્વેષની કલ્પના કરી લેનારા અજ્ઞાન માનવ-બંધુઓની દયા જ ખાવાની રહી.

૭ ખરી રીતે આવી મિથ્યા ભ્રમણા ફેલાવનારા સાહિત્ય અને તેના સર્જકઃ અને સહાયકોનું: સ્મરણ પણ આત્મવાદી-ધાર્મિકો માટે સીધી રીતે જ દોષરૂપ બની જાય છે. તેથી તેની શુદ્ધિ માટે તેવે પ્રસંગે પ્રાયશ્ચિત્તરૂપે શ્રી નમસ્કાર મહામંત્રાદિના સ્મરણ વડે મનઃશુદ્ધિ કરી લેવી. એ તેઓને માટે હિતાવહ જણાય છે. અને તેઓ પ્રત્યે લેશ પણ વ્યક્તિદ્વેષ ન લાવતા તેઓની પણ કરૂણા-ભાવનાથી પારમાર્થિક હિતપ્રાપ્તિ કરવી.

પરંતુ અનંતજ્ઞાની અનંત વિશ્વવત્સલ મહાપુરુષોએ સ્થાપેલા અહિંસક મહામાર્ગથી જગજ્જીવોને ચ્યુત કરનાર ભાવવિષનું પાન કરાવનાર તરીકેનો મહાદોષ તેમા લગભગ વ્યાપક રીતે દાખલ થઇ ગયો છે. તે દુઃખ સાથે સ્પષ્ટ શબ્દોમા જાહેર કર્યા વિના કેમ રહી શકાય? આ તો આવા બીજા સાહિત્યના દિગ્દર્શનાત્મક અંગુલીનિર્દેશ છે.

તેનો જો કે વિરોધ કરે છે, પરંતુ આ એવડી નીતિ તેઓએ છોડવી જોઇએ. દરેક ધર્મના ધર્મગુરુઓએ પણ પોતપોતાના ધર્મને મજબૂત રીતે વફાદાર રહેવા માટે–"**દહીમાં અને દુધમાંની**" એવડી નીતિ છોડવી જોઇએ.

૬. "આધુનિક વિજ્ઞાનની કોઇપણ વસ્તુ. વિચાર કે પદ્ધતિનો આશ્રય સર્વથા ત્યાજ્ય છે. તે વિના કોઇપણ ધર્મનું રક્ષણ પરિણામે શકય જ નથી" એમ વાણી અને વર્તનથી બતાવી આપી દાખલા રૂપ પગલાં પાડવા જોઇએ. પોતપોતાની મૂળભૂત (આકર્ષક નવી પરંપરાઓથી પર થઇને) પરંપરાનો આશ્રય લેવો, અનુયાયિઓ પાસે લેવડાવવો, અને પોતપોતાના ધર્મના આચાર–વ્યવહારોના પાલનમા અનુયાયિઓને ખૂબ મજબૂત બનાવી દેવા જોઇએ. આ સિવાય ધર્મના રક્ષણનો બીજો કોઈ સાચો ઉપાય નથી.

૭. મહાસતોની વિશ્વવત્સલ મહાકરુણામાથી જન્મેલી જીવન પ્રણાલીકાને જ વળગી રહેવામા એકંદર હિત છે પછી તેમા ભલે ગમે તેટલા નાના–મોટા કષ્ટો પડે, ભલે તેમાં કોઇ કોઇ વ્હેમો અને રૂઢિઓ–કુરૂઢિઓનો ભાસ થતો હોય; ભલે લંગોટીભર જીવન જીવવું પડે, ભલે રાત્રે કોડીયાના દીવાથી ચલાવી લેવું પડે, કે–અંધારામા સુઇ રહેવું પડે પણ માનવજાત અને પ્રાણીમાત્રનું ગમે તેવું પણ સૌથી વિશિષ્ટ હિત તેમા જ છે. એ સારભૂત રહસ્ય છે.

૮. આથી ધર્મ સંસ્કૃતિના કેન્દ્રમા જૈન–ધર્મ હોવાની વાસ્તવિકતાની હકીકત હોવાથી, કોઇ એ પક્ષપાતથી થયેલું એ નિરૂપણ ન સમજતા, સર્વ ધર્મને યથાયોગ્ય સ્થાન આપવાના આશયની સૂક્ષ્મતા સમજવા તરફ લક્ષ્ય આપવા વિજ્ઞપ્તિ છે માનવોના જીવનમાંથી તે તે ધર્મનો છેદ ઉડાડી દેવાના પ્રયત્નો કરવાનો તબક્કો ભારતમા સીધી રીતે શરૂ થયો છે. એક તરફથી બહારથી ધાર્મિક વાતાવરણમા ઉભરા આવવા દેવામા આવે છે. અને બીજી તરફથી શિક્ષણઃ કાયદા. અધાર્મિક બાબતોને મુખ્ય ઉત્તેજન વગેરે દ્વારા તેના મૂળ ઉખેડવાના સંગીન પ્રયાસો શરૂ થયા છે. જો મૂળમા જ ચંપાતી આગો તરફ દુર્લક્ષ્ય કરવામા આવશે, તો ધર્મ–કલ્પવૃક્ષ કપી ઉઠશે, અને તેથી અનંત જીવોની દ્રવ્ય અને ભાવહિંસા નિરંકુશ સંભવિત બનતી રહેશે.

[३]

तत्र-	તે [આ શાસ્ત્ર] નો-
धर्म एव विषयः,	ધર્મ જ વિષય છે.
प्रमाणा-ऽन्तरा-ऽ-सन्निकृष्टस्य	કેમકે-સ્વર્ગ અને મોક્ષના કારણભૂત
स्वर्गा-पवर्गा-ऽऽदि-साधनस्य	ધર્મઃ એક શાસ્ત્રપ્રમાણ શિવાય બીજા
धर्मस्य शास्त्रैक-गम्यत्वात् ।	કોઈપણ પ્રમાણથી સમજી શકાતો નથી.
प्रयोजनं तु-	[આ શાસ્ત્ર રચવાનું] પ્રયોજન તો-
स्वर्गा-ऽपवर्गाऽऽदि,	સ્વર્ગ અને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું છે. અને તે ધર્મને
तस्य धर्मा-ऽधीनत्वात् ।	આધીન છે. ધર્મ વિના મળી શકે તેવા નથી.
यद्यऽपि-	જો કે—
पत्न्युपगमा-ऽऽदि-रूपः	પત્ની પાસે જવા વગેરે રૂપે
कामोऽप्यत्राऽभिहितः ।	કામ પણ અહીં વર્ણવેલો છે,
तथाऽपि-	તો પણ—
" ऋतु-काला-ऽभिगामी स्यात्	" પોતાની સ્ત્રીમાં સદા રાગી પુરુષે
स्व-दारा-निरत सदा । "	ઋતુકાળે પત્ની પાસે જવું. "
ऋतु-काला-ऽऽदि-नियमेन-	એ રીતે ઋતુકાળનો નિયમ-મર્યાદા
सोऽपि धर्म एव ।	કરવાથી તે પણ ધર્મ જ છે.
एवं चाऽर्था-ऽर्जनमऽपि-	એ પ્રકારે ધન પેદા કરવા વિષે પણ સમજવુંઃ-
" सत्या-ऽनृताभ्यां जीवेत् "	" સત્ય અને અમૃત વડે જીવવું "
इत्याऽऽदि-नियमेन धर्म एव,	ઇત્યાદિ નિયમે કરીને ધર્મ જ છે,
इत्यवगन्तव्यम् ।	એમ સમજવું.
मोक्षोपायत्वेनाऽभिहितस्या-ऽऽत्म-ज्ञानस्याऽपि धर्मत्वात्, धर्म-विषयत्वम् ।	મોક્ષના ઉપાય તરીકે જણાવેલ આત્મજ્ઞાન પણ ધર્મ હોવાથી તે પણ ધર્મનો વિષય છે.

પણ કરતા નથી માત્ર એ સર્વ સ્વભાવપૂર્વક [વિશ્વના નિયમો પ્રમાણે] ચાલતું હોય છે. ૧૪.

કોઇને ય પાપ કે પુણ્ય વિભુ આપતા નથી, અજ્ઞાન [રૂપે પરિણમતા કર્મો] થી જ્ઞાન ઢંકાયેલું રહેતું હોય છે, તેથી પ્રાણીઓ મોહમાં પડે છે. [અનેક કર્મો બાંધે છે ને પાપ-પુણ્યના ભાગીદાર બને છે.] ૧૫.

આથી ઇશ્વરનુ કર્તૃત્વ માનનાર કોઇપણ વૈદિક ધર્મના અનુયાયીઓ પણ પાપ કરાવવામાં ઇશ્વરનુ કર્તૃત્વ માનતા નથી. પૂર્વમીમાંસકો તો ઇશ્વર અને તેનુ કર્તૃત્વ એ બન્ને ય વસ્તુઓને પણ માનતા જ નથી. વેદાનુયાયિ ધર્મોમાં પૂર્વમીમાંસક મત સર્વજ્ઞપણું: ઇશ્વરઃ તેનું કર્તાપણું: વગેરે ન માનનાર છે. એવું થોડાક જ જાણતા હશે.

જીવનની વિવિધ કક્ષા

પણ આ દોઢ લાખ ગ્રહોમાંથી બુદ્ધિશાળી જીવો કેટલા ગ્રહો પર વસતા હશે? ડૉ. યુરી રાજાના મત પ્રમાણે બહુ થોડા ગ્રહો ઉપર. જીવન આપણી પૃથ્વીનો જ ઇજારો છે, એમ કેમ માની શકાય? આકાશગંગામાં સંખ્યાબંધ એવા ગ્રહો હોવા જોઇએ કે જેઓ વિકાસની વિવિધ કક્ષાઓમાંથી પસાર થઇ રહ્યા હોય. ત્યા સનાતન ઉત્ક્રાંતિના ક્રમમા જીવનનું સર્જન અને વિસર્જન થતુ હશે અને તે નવા નવા સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરતું હશે.

તા. ૨૬-૬-૬૦ **જન્મભૂમિ અને પ્રવાસી**

જૈન શાસ્ત્રોમા અસખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રોનુ વર્ણન છે ત્યારે શુ હાલના વૈજ્ઞાનિકો ધર્મોમા પ્રવેશવા ધાર્મિકોને રાજી કરવા તો આવા હેવાલો બહાર પાડતા તો નહીં હોય ને?

નમ્ર વિજ્ઞપ્તિઓ

જૈનધર્મનો રચનાત્મક ઉડો સંપર્ક માનવને સાચુ વિશ્વદર્શન કરાવી યોગ્ય કર્તવ્યમાર્ગ ઉપર સ્થિર કરે છે. માટે તે વિશ્વ ઉપરનું અમૃત છે. અથવા તેથી પણ શબ્દને અગોચર એવું કાઇક વિશેષ તે છે. જૈનધર્મ: જૈનશાસન તથા તેના અંગ-પ્રત્યગોના જિજ્ઞાસુ સાધર્મિક બંધુઓ અને બ્હેનોની જિજ્ઞામા સતોષાય તથા શ્રી જિનોપદિષ્ટ શાશ્વત ધર્મ: વિશ્વ-વ્યવસ્થા. તત્ત્વજ્ઞાન અને તેના રહસ્યો: અને જે કારણે સર્વોપરિ જૈનશાસનનું વિશ્વમા વિશિષ્ટ પ્રકારનું મહત્ત્વ અને અસ્તિત્વ છે, તે સર્વનો વિશિષ્ટ વાચકોને સામાન્ય પણ ખ્યાલ આવે, તે સર્વને ધ્યાનમા રાખીને, શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ-સૂત્રને કેન્દ્ર બનાવી, જે કાઇ લખાયુ, તે આ ગ્રથરૂપે આપ સૌની સામે છે.

આગળ જતા પાછળના તમામ બનાવો ઉપર ડૉ. સાલાઝાર ટુંક નજર ફેરવી જાય છે. તેનું વક્તવ્ય સારરૂપ છે

'પોર્ટુગીઝ પ્રદેશોની એકતા એ સામાજિક અને ઐતિહાસિક હકીકત છે. જેઓ હવે પોર્ટુગીઝ આફ્રીકાના ઉદ્ધાર માટે બહાર પડ્યા છે, તેઓ વધુ મોડા થયા છે, આ પ્રદેશને ઉદ્ધાર એટલે મુક્તિ તો ક્યારની થઈ ચૂકી છે. આમાં પ્રજામત કે આત્મનિર્ણયને કશો અવકાશ રહેતો નથી.'

આ એક જાતના રટંટની ભાષા છે, પણ તે દ્વારા પ્રદેશની એકતા જણાવીને ૧૪૯૨ ને હવાલો આપીને તે વસ્તુ મજબૂત છે એમ સૂચવે છે. બીજા વાક્યોથી જ્યારે તેના ઉપર શ્વેતપ્રજાના આગેવાન અમે એ કબજો કર્યો ત્યારથી એ પ્રદેશોને ઉદ્ધાર શરૂ થઈ ગયો છે ને થશે જંગલી હાલતમાથી તેને ઉદ્ધાર થયો છે તેથી ત્યાની પ્રજાએ અમને સ્વીકાર્યો છે. એ જ તેનો આત્મનિર્ણય છે. તેથી તેમા હવે બીજાઓએ માથું મારવાની જરૂર નથી. આ પણ ફટાટોપ રટંટ માત્ર છે.

'યુનોને પોર્ટુગલ સામે ભેદભાવ બતાવતો ઠરાવ પસાર કરવાનો અધિકાર નથી.' આ પણ રટંટની ફટાટોપી ભાષા છે. અશ્વેત દુનીયાની આખમા ધૂળ નાખવા માટેની છે. શ્વેત પ્રજા તો તેનું ઊંડું રહસ્ય સમજે છે ૧૪૯૨ થી ભાગ પામેલી સત્તા સામે યુનોને કશો અધિકાર નથી. એમ ભવિષ્ય માટે ટપક કરી લે છે. છતા યુનોની એ ઠરાવ કરવાની યુક્તિને મનથી વધાવે છે.

સંસ્થાનો ન હોત અને તેઓને સ્વરાજ્યો મળ્યા છે તે પણ ન હોત. માટે તે સર્વેનું મૂળ ૧૪૯૨ છે. અને તેના આધાર ઉપર ગોવા છે. અને તેના આધાર ઉપર બીજા યુરોપીયન રાષ્ટ્રોનું દુનિયાભરમાં ફેલાવાનું થયું છે, માટે સૌને રસ છે.

ભારતની વિશ્વબિરાદરી વિશ્વકલ્યાણની શુદ્ધ ભાવનાથી નિ:સ્વાર્થભાવની હતી એ ડૉ. સાલાઝાર ઇરાદાપૂર્વક યાદ કરતા નથી. અને ૧૯૪૨ ની ઘટનાને વિશ્વબિરાદરીનું પ્રતીક ગણાવી પોતાની સ્વાર્થી બિરાદરીને બિરદાવે છે. તેમા સમગ્ર શ્વેતપ્રજાને રસ છે. કેમકે ૧૪૯૨ થી યુરોપને તો સ્વતંત્ર રાખવામા આવેલું છે. માટે પશ્ચિમને તેમા રસ હોય એ સહજ છે.

હવે છેલ્લે છેલ્લે ડૉ. સાલાઝાર ધમકી, કડકાઇ, મક્કમતા, સ્ટંટ, વગેરે બતાવવા સાથે વાટાઘાટ અને સમજુતી માટેની ઇચ્છા ઉંડે-ઉંડેથી વ્યક્ત કરીને નહેરુજી ઇચ્છે છે તેવા શાંતિપૂર્વકના સમાધાનની દિશામાં એક ગૂઢ કિરણ ફેંકે છે. કેમકે એ કરવાની તો તેની અને પશ્ચિમના રાષ્ટ્રોની-યુનોની નીતિ મૂળથી જ છે. જેને માટે ઇંગ્લાંડના વડાપ્રધાને પોતાની ઇચ્છા બતાવી હતી. અને આ બધી કડકાઇ મોળી પડાવીને ઇંગ્લાંડ સમાધાન કરાવશે ને સમાધાન કરાવવાનો બહારથી કે અંદરથી જશ તેને જ મળશે

પં. નહેરુજીએ એ વાત પહેલેથી જ જણાવી હતી ત્યારે વાત સાંભળવાની પણ ના પાડી હતી. અને અવિચ્છિન્ન રીતે માત્ર એટલુ જ જણાવ્યું હતું કે "અમને ૧૫-૧૬ સદીના ધર્મગુરુ પાસેથી ગોવાના હક્કો મળ્યા છે" પરંતુ સમાધાન કરતા પહેલા ગોવામાં સત્યાગ્રહ થવા દેવો, દમન કરવું, કોંગમા જવું, આફ્રીકામા દમન કરવુ, ઈંગ્લાંડ વચ્ચે પડે, ચીનનો પ્રશ્ન પણ સાથે ગુંથાય, યુનો પણ વચ્ચેથી રેકર્ડ કરે, ગોવામાં કેદીઓની મુક્તિ કરવી, ભારતમા ગોવા વિષે ઉકળાટ થવા દેવો, અને છેવટે મનધાર્યું સમાધાન કરાવી લેવુ ને ગોવા છોડી ચાલ્યા જવા છતાં ૧૪૯૨ ની ઐતિહાસિક ઘટના જીવંત રહે એટલું જ નહીં પરંતુ તે આગળ વધે. વાચો—

શારીરિક, અને ઔદ્યોગિક, આદર્શોનું પ્રભુત્વ વ્યાપક થતુ જાય છે." એ રીતેઃ એક નવું આન્તરરાષ્ટ્રીય તત્ત્વ અસ્તિત્વ ધરાવતુ થયું છે. જેને ઓળખવા માટે "**શ્વેત આન્તરરાષ્ટ્રીય**" પારિભાષિક શબ્દનો ઉપયોગ કરીશુ.

૬. શ્વેત આન્તરરાષ્ટ્રીય આદર્શો તરફ જગતને વાલવાથી તે આદર્શોને ચાહનાર એવો એક વર્ગ દરેક દેશોની પ્રજાઓમાથી તેઓએ ઉત્પન્ન પણ કરી લીધેલો છે. જેને આપણે "**પ્રાગતિક વર્ગ**" "**શિક્ષિત વર્ગ**" તરીકે ઓળખીશુ. તે શિવાયના દરેક દેશોના પ્રજાજનોને "**સાંસ્કૃતિક વર્ગ**" તરીકે ઓળખીશુ.

આ બે ભેદ હોવાનુ કબુલ કરીયે કે ન કરીયે, તો પણ દરેક દેશોમાં એ ભેદ વિદ્યમાન છે જ.

૭. સંસ્કૃતિના પક્ષમાં લોકોની મોટી સંખ્યા હોવા છતા, શ્વેત પ્રજા વિશ્વ ઉપર આટલું બધુ પ્રભુત્વ ધરાવતી શી રીતે થઇ શકી ? તેનો વિચાર આપણે સ્વતંત્ર રીતે જ કરવો જોઇએ. ન કરીએ, તો આપણે વિવેકશૂન્ય, બુદ્ધિશૂન્ય અને કર્તવ્યશૂન્ય છીએ એમ જ નક્કી થાય. સંરક્ષણપ્રધાન શ્રીમાન્ **મેનને** પણ મુંબઇમાના પોતાના એક ભાષણમા જણાવ્યું હતું, કે—"આપણે આજની આન્તરરાષ્ટ્રીય બાબતોનો અભ્યાસ કરવો જોઇએ."

સાથે જ એ વાત પણ ખરી છે, કે—શ્વેત આન્તરરાષ્ટ્રીય બાબતો એક વખત ગમે તેટલી અનિષ્ટ બાબતો હોય, તો પણ તેને દૂર કરવાનું દિવસે ને દિવસે દુઃશક્ય બનતુ જાય છે. પરંતુ સમ્યગ્દૃષ્ટિ આત્માઓને તો આજની દરેક હિલચાલોની પાછળની સત્ય સ્થિતિનું જ્ઞાન હોવુ જ જોઇએ.

૮. શ્વેત પ્રજા જે કંઇ કરી રહેલ છે. તે સર્વ પરિણામે પોતાના જ સ્વાર્થ માટે કે પછી સર્વ સામાન્ય પ્રજાઓના હિત માટે છે, તે પણ વિશ્વ હિતચ્છીઓએ વિચારવુ અને તદનુસાર જિજ્ઞાસુઓને માર્ગદર્શન આપવુ એ તેઓની સહજ ફરજ છે.

૬

આને બદલે શ્વેત પ્રજાએ પોતાની વિશ્વ સર્વોપરિતા સ્થાપિત કરવા માટે, **શ્વેત આન્તરરાષ્ટ્રીયતા** નવી ઉત્પન્ન કરી છે, કે જે આજે આખા જગત્માં સર્વને એ રીતે પરિચિત થતી ગઈ છે. આજે ફરજની પ્રજાનો ઘણો ભાગ તેને જ ઓળખતો થતો જાય છે.

આમ બે હરીફ આન્તરરાષ્ટ્રીયતાઓ હોવા છતા કોઈપણ વિશેષણ ન આપતાં આજે માત્ર (સામાન્ય) **આન્તરરાષ્ટ્રીય** શબ્દનો જ પ્રચાર કરવામા આવેલો છે. તેમા બે હેતુઓ છેઃ—

(૧) "આન્તરરાષ્ટ્રીયતા એક જ છે." તેથી ઉચ્છરતી જનતાને બીજી કોઇ આન્તરરાષ્ટ્રીયતાની કલ્પના જ ન આવી શકે. એટલે કે ભારતીય આન્તરરાષ્ટ્રીયતાનો તો જનતાને ખ્યાલ જ ન આવે. એ આ એક જુઠાણું પ્રચાર પામે છે.

(૨) "એક જ આન્તરરાષ્ટ્રીયતા છે, અને તેના તરફ જ સર્વનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાથી, તેની પરિભાષાઓ અને તેના સબંધો શ્વેત આન્તરરાષ્ટ્રીયતાના હિતો સાથે જોડી રાખેલા હોવાથી, પરિણામે તેના ફાયદા તે પ્રજાને જ મળી શકેઃ તેજ પ્રજા ઉઠાવી શકે." આ વિશાળ પાયા ઉપરનો સ્વાર્થ સાધી આપે છે.

જણાતો બીજરૂપે અમલ શરૂ કરાવ્યો છે. એટલે કે ભારતમા બનેલી તમામ ઘટનાઓના મૂળભૂત હેતુઓ જાણવા માટે તે વખતે યુરોપમા કરવામાં આવેલી વિચારણાઓ, યોજનાઓ અને તેના અમલી એકે એક બીજારોપણોનો વ્યવસ્થિત અભ્યાસ આપણે કરવો જોઈએ. ત્યાંની એ સર્વ પ્રવૃત્તિઓ જો કે આખી દુનિયાના ભાવિ સર્જનને ધ્યાનમાં રાખીને ગૂઢ રીતે વ્યવસ્થિત ગોઠવી શરૂ કરવામા આવતી હતી. તો પણ, ભારત અને તેની પ્રજા વિશિષ્ટ હોવાથી તેને જ ખાસ ધ્યાનમા રાખવામાં આવતા હતા. તે કાર્યોની જવાબદારી ઇંગ્લાંડ ઉપર મૂકાયેલી હતી. બીજા રાષ્ટ્રો તેને અનુસરતા હતા, ને બીજા દેશોમાં –સંસ્થાનોમા તેને અનુસરીને દરેક ગોઠવણો થતી હતી.

આખી દુનિયામાં ચાલતા એ સર્વ નવા પ્રયત્નો શ્વેત પ્રજાએ ભવિષ્યમાં ધારેલા એકજ ધ્યેય તરફ ગતિ કરી શકે, તે રીતે શરૂ કરી વિકસિત કરવામા આવતા હતા.

ઉપર ૧૬૦૦–૧૭૫૭–૧૮૫૭–૧૯૪૭–૫૭ એ વિગેરે પ્રસંગે નવી નવી લગભગ સો સો વર્ષના ચાલતાની યોજનાઓ અમલી બનાવતા પહેલા પ્રથમની યોજનાઓના પરિણામો કાયમ રાખી તેના તંત્રને ખમેડી દઈ તે સર્વનો સંગ્રહ કરી શકે તેવી વ્યાપક નવી યોજનાઓને લોકપ્રિય બનાવવા કોઈ ને કોઈ રૂપમા તેઓ તરફથી પોતાની જ જુની ગોઠવણો સામે ઘર્ષણો ઉભા કરવામાં આવતા હતા. આપણા લોકોને એમ જણાતુ હતુ કે "આપણે હવે પરદેશીઓને વિદાય કરી દેવા માટે આપણી તાકાત અને પૂરી સમજથી સામનો કરનારા પ્રયત્નો કરીએ છીએ." પરંતુ એ ઘર્ષણો ઉભા કરવાની ગૂઢ તરકીબો પણ ઘણા વર્ષો પહેલાથી જ તેઓએ શરૂ કરી દીધી હોય છે. તેની રચના, વ્યવસ્થા, ખર્ચ, આવક. તેમા ઉપયોગી નવો કુશળ વર્ગ વિગેરેને તૈયાર રાખ્યા હોય છે. આપણા જ લોકોની પાસે ઘર્ષણો ઉભા કરાવી, તેને છેવટનો ફટકો લગાવી, પોતાનો વિજય મેળવી, નવી રચનાઓને આગળ ધપાવવામા નવા લોકોનો ઉપયોગ કરવામા આવતો હોય છે. છતા "એ બધાં સ્વાતંત્ર્ય માટેના આપણા પ્રયત્નો હતા" તેઓ ખોટો ભાસ તેઓ કાયમ ઉભો રહેવા દે છે. અને પોતાના ધ્યેયો તરફ આગળ ને આગળ ધપે જ જતાં હોય છે. તેઓની આ પદ્ધતિનોયે આપણે ઉંડો અભ્યાસ કરવો જોઇએ. ત્યારે જ તેઓની

જંગમ સંપત્તિઓ તથા બીજા સાધનો તે પ્રજાના જ કબજામાં હોય, અને તેનો ઉપભોગ પણ તે લોકો જ કરતા હોય બહુ દૂરના ભવિષ્યમા વર્તમાન યાન્ત્રિક સામગ્રી અને કેવળ–ભૌતિક–વિજ્ઞાનનો વિકાસ લગભગ સમાપ્તિની સ્થિતિમા હોય. કારણ કે–તેમ ન કરવામાં આવે તો તે જ સાધનો એ શ્વેત પ્રજાને જ ભેદી નાંખ્યા વિના રહે જ નહીં. રંગીન પ્રજાઓને ભેદી નાખવા માટે આજે તે બન્નેય સાધનોનો બહોળો ઉપયોગ કરવામા અને વિકસાવવામાં આવે છે. તેમ છતાં આવશ્યક યંત્રોનો ઉપયોગ અને સહાયક વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ પણ અવશ્ય હશે જ.

શ્વેતપ્રજા શિવાયની બીજી પ્રજાઓના સંતાનો કદાચ રડ્યાં–ખડ્યાં જીવંત હોય કે કેમ? અને તેઓની જીવનસંસ્કૃતિ, પરંપરાઓ વગેરે લુપ્ત થઇ ચૂકયા જ હોય. જેથી તેઓનુ વ્યક્તિત્વ તો શુ પણ અસ્તિત્વ પણ નહીવત્ થતું જતુ હોય. જો કોઇ મહાન્ પુરુષ જન્મ લઇ તેઓનું રક્ષણ કરી ગુપ્ત રીતે મહાહિંસક અને માનવતારહિત એવી શ્વેત પ્રજામા પણ સાચી માનવતા, અહિંસકતા અને વાત્સલ્યભાવ જાગ્રત્ કરી શકે, તો સર્વ માનવો નિર્ભય રીતે પાછા જીવી શકે ખરા. અને તો જ સાચી વિશ્વશાન્તિ જગત્ અનુભવી શકે. શિવાય શ્વેતપ્રજાની આજની તૈયારી ઉપરોક્ત ભવિષ્યની પરિસ્થિતિનું સર્જન કરવામા પડેલી છે.

જગત ઉપર શ્વેત પ્રજાની હરિફ એવી બીજી કોઇ પ્રજા તે વખતે ન રહેવા દેવાથી અશાન્તિ ન રહી હોય, તે સ્વાભાવિક છે. તેવા પ્રકારની એકપાક્ષિક વિશ્વશાન્તિ સર્જવા માટે શ્વેતપ્રજાના વ્યાપક પ્રયાસો આજે ચાલુ છે. વાસ્તવમા તેને કૃત્રિમ જ વિશ્વશાન્તિ કહેવી જોઇએ. કારણકે તેના ગર્ભમા માનવજાતિઓ અને ઇતર પ્રાણિઓની ભયંકર હિંસા સમાયેલી હોવાની.

જો આ જાતનુ કોઇ પરિણામ લાવવાનુ ન હોત, તો આજે જે મોટા પાયા ઉપરનુ પરિવર્તન કરવામા આવે છે તે કરવાની આવશ્યકતા જ ન રહે આવશ્યકતા છે જ નહી. પરંતુ, સર્વપ્રજાઓમા સંસ્કૃતિને જ પોષણ આપી તેને જ ટકાવવાની રહે અને ઘણાં કાળાન્તરે સંસ્કૃતિના મૌલિક બળમા કેટલોક ઘટાડો થયો છે, તે પૂરાવાના પ્રયાસો થાય પરંતુ આજે તો તેની વિરુદ્ધના સર્જનમા જ અબજો રૂપિયાનો ખર્ચ, કરોડો માણસોના પ્રયાસો અને અનેક ઉથલ–પાથલો ચાલી રહી છે સર્વ કાંઇ સંગઠન–, પર્યોજિત યોજનાઓપૂર્વક, ગુપ્ત રીતે નક્કી કરેલા પ્લાનોપૂર્વક, સર્વ બાજુએથી મહા પરિવર્તન સર્જાઇ રહેલ છે.

આ સમારંભે જે આપણે અત્રે જો ન જઈ શકીએ પરંતુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કેવાં [illegible] [illegible] માટે આપણી હોય છે? તેની કલ્પના [illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ વખતના સમારંભોને અનુસારે ભવિષ્યના ભવ્યો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], આપણા [illegible] [illegible], શ્રી-શ્રી આમ્રો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આમાં [illegible] [illegible] [illegible] હાર્દિક ઈચ્છીએ. તે [illegible] [illegible] [illegible] છે, [illegible] [illegible] તે [illegible] તેઓથી અનંતગણા [illegible] [illegible] પ્રભાવ આપ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

કરવામાં આવેલુ છે. છતાં ધ્યેય એકાએક તો અમલમાં આવી શકે જ નહીં. તે તો ક્રમશઃ અમલમાં આવે. તેથી પ્રથમ સંસ્થા શરૂ કરી લોકપ્રિય બનાવી અને હવે તેને એ દિશામાં પ્રબળ બનાવવાનો કાર્યક્રમ ખુલ્લી રીતે હાથ ધરાય છે. આ રહસ્ય છે.

(૨) આ રીતે રંગીન પ્રજાના જગત્ ઉપર તે તે યુરોપીય રાષ્ટ્રનું અધિષ્ઠાતાપણું પણ આજે પ સ્થાપિત છે જ. સાસ્થાનિક નીતિના પ્રાગતિક તંત્રો સિદ્ધા જ ગોઠવાયેલાં તો છે જ. ને યુનોનું વિશ્વસામ્રાજ્ય સભ્યો બનાવવાદ્વારા ગોઠવાતું જ જાય છે. તેની યુનસ્કો વગેરે સંસ્થાઓ જીવનના પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં તદનુકૂળ વિશ્વવ્યાપક પરિવર્ત્તનો ચલાવી રહેલી છે.

(૩) અને એ સર્વ સાધનોથી શ્વેતપ્રજા એશિયા આફ્રિકા ઉપર **પોર્ટુગાલની** માલિકી તથા બીજા પ્રદેશો ઉપર **સ્પેનની** માલિકીદ્વારા પોતાની વિશ્વવ્યાપક વિશ્વમાલિકી ઝપાટાબંધ વિકસાવી રહેલી છે. જે ૧૫ બતાવેલા પરિણામો તરફ ગતિ કરી રહેલ છે.

(૪) રાષ્ટ્રવાદ, સમાજવાદ, સામ્યવાદ, સર્વોદયવાદ અને કૃત્રિમ વિશ્વશાન્તિવાદ. આ પ્રાગતિકવાદો છે. સાસ્કૃતિક નથી, કે જે શ્વેતપ્રજાએ પોતાના ભાવિ હિતોને માટે જ વિચારપૂર્વક સર્જ્યા છે. બ્હારથી પરસ્પર વિરોધી દેખાવો કરવા છતાં શ્વેતપ્રજાના એક જ ધ્યેયના જુદા જુદા વખતે અમલમાં લાવવાના ક્રમિક કાર્યક્રમો છે. અને તે સર્વની સહાનુભૂતિથી શ્વેતપ્રજાના જ જુદા જુદા રાષ્ટ્રોના પ્રેરક બળદ્વારા વ્યવસ્થિત રીતે ક્રમે ક્રમે ફેલાવાયા છે. જે ક્રમે ક્રમે સંસ્કૃતિને અને તેના પ્રતિકોને નષ્ટ કરે છે.

અ. પરંપરાગત રાજ્યનીતિ દૂર કરી જીવનમાં પ્રાગતિક રાજ્યનીતિ વગેરેનો પાયો નાંખવા માટે ઇંગ્લાંડે **નેશનલ ઇંડિયન કોંગ્રેસ** વગેરે દ્વારા ભારતમાં રાષ્ટ્રવાદ મુખ્યપણે ફેલાવ્યો છે. અને બીજા દેશોમાં પણ એવી જ પોતે આપેલી શિક્ષાથી શિક્ષિતો તૈયાર કરી તેઓ દ્વારા રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ સ્થપાવી તે સંસ્થાઓને સ્વરાજ્ય આપવા દ્વારા ફેલાવ્યો છે.

[illegible] તે તે [illegible]નો લાભ પોતાના ધંધાઓમાં ઉપયોગ કરવાની શરૂઆત તે પ્રજાએ મોટા પાયા [illegible] કરી દીધેલી છે

[illegible] શાન્ત[illegible] [illegible] રૂપમાં દેખાઈ ગયો હશે તેમ બીજા વાદો માટે [illegible] [illegible] છે.

[illegible] વાદોની પ્રચારક સંસ્થાઓના આગેવાનો પણ તેઓ તેજ દેશમાંથી [illegible] લાવી, તેનો [illegible] ઉપયોગ કરતા હોય છે

પોતાના માલિકીની મિલ્કતો માનીને તેને આધારે વિકાસના એ પ્રયત્નો થાય છે. પરિણામે તે મિલ્કતને કેવા રૂપમાં રાખવી ? ને કેવી રીતે વિકસાવવી ? તે માલિકની ઇચ્છા ઉપર નિર્ભર છે. તેથી માલિકો બનીને પોતાના ભાવિ હિતો માટે જ શ્વેત પ્રજા વિકસાવે છે એમ સમજી લેવું જોઇએ. પરિણામે તે પહાડી વગેરે પ્રજાઓનું ક્ષણિક સિવાય સ્થાયિ હિત તો લુંટાતું હોય છે.

અમેરિકા વગેરે ખુલ્લા શબ્દોમાં બોલતા હોય છે, કે–" અમારા સ્વાર્થ માટે દૂરપૂર્વના દેશોની વિકાસયોજનાઓમાં અમે પૈસા આપીયે છીએ "

આમ અર્થતંત્રના પરિવર્તનથી એક તરફ વિકાસ અને બીજી તરફ શોષણ, કરો, ફી, પ્રથમના ધંધા તૂટવા, નવી નવી ગ્રામયોજનાઓ, જગાતો વગેરેથી ગરીબી, બેકારી, અજ્ઞાન, આપઘાત વગેરે વધતા જાય છે. તેથી ધધા ખાતર શિક્ષણ લેનારા વધતા જાય છે, અને રંગીન પ્રજાઓ વધુ ને વધુ ગુલામ બનતી જાય છે. પરંતુ **વડાપ્રધાન પં. જવાહરલાલ નહેરૂજી** જણાવે છે, કે—

" આધુનિક ભારતમાં જન્મ, નાણાં, નાત, જાત અને કુટુંબ પર આધાર રાખતી જુના જમાનાની પ્રણાલિકાને કશું પણ સ્થાન રહેશે નહીં......જે લોકો આ જુની પ્રણાલિકામાં માને છે. તેઓએ કાંતો પોતાની વિચારસરણિ ફેરવવી જોઇએ અથવા તો જાહેરમાથી દૂર થઇ જવું જોઇએ " "...... નહીં કે બીજાઓની મહેનત ઉપર જીવનારાઓની." (આ ધર્મગુરુઓ કે જેઓ ત્યાગપૂર્વક જીવી જનતા ઉપર ઉપકાર કરે છે. તેની સામે કટાક્ષ છે. લે૦)

મુંબઈ સમાચાર પૃ૦ ૧૩ તા. ૧-૧૧-૬૧

ચાર પુરુષાર્થની જીવનસંસ્કૃતિને જુની પ્રણાલિકા વિદેશીઓએ નામ આપ્યું. તે નામ ભારતવાસીઓ પણ ઉપયોગ કરે. એ કેટલું અસત્ય અને હિંસા ?

તેમણે કહ્યું હતું કે–" હવે દુનિયા એક બાજુ પ્રગતિ અને બીજી બાજુએ વિનાશને આરે ઉભી છે." " શક્ય છે, કે–ભાવિ પેઢીઓ અપંગ બને અથવા ખોડખાંપણ સાથે જન્મે." " એક બાજુ વિજ્ઞાન સારા જીવન માટે તમામ સગવડો પૂરી પાડે છે, અને બીજા હાથ પર તે માણસજાતને પાંગળી બનાવી અને નાશ કરે તેવી શોધો કરે છે " " અણુપ્રયોગો અનિષ્ટ છે અને કોઇપણ પ્રકારની દલીલ તેને ઇષ્ટ બનાવી શકશે નહીં. સલામની અને રક્ષણ માટે આ પ્રયોગો કરાય છે, એવી દલીલને વ્યાજબી ઠરાવી શકાય નહીં.

[illegible] જીવન જીવવાથી જેનો નાશ થવાનો હોય, તો કેટલાક જૈન વિદ્વાનો ભારતની [illegible] જીવનની તરફેણ શા માટે કરે છે? તે જીવન વધારે સુંદર છે અને ભારતવાસીઓએ [illegible] અમેરિકન પ્રોફેસરે ચમેનગર પ્રદેશની સરદાર વલ્લભભાઈ કોલેજમાં એ મત- [illegible] કાર્યોનો પ્રચાર શા માટે કરવામાં આવે છે? તથા ભારત સરકાર [illegible] પ્રાચીન સાહિત્ય, ઇતિહાસ અને સંસ્કૃતિનો માટે પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ શા [illegible] બૌદ્ધોઓને શા માટે વેગ આપવામાં આવે છે? એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે. [illegible] તેના તત્ત્વજ્ઞાનનો અભ્યાસ શા માટે કરાવવામાં આવે છે? અને તેના સ્તુતિ-સ્તોત્રો [illegible] આવે છે? પરંતુ એ બધી ઊંધી ક્રિયા છે. વાસ્તવિક રીતે તેના રંગીન પ્રસંગો- [illegible] છે. તે પહેલાં તેના ઉપર આર્કિટેક પ્રસંગોને ભેગા કરીને કબજે મેળવવાની [illegible] જુદા જુદા કાર્યક્રમો છે. તેથી તેની પ્રવૃત્તિઓ ઉપર [illegible] સંસ્કૃતિ, કળા, જીવનતત્ત્વોને ઉત્તેજન મળવાની દૃષ્ટિથી વિશ્વાસ રાખવો કેટલો બધો જોખમ- [illegible]

બાધકામો કર્યા છે, ૩૦૦ વર્ષોથી સડકો, પુલો, રેલ્વે, કોર્ટોના પાકા મકાનો, મ્યુનીસીપાલીટીના મકાનો, રેલ્વે રસ્તા, સ્ટેશનો વગેરે બાંધ્યા, તે પણ આ દેશને પોતાનો ત્યારથી માનીને જ કરેલા હતા, પરંતુ તે વખતની પ્રાથમિક પરિસ્થિતિ અને આર્થિક સગવડ અનુસાર બાંધેલા હતા. તેનું ધ્યેય તો તે વખતે પણ દૂરગામી જ હતુ, અને આજે પણ દૂરગામી જ છે. આ સ્થિતિમાં પણ વિશ્વવત્સલ મહાપુરુષોના કોઇ મહાત્મા પુરુષ જગત પર આવે તો તે સર્વને ક્ષણવારમા ઉડી જતાં વાર લાગે નહી, અને તેવી શ્રદ્ધા એ વધારે પડતી નથી.

બાંધકામ તે વખતે કેટલા મજબૂત કરાવ્યા છે? મુબઇ હાઇકોર્ટ વગેરેના પાકા કાળા પત્થરના મકાનો વગેરે આ વાતના પૂરાવારૂપ છે.

રાજા-મહારાજાઓના મહેલો પણ એ જ દષ્ટિથી બધાવેલા, આજે તેનો એ જ કામમાં ઉપયોગ થાય છે. રાજા-મહારાજાઓની મોટરો જવા-આવવા પાકા રસ્તાઓ સ્ટેટના ખર્ચે કરાવ્યા, તે હવે બસો દોડાવવામા ઉપયોગી થઈ પડ્યા છે. રાજા-મહારાજાઓએ પોતાની સગવડ ખાતર સમજીને કરાવેલા પરંતુ બ્રીટીશોના દૂરગામી હેતુઓ તેઓ સમજી શકેલા નહીં. અર્થાત્—**પ્રગતિનો સાગર ઘુઘવતો આવે છે, છતાં જૈનશાસન અને ધર્મપુરુષાર્થ ખડક સમાન વચ્ચે ઉભો છે. જે મંગળમય છે.**

તા. ક:—આ પુસ્તકના ૨૩૫ થી ૨૪૨ પેજ નંબરને બદલે ભૂલથી ૬૫ થી ૭૨ પેજ નંબર છપાયેલ છે. તો તે પેજ નંબરો સુધારીને વાંચવા.